

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Ю. О. Ланцедова

**КУРС ЛЕКЦІЙ
З КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ПРАВА УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

За наук. ред. О. А. Кириченка

Миколаїв – 2013

УДК 340.П+343.98
ББК 67.Х+67.620
Л 88

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (протокол № 4 від 12 грудня 2013 р.).

Рецензенти:

Басай В. Д., доктор юридичних наук, професор, декан Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія», Академік Академії наук Вищої освіти України, Заслужений юрист України;

Тіщенко В. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки та техніки.

Л 88

Ланцедова Ю. О.

Курс лекцій з кримінального процесуального права України : [навчальний посібник] / Ю. О. Ланцедова ; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 328 с.

ISBN 978-966-336-305-9

Розроблено як базовий навчальний курс кримінального процесуального права України з урахуванням новітніх доктрин юриспруденції, що висвітлені в гіпердоповіді: «Кириченко А. А. Свыше ста пятидесяти лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : [научный гипердоклад] / А. А. Кириченко, В. Д. Басай, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Т. А. Коросташова, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунгула, В. С. Шаповалова / 57 700 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 188 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://consensusomnium.com/ru/reports_ru/#.

Найбільшої уваги зазнала перша тема «Зародження, поняття, система, дисциплінарні та дидактичні основи курсу кримінального судочинства», у якій викладено перш за все ступеневий сутнісний видовий поділ правопорушень та юридичної відповідальності, новітню класифікацію юридичних наук, сутність та науковий статус за цією класифікацією науки антикримінального судочинства та її дидактичні основи.

У третій темі «Суд, сторони, інші учасники кримінального провадження» знайшла відображення класифікація суб'єктів антикримінального судочинства, а в четвертій темі «Докази, їх джерела і доказування в кримінальному провадженні» – майже всі положення полінаукового напрямку «Георологія антикримінальних відомостей», передусім сутність доказів, їхні базові та додаткові юридичні властивості, суб'єкти, порядок і дії з отримання доказів та форми їх представлення в антикримінальному судочинстві, ступеневий сутнісний видовий поділ особистісних і речових джерел антикримінальних відомостей, сутність, послідовність та інші закономірності роботи з особистісними й речовими джерелами такого роду відомостей, сутність безперервного ланцюжка процесуального документування роботи з цими джерелами, класифікація практичних дій в антикримінальному судочинстві та ін.

У контексті новітніх концепцій юриспруденції викладено й деякі інші теми цього навчального курсу.

Призначено для студентів денної та заочної форми навчання юридичного факультету Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Може бути корисним для викладачів і студентів інших юридичних ВНЗ.

УДК 340.П+343.98
ББК 67.Х+67.620

ISBN 978-966-336-305-9

© Ланцедова Ю. О., 2013
© Наук. ред. Кириченко О. А., 2013
© ЧДУ ім. Петра Могили, 2013

ЗМІСТ

ЛЕКЦІЯ 1. ЗАРОДЖЕННЯ, ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ДИСЦИПЛІНАРНІ ТА ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ.....	10
Питання 1. Історія зародження науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».....	10
Питання 2. Природа науки антикримінального судочинства за новітньою класифікацією юридичних наук	12
Питання 3. Дисциплінарні зв'язки науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».....	14
Питання 4. Дидактичні основи науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».....	25
Питання 5. Система курсу, науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України» і КПК України.....	28
ЛЕКЦІЯ 2. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАКОН, ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ	43
Питання 1. Сутність та завдання кримінального процесуального законодавства України, дія його в часі і за колом осіб.....	43
Питання 2. Доктринальне розуміння сутності та класифікації засад (принципів) антикримінального судочинства	46
Питання 3. Засади (принципи) антикримінального судочинства за Конституцією України	50
Питання 4. Засади (принципи) антикримінального судочинства за КПК України	52
ЛЕКЦІЯ 3. СУД, СТОРОНИ, ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	61
Питання 1. Поняття та класифікація суб'єктів антикримінального судочинства	61
Питання 2. Ознаки, основні групи і різновиди особистісних джерел доказів та інших різновидів антикримінальних відомостей	64
Питання 3. Процедурний статус суду та підсудність справ	68
Питання 4. Права, інтереси та обов'язки сторони обвинувачення в кримінальному провадженні	73
Питання 5. Права, інтереси та обов'язки сторони захисту в кримінальному провадженні	78
Питання 6. Права, інтереси та обов'язки потерпілого в кримінальному провадженні	83
Питання 7. Процедурний статус інших учасників кримінального провадження за КПК України	86
Питання 8. Порядок заяви і вирішення питання про відвід, його наслідки.....	92
ЛЕКЦІЯ 4. ДОКАЗИ, ЇХ ДЖЕРЕЛА І ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	96
Питання 1. Широке та вузьке розуміння доказів в антикримінальному судочинстві, ступеневий сутнісний видовий поділ антикримінальних відомостей	96
Питання 2. Доктринальне та законодавче розуміння суб'єктів та способів отримання доказів в антикримінальному судочинстві	102

Питання 3. Поняття і ступеневий сутнісний видовий поділ речових джерел антикримінальних відомостей	112
Питання 4. Сутність, послідовність та інші закономірності роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей.....	115
Питання 5. Ступеневий сутнісний видовий поділ практичних дій і форми оперування доказами в антикримінальному судочинстві	117
Питання 6. Поняття доказів, їх ознаки та доказування за КПК України	120
Питання 7. Показання і висновок експерта як процесуальні джерела доказів за КПК України	123
Питання 8. Речові докази і документи як процесуальні джерела доказів за КПК України	126

ЛЕКЦІЯ 5. ФІКСУВАННЯ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ, ВИТРАТИ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ	130
Питання 1. Види та характеристика форм фіксування кримінального провадження	130
Питання 2. Поняття та форма документування процесуальних рішень, сутність і правова регламентація повідомлення в кримінальному провадженні	132
Питання 3. Порядок обчислення та стисла характеристика процесуальних строків, процедура їх поновлення	133
Питання 4. Сутність і різновиди процесуальних витрат	134
Питання 5. Відшкодування (компенсація) шкоди в кримінальному провадженні, цивільний позов	136

ЛЕКЦІЯ 6. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	138
Питання 1. Сутність, різновиди, підстави і вимоги до застосування заходів забезпечення кримінального провадження	138
Питання 2. Подання клопотання, порядок розгляду та процесуальні наслідки накладання грошового стягнення	142
Питання 3. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148-153 КПК України)	143
Питання 4. Порядок, процесуальні наслідки і строки застосування відсторонення від посади	145
Питання 5. Тимчасовий доступ до речей і документів: загальні положення, процедура, наслідки (ст. 159-166 КПК України).....	147
Питання 6. Підстави і порядок подання клопотання про тимчасове вилучення майна та накладання арешту на майно	150

ЛЕКЦІЯ 7. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ, ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ	154
Питання 1. Мета, підстави і перелік запобіжних заходів, обставини, що враховуються при їх обранні	154
Питання 2. Характеристика, порядок і строки застосування особистого зобов'язання, особистої поруки та домашнього арешту	155
Питання 3. Сутність застави, визначення її розміру і порядок стягнення, права й обов'язки заставодавця, випадки і порядок повернення застави	157
Питання 4. Порядок обрання, строки і місця тримання під вартою, процедура продовження строків тримання під вартою (ст. 183, 197, 199, 202 КПК України)	158
Питання 5. Порядок подання і розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 184-186, 192-193 КПК України).....	161
Питання 6. Порядок забезпечення присуття особи для застосування щодо неї запобіжного заходу (ст. 187-191 КПК України).....	163

Питання 7. Застосування та порядок зміни запобіжного заходу (ст. 194-196, 198, 200-201, 203-206 КПК України).....	166
Питання 8. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду	170
ЛЕКЦІЯ 8. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	173
Питання 1. Початок досудового розслідування	173
Питання 2. Визначення підслідності, об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.....	174
Питання 3. Місце проведення досудового розслідування, строки, розгляд клопотань	175
ЛЕКЦІЯ 9. ГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	177
Питання 1. Вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій	177
Питання 2. Порядок проведення допиту	179
Питання 3. Порядок пред'явлення для впізнання	180
Питання 4. Проникнення до житла чи іншого володіння особи	184
Питання 5. Огляд, його різновиди та порядок проведення	186
Питання 6. Порядок проведення слідчого експерименту та освідування особи	188
Питання 7. Підстави та порядок проведення експертизи	189
ЛЕКЦІЯ 10. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	191
Питання 1. Загальні положення з урегулювання негласних слідчих (розшукових) дій	191
Питання 2. Порядок надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інша їх регламентація за ст. 247-257 КПК України	192
Питання 3. Загальні положення та регламентація дій зі втручання в приватне спілкування за ст. 258-266 КПК України	195
Питання 4. Проведення інших видів негласних слідчих (розшукових) дій за ст. 267-275 КПК України	198
ЛЕКЦІЯ 11. ЗУПИНЕННЯ, ЗАКІНЧЕННЯ І ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	202
Питання 1. Повідомлення про підозру	202
Питання 2. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування	203
Питання 3. Форми закінчення досудового розслідування і порядок закриття кримінального провадження	204
Питання 4. Звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-289 КПК України)	205
Питання 5. Завершення досудового розслідування за ст. 290-293 КПК України.....	207
Питання 6. Продовження строку досудового розслідування	209
ЛЕКЦІЯ 12. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	211
Питання 1. Загальні положення та особливості досудового розслідування кримінальних проступків за ст. 298-301 КПК України	211
Питання 2. Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні за ст. 302 КПК України.....	212
ЛЕКЦІЯ 13. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	213
Питання 1. Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування за ст. 303 КПК України.....	213

Питання 2. Строки подання і повернення скарги, відмова у відкритті провадження за ст. 304-308 КПК України	214
Питання 3. Порядок і наслідки оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування за ст. 309-310 КПК України.....	215
Питання 4. Оскарження слідчим рішення, дій чи бездіяльності прокурора за ст. 311-313 КПК України	216
ЛЕКЦІЯ 14. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ.....	217
Питання 1. Підготовче провадження (ст. 315-317 КПК України).....	217
Питання 2. Початок судового розгляду та обов'язки учасників (ст. 318-330 КПК України)	218
Питання 3. Запобіжні заходи, експертиза, заходи забезпечення та інші дії судового засідання (ст. 331-336 КПК України).....	221
Питання 4. Межі судового розгляду (ст. 337-341 КПК України)	224
Питання 5. Процедура судового розгляду за ст. 342-350 КПК України	226
Питання 6. Особливості судового допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта	227
Питання 7. Судове дослідження речових доказів, документів і звуко-, відеозаписів, огляд на місці	230
Питання 8. Судові дебати та інші дії із завершення судового розгляду за ст. 364-368 КПК України	231
ЛЕКЦІЯ 15. СУДОВІ РІШЕННЯ	234
Питання 1. Види та розмежування судових рішень, визначення їх законності, обґрунтованості та вмотивованості.....	234
Питання 2. Порядок ухвалення, проголошення та роз'яснення судового рішення за ст. 373-380 КПК України	235
ЛЕКЦІЯ 16. ОСОБЛИВИ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	239
Питання 1. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків за ст. 381-382 КПК України	239
Питання 2. Провадження в суді присяжних за ст. 383-391 КПК України.....	239
ЛЕКЦІЯ 17. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ	243
Питання 1. Судові рішення, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку за ст. 392-395 КПК України.....	243
Питання 2. Апеляційна скарга: вимоги, прийняття, наслідки подання, підготовка до розгляду, заперечення, відмова від апеляційної скарги, зміна та доповнення.....	245
Питання 3. Межі та порядок апеляційного розгляду скарги за ст. 404-408 КПК України	247
Питання 4. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції за ст. 409-414 КПК України	249
Питання 5. Підстави для призначення апеляційною інстанцією нового розгляду в суді першої інстанції та його особливості за ст. 415-419 КПК України	251
Питання 6. Вирок та ухвали суду апеляційної інстанції, недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого (ст. 420-423 КПК України).....	252
ЛЕКЦІЯ 18. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	254
Питання 1. Перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, право на касаційне оскарження, порядок та строки.....	254

Питання 2. Вимоги до касаційної скарги, порядок відкриття провадження, підстави для залишення скарги без руху або для її повернення.....	255
Питання 3. Підготовка до касаційного розгляду, подання заперечень на скаргу (ст. 430-432 КПК України)	257
Питання 4. Межі й порядок перегляду рішень судом касаційної інстанції, підстави для скасування або зміни судового рішення (ст. 433-438 КПК України).....	258
Питання 5. Новий розгляд справи судом першої або апеляційної інстанції, закриття провадження судом касаційної інстанції, її судові рішення (ст. 439-443 КПК України)	259
ЛЕКЦІЯ 19. ПРОВАДЖЕННЯ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ.....	261
Питання 1. Підстави, особи та строки для перегляду судових рішень у Верховному Суді України за ст. 444-447 КПК України	261
Питання 2. Вимоги і порядок подання заяви про перегляд судових рішень у Верховному Суді України за ст. 448-449 КПК України	262
Питання 3. Повноваження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за ст. 450-451 КПК України	263
Питання 4. Підготовка та порядок перегляду судового рішення у Верховному Суді України (ст. 452-453 КПК України).....	264
Питання 5. Повноваження та ухвали Верховного Суду України, обов'язковість його судових рішень (ст. 454-458 КПК України)	266
ЛЕКЦІЯ 20. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ	267
Питання 1. Особи, строки, вимоги до заяви та підстави для здійснення провадження за нововиявленими обставинами (ст. 459-462 КПК України)	267
Питання 2. Порядок подання заяви, відкриття, здійснення, відмова та судові рішення в провадженні за нововиявленими обставинами (ст. 463-467 КПК України)	268
ЛЕКЦІЯ 21. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД.....	270
Питання 1. Ініціювання, укладання, зміст, наслідки укладання й затвердження угоди в кримінальному провадженні за ст. 468-473 КПК України	270
Питання 2. Судове провадження на підставі угоди в кримінальному провадженні за ст. 474 КПК України	272
Питання 3. Вирок на підставі угоди в кримінальному провадженні та наслідки її невиконання (ст. 475-476 КПК України)	273
ЛЕКЦІЇ 22-23. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА ЩОДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ.....	275
Питання 1. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.....	275
Питання 2. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб за ст. 480-483 КПК України	277
ЛЕКЦІЇ 24-25. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ	279
Питання 1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 484-489 КПК України)	279
Питання 2. Особливості провадження процесуальних дій та судового розгляду щодо неповнолітніх (ст. 490-497 КПК України)	280
Питання 3. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 498-502 КПК України)	282

Питання 4. Порядок та особливості здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 503-508 КПК України)	284
Питання 5. Психіатрична експертиза, судовий розгляд і винесення рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 509-513 КПК України)	285
Питання 6. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 514-516 КПК України)	287
ЛЕКЦІЇ 26-27. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНЕ З ДЕРЖАВНОЮ ТАЄМНИЦЕЮ ТА ДИПЛОМАТИЧНИМ ІМУНІТЕТОМ, ТА ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	289
Питання 1. Охорона державної таємниці під час кримінального провадження і проведення експертизи (ст. 517-518 КПК України).....	289
Питання 2. Кримінальне провадження, що пов'язане з дипломатичним імунітетом, особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій (ст. 519-523 КПК України)	290
Питання 3. Сутність, умови та порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (ст. 524-531 КПК України).....	291
ЛЕКЦІЯ 28. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ	293
Питання 1. Набрання судовим рішенням законної сили та його виконання (ст. 532-536 КПК України)	293
Питання 2. Вирішення питань, що пов'язані з виконанням вироків (ст. 537-540 КПК України)	294
ЛЕКЦІЯ 29. МІЖНАРОДЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	297
Питання 1. Загальні положення міжнародного співробітництва (ст. 541-547 КПК України)	297
Питання 2. Зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу, наслідки його виконання в іноземній державі (ст. 548-550 КПК України)	299
Питання 3. Розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, підстави для відмови у виконанні (ст. 551-557 КПК України)	300
Питання 4. Виконання запиту на території України, відкладення та завершення надання міжнародної правової допомоги (ст. 558-560 КПК України)	302
Питання 5. Процесуальні дії за спеціальним дозволом, присутність представників запитуючої сторони, вручення документів і тимчасова передача (ст. 561-565 КПК України).....	304
Питання 6. Виклик особи, яка перебуває за межами України, допит, розшук, арешт, конфіскація майна та інші дії при наданні правової допомоги (ст. 566-572 КПК України)	305
ЛЕКЦІЯ 30. ЕКСТРАДИЦІЯ	309
Питання 1. Повноваження Центрального органу України щодо видачі особи, порядок підготовки документів та направлення запитів (ст. 573-578 КПК України).....	309
Питання 2. Тимчасова видача та тимчасовий арешт (ст. 579-583 КПК України)	311
Питання 3. Екстрадиційний арешт та перевірка (ст. 584-587 КПК України)	313
Питання 4. Спрощений порядок видачі осіб з України, оскарження рішення про екстрадицію і фактична передача особи (ст. 588-594 КПК України).....	315

ЛЕКЦІЯ 31. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ 318

Питання 1. Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав (ст. 595-597 КПК України) 318

Питання 2. Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави чи передане компетентному органу іншої держави (ст. 598-601 КПК України) 319

ЛЕКЦІЯ 32. ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ СУДІВ

ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ 321

Питання 1. Підстави, розгляд судом і порядок виконання вироків судів інших держав (ст. 602-604 КПК України)..... 321

Питання 2. Підстави та умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання (ст. 605-606 КПК України) 322

Питання 3. Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в інших державах (ст. 607-608 КПК України) 324

Питання 4. Розгляд запиту про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні (ст. 609-614 КПК України) 325

ЛЕКЦІЯ 1

ЗАРОДЖЕННЯ, ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ДИСЦИПЛІНАРНІ ТА ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Історія зародження науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».
2. Природа науки антикримінального судочинства за новітньою класифікацією юридичних наук.
3. Дисциплінарні зв'язки науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».
4. Дидактичні основи науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України».
5. Система курсу, науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України» і КПК України.

Питання 1. Історія зародження науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України»

Проходила в межах науки кримінального права, коли на певному етапі розвитку [1; 15; 18 та ін.] було звернуто увагу, що ця сукупність наукових знань у контексті боротьби зі злочинами містить у собі матеріальні та процесуальні норми, останні з яких і стали іменувати кримінальним процесом. Власне процедура антикримінального переслідування виникла давно, і навіть у найдавнішому відомому історії правовому документі «Русская Правда» вже містився достатньо детальний опис цієї процедури [15, с. 59-61], але перший кодекс антикримінального судочинства – «О судопроизводстве по преступлениям» – з'явився в 1832 р. у складі Зводу законів Російської імперії [15, с. 68], що й може вважатися початком офіційного відмежування науки антикримінального судочинства від антикримінального права, які і зараз іменуються, у т. ч. у зв'язку з прийняттям нової редакції власне Кримінального процесуального кодексу України [11], семантично необґрунтованими термінами: «кримінальне процесуальне право України», «Кримінальний процесуальний кодекс України», «кримінальне судочинство України», «кримінальне право України», «Кримінальний кодекс України» та ін.

З урахуванням сучасних вимог і новітньої класифікації юридичних наук і кодексів [5, с. 15-20 та ін.; див. лекцію 1 із курсу антикримінального судочинства, питання 2] традиційні найменування цієї процедурної юридичної науки і відповідного кодексу, як й інші аналогічні терміни – «підрозділи кримінальної міліції» тощо, поряд з іншими, такими ж за конструкцією словосполученнями «кримінальне угруповання», «кримінальна країна» тощо, – виглядають достатньо некоректними, а тому потребують відповідного уточнення.

Найбільш виваженим видається пропозиція О. А. Кириченка та ін. у цьому разі використовувати терміни: «антикримінальне судочинство України», «Кодекс антикримінального судочинства України», «антикримінальна галузь права України», «Антикримінальний кодекс України», «підрозділи антикримінальної міліції» та ін. [5, с. 15 та ін.], з яких для іменування науки і навчальної дисципліни, що вивчаються зараз, у контексті новітньої класифікації юридичних наук, дисциплін і кодексів найбільш підходять відповідно терміни «антикримінальне судочинство України» та «Кодекс антикримінального судочинства України».

Після відокремлення від антикримінального права антикримінального судочинства в межах останньої юридичної науки десь із середини XIX ст. стали активно накопичуватися [4, с. I-VIII та ін.], і вже в 1898 р. у назві й у передмові до третього німецького видання посібника Ганса Гроса «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» було проголошено про появу нової юридичної науки – криміналістики «как учения о реальностях уголовного права» [3, с. VIII, XI] і в загальних рисах визначалося місце нової науки серед наук кримінального блоку [3, с. VII-XIV]. У передмові ж до четвертого видання Ганс Грос підкреслив, що, окрім найменування і визначення поняття, нова наука потребує і своєї системно-структурної будови. Існуючий поділ роботи на загальну та особливу частини, що було запозичено від системи антикримінального права та антикримінального процесу, з яких і вийшла криміналістика, не може бути сприйнято новітньою наукою. Тому в майбутньому криміналістика, на думку Ганса Гроса, має поділятися хоча б також на дві, але принципово інші частини: 1-ша частина – «Теоретическое учение о проявлениях преступлений»; 2-га частина – «Практическое руководство для производства следствий» [3, с. XVII].

У той же час, загальновизнаний пріоритет створення криміналістики власне Гансом Гросом не є безспірним, оскільки В. Д. Спасович, читаючи 27 вересня 1860 р. лекцію з теорії судово-кримінальних доказів у залі Імператорського Санкт-Петербурзького університету, підкреслив, що саме німецька кримінальна криміналістика допомогла створити теорію непрямих доказів [13, с. 21]. Звідси складається уявлення про те, що власне криміналістика як наука вже існувала на той час. Тому питання, хто й коли саме створив криміналістику, ще не є однозначно вирішеним. Варто перевірити оригінал першого видання вказаної лекції В. Д. Спасовича 1861 р., титул якого поміщено на с. 1 [13], щоб пересвідчитися в тому, що він дійсно містить такого роду висловлення власне з приводу криміналістики, і ці положення не є некоректною спробою новітніх видавців видати бажане за дійсне. Коли ж такого роду відомості про існування терміна і власне криміналістики як новітньої науки станом на 27.09.1860 р. підтвердяться, то це стане лише приводом до подальших досліджень: лекція В. Д. Спасовича лише побіжно стосується цієї проблеми й остаточних відповідей не дає.

На початку XX ст. від криміналістики вже відділилася судова медицина, а трохи пізніше – від останньої судова психіатрія, і десь у 50-х рр. XX ст. було запропоновано від криміналістики відділити так звану «Теорію ОРД» [2, с. 3-17], назва якої в силу семантичної необґрунтованості (застосування аббревіатури; вказівка лише на теорію, коли фактично ця наука, як і криміналістика, має чотири частини: теорію, техніку, тактику та методику; відображення терміном «оперативно-розшукова» загальної сутності цієї діяльності як невідкладної і пошуково-розшукової, оскільки вказані характеристики притаманні будь-якому різновиду антиделіктної діяльності: судовій, слідчій, прокурорській, адвокатській, чекістатурній (СБУ), парачекістатурній (міліція), митній, податковій, вогнеборній, прикордонній, охоронній, експертній та ін., тоді як сутність так званої «ОРД» фактично полягає, на відміну від криміналістичної діяльності, лише в тому, що вона є негласною) уже зараз уточнена за новітньою класифікацією юридичних наук терміном «Ордистика», відповідна процедурна юридична наука і кодекс – «Ордистичне судочинство України» і «Кодекс ордистичного судочинства України» [5, с. 16-17, 26-27 та ін.].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що антикримінальне судочинство у свій час відокремилось від антикримінального права, а пізніше дало життя багатьом іншим юридичним наукам, у першу чергу таким, як «Криміналістика», «Ордистика», «Ордистичне судочинство» та ін., з якими в цієї процесуальної юридичної науки і зберігаються найбільш тісні дисциплінарні зв'язки. Проте, щоб більш правильно побачити останнє і визначити наукову природу науки і навчальної дисципліни «Антикримінальне судочинство України», а звідси і більш точно сформулювати її поняття (завдання, об'єкти, предмет), необхідно звернутися до новітньої класифікації юридичних наук, останній варіант якої може бути представлено так.

Питання 2. Природа науки антикримінального судочинства за новітньою класифікацією юридичних наук

Аналогічно до загальновідомої періодичної таблиці хімічних елементів Д. І. Менделєєва, розроблена О. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедовою і О. С. Тунтулою нова класифікація [24] може охопити не тільки всі наявні, а й перспективні юридичні науки, і показати також, які саме теоретичні основи – поняття (завдання, предмет, об'єкт), система, дисциплінарні зв'язки і т. п. – фактично має або повинна мати в перспективі кожна з наук.

На підставі запропонованої класифікації юридичних наук може бути встановлено не лише природу, а й дисциплінарні зв'язки науки антикримінального судочинства (кримінального процесуального права України). За однією з останніх варіацій **класифікація юридичних наук на основі їх гіпергрупових завдань** (з урахуванням уточненого найменування, поняття, системи, інших основ наявних і перспективних юридичних наук) виглядає так:

1. **Теоретичні юридичні науки**, тобто науки, які покликані розробити філософські, соціологічні, політологічні, економічні, філологічні, психологічні, теоретичні, історичні та інші теоретичні основи щодо раціонального, ефективного та якісного проведення кожного з напрямів юридичної діяльності, а також для становлення та розвитку в контексті виконання цих завдань інших юридичних наук:

1.1. Мононауки: філософія юриспруденції (філософія права¹), політологія юриспруденції (теорія держави), соціологія юриспруденції (соціологія права), економіка юриспруденції (на основі політекономії), психологія юриспруденції (юридична психологія), теоретична юриспруденція (теорія права), історія вітчизняної юриспруденції (історія держави і права України), історія зарубіжної юриспруденції (історія зарубіжних держав і права), історія правових учень (історія правових і політичних учень) та ін.

1.2. Полінауки: філологія юриспруденції, енциклопедія юриспруденції, порівняльна юриспруденція (порівняльне правознавство), педагогіка юриспруденції та ін.

2. **Регулятивні юридичні науки**, які мають розробити правове регулювання «безделіктних» (позитивних, неконфліктних) сторін суспільного життя:

2.1. Теоретична державно-правового управління (державне управління, яке, як систему наук, необхідно повернути в «лоно» юриспруденції).

2.2. Внутрішні: аграрна, антиделіктна (правоохоронне право), атмосферна, банківська, бібліотечна, будівельна, бюджетна, ветеринарна, видавнича, військова, водна, дозвільна, житлова, земельна, лісова, ліцензійна, медична, мистецька, митна, муніципальна, надрова (на основі кодексу про надра та інших законів із врегулювання надродобувних, археологічних та інших робіт із надрами), наукова, нотаріальна, освітянська, пенсійна, податкова, працеворонна, прикордонна, реєстраційна, санітарна, сімейна, спортивна, страхова, теологічна, торговельна, транспортна, фінансова, шоубізнесова та ін. галузі права України².

2.3. Міжнародні: атмосферна, будівельна, видавнича, дипломатична, екологічна, кораблебудівна, космічна, мистецька, морська, освітянська, спортивна, теологічна, шоубізнесова та ін. галузі права.

3. **Антиделіктні юридичні науки:**

3.1. **Базисноантиделіктні юридичні науки**, які мають розробити правову основу (базис) раціональної, ефективної та якісної протидії кожному з видів правопорушень:

3.1.1. Внутрішні:

¹ Тут і надалі вказано наявне найменування науки, коли відсутність такого пояснення свідчить про те, що в першому випадку запропоновано найменування перспективної юридичної науки або залишено найменування наявної науки.

² Усього є і має бути не менше 50-ти галузевих регулятивних юридичних наук та відповідних кодексів.

3.1.1.1. **Супутня:** конституційна галузь права України.

3.1.1.2. **Моноантиделіктні:** антикримінальна (кримінальне право) та адміністративна галузь права України.

3.1.1.3. **Регулятивно-антиделіктні:** трудова (трудове право), де-факто майново-договірні (цивільне право) і де-юре майново-договірні (господарське право) галузь права України.

3.1.2. Міжнародні: антикримінальна, де-факто майново-договірні і де-юре майново-договірні галузь права.

3.2. **Процедурні юридичні науки**, на які покладається завдання з розробки правової форми (процедури, порядку) раціональної, ефективної та якісної протидії кожному з різновидів правопорушень:

3.2.1. Внутрішні:

3.2.1.1. **Полінауковий напрям:** теоретика антиделіктних відомостей (теорія доказів).

3.2.1.2. **Супутні:** конституційне судочинство України.

3.2.1.3. **Моноантиделіктні:** антикримінальне (кримінальне процесуальне право) та адміністративне (процедурна частина КУпАП) судочинство України.

3.2.1.4. **Регулятивно-антиделіктні:** трудове (частково процедурна частина кодексу законів про працю, в основному – низка інших дисциплінарних правових актів), де-факто майново-договірні (цивільне процесуальне право) і де-юре майново-договірні (господарське процесуальне право) судочинство України.

3.2.1.5. **Додаткові:** ординативне (процедурна частина теорії ОРД), виправно-трудова (кримінально-виконавче) і виконавче (ряд виконавчих правових актів за іншим, ніж антикримінальне, судочинство) судочинство України.

3.2.2. Міжнародні: антикримінальне, ординативне, де-факто майново-договірні і де-юре майново-договірні судочинство.

3.3. **Методичні юридичні науки**, завдання яких полягає в розробці складових частин гласної (криміналістичної) і негласної (ординативної) методики (технічних засобів, загальних правил поведінки з ними; тактичних прийомів проведення практичних дій; методичних рекомендацій щодо проведення кожної зі стадій такої протидії) протидії правопорушенням:

3.3.1. Мононауки: криміналістика, ординативна (методична частина теорії ОРД).

3.3.2. Полінауки: деліктологія (кримінологія), юридична медицина (судова медицина), юридична психіатрія (судова психіатрія), юридична бухгалтерія (судова бухгалтерія), юридична статистика (судова статистика), юридична кібернетика (судова кібернетика) та ін.

3.3.3. Полінаукові напрями: юридична експертологія (судова експертологія), юридична одорологія (криміналістична одорологія), юридична мікрооб'єктологія (криміналістична, судова мікрооб'єктологія) та ін. [5].

Викладену базову класифікацію юридичних наук може бути представлено в контексті, з одного боку, виконання завдань правотворчості та правозастосування, тобто в контексті першого базового завдання юриспруденції – розробити і застосувати ефективне, раціональне та якісне правове регулювання необхідних сторін суспільного життя (права), що здійснюється в межах позитивних чи безделіктних правовідносин.

З іншого боку, базову новітню класифікацію юридичних наук можна представити і в контексті виконання завдань антиделіктології, тобто в межах уже другого базисного завдання юриспруденції – розробити і застосувати ефективні, раціональні та якісні засоби протидії правопорушенням, що здійснюється вже в межах негативних або деліктних правовідносин.

Класифікацію юридичних наук у контексті правотворчої та правозастосовної діяльності можна подати так:

1. **Правові юридичні науки** (базисноантиделіктні, процедурні, регулятивні), основним «науковим продуктом» яких має стати розробка відповідного кодифікованого правового акта (кодексу).

2. **Умовно неправові юридичні науки** (теорологічні, методичні), завдання яких уже містяться в контексті методично-антиделіктних і пов'язаних із ними інших неправових завдань юридичної діяльності [5].

Класифікацію ж юридичних наук у контексті антиделіктної діяльності більш правильно подати в такому вигляді:

1. **Антиделіктні юридичні науки** (базисноантиделіктні, процедурні, методичні).

2. **Умовно «безделіктні» юридичні науки** (теорологічні, регулятивні) [5].

Виходячи з викладених класифікацій юридичних наук, наука антикримінального судочинства (кримінального процесуального права України) є **процедурною правовою антиделіктною юридичною наукою**, яка має розробити правову форму (процедуру, порядок) у вигляді Кодексу антикримінального судочинства України (замість існуючого Кримінального процесуального кодексу України, побудованого на суперечливих та в основі на давно застарілих положеннях так званої «теорії доказів», яку має змінити полінауковий процедурний напрям «Теорологія антиделіктних відомостей») із протидії макроправопорушенням (злочинам, паразлочинам, квазізлочинам, квазіпаразлочинам, паранещасним випадкам, нещасним випадкам) на стадії досудового розслідування такого роду діянь, судового розгляду та перегляду антикримінальної справи й основ виконання слідчих і судових рішень у цій справі.

Таким чином, наука антикримінального судочинства має завдання в контексті другого базового завдання юриспруденції – розробити і застосувати ефективні, раціональні та якісні засоби протидії правопорушенням, у цьому випадку – макроправопорушенням. Це ж, однак, здійснюється шляхом реалізації власне й першого базового завдання юриспруденції – розробити і застосувати ефективне, раціональне та якісне правове регулювання необхідних сторін суспільного життя, якими є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в контексті протидії макроправопорушенням у порядку, який має встановити новий Кодекс антикримінального судочинства України.

Виходячи із запропонованих класифікацій юридичних наук, неважко визначити природу будь-якої іншої конкретної юридичної науки, коли можна сказати, що наука антикримінального судочинства є процедурною, правовою та антиделіктною юридичною наукою і має створити кодифіковану правову регламентацію (порядок, форму) протидії макроправопорушенням.

Звідси можна визначити й поняття науки антикримінального судочинства як **(процедурної правової та антиделіктної) юридичної науки, яка має розробити кодифікований процесуальний порядок (процедуру, форму) досудових проваджень і судового розгляду та перегляду антикримінальної справи, а також основ виконання судових і слідчих рішень, міжнародного співробітництва в галузі такого судочинства.**

Аналогічно можна визначити поняття й інших процедурних юридичних наук, різниця між якими буде полягати лише в переліку стадій протидії відповідним правопорушенням або в позначенні додаткового завдання в контексті такої процедури. Це стосується, наприклад, виправно-трудоного судочинства України, яке має розробити кодифіковану процедуру відбуття антикримінальних покарань (перш за все, позбавлення волі й довічного ув'язнення), парапокарань і квазіпокарань та відновлення порушених суспільно небезпечним діянням прав, свобод, інтересів чи обов'язків фізичних або юридичних осіб чи держави в цілому.

Питання 3. Дисциплінарні зв'язки науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України»

З'ясування дисциплінарних зв'язків науки антикримінального судочинства як процедурної антиделіктної правової юридичної науки з іншими юридичними науками

більш правильно провести крізь призму запропонованого автором та О. С. Тунтулою новітнього розуміння кожної з груп антиделіктних юридичних наук, перш за все базисноантиделіктних та процедурних юридичних наук.

У цьому аспекті найтісніші дисциплінарні зв'язки в науки антикримінального судочинства виникають власне з методичними юридичними науками і, перш за все, із **криміналістикою та ордістикою**. Ті складові частини методики протидії злочинам, які мають розробити вказані методичні юридичні науки, а саме: коли криміналістика має розробити гласні технічні засоби і загальні правила поведінки, тактичні прийоми проведення окремих де-факто і де-юре процесуальних і парапроцесуальних (гласних позапроцесуальних) чи їх комбінацій³, а також гласні методичні рекомендації щодо виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування злочинів, судового розгляду і перегляду чи слідчого вирішення кримінальних справ, виконання судових чи слідчих рішень, проведення роботи із засудженим до зняття чи погашення судимості та проведення інших заходів із попередження злочинів; а ордістика – негласні технічні засоби і загальні правила поведінки, тактичні прийоми проведення окремих де-факто і де-юре негласних заходів чи їх комбінацій, а також негласні методичні рекомендації щодо проведення кожної з названих стадій боротьби зі злочинами, що повинні застосовуватися в межах того правового порядку, який і має розробити наука антикримінального судочинства.

Розроблені ордістикою засоби протидії злочинам мають застосовуватися в контексті введення в антикримінальне судочинство результатів проведення негласних заходів, основна правова регламентація яких має міститися в перспективному кодексі, який спочатку пропонувалося називати «Ордіорегламентний кодекс України» [5, с. 16, 19], а відповідно до останнього з варіантів класифікації юридичних наук – точніше терміном «Кодекс ордіорегламентного судочинства України». Цей кодекс має розробити така новітня процедурна юридична наука, як «**Ордістичне судочинство України**», що на цей час разом з ордістикою представлені традиційною юридичною наукою і навчальною дисципліною «Теорія ОРД» і низкою відомчорозрізнених таємних підзаконних правових актів у вигляді наказів у різних антиделіктних органах (міліції, служби безпеки, митниці, податковій службі тощо) з урегулювання тих чи інших аспектів так званої «оперативно-розшукової діяльності».

У той же час, у зв'язку з прийняттям нової редакції КПК України, у якому гл. 21 передбачає низку так званих «негласних слідчих розшукових дій», тобто, по суті, традиційні негласні заходи, які слідчий безпосередньо проводить практично не зможе. Адже такий підхід суперечить базовому принципу юриспруденції – професійності вирішення питання про винуватість особи у скоєнні правопорушення, тим паче суспільно небезпечного діяння, і пов'язаного з цим принципу професійності проведення досудового слідства та судового розгляду й перегляду антикримінальної справи, коли накопичені впродовж декількох століть теоретичні знання відповідно про гласні і негласні практичні дії в антикримінальному судочинстві і, головне, практичні навички якісного, ефективного, раціонального й небезпечного проведення такого роду дій не можуть бути опановані протягом навіть стаціонарного навчання у ВНЗ юриста однієї спеціальності, спеціалізації і субспеціалізації.

Практично й ордіст не зможе якісно, ефективно, раціонально і, що не менш важливо, безпечно для себе та оточуючих провести всі отримувальні негласні заходи, що зумовлює й необхідність субспеціалізації серед цієї і так достатньо вузької категорії антиделіктологів, не кажучи про безглузде поєднання в професійній кваліфікації одного

³ Процедура сутність кожної зі вказаних дій та їх співвідношення з негласними заходами розглядається окремо в контексті розробленої О. С. Тунтулою концепції міждисциплінарного (криміналістичного (процесуального, парапроцесуального), ордістичного) ступеневого сутнісного видового поділу практичних дій в антикримінальному судочинстві (див. лекцію 5, питання 5).

антиделіктолога – слідчого, прокурора з функціями слідчого чи судді, не тільки гласних практичних дій, а й усіх отримувальних і дотримувальних негласних заходів. Тому практично реалізація вимог гл. 21 КПК України може проходити в контексті лише призначення слідчим чи суддею такого роду негласних практичних дій та доручення їх проведення ордидам, які мають відповідну спеціалізовану підготовку – необхідний обсяг теоретичних знань і практичних навичок з якісного, раціонального, ефективного та безпечного проведення відповідної негласної слідчої розшукової дії.

Із такого роду негласних слідчих розшукових дій, які практично є негласними отримувальними, розшуковими і пошуковими діями, новий КПК України називає такі: ст. 260 «Аудіо-, відеоконтроль особи», ст. 261 «Накладення арешту на кореспонденцію», ст. 262 «Огляд і виймка кореспонденції», ст. 263 «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», ст. 264 «Зняття інформації з електронних інформаційних систем», ст. 266 «Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів», ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», ст. 268 «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», ст. 269 «Спостереження за особою, річчю або місцем», ст. 270 «Аудіо, відеоконтроль місця», ст. 271 «Контроль за вчиненням злочину», ст. 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації», ст. 273 «Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій», ст. 274 «Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження», ст. 275 «Використання конфіденційного співробітництва» [33].

Тому завданням слідчого, прокурора і судді практично має стати призначення, відповідно до цієї концепції нового КПК України, вказаних негласних слідчих розшукових дій, доручення їх проведення ордидам, отримання від ордиств результатів цих дій і використання такого роду відомостей в антикримінальному доказуванні в разі їх оцінки через проведення гласних слідчих розшукових дій.

Негласні ж слідчі розшукові дії практично не можуть бути проведені безпосередньо без оцінки цих відомостей слідчим, прокурором чи суддею через проведення відповідних отримувальних процесуальних дій. Доручення слідчим, прокурором чи суддею проведення ордидам негласних слідчих розшукових дій практично краще за все робити у формі доручення проведення не певної такої дії, а через постановку того завдання, виконання якого має бути досягнуто. Адже слідча та ордиствна ситуація, як правило, постійно змінюється, і на час проведення дії може виникнути потреба в проведенні для досягнення певної мети іншої негласної слідчої розшукової дії чи навіть декількох із них. Тут можлива аналогія з тактикою призначення та проведення експертиз, коли перед експертом ставиться завдання у вигляді відповідних питань, а не вказується, які саме методики дослідження він має використати для відповіді на ці питання.

На підставі викладеного більш перспективним виявляється шлях роздільної регламентації порядку (форми) гласної та негласної протидії злочинам та іншим правопорушенням відповідно в межах Кодексу антикримінального судочинства України та Кодексу ордиствного судочинства, коли обидві процедурні юридичні науки – антикримінальне судочинство України та ордиствне судочинство України – мають у контексті міждисциплінарних зв'язків розробляти безперервний ланцюжок міждисциплінарної негласної та гласної роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей.

Якщо ж аналізувати дисциплінарні зв'язки науки антикримінального судочинства з іншими антиделіктними юридичними науками, то серед них виділяються базисноантиделіктні та безумовно процедурні юридичні науки. Взаємопов'язаний розгляд дисциплінарних зв'язків цих антиделіктних юридичних наук із наукою антикримінального судочинства доцільно розпочати зі з'ясування сутності власне **супутніх антиделіктних юридичних наук**, яка вбачається в такому. Оновлені

антиделіктні юридичні науки «Конституційна галузь права України» і «Конституційне судочинство України» мають розробити кодифіковане правове регулювання відповідно базису та процедури (порядку, форми) антиделіктних правовідносин щодо встановлення факту правомірності чи нелегальності діянь, рішень і правових актів суб'єктів владних повноважень, коли в останньому з випадків, залежно від сутності порушених правовідносин, має порушуватися антикримінальне, адміністративне, трудове, де-факто майново-договірне або де-юре майново-договірне судочинство для притягнення винного до відповідного виду юридичної відповідальності за допомогою призначення покарань, парапокарань, квазіпокарань і квазіпарапокарань.

Відновлення порушеного правового статусу частково може здійснюватися в межах: 1. Оновленого Конституційного судочинства України. 2. Відповідного виду судочинства, залежно від того, яке саме правопорушення було вчинено, які власне правовідносини було порушено (наприклад, у вигляді висунення позову про відшкодування фізичної, майнової та/або моральної шкоди).

Сутність моноантиделіктних юридичних наук полягає в тому, що антикримінальна та оновлена адміністративна галузь права і судочинство України повинні розробити кодифіковане правове регулювання базису та процедури (порядку, форми) притягнення до антикримінальної та адміністративної карально-виховної, відновлювальної та/чи супутньої відповідальності, перш за все у вигляді: 1. Накладення покарань, парапокарань, квазіпокарань і квазіпарапокарань. 2. Висунення позову про відновлення правового статусу в антикримінальному та адміністративному судочинстві за допомогою: 2.1. Відшкодування фізичної, майнової та/або моральної шкоди. 2.2. Іншого відновлення правового статусу.

Сутність регулятивно-антиделіктних юридичних наук цілком обґрунтовано вбачається в тому, що трудова, де-факто майново-договірна і де-юре майново-договірна галузь права і судочинство України, що регулюють як позитивні (регулятивні), так й антиделіктні правовідносини, повинні розробити два види кодифікованого правового регулювання базису та процедури (форми, порядку):

1. Аналогічно до моноантиделіктних юридичних наук за допомогою: 1.1. Притягнення винного до дисциплінарної, де-факто майново-договірної або де-юре майново-договірної карально-виховної, відновлювальної та/чи супутньої відповідальності, насамперед у вигляді накладення покарань, парапокарань, квазіпокарань і квазіпарапокарань. 1.2. Висунення позову про відновлення правого статусу через відшкодування шкоди чи інше відновлення правового статусу.

2. Визнання легітимними або нелегітимними діянь, рішень та правових актів адміністрації у сфері трудових прав, свобод, інтересів та обов'язків підлеглих суб'єктів, коли встановлення нелегітимності такого роду діянь, рішень та правових актів адміністрації має, окрім відновлення порушеного правового статусу підлеглого суб'єкта, тягти дисциплінарну карально-виховну відповідальність адміністрації і, не виключено, навпаки – дисциплінарну карально-виховну відповідальність підлеглої особи.

3. Урегулювання відповідних позитивних внутрішніх державно-управлінських, де-факто майново-договірних і де-юре майново-договірних правовідносин (де правовий базис і правова процедура, на відміну від антиделіктних правовідносин, між собою тісно пов'язані) має здійснюватися однією юридичною наукою та одним кодексом. У будь-якому разі, належне вирішення цієї проблеми ще вимагає проведення досліджень.

У традиційному адміністративному праві та процесі спільне знаходження базису і процедури, з одного боку, антиделіктних правовідносин, а з іншого – позитивних правовідносин, уже зараз виглядає досить алогічним (тим паче, за наявності ще й не властивих їм конституційних і трудових антиделіктних правовідносин) і підлягає належному вирішенню.

Сутність додаткових антиделіктних юридичних наук полягає в тому, що ордістичне, виправно-трудове і виконавче судочинство України покликані розробити кодифіковане правове регулювання додаткових процедур (порядків, форм) протидії правопорушенням, а саме:

1. Кодекс ордістичного судочинства України, який має презентувати, як вже підкреслювалося, процедуру застосування складових частин негласної методики протидії кожному з різновидів правопорушень паралельно з відповідною як моноантиделіктною чи регулятивно-антиделіктною процедурою протидії правопорушенням, тобто в межах антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного і де-юре майново-договірного судочинства, так і супутньою процедурою зі встановлення факту легальності або нелегальності діянь, рішень і правових актів суб'єктів владних повноважень, тобто в межах конституційного та трудового судочинства, останнє в частині відновлення трудових прав, свобод, інтересів та обов'язків підлеглого суб'єкта і, не виключається, адміністрації. Цим самим здійснюється так зване «ордістичне супроводження» усіх названих видів судочинства.

2. Кодекс виправно-трудового судочинства України – продовження процедури Кодексу антикримінального судочинства України на стадії виконання остаточних слідчих і судових рішень з антикримінальних справ, перш за все у вигляді позбавлення волі.

3. Кодекс виконавчого судочинства України – продовження процедур інших процедурних кодексів, тобто Кодексу конституційного, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного і де-юре майново-договірного судочинства, на стадії виконання остаточних позасудових та судових рішень за відповідними антиделіктними справами.

У контексті викладеної сутності кожної з груп антиделіктних юридичних наук особливої доктринальної, законодавчої та прикладної значущості набувають міждисциплінарні положення полінаукового процедурного напрямку **«Теорологія антиделіктних відомостей»**, завдання якого – розробити спільні для антикримінального судочинства України та ордістичного судочинства України процедурні категорії, перш за все міждисциплінарний ступеневий сутнісний видовий поділ антикримінальних відомостей на криміналістичні (основні докази, орієнтовні відомості) та ордістичні відомості (допоміжні докази, хибні відомості), особистісних джерел антикримінальних відомостей (заявник; свідок; очевидець, параочевидець, парасвідок; потерпілий: де-факто потерпілий, де-факто парাপотерпілий, де-юре потерпілий, де-юре парাপотерпілий; переслідуваний; підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, причетний, парапичетний, квазіпарапичетний; цивільний позивач, цивільний відповідач, треті особи, їх представники, експерт), речових джерел антикримінальних відомостей (трасосубстанції: макрооб'єкти, мікрооб'єкти, ультрамікрооб'єкти, ультраоб'єкти, параоб'єкти, латентнооб'єкти; документи: письмодокументи, образодокументи, аудіодокументи, кінодокументи, відеодокументи, пластикодокументи, електроннографодокументи, електронодокументи, голографодокументи, комп'ютеродокументи, полідокументи), практичних дій на процесуальні (де-факто слідчі, де-факто судові, де-факто експертні; де-юре слідчі, де-юре судові, де-юре експертні, де-юре обвинувальні, де-юре захисні) і позапроцесуальні (парапроцесуальні: де-факто параслідчі, де-факто парасудові, де-факто параекспертні, де-факто параобвинувальні, де-факто паразахисні; де-юре параслідчі, де-юре парасудові, де-юре параекспертні, де-юре параобвинувальні, де-юре паразахисні; негласні заходи: де-факто негласні, де-юре негласні заходи), сутність, послідовність та інші закономірності міждисциплінарної роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей і багато інших концепцій, які детально розглядаються окремо (див. лекцію 3 із курсу антикримінального судочинства, питання 2; лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1-5).

Правильному розумінню дисциплінарних зв'язків науки антикримінального судочинства з іншими антиделіктними юридичними науками, особливо в контексті появи в КПК України алогічного і просто-таки непрофесійного словосполучення «кримінальні проступки» (який застосовується поряд із традиційними термінами «злочини», «суспільно небезпечні діяння» та ін., що входить в явну суперечність із загально визнаним поділом правопорушень на суспільно небезпечні діяння – злочини, та суспільно шкідливі діяння – проступки) слугує розроблений Т. О. Коросташовою **міждисциплінарний ступеневий сутнісний видовий поділ правопорушень та юридичної відповідальності**, коли правопорушення пропонується поділяти на:

1. **Макроправопорушення (кримінальні правопорушення)**, тобто суспільно небезпечні діяння, що спричинили чи можуть спричинити суттєву і більшу фізичну, майнову або моральну шкоду правам, свободам, інтересам чи обов'язкам фізичних або юридичних осіб чи держави в цілому, коли такого роду діяння:

1.1. **Залежно від складу діяння правопорушення** кримінальні правопорушення поділяються на:

1.1.1. **Злочини** (діяння, що мають усі ознаки та елементи складу, за скоєння яких має призначатися антикримінальне покарання), що за ступенем тяжкості поділяються на:

1.1.1.1. **Мінімальні злочини** (тобто мінімального ступеня тяжкості, за які передбачено покарання більш м'яке, ніж обмеження волі; у разі реальної потреби саме такий додатковий різновид правопорушення треба передбачити ст. 12 КК України і новим КПК України, а не термін «кримінальні проступки», що говорить лише про відсутність в авторів цього кодексу юридичної освіти).

1.1.1.2. **Незначні злочини** (тобто незначного ступеня тяжкості, за які передбачено покарання від обмеження свободи до позбавлення волі не більше, ніж на два роки).

1.1.1.3. **Середні злочини** (тобто середнього ступеня тяжкості, за які передбачено покарання від двох до п'яти років позбавлення волі).

1.1.1.4. **Тяжкі злочини** (за які передбачено покарання від шести до десяти років позбавлення волі).

1.1.1.5. **Особливо тяжкі злочини** (за які передбачено покарання від одинадцяти і більше років позбавлення волі).

1.1.2. **Паразлочини** (такого роду діяння, що мають усі ознаки та елементи складу, за винятком того, що таке діяння скоєно особою, яка не досягла віку призначення антикримінального покарання, і тому їй призначається парапокарання у вигляді примусових заходів виховного характеру та відновлення порушених прав, свобод, інтересів чи обов'язків потерпілого, а за такі ж дії малолітнього відновлювальну антикримінальну відповідальність несе опікун або особа чи установа, що його замінює).

1.1.3. **Квазізлочини** (такого роду діяння, що мають усі ознаки та елементи складу, за винятком того, що це діяння скоєно неосудною чи обмежено осудною особою, якій призначається антикримінальне квазіпокарання у вигляді примусових заходів медичного характеру, а відновлювальна антикримінальна відповідальність покладається на опікуна чи піклувальника або на особу чи установу, що їх замінює).

1.1.4. **Квазіпаразлочини** (коли наявні всі ознаки та елементи складу діяння, яке, відповідно до принципів природного права, фактично є суспільно небезпечним, але Антикримінальний кодекс України не передбачає складу такого діяння, що повинно нести антикримінальну відповідальність винної особи тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого, тобто його прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Якщо при розгляді антикримінальної справи буде встановлено наявність шкоди меншої, ніж суттєва, тобто за наявності квазіпарапроступку, відшкодування

шкоди та інше відновлення правового статусу потерпілого має закінчитися в антикримінальному судочинстві)⁴.

1.1.5. **Паранещасні випадки** (такого роду діяння належного та/або неналежного суб'єкта, коли відсутність вини особи оцінюється за таким мінімальним рівнем: особа не могла та/або не повинна була передбачити настання суспільно небезпечних наслідків, за що має наступати антикримінальна відповідальність держави в цілому у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого), які, залежно від причини відсутності вини, поділяються на:

1.1.5.1. Паранещасні випадки-суперечності (за наявністю суперечностей у регулюванні відповідних правовідносин).

1.1.5.2. Паранещасні випадки-суб'єктивності (за наявністю необґрунтованих за обсягом та/або по суті обов'язків, які особа практично не могла виконати або в силу наявності природного права не повинна була виконувати).

1.1.5.3. Паранещасні випадки-правомірності (коли діяння скоєно за наявності обставин, що виключають його суспільну небезпеку: необхідна оборона, крайня необхідність та ін.).

1.1.5.4. Паранещасні випадки-природності (коли певне діяння опосередковане діяннями сил природи, у т. ч. тварин, і особа об'єктивно не має чи практично не могла повністю або частково попередити настання цих діянь або запобігти повністю заподіянно шкоди чи зменшити його розмір).

1.1.6. **Нещасні випадки** (суспільно небезпечні діяння сил природи, у т. ч. діяння тварин, які не опосередковані діяннями фізичної особи, що також має нести антикримінальну відповідальність лише держави в цілому і тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого).

2. **Мініправопорушення**, тобто суспільно шкідливе діяння, що заподіяло чи може заподіяти менше, ніж суттєву, але більше, ніж значну шкоду правам, свободам, інтересам чи обов'язкам фізичних чи юридичних осіб або держави в цілому, які, залежно від:

2.1. **Складу правопорушення** поділяються на:

2.1.1. **Проступки** (мають усі ознаки, елементи правопорушення).

2.1.2. **Парапроступки** (мають усі ознаки, елементи правопорушення, скоєного особою, яка не досягла віку відповідного виду юридичної відповідальності).

2.1.3. **Квазіпроступки** (мають усі ознаки, елементи правопорушення, скоєного неосудною чи обмежено осудною особою).

2.1.4. **Квазіпарапроступки** (діяння в силу природного права об'єктивно є суспільно шкідливим, але склад такого проступку не передбачений в Адміністративному, Трудовому, Де-факто майново-договірному або в Де-юре майново-договірному кодексі України).

2.1.5. **Параказуси** (за наявності належного або неналежного суб'єкта, але за відсутності вини), які залежно від причини відсутності вини мають аналогічний поділ на:

2.1.5.1. Параказуси-суперечності.

2.1.5.2. Параказуси-суб'єктивності.

2.1.5.3. Параказуси-правомірності.

2.1.5.4. Параказуси-природності.

2.1.6. **Казуси** (дії сил природи, у т. ч. тварин, неопосередковані діяннями людини).

⁴ Такий підхід має стимулювати парламент своєчасно передбачати (у ряді випадків під тиском громадськості) в Антикримінальному кодексі України (так само в Адміністративному, Трудовому, Де-факто майново-договірному і в Де-юре майново-договірному кодексі України) відповідні склади злочинів (відповідно адміністративних, дисциплінарних, де-факто майново-договірних і де-юре майново-договірних проступків). Має бути аналогічна реакція парламенту і суб'єктів підзаконотворчості за наявності паранещасних випадків-суперечностей і паранещасних випадків-суб'єктивностей, у той час як за наявності паранещасних випадків-правомірностей відновлення правового статусу правопорушника має здійснюватися тільки за його рахунок).

2.2. **Характеру врегульованих суспільних відносин (правовідносин)** поділяються на:

2.2.1. **Адміністративні правопорушення:** проступки, парапроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.2. **Дисциплінарні правопорушення:** проступки, парапроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.3. **Де-факто майново-договірні правопорушення:** проступки, парапроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси і казуси.

2.2.4. **Де-юре майново-договірні правопорушення:** проступки, парапроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси і казуси [5].

Ступеневий сутнісний видовий поділ юридичної відповідальності Т. О. Коросташова пропонує представити так:

1. **Конституційна відповідальність**, сутність якої полягає в притягненні винного суб'єкта владних повноважень до:

1.1. **Відновлювальної конституційної відповідальності** у вигляді скасування правового акта чи рішення або триваючого діяння такого суб'єкта, яке порушує певну норму хоча б підзаконного акта, а, значить, і поточного закону та, у підсумку, Конституційного кодексу України.

1.2. **Супутньої конституційної відповідальності** у вигляді:

1.2.1. **Порушення судочинства відповідного виду** залежно від ступеня заподіяної шкоди та сутності порушених правовідносин для притягнення суб'єкта владних повноважень до карально-виховної відповідальності, а якщо завершення чи повне відновлення порушеного правового статусу лише в межах іншого виду судочинства, то й до відновлювальної відповідальності в межах цього судочинства.

1.2.2. **Іншого усунення причин та умов**, що сприяли вчиненню цього правопорушення, у разі необхідності й лікування різних видів залежності винної суб'єкта владних повноважень.

2. **Антикримінальна відповідальність** (у разі заподіяння істотної і більше фізичної, майнової та/або моральної шкоди будь-яким державно-управлінським правовідносинам):

2.1. **Позитивна антикримінальна відповідальність** (окремі її види практично виступають у ролі негативної юридичної відповідальності, але концептуально слід прагнути до використання їх лише в ролі позитивної юридичної відповідальності, яка має не допускати настання правопорушення):

2.1.1. Лікування різних видів деструктивної залежності:

2.1.1.1. Обмінозалежності (алкоголізму, наркоманії, токсикоманії тощо).

2.1.1.2. Сексуалзалежності, тобто сексуальної переваги (мужолозтва, лесб'янства, педофілії, зоофілії, некрофілії тощо).

2.1.1.3. Психозалежності (віртуальнофілії, азартнографілії, фанатографілії, шоу-фанатофілії, націоналфілії, шовіністофілії, теофілії, сектантофілії тощо).

2.1.2. Оплатне вилучення криміногенних об'єктів.

2.1.3. Усунення інших причин та умов, які сприяють учиненню злочинів, інших макроправопорушень (у т. ч. усунення антикримінальних прогалин законодавства).

2.2. **Негативна антикримінальна відповідальність** (яка настає після скоєння макроправопорушення):

2.2.1. **Карально-виховна:**

2.2.1.1. **Покарання:**

2.2.1.1.1. Допенітенціарні: 2.2.1.1.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності). 2.2.1.1.1.2. Довічне переслідування (за злочини проти миру та безпеки людства).

2.2.1.1.2. Пенітенціарні: 2.2.1.1.2.1. Базисні: 2.2.1.1.2.1.1. Строкові: 2.2.1.1.2.1.1.1. Основні: штраф, громадські роботи, виправні роботи, обмеження військовослужбовців, арешт, обмеження волі, утримування в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі. 2.2.1.1.2.1.1.2. Додаткові: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або

кваліфікаційного класу; конфіскація майна; позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. 2.2.1.1.2.1.2. Довічні: 2.2.1.1.2.1.2.1. Основні: смертна кара, довічне ув'язнення (практично знаходиться на утриманні законотворчих громадян і фактично перетворюється на покарання цих осіб, а не засуджених), хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін. 2.2.1.1.2.1.2.2. Додаткові: позбавлення звання, рангу, чину, класу, права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю.

2.2.1.1.3. Постпенітенціарні: 2.2.1.1.3.1. Нагляд. 2.2.1.1.3.2. Судимість (згадування про судимість після її зняття або погашення – злочин: для посадової особи перевищення влади або службових повноважень; у той же час для фізичної особи не може бути й такого складу, як «наклеп», а має бути встановлено спеціальний склад злочину, паразлочину).

2.2.1.2. **Парапокарання** (щодо осіб, які не досягли віку призначення покарань):

2.2.1.2.1. Допенітенціарні: 2.2.1.2.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності). 2.2.1.2.1.2. Довічне переслідування (за злочини проти миру та безпеки людства).

2.2.1.2.2. Пенітенціарні: 2.2.1.2.2.1. Базисні: 2.2.1.2.2.1.1. Строкові: 2.2.1.2.2.1.1.1. Примусові заходи виховного характеру (щодо осіб від 11 років і до віку призначення покарань). 2.2.1.2.2.1.1.2. Заходи виховного характеру (щодо осіб до 11-річного віку). 2.2.1.2.2.1.2. Довічні: 2.2.1.2.2.1.2.1. Не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.3. **Квазіпокарання** (щодо неосудних та обмежено осудних осіб): 2.2.1.3.1. Строкові: 2.2.1.3.1.1. Виховні заходи. 2.2.1.3.2. Довічні: 2.2.1.3.2.1. Не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.4. **Квазіпарапокарання** (відновлення порушеного правового статусу потерпілого).

2.2.2. **Відновлювальна**: 2.2.2.1. Відшкодування фізичної, матеріальної та моральної шкоди. 2.2.2.2. Інше відновлення прав, свобод, інтересів чи обов'язків фізичних, юридичних осіб, держави.

2.2.3. **Супутня**:

2.2.3.1. Окремі види позитивної антикримінальної відповідальності, що не були проведені до вчинення макроправопорушення (див. позитивну антикримінальну відповідальність).

2.2.3.2. Підтримка антикримінального позитиву (заохочення сприяння усуненню причин, умов, іншого подолання макроправопорушень).

3. **Адміністративна відповідальність** (при заподіянні менш, ніж істотної, шкоди зовнішнім щодо юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних). Подальший видовий поділ має бути розроблено аналогічно до антикримінальної відповідальності.

4. **Дисциплінарна відповідальність** (при заподіянні менш, ніж істотної, шкоди внутрішнім щодо юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних; заподіяння такої шкоди майну юридичної особи утворює склад дисциплінарного проступку, у силу чого має накладатися покарання – дисциплінарне стягнення, і повинна відшкодовуватися така шкода в контексті відновлення порушеного правового статусу; поновлення на роботі належить до процедури відновлення порушеного правового статусу, що має здійснюватися паралельно з притягненням адміністрації до дисциплінарної відповідальності у вигляді покарання – дисциплінарного стягнення та, принципово, не виключається й парапокарання; тому немає матеріальної відповідальності і не повинно бути трудової відповідальності, яка об'єднала б відновлення на роботі та притягнення до дисциплінарної відповідальності або традиційної матеріальної відповідальності і дисциплінарної). Подальший видовий поділ має бути розроблено аналогічно до антикримінальної відповідальності.

5. **Де-факто майново-договірна відповідальність** (при заподіянні такої шкоди традиційним цивільним правовідносинам, тобто майново-договірним і пов'язаним із ними особистим немайновим правовідносинам між фізичними особами, фізичною та юридичною особою; правовідносини між ними, що впливають із заподіяння шкоди, фактично означають учинення квазізлочину або певного квазіпроступку, і протидія їм має здійснюватися в межах відповідного виду судочинства: антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного або де-юре майново-договірного; розпочавшись в антикримінальному і при встановленні шкоди меншої, ніж істотної, таке відшкодування шкоди й інше відновлення порушеного правового статусу потерпілого має закінчуватися з метою раціоналізації антиделіктної діяльності в цьому судочинстві, а не в іншому судочинстві, відповідному правовідносинам, що виникли). Подальший видовий поділ має бути розроблено аналогічно до антикримінальної відповідальності.

6. **Де-юре майново-договірна відповідальність** (при заподіянні такої шкоди традиційним арбітражним або господарським правовідносинам, тобто майново-договірним правовідносинам між юридичними особами). Подальший видовий поділ має бути розроблено аналогічно до антикримінальної відповідальності [5].

Не може бути процесуального, податкового, земельного, лісового і будь-якого іншого пропонованого в літературі виду правопорушень та юридичної відповідальності. У цих випадках буде мати місце залежно від сутності правовідносин, зазначених у ступеневому сутнісному видовому поділі, один із перерахованих видів юридичної відповідальності за порушення норм процесуальної, податкової, земельної, лісової чи якоїсь іншої регулятивної галузі права, що складатиме сутність відповідного макроправопорушення або мініправопорушення (адміністративного, дисциплінарного, де-факто майново-договірного, де-юре майново-договірного) [5].

Особливо треба обґрунтувати відсутність конституційних правопорушень і наявність відновлювальної та супутньої конституційної відповідальності за вчинення різного роду правопорушень, сутність чого полягає в такому. Порушення правовим актом, рішенням чи діянням суб'єкта владних повноважень певної норми хоча б підзаконного акту, а значить, і поточного закону та в підсумку й Конституційного кодексу України залежно від ступеня заподіяної шкоди та порушених цим самим правопорушень утворює склад макроправопорушення або адміністративного, дисциплінарного, де-факто майново-договірного чи де-юре майново-договірного правопорушення. У той же час має бути відновлювальна чи супутня конституційна відповідальність у вигляді відповідно відновлення правового статусу потерпілого (його прав, свобод, інтересів та обов'язків), порушених правовим актом, рішенням чи діянням суб'єкта владних повноважень, а також притягнення винного до відповідного виду карально-виховної юридичної відповідальності та до усунення інших причин та умов, що сприяють учиненню цього та інших порушень норм підзаконних актів, поточних законів та Конституційного кодексу України.

Звідси стає зрозумілим, наскільки тісні дисциплінарні зв'язки мають виникнути між наукою антикримінального судочинства, з одного боку, та названими базисно-антиделіктними й процедурними юридичними науками в контексті взаємно пов'язаного вирішення проблем протидії кожному з різновидів правопорушень. При цьому відмежуванню правопорушення від правомірного діяння слугує таке визначення **меж відносної свободи правомірного діяння фізичної чи юридичної особи або держави**, які закінчуються там, де починається порушення передбаченого законодавством суб'єктивного права (можливості скористатися певним результатом суспільного розвитку), свободи (акценту уваги на альтернативності такого права), інтересу (причетності до такого права чи свободи іншої особи) чи обов'язку (необхідності виконати певний припис держави) іншої фізичної або юридичної особи чи держави

(суспільства в цілому), і де відсутні обставини, що виключають суспільну небезпеку чи суспільну шкоду наслідків діяння (необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, переслідування злочинця та ін.) [5].

Уточнення передбаченого ч. 2 ст. 3 Конституції України **головного обов'язку держави і спрямованості діяльності державних органів на основі базисного принципу юриспруденції з нерозривності і співмірності прав і обов'язків осіб і держави як визнання, забезпечення і відновлення прав, свобод, інтересу та обов'язків фізичної чи юридичної особи або держави** дозволяє Т. О. Коросташовій запропонувати й розглянуту вище **структуризовану деталізацію різновидів юридичної відповідальності** [5].

Викладене свідчить і проте, що тісні дисциплінарні зв'язки є в науки антикримінального судочинства України не тільки з іншими існуючими та перспективними процедурними юридичними науками, тобто з названим конституційним, адміністративним, трудовим, де-факто майново-договірним, де-юре майново-договірним, ордістичним, виправно-трудовим і виконавчим судочинством України, а й із базисноантиделіктними юридичними науками, перш за все з антикримінальною галуззю права України, із надр якої вона колись вийшла, а на сьогодні зберігає і буде в майбутньому зберігати достатньо багато взаємопов'язаних положень у контексті також і з'ясування поняття злочину, обставин, які звільняють переслідуваного від антикримінальної відповідальності тощо.

Із точки зору створення різних теоретичних основ правової процедури протидії злочинам (філософської, політологічної, соціологічної, психологічної, теоретичної тощо) у науки антикримінального судочинства України виникають відповідні дисциплінарні зв'язки з низкою теоретичних наук, у першу чергу філософією юриспруденції, теоретикою юриспруденції, психологією юриспруденції, політологією юриспруденції та ін.

Так, **філософія юриспруденції** має створити відповідне світоглядне підґрунтя для розвитку багатьох процедурних положень, у першу чергу співвідношення форми та змісту, коли О. С. Тунтула на основі філософського розуміння і співвідношення форми (способу існування і відображення змісту) і змісту (зовнішніх і внутрішніх властивостей і процесів об'єкта) пропонує під процесуальною формою розуміти: 1. Власне назву процедурної категорії (її зміст – призначення і порядок чи інший спосіб існування категорії). 2. Процесуальний документ (його зміст – сутність, порядок і результати окремої процесуальної дії, їх комбінації; коли такого роду результатами є отримані докази, кваліфікація злочину чи іншого значущого діяння, ухвалене проміжне, остаточне рішення). 3. Антикримінальну справу як своєрідний сумативний документ (її зміст – сукупність отриманих доказів; сутність і порядок сукупності процесуальних дій чи їх комбінації, які утворюють часткове провадження, тобто складові частини окремих стадій: дізнання, досудове слідство, судове слідство, судові дебати та ін.; загальне провадження, тобто власне стадії: початок кримінального провадження, досудове розслідування, судовий розгляд справи по першій інстанції, апеляція, касація та ін.; або базисне провадження – власне кримінальне судочинство) [5].

Тому кримінальну справу як форму, сукупність документів, не можна розслідувати, її розглядають. У той же час, термін «розслідування кримінальної справи» аналогічно використаний як законодавством, так і багатьма вченими. Зокрема, цей термін наявний у ч. 4 ст. 46, ч. 1 ст. 52-5, п. 2-1 ч. 1 ст. 54 та ін. КПК 1960 р., п. 2 ч. 1 ст. 36, ч. 4 ст. 54, ч. 5 ст. 61 та ін. Проекту КПК № 2 [217], а також у рішеннях Конституційного Суду України та в чисельних навчальних виданнях Ю. П. Аленіна, Д. М. Балашова, О. В. Бауліна, В. Г. Гончаренка, І. В. Гор, Г. І. Грамовича, Ю. М. Грошевого, Є. Г. Коваленка, Т. С. Кобцової, В. Я. Колдіна, О. І. Кострова, О. П. Кучинської, Г. М. Омеляненка, І. Д. Перлова, О. І. Роціна, М. І. Скригонюка, С. М. Стахівського, М. С. Строговича та багатьох інших авторів [5; 16, с. 4-98, 99-269, 324-444].

Суперечливим є й новітній КПК України, за текстом якого та його проектних варіацій словосполучення «розслідування кримінальної справи» немає, а в п. 9, 10 і 11 розд. X «Прикінцеві положення» цього кодексу – є. З іншого боку, тут це словосполучення пропонується ще замінити на термін «кримінальне провадження» у низці інших правових актів, зокрема в ч. 5 ст. 306 ЦК України, ч. 3 ст. Закону України «Про міліцію», ч. 6 ст. 22 Закону України «Про запобігання і протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» тощо.

Іноді говорять і про розгляд уже злочинів [16, с. 4-98, 99-269, 324-444], що як і будь-яке інше діяння має бути розслідуване.

Зрозуміло, що філософія юриспруденції може допомогти вирішити й багато інших проблем науки антикримінального судочинства України, зокрема щодо розуміння сутності доказів та їхніх основних і додаткових юридичних властивостей, ступеневого сутнісно-видового поділу особистісних і речових джерел антикримінальних відомостей тощо, що разом із викладеними вище проблемами співвідношення форми та змісту більш детально розглядається окремо в контексті суб'єктів антикримінального судочинства та антикримінального доказування (див. лекцію 3 із курсу антикримінального судочинства, питання 2; лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1-5).

Якщо ж узяти **теорологію юриспруденції**, то ця найголовніша теорологічна юридична наука просто зобов'язана мати найтісніші дисциплінарні зв'язки з кожною з інших юридичних наук, у т. ч. і з наукою антикримінального судочинства України, положення якої в контексті, наприклад, багатьох положень теорології антикримінальних відомостей [які вже називалися в контексті аналізу дисциплінарних зв'язків науки антикримінального судочинства України з цим полінауковим процедурним напрямом і деталізуються окремо (див. лекцію 3 із курсу антикримінального судочинства, питання 2; лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1-5)], у свою чергу мають стати базисними для розвитку всіх інших процедурних юридичних наук і в цьому аспекті вже викладені в авторському навчальному посібнику «Теорологія юриспруденції» [14, с. 164-172].

Власне організацію міждисциплінарного впровадження положень багатьох інших юридичних наук і має здійснити теорологія юриспруденції, виклавши відповідний базовий підхід до розгляду певної концепції юриспруденції, як це вже було зроблено в контексті вказаних базисних положень теорології антиделіктних відомостей [14, с. 164-172], основою яких стали власне положення теорології антикримінальних відомостей.

Аналогічно, можна прослідкувати дисциплінарні зв'язки науки антикримінального судочинства з іншими теорологічними та юридичними науками.

Питання 4. Дидактичні основи науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України»

Найбільш правильному розумінню сутності дидактичних основ науки антикримінального судочинства допомагає з'ясування сутнісно-видового поділу напрямів юридичної діяльності, який за останнім із варіантів Т. О. Коросташової виглядає так: 1. Правотворчий: 1.1. Законотворчий: 1.1.1. Конституційний. 1.1.2. Поточнозаконотворчий. 1.2. Підзаконотворчий: 1.2.1. Базиснопідзаконотворчий (поширюється на всю країну). 1.2.2. Корпоративний (поширюється на певне відомство чи на іншу корпорацію юридичних осіб). 1.2.3. Локальнопідзаконотворчий (поширюється на певну юридичну особу). 2. Правозастосовчий. 3. Антиделіктний. 4. Юридосвітянський. 5. Юриднауковий [5; 11, с. 37 та ін.].

Спираючись на викладені новітні концепції напрямів юридичної діяльності [5; 10; 12; 14 та ін.], Т. О. Коросташова пропонує таку концепцію чотириступеневої юридичної

освіти і науки, коли має бути єдиний напрям підготовки юристів «Юриспруденція» і дві спеціальності «Правознавець» (фахівець-правознавець) та «Антиделіктолог» (фахівець-антиделіктолог). У свою чергу, кожна з названих спеціальностей має поділятися на низку спеціалізацій і субспеціалізацій. Так, спеціалізаціями правознавчої спеціальності є нотаріус, юрисконсульт та рагсівець (спеціаліст відділу РАГС), а спеціалізаціями антиделіктної спеціальності: слідча, прокурорська, адвокатська, експертна, ординічна, чекістатурна (СБУ), парачекістатурна (міліцейська) чи в разі об'єднання СБУ і міліції з утворенням єдиного антиделіктного органу – чекістатури, співробітниками якої вже будуть чекісти – чекістатурна спеціалізація та ін., яких має бути стільки, скільки є антиделіктних органів, перелік яких уже непрямо викладений у контексті концепції напрямів юридичної діяльності.

Субспеціалізації ж на сьогодні більш доречно передбачати в межах лише правознавчої спеціалізації «Юрисконсульт» (субспеціалізації: загальна, пенсійно-страхова та ін.) та таких антиделіктних спеціальностей, як «Експертна» (субспеціалізації: криміналістична, психологічна, психіатрична, медична, біологічна, одорологічна) та «Ординічна» (субспеціалізації: ординіст загальної компетенції, ординіст БОП, ординіст БЕП, ординіст БНОН, ординіст БПН, ординіст-податківець, ординіст-митник, ординіст-охоронець, ординіст-технік, ординіст-прикордонник, ординіст-пенітенціар, ординіст-розвідник, ординіст-контррозвідник).

Сутність чотириступеневої юридичної освіти і науки полягає в поступовому проходженні таких освітньо-кваліфікаційних рівнів (ОКР):

1. **Базового ОКР** – із присвоєнням після 3-х років денного навчання у ВНЗ базового ОКР «Бакалавр юриспруденції» без права займатися будь-яким напрямом юридичної діяльності, але з можливістю вибрати майбутню спеціальність, спеціалізацію і субспеціалізацію.

2. **Спеціалізованого ОКР** – із присвоєнням після 2-х років денного навчання у ВНЗ спеціального ОКР за однією зі спеціальностей, спеціалізації і субспеціалізації із правом роботи за цією спеціальністю, спеціалізацією, субспеціалізацією, наприклад «Спеціаліст-антиделіктолог ординістичної спеціалізації субспеціалізації ординіст загальної компетенції» або «Спеціаліст-правознавець юрисконсультативної спеціалізації субспеціалізації юрисконсульт страхового і пенсійного права». Необхідність виокремлення певної спеціалізації та субспеціалізації має обґрунтовуватися лише тим, що саме певний обсяг знань та рівень практичних навичок, який потрібний для якісної, ефективної і раціональної відповідної роботи, не може бути отриманий чи здобутий у межах іншої близької спеціальності чи спеціалізації протягом 2-річного навчання у ВНЗ.

3. **Кваліфікованого ОКР** – із присвоєнням після 2-х років денного навчання у ВНЗ кваліфікованого ОКР за спеціальністю «Магістр-правознавець» чи «Магістр-антиделіктолог» відповідної спеціалізації і субспеціалізації з набуття після 3-5-річної практичної юридичної роботи після ВНЗ права займатися відповідною правотворчою, а частіше за все – підзаконотворчою діяльністю, якою фактично є робота Президента України, Прем'єр-міністра, народних депутатів України, Голови Верховної Ради, міністрів і будь-яких інших керівників (окремих підприємств, установ та організацій), які можуть мати й іншу базову освіту (економічну, медичну, технічну та ін.), проте при цьому обов'язково повинні мати й другу вищу освіту – юридичну за кваліфікованим ОКР. Цей ОКР також надає право займатися науковою чи освітянською юридичною діяльністю.

Якщо ж випускник ВНЗ після 3-5-річної практичної роботи з дипломом спеціаліста бажає здобути магістерський ОКР за іншою спеціальністю, спеціалізацією чи субспеціалізацією, то він має з дипломом бакалавра юриспруденції спочатку здобути відповідний диплом спеціаліста, коли вже навчальні курси, що були пройдені за попереднім навчанням за спеціальним ОКР мають зараховувати в навчальний план за

обраною спеціальністю, спеціалізацією чи субспеціалізацією, а потім знову пропрацювати 3-5 років і вже після цього продовжити відповідне навчання за магістерським ОКР. Ступінь схожості первинної і нової спеціалізації чи субспеціалізації може впливати на термін обов'язкової практичної роботи за новою спеціалізацією чи субспеціалізацією. Такий же самий підхід має існувати й для осіб, які бажають лише змінити вид практичної юридичної діяльності за іншою спеціальністю, спеціалізацією чи субспеціалізацією.

4. **Наукового ОКР** через незалежне від акредитації та ліцензування ВНЗ присудження спецрадами за кожною з наукових спеціальностей при ВАК України (де члени таких рад мають працювати за основою роботою і не можуть поєднувати за сумісництвом роботу в навчальних і науково-дослідних установах) єдиних науково-освітніх ступенів «Доцент юриспруденції» (при вирішенні дійсно суттєвої наукової проблеми) чи «Професор юриспруденції» (при відкритті теорії, учення, концепції, науки, напряму).

Для навчально-методичного забезпечення викладеної концепції чотириступеневої юридичної освіти та науки Т. О. Коросташова пропонує таку **систему навчальних курсів⁵ навчальної дисципліни «Кримінально-процесуальне право України» («Антикримінальне судочинство України»):**

1. **Еталонний навчальний курс антикримінального судочинства**, який має містити всі новітні положення цієї науки і стати основою для формування базового спеціального курсу та системи спеціалізованих спецкурсів, набуває значення для з'ясування стану розвитку науки антикримінального судочинства (що саме і на якому рівні на цей час досліджено) та узгодження проведення наукових досліджень.

2. **Ретроспективний спеціальний курс антикримінального судочинства**, у якому мають бути вже застарілі і витіснені новітніми положеннями розробки цієї науки, що має значення для того, щоб зрозуміти хронологію і сутність дослідження певних процедурних положень.

3. **Базовий спеціальний курс антикримінального судочинства**, який має містити взяті і відповідним чином перероблені з еталонного навчального курсу всі ті положення, які мають значення для належної базової процедурної підготовки юристів узагалі.

4. **Система спеціалізованих та магістерських спеціальних курсів антикримінального судочинства**, які, на відміну від попередніх спеціальних курсів цієї науки, мають бути у вигляді не всеохопного підручника, а низки відповідних спецкурсів, що мають викладатися після вивчення базового спеціального курсу цієї юридичної науки

⁵ У цьому відношенні актуальним є запропоноване Т. О. Коросташовою визначення сутності та співвідношення понять «навчальний предмет», «навчальний курс», «навчальний спеціальний курс» та «навчальна дисципліна», коли навчальним предметом будь-якої юридичної науки треба іменувати таку сукупність навчального матеріалу, головною метою якої є вивчення в повному обсязі положень цієї науки та/чи набуття на підставі цих положень відповідних практичних навичок та/або впровадження цих же положень чи навичок у відповідну юридичну практику. Навчальний предмет будь-якої юридичної науки складається з еталонного навчального курсу та з ретроспективного спеціального курсу. На підставі еталонного навчального курсу певної юридичної науки формується базовий навчальний курс і система навчальних спеціалізованих та магістерських спеціальних курсів, які мають повністю вичерпувати еталонний навчальний курс. Тобто в підсумку навчальний предмет складається з еталонного навчального курсу і ретроспективного спеціального курсу, а еталонний навчальний курс, у свою чергу, із базового спеціального курсу та з системи навчальних спеціалізованих і магістерських спеціальних курсів, кожний з яких у контексті освітнього процесу іменується ще й навчальною дисципліною. Поняття навчального предмета та навчальної дисципліни не є тотожними, і перше з них являє собою сумативне поняття, яке складається з еталонного навчального курсу (базового спеціального курсу, системи навчальних спеціалізованих і магістерських спеціальних курсів) і ретроспективного спеціального курсу, а друге – частковим найменуванням кожного з названих курсів. Ретроспективний спецкурс використовується в навчанні опосередковано лише в контексті проведення студентських наукових досліджень, оскільки головне призначення цього спецкурсу як раз і полягає в презентації разом з еталонним навчальним курсом усіх наявних положень відповідної юридичної науки, що має неабияке значення, є навіть життєво необхідним для більш цілеспрямованого і недубльованого проведення власне наукових досліджень [5].

і забезпечувати підготовку фахівців із кожного зі спеціалізованих і кваліфікованих ОКР кожної з юридичних спеціальностей, спеціалізацій і субспеціалізацій.

Іншими словами, таких спецкурсів має бути стільки, скільки існує груп достатньо близьких спеціалізацій і субспеціалізацій спеціалістів-юристів і магістрів-юристів у межах розроблених та узгоджених у ході відповідних наукових дискусій стандартів юридичної спеціальності ВНЗ, спеціалізацій і субспеціалізацій.

Усі вказані навчальні курси і спецкурси з антикримінального судочинства, як і будь-якої іншої юридичної науки, мають розроблятися спеціальною комісією МОН України, узгоджуватися на всеукраїнській науково-практичній конференції і бути єдиними для всіх вітчизняних юридичних ВНЗ, які здійснюють юридосвітянську діяльність, кожен рік оновлюватися в контексті новітніх дисертаційних та інших фундаментальних розробок, які мають поповнити еталонний навчальний курс антикримінального судочинства новітніми положеннями цієї науки, у тому числі й витіснивши з цього курсу в ретроспективний спеціальний курс уже застарілі положення. У свою ж чергу, оновлений еталонний навчальний курс антикримінального судочинства є основою для відповідного вичерпного оновлення базового навчального курсу і системи навчальних спецкурсів для процедурної підготовки юристів за спеціалізованим і кваліфікованим ОКР.

Щойно захищені чи інакше фундаментально апробовані положення антикримінального судочинства або будь-якої іншої юридичної науки можуть виявитися і менш обґрунтованими чи розробленими, ніж ті, що вже є в еталонному навчальному курсі, а тому мають прямо перейти в ретроспективний спеціальний курс. Не виключається й ситуація, коли такого роду щойно отримані наукові положення не будуть корисними як для базової, так і наступної підготовки фахівця з будь-якої спеціалізації чи субспеціалізації. Тому вони мають залишатися нерозподіленими в еталонному навчальному курсі, що буде свідчити про відсутність науково-прикладної значущості результатів певного дисертаційного чи іншого фундаментального дослідження. Такі ж випадки повинні виключатися.

Питання 5. Система курсу, науки «Кримінальне процесуальне право (антикримінальне судочинство) України» і КПК України

Враховуючи те, що юридосвітянська діяльність має ґрунтуватися на положеннях, розроблених юридичною наукою і перш за все на основному науковому продукті цієї науки – кодексі «Кримінальний процесуальний кодекс України» (незалежно від досконалості його положень: доки закон не змінений, його треба виконувати в чинній редакції), доцільно розрізняти декілька схожих, але в той же час і дещо відмінних систем:

1. Процедурної антиделіктної юридичної науки «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)».

2. Навчальної дисципліни «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)», що з урахуванням викладених дидактичних основ цієї науки (див. лекцію 1 із курсу антикримінального судочинства, питання 4) може бути у вигляді, перш за все, базового навчального курсу, але мають бути й ретроспективний та еталонний курси, а також низки спеціальних курсів за спеціалізованим та магістерським ОКР.

3. Кодексу «Кримінальний процесуальний кодекс України».

Із викладеного можна зробити висновок про те, що система цієї процедурної юридичної науки має співпадати з її ретроспективним та еталонним навчальним курсом «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)», а з еталонного навчального курсу «Кримінальне процесуальне право України

(антикримінальне судочинство України)» має формуватися базовий навчальний курс і низка спеціальних курсів за спеціалізованим та магістерським ОКР.

Практично ж у межах базового навчального курсу «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)» має викладатися система й відповідної частини цієї науки, яка, у свою чергу, не може не охоплювати систему кодексу «Кримінальний процесуальний кодекс України» і містити ще й додаткові теми, що стосуються суто цієї процедурної юридичної науки, або й ті її положення, які спрямовані на вдосконалення певних положень наявного кодексу.

Традиційно наука і навчальна дисципліна «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)» як і інші процедурні юридичні науки, а точніше всі правові юридичні науки, має поділ на Загальну частину та Особливу частину, що логічно зберігається й у деяких кодексах, наприклад у КК України.

У той же час, Кримінальний процесуальний кодекс, як і його попередник КПК 1960 р., на жаль, не має такого поділу.

На підставі викладеного пропонується система того навчального курсу «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)», який фактично буде вивчатися студентами юридичного факультету Чорноморського державного університету імені Петра Могили, і який настільки наближений до системи базового спеціального курсу цієї науки, наскільки дозволяє наявний, а не необхідний обсяг годин робочого навчального плану на опанування повною мірою базового навчального курсу «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)».

Звідси система чинного на юридичному факультеті Чорноморського державного університету ім. Петра Могили базового навчального курсу «Кримінальне процесуальне право України (антикримінальне судочинство України)» може бути представлена так:

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА: Тема 1. Зародження, поняття, система, дисциплінарні і дидактичні основи курсу кримінального судочинства. Тема 2. Кримінальний процесуальний закон, засади провадження. Тема 3. Суд, сторони, інші учасники кримінального провадження. Тема 4. Докази, їх джерела і доказування в кримінальному провадженні. Тема 5. Фіксування, процесуальні строки, витрати і відшкодування шкоди. Тема 6. Заходи забезпечення кримінального провадження. Тема 7. Запобіжні заходи, затримання особи.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА: Тема 8. Загальні положення досудового розслідування. Тема 9. Гласні слідчі (розшукові) дії. Тема 10. Негласні слідчі (розшукові) дії. Тема 11. Зупинення, закінчення і продовження строків досудового розслідування. Тема 12. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Тема 13. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Тема 14. Судове провадження в першій інстанції. Тема 15. Судові рішення. Тема 16. Особливі порядки провадження в суді першої інстанції. Тема 17. Провадження в суді апеляційної інстанції. Тема 18. Провадження в суді касаційної інстанції. Тема 19. Провадження у Верховному Суді України. Тема 20. Провадження за нововиявленими обставинами. Тема 21. Кримінальне провадження на підставі угод. Тема 22. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Тема 23. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб. Тема 24. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Тема 25. Кримінальне провадження щодо неосудних та обмежено осудних осіб. Тема 26. Кримінальні провадження, що пов'язані з державною таємницею та дипломатичним імунітетом. Тема 27. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Тема 28. Основи виконання судових рішень. Тема 29. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. Тема 30. Екстрадиція. Тема 31. Кримінальне провадження в порядку перейняття. Тема 32. Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс складається з **11 розділів, 46 глав**, які іноді поділяються на параграфи (див. нижче систему нового КПК України), та з **614 статей (11)**, що утворює таку систему цього кодексу:

Глава 1. Кримінальне процесуальне законодавство України та сфера його дії. Стаття 1 (далі – Ст.) Кримінальне процесуальне законодавство України. Ст. 2. Завдання кримінального провадження. Ст. 3. Визначення основних термінів Кодексу. Ст. 4. Дія Кодексу в просторі. Ст. 5. Дія Кодексу в часі. Ст. 6. Дія Кодексу за колом осіб.

Глава 2. Засади кримінального провадження. Ст. 7. Загальні засади кримінального провадження. Ст. 8. Верховенство права. Ст. 9. Законність. Ст. 10. Рівність перед законом і судом. Ст. 11. Повага до людської гідності. Ст. 12. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Ст. 13. Недоторканність житла чи іншого володіння особи. Ст. 14. Таємниця спілкування. Ст. 15. Невтручання у приватне життя. Ст. 16. Недоторканність права власності. Ст. 17. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. Ст. 18. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Ст. 19. Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення. Ст. 20. Забезпечення права на захист. Ст. 21. Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. Ст. 22. Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Ст. 23. Безпосередність дослідження показань, речей і документів. Ст. 24. Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Ст. 25. Публічність. Ст. 26. Диспозитивність. Ст. 27. Гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами. Ст. 28. Розумні строки. Ст. 29. Мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Глава 3. Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження.

§ 1. Суд і підсудність. Ст. 30. Здійснення правосуддя судом. Ст. 31. Склад суду. Ст. 32. Територіальна підсудність. Ст. 33. Інстанційна підсудність. Ст. 34. Направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Ст. 35. Автоматизована система документообігу суду.

§ 2. Сторона обвинувачення. Ст. 36. Прокурор. Ст. 37. Призначення та заміна прокурора. Ст. 38. Орган досудового розслідування. Ст. 39. Керівник органу досудового розслідування. Ст. 40. Слідчий органу досудового розслідування. Ст. 41. Оперативні підрозділи.

§ 3. Сторона захисту. Ст. 42. Підозрюваний, обвинувачений. Ст. 43. Виправданий, засуджений. Ст. 44. Законний представник підозрюваного, обвинуваченого. Ст. 45. Захисник. Ст. 46. Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні. Ст. 47. Обов'язки захисника. Ст. 48. Залучення захисника. Ст. 49. Залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням. Ст. 50. Підтвердження повноважень захисника. Ст. 51. Договір із захисником. Ст. 52. Обов'язкова участь захисника. Ст. 53. Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії. Ст. 54. Відмова від захисника або його заміна.

§ 4. Потерпілий і його представник. Ст. 55. Потерпілий. Ст. 56. Права потерпілого. Ст. 57. Обов'язки потерпілого. Ст. 58. Представник потерпілого. Ст. 59. Законний представник потерпілого.

§ 5. Інші учасники кримінального провадження. Ст. 60. Заявник. Ст. 61. Цивільний позивач. Ст. 62. Цивільний відповідач. Ст. 63. Представник цивільного позивача, цивільного відповідача. Ст. 64. Законний представник цивільного позивача. Ст. 65. Свідок. Ст. 66. Права та обов'язки свідка. Ст. 67. Відповідальність свідка. Ст. 68. Перекладач. Ст. 69. Експерт. Ст. 70. Відповідальність експерта. Ст. 71. Спеціаліст. Ст. 72. Відповідальність спеціаліста. Ст. 73. Секретар судового засідання. Ст. 74. Судовий розпорядник.

§ 6. Відводи. Ст. 75. Обставини, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні. Ст. 76. Недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні. Ст. 77. Підстави для відводу прокурора, слідчого. Ст. 78. Підстави для відводу захисника, представника. Ст. 79. Підстави для відводу спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання. Ст. 80. Заява про відвід. Ст. 81. Порядок вирішення питання про відвід. Ст. 82. Наслідки відводу слідчого судді, судді. Ст. 83. Наслідки відводу слідчого, прокурора, захисника, представника, експерта, спеціаліста, перекладача.

Глава 4. Докази і доказування.

§ 1. Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами. Ст. 84. Докази. Ст. 85. Належність доказів. Ст. 86. Допустимість доказу. Ст. 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Ст. 88. Недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого. Ст. 89. Визнання доказів недопустимими. Ст. 90. Значення рішень інших судів у питаннях допустимості доказів.

§ 2. Доказування. Ст. 91. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Ст. 92. Обов'язок доказування. Ст. 93. Збирання доказів. Ст. 94. Оцінка доказів.

§ 3. Показання. Ст. 95. Показання. Ст. 96. З'ясування достовірності показань свідка. Ст. 97. Показання з чужих слів.

§ 4. Речові докази і документи. Ст. 98. Речові докази. Ст. 99. Документи. Ст. 100. Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про них.

§ 5. Висновок експерта. Ст. 101. Висновок експерта. Ст. 102. Зміст висновку експерта.

Глава 5. Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення. Ст. 103. Форми фіксування кримінального провадження. Ст. 104. Протокол. Ст. 105. Додатки до протоколів. Ст. 106. Підготовка протоколу та додатка. Ст. 107. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. Ст. 108. Журнал судового засідання. Ст. 109. Реєстр матеріалів досудового розслідування. Ст. 110. Процесуальні рішення.

Глава 6. Повідомлення. Ст. 111. Поняття повідомлення у кримінальному провадженні. Ст. 112. Зміст повідомлення.

Глава 7. Процесуальні строки. Ст. 113. Поняття процесуальних строків. Ст. 114. Встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом. Ст. 115. Обчислення процесуальних строків. Ст. 116. Додержання процесуальних строків. Ст. 117. Поновлення процесуального строку.

Глава 8. Процесуальні витрати. Ст. 118. Види процесуальних витрат. Ст. 119. Зменшення розміру процесуальних витрат або звільнення від їх оплати, відстрочення та розстрочення процесуальних витрат. Ст. 120. Витрати на правову допомогу. Ст. 121. Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження. Ст. 122. Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів. Ст. 123. Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів. Ст. 124. Розподіл процесуальних витрат. Ст. 125. Визначення розміру процесуальних витрат. Ст. 126. Рішення щодо процесуальних витрат.

Глава 9. Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов. Ст. 127. Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому. Ст. 128. Цивільний позов у кримінальному провадженні. Ст. 129. Вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні. Ст. 130. Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю.

Розділ II. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 10. Заходи забезпечення кримінального провадження і підстави їх застосування. Ст. 131. Види заходів забезпечення кримінального провадження. Ст. 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Глава 11. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід. Ст. 133. Виклик слідчим, прокурором. Ст. 134. Судовий виклик. Ст. 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні. Ст. 136. Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. Ст. 137. Зміст повістки про виклик. Ст. 138. Поважні причини неприбуття особи на виклик. Ст. 139. Наслідки неприбуття на виклик. Ст. 140. Привід. Ст. 141. Клопотання про здійснення приводу. Ст. 142. Розгляд клопотання про здійснення приводу. Ст. 143. Виконання ухвали про здійснення приводу.

Глава 12. Накладення грошового стягнення. Ст. 144. Загальні положення накладення грошового стягнення. Ст. 145. Клопотання про накладення грошового стягнення. Ст. 146. Розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу. Ст. 147. Скасування ухвали про накладення грошового стягнення.

Глава 13. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Ст. 148. Загальні положення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом. Ст. 149. Наслідки тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом. Ст. 150. Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Ст. 151. Розгляд клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Ст. 152. Вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. Ст. 153. Продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Глава 14. Відсторонення від посади. Ст. 154. Загальні положення відсторонення від посади. Ст. 155. Клопотання про відсторонення від посади. Ст. 156. Розгляд клопотання про відсторонення від посади. Ст. 157. Вирішення питання про відсторонення від посади. Ст. 158. Продовження строку відсторонення від посади та його скасування.

Глава 15. Тимчасовий доступ до речей і документів. Ст. 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів. Ст. 160. Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Ст. 161. Речі і документи, до яких заборонено доступ. Ст. 162. Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю. Ст. 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Ст. 164. Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів. Ст. 165. Виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів. Ст. 166. Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів.

Глава 16. Тимчасове вилучення майна. Ст. 167. Підстави тимчасового вилучення майна. Ст. 168. Порядок тимчасового вилучення майна. Ст. 169. Припинення тимчасового вилучення майна.

Глава 17. Арешт майна. Ст. 170. Підстави для арешту майна. Ст. 171. Клопотання про арешт майна. Ст. 172. Розгляд клопотання про арешт майна. Ст. 173. Вирішення питання про арешт майна. Ст. 174. Скасування арешту майна. Ст. 175. Виконання ухвали про арешт майна.

Глава 18. Запобіжні заходи, затримання особи.

§ 1. Запобіжні заходи, затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду. Ст. 176. Загальні положення про запобіжні заходи. Ст. 177. Мета і підстави застосування запобіжних заходів. Ст. 178. Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Ст. 179. Особисте зобов'язання. Ст. 180. Особиста порука. Ст. 181. Домашній арешт. Ст. 182. Застава. Ст. 183. Тримання під вартою. Ст. 184. Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів. Ст. 185. Відкликання, зміна або

доповнення клопотання про застосування запобіжного заходу. Ст. 186. Строки розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Ст. 187. Забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Ст. 188. Клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу. Ст. 189. Розгляд клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу. Ст. 190. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу. Ст. 191. Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання. Ст. 192. Подання клопотання про застосування запобіжного заходу після затримання особи без ухвали про дозвіл на затримання. Ст. 193. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Ст. 194. Застосування запобіжного заходу. Ст. 195. Застосування електронних засобів контролю. Ст. 196. Ухвала про застосування запобіжних заходів. Ст. 197. Строк дії ухвали про тримання під вартою, продовження строку тримання під вартою. Ст. 198. Значення висновків, що містяться в ухвалі про застосування запобіжних заходів. Ст. 199. Порядок продовження строку тримання під вартою. Ст. 200. Клопотання слідчого, прокурора про зміну запобіжного заходу. Ст. 201. Клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну запобіжного заходу. Ст. 202. Порядок звільнення особи з-під варти. Ст. 203. Негайне припинення дії запобіжних заходів. Ст. 204. Заборона затримання без дозволу слідчого судді, суду. Ст. 205. Виконання ухвали щодо обрання запобіжного заходу. Ст. 206. Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини.

§ 2. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Ст. 207. Законне затримання. Ст. 208. Затримання уповноваженою службовою особою. Ст. 209. Момент затримання. Ст. 210. Доставлення до органу досудового розслідування. Ст. 211. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Ст. 212. Особа, відповідальна за перебування затриманих. Ст. 213. Повідомлення інших осіб про затримання.

Розділ III. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Глава 19. Загальні положення досудового розслідування. Ст. 214. Початок досудового розслідування. Ст. 215. Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків. Ст. 216. Підслідність. Ст. 217. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування. Ст. 218. Місце проведення досудового розслідування. Ст. 219. Строки досудового розслідування. Ст. 220. Розгляд клопотань під час досудового розслідування. Ст. 221. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Ст. 222. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

Глава 20. Слідчі (розшукові) дії. Ст. 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. Ст. 224. Допит. Ст. 225. Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Ст. 226. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Ст. 227. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи. Ст. 228. Пред'явлення особи для впізнання. Ст. 229. Пред'явлення речей для впізнання. Ст. 230. Пред'явлення трупа для впізнання. Ст. 231. Протокол пред'явлення для впізнання. Ст. 232. Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Ст. 233. Проникнення до житла чи іншого володіння особи. Ст. 234. Обшук. Ст. 235. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Ст. 236. Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Ст. 237. Огляд. Ст. 238. Огляд трупа. Ст. 239. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. Ст. 240. Слідчий експеримент. Ст. 241. Освідування особи. Ст. 242. Підстави проведення експертизи. Ст. 243. Порядок залучення експерта. Ст. 244. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта. Ст. 245. Отримання зразків для експертизи.

Глава 21. Негласні слідчі (розшукові) дії.

§ 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії. Ст. 246. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 247. Слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 248. Розгляд

клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Ст. 249. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Ст. 250. Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді. Ст. 251. Вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 252. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 253. Повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії. Ст. 254. Заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 255. Заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні. Ст. 256. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні. Ст. 257. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших цілях або передання інформації.

§ 2. Втручання у приватне спілкування. Ст. 258. Загальні положення про втручання у приватне спілкування. Ст. 259. Збереження інформації. Ст. 260. Аудіо-, відеоконтроль особи. Ст. 261. Накладення арешту на кореспонденцію. Ст. 262. Огляд і виїмка кореспонденції. Ст. 263. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Ст. 264. Зняття інформації з електронних інформаційних систем. Ст. 265. Фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем. Ст. 266. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів.

§ 3. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 267. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. Ст. 268. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ст. 269. Спостереження за особою, річчю або місцем. Ст. 270. Аудіо-, відеоконтроль місця. Ст. 271. Контроль за вчиненням злочину. Ст. 272. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Ст. 273. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 274. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Ст. 275. Використання конфіденційного співробітництва.

Глава 22. Повідомлення про підозру. Ст. 276. Випадки повідомлення про підозру. Ст. 277. Зміст письмового повідомлення про підозру. Ст. 278. Вручення письмового повідомлення про підозру. Ст. 279. Зміна повідомлення про підозру.

Глава 23. Зупинення досудового розслідування. Ст. 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування. Ст. 281. Розшук підозрюваного. Ст. 282. Відновлення досудового розслідування.

Глава 24. Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування.

§ 1. Форми закінчення досудового розслідування. Ст. 283. Загальні положення закінчення досудового розслідування.

§ 2. Звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ст. 285. Загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ст. 286. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 287. Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 288. Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Ст. 289. Відновлення провадження при відмові від поручительства.

§ 3. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Ст. 290. Відкриття матеріалів іншій стороні. Ст. 291. Обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування. Ст. 292. Клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Ст. 293. Надання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування.

§ 4. Продовження строку досудового розслідування. Ст. 294. Загальні положення продовження строку досудового розслідування. Ст. 295. Порядок продовження строку досудового розслідування. Ст. 296. Задоволення клопотання про продовження строку досудового розслідування. Ст. 297. Відмова у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування.

Глава 25. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Ст. 298. Загальні положення досудового розслідування кримінальних проступків. Ст. 299. Запобіжні заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків. Ст. 300. Слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків. Ст. 301. Особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків. Ст. 302. Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Глава 26. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

§ 1. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. Ст. 303. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження. Ст. 304. Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження. Ст. 305. Правові наслідки подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування. Ст. 306. Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування. Ст. 307. Рішення слідчого судді за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування. Ст. 308. Оскарження недотримання розумних строків.

§ 2. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Ст. 309. Ухвали слідчого судді, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Ст. 310. Порядок оскарження ухвал слідчого судді.

§ 3. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Ст. 311. Рішення, дії чи бездіяльність прокурора, які можуть оскаржуватися слідчим. Ст. 312. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Ст. 313. Порядок вирішення скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора.

Розділ IV. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

Глава 27. Підготовче провадження. Ст. 314. Підготовче судове засідання. Ст. 315. Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду. Ст. 316. Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду. Ст. 317. Матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) та право на ознайомлення з ними.

Глава 28. Судовий розгляд.

§ 1. Загальні положення судового розгляду. Ст. 318. Строки і загальний порядок судового розгляду. Ст. 319. Незмінність складу суду. Ст. 320. Запасний суддя. Ст. 321. Головуючий у судовому засіданні. Ст. 322. Безперервність судового розгляду. Ст. 323. Наслідки неприбуття обвинуваченого. Ст. 324. Наслідки неприбуття прокурора і захисника. Ст. 325. Наслідки неприбуття потерпілого. Ст. 326. Наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників. Ст. 327. Наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача і експерта. Ст. 328. Право перебувати в залі судового засідання. Ст. 329. Обов'язки присутніх у залі судового засідання. Ст. 330. Заходи до порушників порядку судового засідання. Ст. 331. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді. Ст. 332. Проведення експертизи за ухвалою суду. Ст. 333. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження. Ст. 334. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. Ст. 335. Зупинення судового провадження.

Ст. 336. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.

§ 2. Межі судового розгляду. Ст. 337. Визначення меж судового розгляду. Ст. 338. Зміна обвинувачення в суді. Ст. 339. Висунення додаткового обвинувачення. Ст. 340. Відмова від підтримання державного обвинувачення. Ст. 341. Погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмови від підтримання державного обвинувачення.

§ 3. Процедура судового розгляду. Ст. 342. Відкриття судового засідання. Ст. 343. Повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами. Ст. 344. Оголошення складу суду і роз'яснення права відводу. Ст. 345. Повідомлення про права і обов'язки. Ст. 346. Заборона присутності свідків у залі судового засідання. Ст. 347. Початок судового розгляду. Ст. 348. Роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення. Ст. 349. Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. Ст. 350. Розгляд судом клопотань учасників судового провадження. Ст. 351. Допит обвинуваченого. Ст. 352. Допит свідка. Ст. 353. Допит потерпілого. Ст. 354. Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого. Ст. 355. Пред'явлення для впізнання. Ст. 356. Допит експерта в суді. Ст. 357. Дослідження речових доказів. Ст. 358. Дослідження документів. Ст. 359. Дослідження звуко- і відеозаписів. Ст. 360. Консультації та роз'яснення спеціаліста. Ст. 361. Огляд на місці. Ст. 362. Дії суду при встановленні в судовому засіданні неосудності обвинуваченого. Ст. 363. Закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами. Ст. 364. Судові дебати. Ст. 365. Останнє слово обвинуваченого. Ст. 366. Вихід суду для ухвалення вироку. Ст. 367. Таємниця наради суддів. Ст. 368. Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку.

Глава 29. Судові рішення. Ст. 369. Види судових рішень. Ст. 370. Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення. Ст. 371. Порядок ухвалення судових рішень, їх форма. Ст. 372. Зміст ухвали. Ст. 373. Види вироків. Ст. 374. Зміст вироку. Ст. 375. Ухвалення судового рішення і окрема думка судді. Ст. 376. Проголошення судового рішення. Ст. 377. Звільнення обвинуваченого з-під варті. Ст. 378. Заходи піклування про неповнолітніх, непрацездатних і збереження майна обвинуваченого. Ст. 379. Виправлення описок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні. Ст. 380. Роз'яснення судового рішення.

Глава 30. Особливі порядки провадження в суді першої інстанції.

§ 1. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків. Ст. 381. Загальні положення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків. Ст. 382. Розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

§ 2. Провадження в суді присяжних. Ст. 383. Порядок провадження в суді присяжних. Ст. 385. Виклик присяжних. Ст. 386. Права і обов'язки присяжного. Ст. 387. Відбір присяжних у суді. Ст. 388. Приведення присяжних до присяги. Ст. 389. Недопустимість незаконного впливу на присяжного. Ст. 390. Усунення присяжного. Ст. 391. Порядок наради і голосування в суді присяжних.

Розділ V. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Глава 31. Провадження в суді апеляційної інстанції. Ст. 392. Судові рішення, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. Ст. 393. Право на апеляційне оскарження. Ст. 394. Особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень. Ст. 395. Порядок і строки апеляційного оскарження. Ст. 396. Вимоги до апеляційної скарги. Ст. 397. Дії суду першої інстанції після одержання апеляційних скарг. Ст. 398. Прийняття апеляційної скарги судом апеляційної інстанції. Ст. 399. Залишення апеляційної скарги без руху, її повернення або відмова відкриття провадження. Ст. 400. Наслідки подання апеляційної скарги. Ст. 401. Підготовка до апеляційного розгляду. Ст. 402. Заперечення на апеляційну скаргу. Ст. 403. Відмова від апеляційної

скарги, зміна і доповнення апеляційної скарги під час апеляційного провадження. Ст. 404. Межі перегляду судом апеляційної інстанції. Ст. 405. Апеляційний розгляд. Ст. 406. Письмове апеляційне провадження. Ст. 407. Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги. Ст. 408. Зміна вироку або ухвали суду судом апеляційної інстанції. Ст. 410. Неповнота судового розгляду. Ст. 411. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження. Ст. 412. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону. Ст. 413. Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Ст. 414. Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого. Ст. 415. Підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції. Ст. 416. Особливості нового розгляду судом першої інстанції. Ст. 417. Закриття кримінального провадження судом апеляційної інстанції. Ст. 418. Судові рішення суду апеляційної інстанції. Ст. 419. Зміст ухвали суду апеляційної інстанції. Ст. 420. Вирок, ухвала про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру суду апеляційної інстанції. Ст. 421. Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого. Ст. 422. Порядок перевірки ухвал слідчого судді. Ст. 423. Повернення матеріалів кримінального провадження.

Глава 32. Провадження в суді касаційної інстанції. Ст. 424. Судові рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Ст. 425. Право на касаційне оскарження. Ст. 426. Порядок і строки касаційного оскарження. Ст. 427. Вимоги до касаційної скарги. Ст. 428. Відкриття касаційного провадження. Ст. 429. Залишення касаційної скарги без руху або її повернення. Ст. 430. Підготовка касаційного розгляду. Ст. 431. Заперечення на касаційну скаргу. Ст. 432. Відмова від касаційної скарги, зміна і доповнення касаційної скарги під час касаційного провадження. Ст. 433. Межі перегляду судом касаційної інстанції. Ст. 434. Касаційний розгляд. Ст. 435. Письмове касаційне провадження. Ст. 436. Повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги. Ст. 437. Недопустимість погіршення правового становища виправданого та засудженого. Ст. 438. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції. Ст. 439. Новий розгляд справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції. Ст. 440. Закриття кримінального провадження судом касаційної інстанції. Ст. 441. Судові рішення суду касаційної інстанції. Ст. 442. Зміст ухвали суду касаційної інстанції. Ст. 443. Повернення матеріалів кримінального провадження.

Глава 33. Провадження у Верховному Суді України. Ст. 444. Перегляд судових рішень Верховним Судом України. Ст. 445. Підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України. Ст. 446. Право на звернення про перегляд судових рішень Верховним Судом України. Ст. 447. Строк подання заяви про перегляд судового рішення. Ст. 448. Вимоги до заяви про перегляд судового рішення. Ст. 449. Порядок подання заяви про перегляд судового рішення. Ст. 450. Перевірка відповідності заяви вимогам цього Кодексу Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Ст. 451. Допуск Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ справи до провадження. Ст. 452. Підготовка до перегляду судового рішення у Верховному Суді України. Ст. 453. Порядок розгляду справи Верховним Судом України. Ст. 454. Повноваження Верховного Суду України. Ст. 455. Ухвала Верховного Суду України про задоволення заяви. Ст. 456. Ухвала Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви. Ст. 457. Повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення. Ст. 458. Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України.

Глава 34. Провадження за нововиявленими обставинами. Ст. 459. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами. Ст. 460. Право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Ст. 461. Строк звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Ст. 462. Вимоги до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Ст. 463. Порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Ст. 464. Відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами. Ст. 465. Відмова від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та її наслідки. Ст. 466. Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. Ст. 467. Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Розділ VI. ОСОБЛИВИ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 35. Кримінальне провадження на підставі угод. Ст. 468. Угоди в кримінальному провадженні. Ст. 469. Ініціювання та укладення угоди. Ст. 470. Обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості. Ст. 471. Зміст угоди про примирення. Ст. 472. Зміст угоди про визнання винуватості. Ст. 473. Наслідки укладення та затвердження угоди. Ст. 474. Загальний порядок судового провадження на підставі угоди. Ст. 475. Вирок на підставі угоди. Ст. 476. Наслідки невиконання угоди.

Глава 36. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Ст. 477. Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Ст. 478. Початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Ст. 479. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Глава 37. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб. Ст. 480. Особи, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Ст. 481. Повідомлення про підозру. Ст. 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу. Ст. 483. Інформування державних та інших органів чи службових осіб.

Глава 38. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

§ 1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх. Ст. 484. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх. Ст. 485. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Ст. 486. Комплексна психолого-психіатрична і психологічна експертиза неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 487. З'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 488. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 489. Порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 490. Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 491. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Ст. 492. Застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу. Ст. 493. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд. Ст. 494. Виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім. Ст. 495. Тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання. Ст. 496. Участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей. Ст. 497. Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру.

§ 2. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Ст. 498. Підстави для застосування примусових заходів виховного характеру. Ст. 499. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру. Ст. 500. Порядок судового розгляду. Ст. 501. Ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру. Ст. 502. Дострокове звільнення від примусового заходу виховного характеру.

Глава 39. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 503. Підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 504. Порядок здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб. Ст. 505. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 506. Права особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 507. Участь захисника. Ст. 508. Запобіжні заходи. Ст. 509. Психіатрична експертиза. Ст. 510. Об'єднання і виділення кримінальних проваджень. Ст. 511. Закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 512. Судовий розгляд. Ст. 513. Ухвала суду у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 514. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру. Ст. 515. Відновлення кримінального провадження. Ст. 516. Оскарження ухвали суду.

Глава 40. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. Ст. 517. Охорона державної таємниці під час кримінального провадження. Ст. 518. Особливості проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю.

Глава 41. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Ст. 519. Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій. Ст. 520. Процесуальні дії під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Ст. 521. Строк звернення із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна. Ст. 522. Строк законного затримання особи. Ст. 523. Місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичних представництв, консульських установ, суден України.

Розділ VII. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ст. 524. Умови відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Ст. 525. Особи, які мають право звертатися до суду із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Ст. 526. Підсудність заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Ст. 527. Зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Ст. 528. Наслідки недодержання вимог до змісту заяви, відмова у відкритті провадження або залишення заяви без розгляду. Ст. 529. Підготовка заяви до розгляду. Ст. 530. Судовий розгляд. Ст. 531. Судове рішення.

Розділ VIII. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Ст. 532. Набрання судовим рішенням законної сили. Ст. 533. Наслідки набрання законної сили судовим рішенням. Ст. 534. Порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні. Ст. 535. Звернення судового рішення до виконання. Ст. 536. Відстрочка виконання вироку. Ст. 537. Питання, які вирішуються судом під час виконання вироків. Ст. 538. Питання, які вирішуються судом після виконання вироку. Ст. 539. Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку. Ст. 540. Зарахування у строк відбування покарання часу перебування засудженого в лікувальній установі.

Розділ IX. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 42. Загальні засади міжнародного співробітництва. Ст. 541. Роз'яснення термінів. Ст. 542. Обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Ст. 543. Законодавство, що регулює міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. Ст. 544. Надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору. Ст. 545. Центральний орган України. Ст. 546. Інформація, що містить державну таємницю. Ст. 548. Запит про міжнародне співробітництво. Ст. 549. Зберігання та передання речових доказів і документів. Ст. 550. Доказова сила офіційних документів.

Глава 43. Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій. Ст. 551. Запит про міжнародну правову допомогу. Ст. 552. Зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу. Ст. 553. Наслідки виконання запиту в іноземній державі. Ст. 554. Розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу. Ст. 555. Повідомлення про результати розгляду запиту. Ст. 556. Конфіденційність. Ст. 557. Відмова у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу. Ст. 558. Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України. Ст. 559. Відкладення надання міжнародної правової допомоги. Ст. 560. Завершення процедури надання міжнародної правової допомоги. Ст. 561. Процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги. Ст. 562. Процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу. Ст. 563. Присутність представників компетентних органів запитуючої держави. Ст. 564. Вручення документів. Ст. 565. Тимчасова передача. Ст. 566. Виклик особи, яка перебуває за межами України. Ст. 567. Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції. Ст. 568. Розшук, арешт і конфіскація майна. Ст. 569. Контрольована поставка. Ст. 570. Прикордонне переслідування. Ст. 571. Створення і діяльність спільних слідчих груп. Ст. 572. Оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, відшкодування завданої шкоди та витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України.

Глава 44. Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція). Ст. 573. Направлення запиту про видачу особи (екстрадицію). Ст. 574. Центральний орган України щодо видачі особи (екстрадиції). Ст. 575. Порядок підготовки документів та направлення запитів. Ст. 576. Межі кримінальної відповідальності виданої особи. Ст. 577. Зарахування строку тримання виданої особи під вартою. Ст. 579. Тимчасова видача. Ст. 580. Особливості тримання під вартою. Ст. 581. Права особи, видача якої запитується. Ст. 582. Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Ст. 583. Тимчасовий арешт. Ст. 584. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт). Ст. 585. Застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави. Ст. 586. Припинення тимчасового арешту або запобіжного заходу. Ст. 587. Проведення екстрадиційної перевірки. Ст. 588. Спрощений порядок видачі осіб з України. Ст. 589. Відмова у видачі особи (екстрадиції). Ст. 590. Рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію). Ст. 591. Порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію). Ст. 592. Відстрочка передачі. Ст. 593. Фактична передача особи. Ст. 594. Витрати, пов'язані з вирішенням питання про видачу особи іноземній державі.

Глава 45. Кримінальне провадження у порядку перейняття. Ст. 595. Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав. Ст. 596. Неможливість перейняття кримінального провадження. Ст. 597. Тримання під вартою особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження. Ст. 598. Порядок

кримінального провадження, що перейняте від іншої держави. Ст. 599. Порядок і умови передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави. Ст. 600. Зміст та форма клопотання про передання кримінального провадження іншій державі. Ст. 601. Наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави.

Глава 46. Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб. Ст. 602. Підстави і порядок виконання вироків судів іноземних держав. Ст. 603. Розгляд судом питання про виконання вироку суду іноземної держави. Ст. 606. Умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання. Ст. 607. Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах. Ст. 608. Повідомлення про зміну або скасування вироку суду України щодо громадянина іноземної держави. Ст. 609. Порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні. Ст. 610. Розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. Ст. 611. Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи. Ст. 612. Повідомлення про зміну або скасування вироку суду іншої держави. Ст. 613. Витрати, пов'язані з передачею засудженої особи. Ст. 614. Визнання та виконання вироків міжнародних судових установ.

Розділ X. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Розділ XI. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Література: 1. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1980. – 251 с. 2. Винберг А. И. Предмет и метод советской криминалистики / А. И. Винберг // Криминалистика : [учебник]. – В 2 ч. / [под ред. А. И. Винберга, С. П. Митричева]. – М. : Госюриздат, 1950. – Ч. 1. – С. 3–17. 3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс ; [пер. в нем., с 4-го доп. изд. перевели Л. Дудкин, Б. Зиллер]. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1908. – 1040 с. 4. Квачевский А. А. Предисловие // Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 г. : [теоретическое и практическое руководство] / [составленное А. Квачевским]. – Часть первая : Об уголовном преследовании и об иске о вознаграждении за вред и убытки от преступления. – СПб. : Тип. Ф. С. Сущинского, 1866. – С. I–VIII. 5. Кириченко А. А. Сто десять лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : [научный доклад] / А. А. Кириченко, В. Д. Басай, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Т. А. Коросташова, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула, В. С. Шаповалова / 55 101 слово // Актуальные вопросы современного права. Пути теоретического и практического решения проблем. Междун. научн.-практ. саммит, 02.08.2013 г., г. Киев, Европейская международная научная лига юристов совместно с Ruprecht-Karls-Universität (Гейдельберг, Германия). – 258 с. 6. Кириченко С. А. Сутність і класифікація антикримінальних доказів та їх особистісних і речових джерел : [навч. посібник] / С. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 384 с. 7. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Анатолійович Кириченко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с. 8. Ланцедова Ю. О. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей : [навч. посібник] / [Ю. О. Ланцедова, С. А. Кириченко, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула ; за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 296 с. 9. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Олександрівна Ланцедова ; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с. 10. Коросташова Т. А. Базисные задачи и объекты юриспруденции и направления юридической деятельности / Т. А. Коросташова // Актуальные проблемы современного законодательства: теория и право-

применение : сб. науч. тр. Международн. научн.-практ. конференции, 23.12.2011 г. / [под ред. А. Д. Моисеева, Л. П. Клименко]. – Липецк (Россия). – Николаев (Украина) : Изд-во Першина Р. В., 2012. – С. 156–168. 11. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Голос України. – № 90–91 (5340–5341). – 19 травня 2012 р. 12. Курс лекцій з криміналістики. Періодизація розвитку, поняття, система, дисциплінарні зв'язки і дидактичні основи / Є. В. Кириленко, Т. О. Коросташова та ін. ; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 15. – 64 с. – (Авторська лекція). 13. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством: лекции, прочитанные в 1860 г. / В. Д. Спасович. – М. : Лест'Эст, 2001. – 112 с. 14. Теорологія юриспруденції (новітня концепція «Теорії права») : [навч. посібник] / Є. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Т. О. Коросташова та ін. ; [за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 392 с. 15. Тertiшник В. М. Історія розвитку кримінально-процесуального права / В. М. Тertiшник // Кримінально-процесуальне право України : [підручник]. – 4-те вид. – К. : А.С.К., 2003. – С. 57–81. 16. Тунтула О. С. Сутність і класифікація де-факто процесуальних дій та форми представлення, оцінки і використання доказів в антикримінальному судочинстві : [навч. посібник]. – У 2 т. / [О. С. Тунтула, Є. В. Кириленко, Т. О. Коросташова] ; [за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Т. 1: Основна частина. – 2011. – 124 с. 17. Тунтула О. С. Сутність і класифікація де-факто процесуальних дій та форми представлення, оцінки і використання доказів в антикримінальному судочинстві : [навч. посібник]. – У 2 т. / [О. С. Тунтула, Є. В. Кириленко, Т. О. Коросташова] ; [за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ, 2011. – Т. 2: Додатки. – 448 с. 18. Чельцов-Бебутов М. А. Очерк истории советского уголовного процесса / М. А. Чельцов-Бебутов. – М. : ВЮЗИ, 1948. – 40 с.

ЛЕКЦІЯ 2

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАКОН, ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Сутність та завдання кримінального процесуального законодавства України, дія його в часі і за колом осіб.
2. Доктринальне розуміння сутності та класифікації засад (принципів) антикримінального судочинства.
3. Засади (принципи) антикримінального судочинства за Конституцією України.
4. Засади (принципи) антикримінального судочинства за КПК України.

Питання 1. Сутність та завдання кримінального процесуального законодавства України, дія його в часі і за колом осіб

Кримінальне провадження являє собою досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку зі вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК).

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, тобто певною сукупністю правових норм, які мають на меті регулювати порядок кримінального провадження і спрямовані на гарантування виконання саме завдань кримінального судочинства.

Поняття «кримінальне провадження» є семантично невиваженим, і більш правильно його іменувати «антикримінальним судочинством». У цьому випадку здійснюється власне судочинство з протидії суспільно небезпечним діянням, а не провадження, тим паче кримінальне, замість якого треба використовувати термін «антикримінальний», про обґрунтованість якого мова вже йшла окремо (див. лекцію 1 із курсу антикримінального судочинства, питання 1). Більш того, термін «провадження» має й аспект російськомовного терміна «производство», що вже має більш широке значення: «виробництво», «проведення» тощо, коли в Основному законі, зокрема в ч. 3 ст. 127 Конституції України говориться про засади власне судочинства [1], а не кримінального чи іншого провадження.

У ч. 2 ст. 1 КПК зазначається, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України. Але необхідно звернути увагу, що зміст другої частини цієї статті суперечить базисному принципу юриспруденції із проведення всеохопної кодифікації відповідних суспільних правовідносин, необґрунтовано розширює коло правових актів, які мають скласти вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство, і розуміє під останнім не лише КПК, а й низку інших правових актів, а саме положення:

1. Конституції України.
2. Міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
3. Інших законів України.

Найбільш алогічним є посилення на інші закони. Якщо будь-який закон, у т. ч. певні положення Конституції України чи міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і створює базисноантиделіктну основу чи правову

процедуру протидії найбільш тяжкому правопорушенню – суспільно небезпечному діянню, то відповідні положення мають одночасно з їх прийняттям бути належним чином продубльовані відповідно в КК України [4] та в КПК України [3] із тим, щоб лише названі кодекси створювали кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство.

Інший стан вирішення цієї проблеми, коли кримінальне процесуальне законодавство, окрім КПК, складає ще й Конституція України, міжнародні договори та інші закони, фактично означає незавершеність кодифікації кримінального процесуального законодавства, чого допускати не можна. Адже будь-який кодекс має вичерпно регулювати відповідні правовідносини.

Ще ширшим робить кримінальне процесуальне законодавство **ст. 9 «Законність» КПК України**, у частині першій якої принципово дублюються положення ч. 2 ст. 1 КПК України, однак, замість «інших законів України», вказані «інші акти законодавства», що є ширшим і принципово може включати й підзаконні правові акти, оскільки законодавство складається не лише з законів, а й з підзаконних правових актів.

Частина 3 ст. 9 КПК прямо вказує, що «закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу», а значить цим закріплюється існування й інших законів, що стосуються кримінального провадження, однак не відображені в КПК.

Більш того, згідно з ч. 3 ст. 9 КПК України, «у разі, якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України», чим самим відданий пріоритет міжнародному законодавству, а значить і владі за кордоном, а не владі власного народу.

Цей же підхід розвиває ч. 5 ст. 9 КПК, згідно з якою «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», тим самим, по суті, додатковим «правовим актом», що регулює кримінальні процесуальні правовідносини, поряд із КПК України та іншими, уже згаданими правовими актами виступає й «практика Європейського суду з прав людини», що також дає можливість «скеровувати» вітчизняні кримінальні процесуальні правовідносини з-за кордону.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру (ст. 2 КПК).

Якщо звернути увагу на точність відображення у ст. 2 КПК України **завдання антикримінального судочинства**, то тут не можна не скористатися уточненою Т. О. Коросташовою редакцією конституційного головного завдання держави та спрямованості діяльності державних органів (див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3), що в контексті антикримінального судочинства має означати визнання, забезпечення та відновлення прав, свобод, інтересів та обов'язків усіх суб'єктів такого судочинства, а не лише охорону їх прав, свобод та законних інтересів, що, як бачимо, не може охопити власне визнання, забезпечення і, головне, відновлення порушених суспільно небезпечним діянням прав, свобод, інтересів та обов'язків цих суб'єктів.

Кримінальні процесуальні правовідносини виникають після скоєння суспільно небезпечного діяння, а значить права, свободи, інтереси чи обов'язки потерпілих уже

порушені, їх треба належним чином відновити – відшкодувати шкоду та здійснити інше їх відновлення (див. лекцію 1 із курсу антикримінального судочинства, питання 3).

Нелогічним виглядає й акцент уваги на законних інтересах, нібито захист незаконних прав і свобод суб'єктів антикримінального судочинства також складає його завдання.

Відсутність поміж об'єктів, які має визнати, забезпечити та відновити кримінальне процесуальне законодавство, й обов'язків порушує такий базовий принцип юриспруденції, як нерозривність і співмірність прав (свобод, інтересів) та обов'язків особи чи держави.

Незрозумілим є акцент уваги поряд із державою й на суспільство, нібито суспільство в сучасних умовах існує поза межами державних правовідносин.

Що стосується дії **кримінального процесуального законодавства в просторі**, то кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 5 КПК), а також:

– на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

– на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під її прапором (розпізнавальним знаком) у відкритому водному просторі, на військовому кораблі та військових повітряних суднах незалежно від того, знаходяться вони у відкритому водному (повітряному) просторі або в територіальних водах (повітряному просторі) іншої держави, якщо це судно приписане до порту, розташованого в Україні;

– якщо міжнародними договорами передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних сил України, який перебуває на території іншої держави;

– при виконанні на території України окремих процесуальних дій за дорученням компетентних органів іноземних держав. Однак необхідно звернути увагу, що, згідно зі ст. 563 КПК, представник компетентного органу іноземної держави, дозвіл на присутність якого надано відповідно до вимог КПК, не має права самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії. У разі наявності під час проведення процесуальних дій такі представники повинні дотримуватися законів України. Вони мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій і вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, із дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання, а також робити записи, у тому числі із застосуванням технічних засобів.

Дія кодексу в часі зазначена у ч. 1 ст. 5 КПК і передбачає, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення ухвалюється згідно з положеннями кримінального процесуального кодексу України, чинними на момент початку виконання такої дії або ухвалення такого рішення. У другій же частині цієї статті говориться про допустимість доказів, які визначаються положеннями КПК, які були чинними на момент їх отримання.

Принципово зміст цієї статті суперечить ч. 1 ст. 58 Конституції України та базисному принципу юриспруденції, згідно з яким правовий акт, який погіршує правове становище особи, не має зворотної сили і не поширюється на правовідносини, що склалися до вступу його в силу. А процесуальні правовідносини виникають із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, а не з моменту виконання певної дії чи ухвалення певного рішення.

У той же час, точне виконання цього принципу в антикримінальному судочинстві створило б певні труднощі в разі проведення процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень:

а) до встановлення точного часу скоєння суспільно небезпечного діяння;

б) одночасно за декількома епізодами, учиненими в різний час, що могло б спонукати користуватися одночасно нормами КПК, що діяли в різні часи, і неминуче призводило б до плутанини.

Тому треба було б робити й певний виняток із цього принципу, який би залишав у силі той процесуальний закон, що діяв на момент не скоєння суспільно небезпечного діяння, а проведення дії чи ухвалення рішення. Власне так за цим винятком врегульована дія норм КПК України за часом, що все ж таки є порушенням вказаного принципу та конституційного положення.

Але не можна й залишати в такому вигляді це конституційне положення, при викладі якого доцільно б підкреслити: «за винятком труднощів у застосуванні принципу зворотної сили, вони можуть мати місце при застосуванні будь-якого процедурного кодексу, Кодексу конституційного судочинства України, Кодексу антикримінального судочинства України, Кодексу адміністративного судочинства України, Кодексу трудового судочинства України, Кодексу де-факто майново-договірного судочинства України чи Кодексу де-юре майново-договірного судочинства України».

Питання щодо дії кодексу за колом осіб визначені в ст. 6 КПК, а саме: кримінальне провадження за правилами КПК здійснюється щодо будь-якої особи, крім випадків, передбачених особливостей кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, які визначаються главою 37 КПК та кримінального провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, яке може здійснюватися, за правилами КПК, лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України.

Згідно зі ст. 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а п. 2 ч. 3 Основного закону в ролі засади судочинства передбачає рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом [1]. Виходячи з цього, передбачені такою нормою та гл. 37 КПК України особливості кримінального провадження, перш за все судді та народного депутата, суперечать викладеним нормам Основного закону. Адже особливості досудового розслідування діяння злочину та розгляду кримінальної справи щодо неповнолітніх та неосудних осіб викликані віковими і психологічними особливостями переслідуваного, а не його соціальним статусом, урахування якого для розробки особливого процесуального статусу народних депутатів, суддів та інших осіб, у т. ч. осіб, які мають дипломатичний імунітет, принципово порушує вказані конституційні норми з рівності всіх суб'єктів антикримінального судочинства. І взаємна згода держав на подібного роду винятки щодо їхніх осіб із дипломатичним імунітетом не може принципово змінити вказаний конституційний принцип (див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3).

У будь-якому випадку при викладі цього конституційного принципу треба перераховувати всі винятки, і якщо їх немає, то вони не повинні бути й у КПК України. У цьому аспекті доцільно згадати, що, згідно з ч. 3 ст. 22 Конституції України, при ухваленні нових законів чи зміні чинних не допускається звуження наявного змісту та обсягу прав та свобод громадян [1], а такого роду особливості, передбачені гл. 37 КПК України [3], фактично звужують права, свободи, інтереси та обов'язки принаймні потерпілих та цивільних позивачів, які за таких умов у певних випадках не зможуть домогтися відшкодування завданої їм суспільно небезпечним діянням шкоди та іншого відновлення порушеного їх правового статусу і, перш за все, у частині притягнення винної особи до відповідної антикримінальної відповідальності (див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3).

Питання 2. Доктринальне розуміння сутності та класифікації засад (принципів) антикримінального судочинства

Семантичне значення терміна «засади» чи «принцип» полягає в позначенні наукової чи моральної засади, підвалини, основи, від якої не можна відступити [8, с. 431].

Оскільки законодавче визначення цього поняття відсутнє, багато авторів намагається сформулювати своє бачення цієї процесуальної категорії. Проте, виходячи з викладених достатньо виважених семантичних посилок, **засадою (принципом) антикримінального судочинства** більш правильно визнавати не будь-яку вимогу процесуального законодавства діяти лише певним чином, а **передбачене чинним правовим актом наріжне імперативне правило поведінки (засаду), яке має пронизувати антикримінальне судочинство в цілому чи лише певну його стадію та визначати сутність і процесуальні гарантії дотримання цієї процедури, прав, свобод та обов'язків її суб'єктів, якісного, раціонального та ефективного отримання повноцінних доказів та інших видів антикримінальних відомостей.**

Таким чином, ми можемо мати:

1. Засади (принципи) антикримінального судочинства в цілому, у т. ч.:

1.1. Особливий порядок провадження в суді першої інстанції у вигляді спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

1.2. Особливі порядки кримінального провадження в цілому у вигляді:

1.2.1. Кримінальне провадження на підставі угод.

1.2.2. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб.

1.2.3. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх осіб.

1.2.4. Кримінальне провадження щодо неосудних та обмежено осудних осіб.

1.2.5. Кримінальне провадження з використанням відомостей, що містять державну таємницю.

1.2.6. Кримінальне провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

2. Засади (принципи) окремих стадій цього судочинства, зокрема:

2.1. Досудового розслідування, у т. ч.:

2.1.1. Особливий порядок кримінального провадження в цілому у вигляді кримінального провадження на території дипломатичних і прирівняних до них об'єктів.

2.2. Засади (принципи) судового розгляду і перегляду антикримінальної справи), у т. ч.:

2.2.1. Підготовчого судового провадження.

2.2.2. Судового розгляду по першій інстанції.

2.2.3. Особливий порядок провадження в суді першої інстанції у вигляді провадження в суді присяжних.

2.2.4. Кримінальні провадження з перегляду справи в:

2.2.4.1. Апеляційному провадженні.

2.2.4.2. Касаційному провадженні.

2.2.4.3. За нововиявленими обставинами.

2.2.4.4. Верховному Суді України.

2.3. Засади (принципи) з основ виконання слідчого чи судового рішення.

2.5. Засади (принципи) із міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

Останні засади (принципи) є різновидом засад (принципів) антикримінального судочинства в цілому. Але їх вказувати, у силу особливої специфіки цих засад, поміж різновидів вказаної групи засад (принципів) недоцільно.

Не можна також погодитися із В. М. Тертишником принципі (засади) антикримінального судочинства поділяти на галузеві, міжгалузеві і загальноправові [19, с. 10-11], оскільки міжгалузеві принципи також є певною мірою загальноправовими. Та й сам традиційний поділ правових юридичних наук на галузеві і міжгалузеві вже застарів, і його не варто класти в основу класифікації всіх юридичних наук, особливо коли стали відомі принципово нові підходи до здійснення такої класифікації (див. лекцію 1 із курсу антикримінального судочинства, питання 2).

Не вбачається необхідності сприймати і пропозицію М. М. Михеєнка розглядати поміж принципів антикримінального судочинства організаційні, організаційно-

функціональні та функціональні [17, с. 223]. Це дещо ускладнить сприйняття основної класифікації загальних і часткових принципів, у межах кожного з яких також можна буде прослідкувати окремі запропоновані вказаним ученим принципи.

Заслуговує на увагу поділ принципів антикримінального судочинства на **конституційні засади (принципи)** і засади (принципи) **власне антикримінального судочинства**, що різні автори іменують неоднаково. Зокрема, В. М. Тертишник каже про «конституційні та інші суто кримінально-процесуальні принципи» [20, с. 85], не проводячи, однак, такого поділу в запропонованій цим автором системі 39 принципів кримінального процесу [20, с. 88-89], О. Г. Яновська – «конституційні і спеціальні принципи кримінального процесу» [22, с. 42-48] тощо.

Більш правильно конституційні засади (принципи) формулювати **як загальноюридичні**. Конституція України має містити в собі засади (принципи), значущі як для всіх правових, у т. ч. і процедурних, юридичних наук, так і не правових, наприклад щодо криміналістики та ординстики, які безпосередньо пов'язані з протидією правопорушенням. Наприклад, ст. 62 і ст. 129 Конституції України регулюють різні аспекти принципу невинуватості особи, але винятково в контексті антикримінальної відповідальності й вини особи [1]. А що притягати людину до іншої, ніж антикримінальна, відповідальності чи визнавати її винною у вчиненні іншого, ніж мініправопорушення – адміністративного, дисциплінарного, де-факто майново-договірного де-юре майново-договірного [10, с. 13] та ін., – можна і не у встановленому законом порядку без відповідного рішення суду чи іншого уповноваженого на це антиделіктного органу? Чи що вина особи у скоєнні вказаних правопорушень, на відміну від визнання винуватості особи у скоєнні макроправопорушення, може ґрунтуватись і на припущеннях, а не на доказах тощо? Зрозуміло, що ні. То чому вказані норми Конституції України піклуються про гарантії реалізації презумпції невинуватості особи тільки в контексті одного, хоча й найтяжчого, із п'яти видів правопорушень? З урахуванням цього, презумпцію невинуватості особи в Конституції України краще за все і більш правильно викладати в повному обсязі щодо всіх правопорушень, що й стане загальноправовим, а точніше загальним правовим процедурним принципом. На підставі ж цього конституційного принципу в кодексі по кожному з видів судочинства (антикримінального, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного чи де-юре майново-договірного) уже й треба передбачити загальний для цього судочинства принцип.

Автори пропонують різну кількість засад (принципів) антикримінального судочинства, зокрема В. М. Тертишник обґрунтовує 39 засад (принципів), О. Г. Яновська – 29, В. П. Божьев – 18, В. М. Биков – 15, А. С. Кобліков – 11 та ін., що, незважаючи на вичерпний перелік цих засад (принципів) у другій главі КПК України, потребує окремого дослідження, оскільки не можна погодитися з тим, що Основний закон передбачає всі ті принципи судочинства, які випливають із природного права, а КПК України відображає всі конституційні (засади) принципи антикримінального судочинства і засади (принципи) власне антикримінального судочинства, що можуть впливати з концепції природного права, що впливає з розуму людини і засноване на загальносуспільних цінностях.

Тому найбільш повний доктринальний виклад засад (принципів) антикримінального судочинства буде мати не тільки неабияке наукове, а й прикладне значення для вдосконалення антикримінального судочинства, що більш правильно зробити на наступній **класифікації засад (принципів) чинного антикримінального судочинства:**

1. Конституційні засади (принципи) антикримінального судочинства:

1.1. Загальні конституційні засади (принципи) антикримінального судочинства:

1.1.1. Принцип законності та неухильного дотримання прав і свобод і виконання обов'язків суб'єктів антикримінального судочинства (ст. 129 Конституції України):

1.1.1.1. Права людини на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України).

1.1.1.2. Права людини на недоторканність житла (ст. 30, 31, 32 Конституції України).

1.1.1.3. Права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 30, 31, 32 Конституції України).

1.1.1.4. Права людини на таємницю особистого життя (ст. 30, 31, 32 Конституції України).

1.1.1.5. Права свідка, переслідуваного, потерпілого та інших осіб не давати показань проти самого себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів чи у зв'язку з професійною діяльністю (ст. 63 Конституції України).

1.1.2. Принцип неможливості прийняттям нової редакції КПК України чи внесення до нього змін, що звужують зміст та обсяг наявних прав і свобод суб'єктів антикримінального судочинства (ч. 3 ст. 22 Конституції України).

1.1.3. Принцип рівності всіх суб'єктів антикримінального судочинства перед законом і судом (ст. 21, 24, 26, 129 Конституції України).

1.1.4. Принцип поєднання державної та іншої мови при здійсненні антикримінального судочинства (ст. 10 Конституції України).

1.1.5. Презумпція невинуватості (ст. 62, 129 Конституції України).

1.1.6. Забезпечення переслідуваному права на захист (ст. 53-1, 59, 63, 129 Конституції України).

1.1.7. Принцип участі народу в здійсненні правосуддя (ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127 Конституції України).

1.1.8. Принцип забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в антикримінальному судочинстві (ст. 3 Конституції України).

1.2. Часткові конституційні засади (принципи) антикримінального судочинства:

1.2.1. Конституційні засади (принципи) досудового провадження:

1.2.1.1. Принцип недопустимості розголошення даних досудового слідства (ч. 2 ст. 32 Конституції України).

1.2.2. Конституційні засади (принципи) судового розгляду і перегляду антикримінальної справи:

1.2.2.1. Принцип здійснення правосуддя винятково судами (ст. 124 Конституції України).

1.2.2.2. Принцип колегіальності й одноособовості розгляду кримінальних справ (ст. 129 Конституції України).

1.2.2.3. Принцип незалежності суддів та їх підкорення тільки закону (ст. 126, 129 Конституції України).

1.2.2.4. Принцип гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (ст. 129 Конституції України).

1.2.2.5. Принцип змагальності сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (ст. 129 Конституції України).

1.2.2.6. Принцип підтримання державного обвинувачення в суді прокурором (ст. 121, 129 Конституції України).

1.2.2.7. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду (ст. 125, 129 Конституції України).

1.2.3. Конституційні засади (принципи) виконання судового рішення:

1.2.3.1. Принцип загальнообов'язковості вироків, ухвал і постанов суду (ст. 124, 129 Конституції України).

1.2.4. Конституційні засади (принципи) із міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

2. Засади (принципи) власне антикримінального судочинства:

2.1. Загальні засади (принципи) власне антикримінального судочинства:

2.2. Часткові засади (принципи) власне антикримінального судочинства:

2.2.1. Засади (принципи) досудового провадження.

2.2.2. Засади (принципи) судового розгляду і перегляду антикримінальної справи.

2.2.3. **Засади (принципи) виконання судового рішення:**

2.2.4. Засади (принципи) із міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

У цьому випадку запропоновано доктринальне бачення класифікації засад (принципів) антикримінального судочинства, що не повною мірою може відображати наявне законодавче відображення цих принципів. Зокрема, поки що немає конституційних принципів міжнародного співробітництва в антикримінальному судочинстві, які невідокремлені в розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України, тоді як базисним принципам вітчизняного антикримінального судочинства виділено гл. 2 «Засади кримінального провадження» КПК України.

Питання 3. Засади (принципи) антикримінального судочинства за Конституцією України

В основному конституційні засади (принципи) антикримінального судочинства викладено в ст. 129 Конституції України, зокрема так:

1. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

2. Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

3. Основними засадами судочинства є:

1) законність;

2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

3) забезпечення доведеності вини;

4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості;

5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;

6) забезпечення обвинуваченому права на захист;

7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом;

9) обов'язковість рішень суду.

4. Законом може бути визначено також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій [1].

Із перелічених конституційних засад (принципів) необґрунтованими виглядають такі.

Змагальність сторін. Цей принцип, передбачений п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України [1], дубльований статтею 22 «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості» КПК України [3] і підтриманий багатьма авторами: С. Г. Коваленко [7, с. 50], О. П. Кучинська [8, с. 32-33], М. М. Михеєнко [186, с. 232-233], В. М. Тertiшник [10, с. 51], О. Г. Яновська [13, с. 42-43] та ін., коли В. Т. Маляренко навіть у докторській дисертації «Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика» наполягав на тому, що змагальна форма є найбільш придатною для сучасного вітчизняного кримінального процесу [5, с. 12], виглядає необґрунтованим щодо кожного з видів судочинства, але особливо щодо антикримінального судочинства.

Будь-яке змагання зумовлює наявність переможця та переможеного, а в антикримінальному судочинстві, де вирішується доля двох протилежних суб'єктів – потерпілого та переслідуваного, не повинно бути переможців та переможених. Усі суб'єкти антикримінального судочинства мають прагнути однієї мети – установити істину і на цій основі правильно вирішити справу, щоб і переслідуваний отримав рівно стільки, скільки заслуговує, і щоб права, свободи, інтереси та обов'язки потерпілого було

належним чином відновлено. І якщо припустити, що істину по кожній справі встановити неможливо, то треба тоді й прямо говорити, що певні антикримінальні справи вирішуються на припущеннях, а не на доведених обставинах справи. Тому в антикримінальному судочинстві замість принципу змагальності має бути принцип установлення істини у справі і рівні права та обов'язки особистісних джерел, коли переслідуваний, свідок та потерпілий мають нести однаково антикримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань і за відмову від надання показань та адміністративну відповідальність за ухилення від явки в антиделіктні органи. Тільки тоді можна якось гарантувати отримання від особистісних джерел правдивих відомостей, коли неправдиві відомості (про що особистісне джерело знає чи мало знати на момент отримання) треба відрізнити від неадекватних.

Судочинство може провадитися й судом присяжних. Участь у кримінальному провадженні присяжних, участь яких передбачена § 2 «Провадження в суді присяжних» гл. 30 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» КПК України [3], а також інших непрофесійних суддів – народних засідателів, які передбачалися ч. 3 ст. 17 «Колегіальний і одноособовий розгляд справ» КПК 1960 р. [2], виглядає недостатньо виваженим. І тут справа не стільки в тому, що «для запровадження в антикримінальне судочинство України «інституту присяжних в сучасних умовах суду достатніх підстав немає» [5], скільки внаслідок суттєвого порушення інститутом присяжних чи народних засідателів такого базисного принципу кримінального провадження, як професійність (набуття через навчання у ВНЗ багатомісячного досвіду: знань і навичок) винесення судового рішення про винуватість чи невинуватість особи.

Ще менш професійною та такою, що порушує конституційний принцип визнання особи винною у скоєнні злочину не інакше як на основі обвинувального вироку [125], виглядає і процедура визнання особи винною та призначення їй покарання в контексті положень гл. 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» КПК України [3], коли згідно зі ст. 469, 472 та ін. КПК України [3] винуватість особи та призначення їй певного покарання визначається угодою між підсудним та потерпілим про примирення або угодою між прокурором і переслідуваним про визнання винуватості. Невиконання такої угоди ст. 389-1 КК України взагалі визнає суспільно небезпечним діянням [4].

Поряд із цим систематизованим викладом конституційних засад (принципів) судочинства взагалі, але перш за все антикримінального судочинства, багато й інших норм Основного закону (див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3) містить у собі такого роду засади (принципи), поміж яких варто виділити, перш за все, такі:

Стаття 22 Конституції України

(3) При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод.

Стаття 56 Конституції України

(1) Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завдані незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57 Конституції України

(1) Кожному гарантується право знати свої права й обов'язки.

(2) Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, установленому законом.

(3) Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, установленому законом, є нечинними.

Ця стаття Основного закону явно суперечить **ч. 2 ст. 68 Конституції України, згідно з якою незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.**

Стаття 58 Конституції України

(1) Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

(2) Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх учинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59 Конституції України

(1) Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

(2) Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Стаття 60 Конституції України

(1) Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

(2) За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61 Конституції України

(1) Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення.

(2) Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62 Конституції України

(1) Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

(2) Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

(3) Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

(4) У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63 Конституції України

(1) Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

(2) Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

(3) Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Питання 4. Засади (принципи) антикримінального судочинства за КПК України

Засадам кримінального провадження виділено гл. 2 КПК України [3], у якій вони регламентуються детально, в основному відображають відповідні конституційні засади, але й містять інші засади (принципи) власне антикримінального судочинства і представлені так.

Загальні засади кримінального провадження (ст. 7 КПК):

- 1) верховенство права;
- 2) законність, тобто під час кримінального провадження;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканість;
- 6) недоторканість житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;

- 8) невтручання в приватне життя;
- 9) недоторканість права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те ж правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості;
- 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів;
- 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності;
- 18) публічність;
- 19) диспозитивність;
- 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;
- 21) розумність строків;
- 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Верховенство права, що розкривається в ст. 8 КПК, де в частині першій передбачається, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а в другій частині зазначається, що принцип верховенства права в кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Однак ч. 1 ст. 8 КПК побудована на чинній недостатньо досконалій редакції **ст. 3 Конституції України**, у якій зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Головний обов'язок держави, зміст і спрямованість діяльності державних органів, у т. ч. й антиделіктних органів, які мають користуватися нормами КПК України, Т. О. Коросташова достатньо виражено уточнює як «**визнання, забезпечення та відновлення прав (можливості скористатися певним результатом суспільного розвитку), свобод (акцент уваги на альтернативності певного права), інтересів (можливості використати в своїх цілях право чи обов'язок іншої фізичної або юридичної особи чи держави) та обов'язку (необхідності виконати певний припис держави) фізичної чи юридичної особи або держави**» [5], що й має бути основою для відповідного вдосконалення і цього принципу антикримінального судочинства з верховенства права.

Принципу верховенства права, а також вимогам п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України із забезпечення принципу рівності всіх суб'єктів антикримінального судочинства [1], що впроваджено в КПК України п. 3 ч. 1 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» і ст. 10 КПК «Рівність перед законом і судом», суперечать положенням гл. 37 «Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб» КПК України [3], які фактично розширюють права, свободи та інтереси окремих категорій переслідуваних, що логічно відповідним чином звужує правовий статус осіб, які потерпілі від суспільно небезпечних діянь вказаних переслідуваних.

Законність (ст. 9 КПК) передбачає, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші

службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити ухвалення законних і неупереджених процесуальних рішень.

Закони та інші правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні чітко відповідати КПК і не можуть суперечити його положенням. У випадку, коли норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

У випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження.

Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК) передбачає, що всі громадяни несуть відповідальність перед судами, не маючи при цьому жодних переваг і не піддаючись жодним обмеженням.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

У випадках і порядку, передбачених КПК, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Повага до людської гідності (ст. 11 КПК). Ця засада спрямована на захист особи, її честі і гідності, прав та свобод, які повною мірою втілюються в положеннях Конституції України, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 КУ); ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28 КУ); кожен має право будь-якими незабороненими засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 КУ); кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК) є одним з основних прав людини, яке гарантується Конституцією України (ст. 29 КУ) і передбачає, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

У разі виникнення необхідності затримати особу з метою запобігти чи припинити скоєння кримінального правопорушення, уповноважені на те законом органи чи посадові особи можуть застосувати утримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого повинна бути перевірена судом, але не пізніше ніж за 72 години. Якщо затриманій особі протягом цього часу з моменту її затримання не буде вручено вмотивованого рішення суду про утримання під вартою, то вона негайно

звільняється з-під варти. У свою чергу, кожен затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Кожній особі, яка затримана, взята під варту чи обмежена в праві вільного пересування в інший спосіб, має бути невідкладно повідомлено про мотив арешту чи затримання, роз'яснено її права та надано можливість із моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Про затримання, арешт особи та про місце її перебування має бути негайно повідомлено її близьким родичам, членам сім'ї чи іншим особам за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 13 КПК) передбачає недопустимість проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим судовим рішенням.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, установлений КПК порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них обшуку й огляду.

Таємниця спілкування (ст. 14 КПК), тобто таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування гарантується кожному під час проведення кримінального провадження. Втручання в таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, із метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, установлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. Відповідно до ст. 258 КПК, різновидами втручання в приватне спілкування є: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Слід наголосити, що втручання в приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Невтручання в приватне життя (ст. 15 КПК), тобто особисте та сімейне життя, гарантується кожному під час кримінального провадження.

Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди. Однак існують випадки та порядок, які передбачені КПК, коли ця інформація може бути отримана без згоди особи і може бути використана не інакше як для виконання завдань кримінального провадження і кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Недоторканість права власності (ст. 16 КПК) означає, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК. Також на підставах та в порядку, передбачених КПК, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення.

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК) означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе вину особи поза розумним сумнівом.

Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК) передбачає, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення чи її близькими родичами або членами її сім'ї.

Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те ж правопорушення (ст. 19 КПК) говорить про те, що ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що за тим самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили.

Забезпечення права на захист (ст. 20 КПК) передбачає, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає в наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника (який у передбачених КПК випадках надається безкоштовно за рахунок держави).

Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого.

Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК) передбачає гарантованість кожному надання права на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному КПК, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку передбаченому КПК.

Якщо інше не передбачено КПК, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України.

Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК) передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК; сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК.

Необхідно звернути увагу, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службову особу. Отже, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення в суді здійснюється прокурором, а в окремих випадках, передбачених КПК, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником. Захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником. Суд же, у свою чергу, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК) означає, що суд досліджує докази безпосередньо, оцінюючи кожен із них (ст. 94 КПК), показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, що сприяє безпосередньому контакту між судом і учасниками судового процесу для більш правильного сприйняття доказів, а в разі, якщо показання стосуються розрахунків чи інших даних, які важко зберегти в пам'яті, то ч. 12 ст. 352 КПК надає право користуватися нотатками.

Доказами не можуть бути визнані відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК, наприклад, за ч. 3 ст. 349 КПК суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оскаржуються. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК, наприклад у випадках, коли необхідно забезпечити безпеку свідка чи потерпілого.

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК), тобто кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК, а також гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Публічність (ст. 25 КПК) передбачає те, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Винятком є кримінальне провадження на підставі угод (гл. 35 КПК); кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПК), яке розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а в окремих випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення є безальтернативною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Диспозитивність (ст. 26 КПК) полягає у тому, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та в спосіб, передбачених КПК.

У випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення кримінальне провадження підлягає закриттю, крім випадків, передбачених КПК, а саме,

коли потерпілий погоджується підтримувати обвинувачення в суді і в такому разі він користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду, і кримінальне провадження за таких обставин набуває статусу приватного та здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (п. 4 ч. 3 ст. 56; ч. 2-5 ст. 340 КПК).

Слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують питання: 1) що винесені на їх розгляд сторонами та 2) віднесені до їх повноважень КПК.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається слідчим чи прокурором лише на підставі заяви потерпілого про вчинення щодо нього одного з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК), у такому випадку може бути укладена мирова угода між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим (п. 1 ч. 1 ст. 468 КПК, ч. 3 ст. 469 КПК).

Гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами (ст. 27 КПК) передбачає, що учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі в кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені в праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду та в праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом.

Кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може ухвалити рішення про здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у провадженні.

Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо слідчий суддя, суд не ухвалить рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні на підставі необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи.

Кримінальне провадження в закритому судовому засіданні суд здійснює з триманням правил судочинства, передбачених КПК. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження.

Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК.

Кожен, хто присутній у залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури

допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався в закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Розумні строки (ст. 28 КПК). Під цим поняття розуміється, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки, тобто в строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або ухвалення окремих процесуальних рішень.

Проведення досудового розслідування в розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (у частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Кримінальне провадження щодо особи, яка утримується під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладаються обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК.

Мовою, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК), є державна мова. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи також державною мовою.

Особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення.

У разі, якщо учасники кримінального провадження не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують право давати свідчення, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі потреби послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК.

Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено цим Кодексом, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

Література: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – К., 1961. – № 2. – Ст. 15; зі змінами станом на 13.04.2012 р. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Голос України. – № 90–91 (5340–5341). – 19 травня 2012 р. 4. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131, із наст. змінами. 5. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Василь Тимофійович Маляренко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=160045>. 6. Козаченко А. В. Уголовный процесс Украины : [учеб.-практ. пособие]. – Николаев : Иллион, 2007. – 395 с. 7. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : [підручник]. – 2-е вид. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с. 8. Кучинська О. П. Кримінальний процес України : [навч. посібник] / О. П. Кучинська, О. А. Кучинська. – Вид. 2-е. – К. : Прецедент, 2007. – 202 с. 9. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : вибрані твори / М. М. Михеєнко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с. 10. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підручник]. – 4-те вид. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с. 11. Тунтула О. С. Сутність і класифікація де-факто процесуальних дій та форми представлення, оцінки і використання доказів в антикримінальному судочинстві : [навч. посібник]. – У 2 т. / [О. С. Тунтула, Є. В. Кириленко, Т. О. Коросташова ; за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могилы, 2011. – Т. 1: Основна частина. – 2011. – 124 с. 12. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : [науч.-практ. комментарий]. – 5-е изд. / Ю. П. Аленин, М. Р. Аракелян, Е. Н. Гидулянова и др. ; [под ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина]. – Харьков : Одиссей, 2009. – 1008 с. 13. Яновська О. Г. Кримінально-процесуальне право України : [навч.-метод. посібник]. – К. : КНЕУ, 2007. – 208 с.

ЛЕКЦІЯ 3

СУД, СТОРОНИ, ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Поняття та класифікація суб'єктів антикримінального судочинства.
2. Ознаки, основні групи і різновиди особистісних джерел доказів та інших різновидів антикримінальних відомостей.
3. Процедурний статус суду та підсудність справ.
4. Права, інтереси та обов'язки сторони обвинувачення в кримінальному провадженні.
5. Права, інтереси та обов'язки сторони захисту в кримінальному провадженні.
6. Права, інтереси та обов'язки потерпілого в кримінальному провадженні.
7. Процедурний статус інших учасників кримінального провадження за КПК України.
8. Порядок заяви і вирішення питання про відвід, його наслідки.

Питання 1. Поняття та класифікація суб'єктів антикримінального судочинства

Дослідження колишнього та чинного законодавчого врегулювання поняття і класифікації суб'єктів антикримінального судочинства дозволило встановити наявність різноаспектних і суперечливих варіантів вирішення цієї проблеми. У п. 6 ст. 32 КПК України 1960 р. як «Учасники процесу» вказані лише обвинувачений, підозрюваний, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники [6].

Стаття 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України в контексті суб'єктів антикримінального судочинства в ч. 1 тлумачить такі поняття:

1) близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі;

2) головуючий – професійний суддя, який головує при колегіальному судовому розгляді або здійснює його одноособово;

3) керівник органу досудового розслідування – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступники, які діють у межах своїх повноважень;

4) керівник органу прокуратури – Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Київ та Севастополь, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень;

5) малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років;

6) неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років;

7) прокурор – Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники,

заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК;

8) слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень;

9) слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Київ та Севастополь. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду;

10) сторони кримінального провадження – із боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК; із боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники;

11) суд апеляційної інстанції – Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційний суд області, міст Київ та Севастополь, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення;

12) суд касаційної інстанції – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

13) суд першої інстанції – районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження;

14) суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Київ та Севастополь, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний;

15) учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, засталодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник;

16) учасники судового провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, а також інші особи, за клопотанням або скаргю яких у випадках, передбачених КПК, здійснюється судове провадження [7].

Узагальнені переліки суб'єктів антикримінального судочинства представляють лише п. 19, 25 та 26 ч. 1 ст. 3 КПК, які різні за обсягом, не узгоджуються між собою і не є вичерпними. Наприклад, секретар судового засідання і судовий розпорядник вказані в переліку лише учасників кримінального провадження, і немає їх поміж учасників власне судового провадження.

Переліки учасників кримінального і судового провадження містять у собі сторони кримінального провадження і поряд із цим потерпілого, його представника та законного представника, коли останні, згідно з п. 19 цієї частини, є сторонами кримінального провадження. Поміж як останніх, так і учасників кримінального і судового провадження, немає чомусь третіх осіб із самостійними вимогами і без них. А без третіх осіб неможливо провести в повному обсязі відновлення прав, свобод, інтересів чи обов'язків фізичних або юридичних осіб чи держави в межах цивільного позову в антикримінальному судочинстві.

Поміж учасників судового засідання також немає й багатьох інших осіб: свідка та його адвоката, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста і навіть секретаря судового засідання і судового розпорядника, які є, однак, поміж учасників кримінального провадження та ін.

Викликає заперечення наявність двох переліків учасників як кримінального провадження, так і судового провадження, сутність і співвідношення яких у КПК України чітко не визначено, і чим саме перелік кримінального провадження відрізняється від переліку судового провадження, який є загальним, а який – частковим, чи вони є однопорядковими. Є й інші недоліки з викладу суб'єктів антикримінального судочинства за КПК України.

Не менш суперечливими та різноаспектними виявилися й доктринальні (теоретичні) варіанти визначення сутності і ступеневого видового поділу особистісних джерел (Г. М. Мінковський, І. Л. Петрухін, Р. О. Савонюк, С. В. Томін, П. П. Якімов та ін.) та класифікації суб'єктів кримінального судочинства (С. А. Альперт, В. Д. Арсеньєв, А. Р. Белкін, В. П. Божьєв, В. І. Галаган, В. Г. Даєв, Е. С. Зеліксон, Ц. М. Каз, О. Ф. Куцова, О. С. Ландо, М. М. Михеєнко, О. Б. Муравін, Р. Д. Рахунов, А. П. Рижаків, А. І. Сергеев, М. С. Стахівський, М. С. Строгович, І. В. Тиричев, Л. Т. Ульянова, Ф. М. Фаткуллін, О. Г. Яновська та ін.) [2, с. 298-335], удосконалюючи які С. А. Кириченко запропонував у порядку пояснення основних термінів кодексу таку **класифікацію суб'єктів антикримінального судочинства**, що в розвинутій О. С. Тунтулою варіації виглядає так:

1. **Головні суб'єкти** – особи, відповідальні за безпосереднє, об'єктивне, усебічне й повне з'ясування всіх обставин макроправопорушення (слідчий, керівник органу досудового розслідування, слідчий суддя, керівник слідчої чи слідчо-ордистичної групи, прокурор, суддя та у відомому сенсі – експерт і керівник експертної установи, а в разі прийняття перспективного Кодексу ордистичного судочинства України – й ордист).

2. **Допоміжні суб'єкти** – особи, які мають сприяти виконанню цих завдань (державний обвинувач, захисник, поняті⁶, перекладач, спеціаліст, особливі учасники де-факто і де-юре процесуальних дій, представник пенітенціарного закладу, представник служби у справах неповнолітніх, зберігач описаного майна чи речових джерел доказів, реалізатор речових джерел доказів, поручитель, заставодавець, секретар судового засідання, судовий розпорядник).

3. **Особистісні джерела доказів**, які, у свою чергу, поділяються на ті, що:

3.1. Отримують докази (експерт). 3.2. Відстоюють свої права (потерпілий: де-факто потерпілий, де-факто парাপотерпілий, де-юре потерпілий, де-юре парাপотерпілий;

⁶ Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК України, винятками залучення понятих у процесі отримувальних процесуальних дій «є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії» [7]. Але таке суцільне та об'єктивне документування результатів отримувальних процесуальних дій треба обов'язково вдосконалити ще тим, щоб до зупинення відеозапису відеокамера видавала роздруківку часу завершення відеозапису та ідентифікаційного номера відеокамери, що ще під контролем відеозапису має наклеюватися на упаковку речей і виключати неконтрольоване її порушення. Без такого роду посвідчувальних дій, що принципово вже можуть замінити й понятого, можливість фальсифікацій та інших зловживань з боку головних суб'єктів з урахуванням наявного технічного рівня виконання відеозапису ще залишається достатньо реальною. Тому інститут понятих поки що треба зберегти [1].

переслідуваний: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, причетний, парaprичетний, квазіпричетний, квазіпарапричетний; їх законні представники; у частині відшкодування збитків та іншого відновлення прав, свобод, інтересів чи обов'язків фізичної, юридичної особи, держави – цивільний позивач, цивільний відповідач, третя особа із самостійними вимогами і без них та їхні представники). 3.3. Є власне джерелом (свідок: очевидець, параочевидець, парасвідок). 3.4. Із невизначеним статусом (заявник) [1; 3, с. 177-178 та ін.].

Перші дві групи суб'єктів також можуть виступати в ролі особистісного джерела, але втрачають попередній статус.

Народні засідателі і присяжні фактично зводять нанівець такий базовий принцип антикримінального судочинства, як професійність (тобто особами, які протягом стаціонарного навчання у ВНЗ набули з юриспруденції відповідні теоретичні знання, навички і кваліфікацію не менш, як за спеціальністю «Спеціаліст-антиделіктолог» спеціалізації «Суддівська діяльність» і відповідної субспеціалізації, наприклад «Конституційне судочинство», або антикримінальне, адміністративне, трудове, де-факто майново-договірне чи де-юре майново-договірне судочинство) вирішення питання щодо винуватості та невинуватості особи у вчиненні макроправопорушення або мініправопорушення. У такому значенні цим суб'єктам не має бути місця серед не тільки головних, а допоміжних суб'єктів антикримінального та іншого судочинства [1].

Питання 2. Ознаки, основні групи і різновиди особистісних джерел доказів та інших різновидів антикримінальних відомостей

Розгляд законодавчого врегулювання і понад 70 точок зору з приводу сутності і видового поділу особистісних джерел [3] дає підстави визнати правильними намагання С. А. Кириченка визначити основні ознаки і різновиди такого роду джерел та їх лаконічну дефініцію [3, с. 176].

Особистісними джерелами антиделіктних відомостей С. А. Кириченко досить обґрунтовано визнає тільки тих із фізичних осіб, які набувають таких удосконалених О. С. Тунтулою **базисних юридичних властивостей**:

1. **Антиделіктна значущість**, тобто коли в антиделіктолога виникає припущення, що в пам'яті певної фізичної особи можуть зберігатися ті відомості, які можуть мати значення для правильного вирішення конкретної антиделіктної (конституційної, антикримінальної, адміністративної, дисциплінарної, де-факто майново-договірної, де-юре майново-договірної) справи.

2. **Осудність**. Відомості, що отримані від неосудних або обмежено осудних осіб, мають часткове антиделіктне значення, тобто до належного встановлення такого процедурного статусу особи (в антикримінальному судочинстві – на основі лише стаціонарної судово-психіатричної експертизи) і тільки з метою встановлення такого статусу і факту наявності такого роду дефектів психіки, відповідних результатів сприйняття певних фактів та обставин і діянь такою психічно хворою особою.

У цьому зв'язку треба мати на увазі, що **неадекватні відомості** як відомості, які не відповідають у силу тих чи інших причин фактичним обставинам аналізованих діянь або подій, поділяються на **завідомо неправдиві відомості** (коли в процесі їх отримання особистісне джерело знає, що передає антиделіктологу неправдиві відомості) і **незавідомо неправдиві відомості** (коли в процесі їх отримання особистісне джерело думає, що передає антиделіктологу правдиві відомості, які ж у силу особливостей органів та умов сприйняття: відстань, недостатнє освітлення, погані метеорологічні умови, захворювання або особливості органів сприйняття і т. п., фактично не відповідають обставині того діяння або події, щодо якої й отримують відомості).

У ролі доказів можуть використовуватися як завідомо правдиві відомості, так і незавідомо неправдиві відомості, а завідомо неправдиві відомості – лише в антикримінальній справі про притягнення особи до відповідальності за надання завідомо неправдивих показань, висновків.

3. **Свідомий стан.** Від фізичної особи, що перебуває в несвідомому стані, отримати антиделіктні відомості практично неможливо. Немає нижнього вікового обмеження отримання від особистісного джерела антиделіктних відомостей. Головне, щоб ті відомості, які можна отримати від малолітнього особистісного джерела, мали антиделіктне значення, а в антикримінальному і, не виключено, в адміністративному судочинстві – щоб ці відомості не можна було отримати від іншого джерела, ніж малолітнє особистісне джерело. В антикримінальному судочинстві важливо також виключати повторне отримання від малолітнього особистісного джерела антикримінальних відомостей, оскільки така процедура в будь-якому випадку негативно впливає на розвиток особистісного джерела, деколи не менше, ніж власне макроправопорушення, щодо обставин якого й отримують відомості [1].

Виходячи з цього, під **особистісними джерелами антикримінальних відомостей** правильніше розуміти **осудних чи обмежено осудних осіб, які перебувають у свідомому стані й у пам'яті яких, за припущенням головного суб'єкта антикримінального судочинства, могли зберегтися такі відомості про факт (зовнішній чи внутрішній прояв ознак і властивостей людини та її діяння чи речового джерела, або події, у т. ч. явища) у цілому чи його окрему сторону, що мають значення для якісного, ефективного і раціонального ведення протидії певному суспільно небезпечному діянню, що заподіяли не менш, ніж істотної, шкоди** [3, с. 176].

В окремих нормах КПК України має бути викладено і **ступеневий сутнісний видовий поділ особистісних джерел доказів**, який О. С. Тунтула в розвиток позиції С. А. Кириченка [3, с. 181-184] подає таким чином:

1. **Заявник** – особа, яка звернулася до антиделіктного органу із заявою чи повідомленням про триваюче чи вже скоєне або таке, що тільки готується, реальне чи ймовірне макроправопорушення.

2. **Свідок** – особа, щодо якої головний суб'єкт не має обґрунтованих відомостей про її участь у макроправопорушенні, яка не потерпіла від цього діяння і зберігає в пам'яті будь-які відомості, що мають значення для правильного вирішення антикримінальної справи, і за способом сприйняття і змістом яких такого роду особи поділяються на:

2.1. **Очевидця** – особу, яка на власні очі спостерігала обставини підготовки чи вчинення макроправопорушення або приховування його слідів, яка не несе відповідальності за недонесення або яка повідомила антиделіктні органи про обставини цього діяння.

2.2. **Параочевидця** – аналогічну особу, яка знає про вказані обставини з інших джерел.

2.3. **Парасвідка** – особу, яка може дати показання щодо будь-яких інших значущих для правильного вирішення антикримінальної справи юридичних фактів (обставин).

3. **Потерпілий** – фізична особа, якій макроправопорушенням завдано фізичної, майнової чи моральної шкоди, або юридична особа, якій за цих же обставин завдано майнової чи моральної шкоди⁷, по відношенню до якої і до сприйняття процесу її заподіяння такого роду особи поділяються на:

⁷ Моральна шкода може бути завдана лише фізичній особі як вимір її психічних страждань унаслідок завдання фізичної чи матеріальної шкоди. Але будь-яка юридична особа також складається з певних фізичних осіб, яким унаслідок завдання юридичній особі матеріальної шкоди опосередковано (через неотримання прибутку і як наслідок і зарплатні тощо) також може завдатися матеріальна, а значить моральна, шкода. Можливість же завдання юридичній особі й моральної шкоди необґрунтовано не визнає ч. 4 ст. 55 «Потерпілий» УПК України [7].

3.1. **Де-факто потерпілого** – особу, якій макроправопорушенням таку шкоду заподіяно безпосередньо і яка свідомо спостерігала це діяння.

3.2. **Де-факто парাপотерпілого** – особу, якій макроправопорушенням таку шкоду заподіяно безпосередньо, але яка в силу несвідомого стану чи неосудності, обмеженої осудності, відсутності на місці та з інших причин не могла свідомо спостерігати це діяння.

3.3. **Де-юре потерпілого** – особу, якій макроправопорушенням таку шкоду опосередковано, яка визнана потерпілим у силу закону і на власні очі спостерігала це діяння.

3.4. **Де-юре парাপотерпілого** – особу, якій макроправопорушенням таку шкоду опосередковано, яка визнана потерпілим у силу закону і в силу викладених причин не спостерігала це діяння.

4. **Представник потерпілого** – особа, яка представляє інтереси потерпілої від макроправопорушення юридичної особи чи померлої внаслідок такого ж діяння особи, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної потерпілої від такого діяння фізичної особи.

5. **Позивач** – фізична чи юридична особа, якій макроправопорушенням завдано майнової чи моральної шкоди, у зв'язку з чим вона як потерпіла подала позов про відшкодування збитків або про інше відновлення своїх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, або інша особа, у т. ч. і прокурор, яка подала такий позов в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин самотійно не можуть відновити поданням позову свої порушені права, свободи, інтереси чи обов'язки.

6. **Представник позивача** – особа, яка представляє інтереси юридичної особи чи померлої, малолітньої, неповнолітньої, обмежено недієздатної або недієздатної фізичної особи, які, у т. ч. і прокурор в інтересах держави, подали позов про відшкодування заподіяної макроправопорушенням шкоди або про інше відновлення порушених таким діянням їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків.

7. **Переслідуваний** – особа, щодо якої в головного суб'єкта є обґрунтовані відомості про підготовку чи вчинення нею певного макроправопорушення, із початком і ступенем доведеності чого в передбаченому КПК України порядку процесуальний статус вказаної особи змінюється на:

7.1. **Підозрюваного** – із початком доведення такого роду обставин за базисним, спеціальним чи частковим предметом доказування шляхом проведення будь-якої де-факто процесуальної чи де-юре процесуальної дії, у т. ч. направлення цій особі повідомлення про підозру і внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань заяви чи повідомлення про підготовку чи вчинення макроправопорушення, яке ще триває або вже завершилося, допиту переслідуваного з приводу вказаних обставин чи проведення з ним із цього приводу будь-якої іншої де-факто чи де-юре процесуальної дії, затримання особи за підозрою у вчиненні певного макроправопорушення чи обрання їй певного запобіжного заходу.

7.2. **Обвинуваченого** – із доведенням вини переслідуваного у вчиненні складу діяння конкретного макроправопорушення, у силу чого невідкладно має бути винесена постанова про пред'явлення їй обвинувачення, і ця особа має бути допитана.

7.3. **Підсудного** – із завершенням процедури доведення всіх обставин і судової підготовки, необхідних для правильного судового розгляду антикримінальної справи, що зумовлює невідкладне призначення справи для такого розгляду.

7.4. **Засудженого** – із винесенням обвинувального вироку або остаточного слідчого рішення про закриття провадження по антикримінальній справі з не реабілітуючих обставин, передбачених певною нормою КК України.

7.5. **Виправданого** – із винесенням виправдувального вироку або остаточного слідчого рішення про закриття антикримінальної справи провадженням із реабілітуючих обставин, передбачених певною нормою КК України.

7.6. **Причетного** – із винесенням нейтрального вироку або остаточного слідчого рішення про припинення провадження по антикримінальній справі за недоведенням вини переслідуваного, тобто коли всі можливості для формування внутрішнього (без впливу зовнішніх факторів) переконання головного суб'єкта про винність або невинність цієї особи вже вичерпані.

7.7. **Парапричетного** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення неповнолітнього, який не досяг віку призначення покарання, до карально-виховної (застосування примусових заходів виховного характеру) та до відновлювальної і супутньої антикримінальної відповідальності, яку за малолітнього несе опікун або особа чи установа, що його замінює.

7.8. **Квазіпричетного** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення неосудної чи обмежено осудної особи до карально-виховної (застосування примусових заходів медичного характеру), а опікуна чи піклувальника, або особи чи установи, що його заміняють – до відновлювальної та супутньої антикримінальної відповідальності.

7.9. **Квазіпарапричетного** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення до відновлювальної та супутньої антикримінальної відповідальності особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, що не передбачене Особливою частиною КК України.

8. **Представник чи законний представник переслідуваного** – особа, яка представляє інтереси відповідно повнолітнього і неповнолітнього переслідуваного.

9. **Відповідач** – фізична чи юридична особа або держава, яка через учинення макроправопорушення завдала фізичної, майнової чи моральної шкоди або порушила інші права, свободи, інтереси або обов'язки потерпілого, а також інша фізична чи юридична особа, яка в силу закону несе майново-договірну та іншу юридичну відповідальність за шкоду, що заподіяна суспільно небезпечними діями малолітньої, неповнолітньої, обмежено осудної чи неосудної особи.

10. **Представник відповідача** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як відповідача.

11. **Третя особа із самостійними вимогами** – особа, яка виступає на стороні позивача чи відповідача і заявляє в контексті обставин позову самостійні вимоги, тобто має певний інтерес до прав, свобод, інтересів або обов'язків позивача чи відповідача.

12. **Третя особа без самостійних вимог** – особа, яка виступає на стороні позивача чи відповідача і не заявляє в контексті обставин позову самостійні вимоги, але все ж таки має певний інтерес до прав, свобод, інтересів або обов'язків позивача чи відповідача, який може задовольнити в цьому чи іншому судочинстві.

13. **Представник третьої особи** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу як третю особу із самостійними вимогами або без таких вимог на стороні позивача чи відповідача.

14. **Експерт** – особа, яка у встановленому КПК України порядку провела експертне дослідження, і з приводу цього в головного суб'єкта антикримінального судочинства та інших учасників судового засідання виникає необхідність отримати від неї додаткові пояснення [1].

Поміж вироків доцільне існування як традиційних обвинувального і виправдувального вироку, так і новітнього нейтрального вироку. Нейтральний вирок, який послідовно відстоює О. С. Тунтула [1; 13, с. 83], має обмежуватися лише тими випадками, коли всі можливості сформулювати переконання судді, колеги суддів чи навіть у передбачених § 2 «Провадження у суді присяжних» гл. 30 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» КПК України [7] й присяжних, щодо винуватості чи невинуватості

переслідуваної особи (причетного) уже вичерпані. Такі ситуації невинуватості не виправдано вирішуються на підставі ч. 2 ст. 17 «Презумпція невинуватості» та п. 2 ч. 1 ст. 373 «Види вироків» КПК України [7] у зв'язку з недоведеністю вини обвинуваченого (підсудного) на користь виправдувального вироку, що часто стає можливим унаслідок цілеспрямованих дій власне підсудного і ще надає йому право відшкодувати матеріальні і моральні збитки за рахунок держави (законослухняних громадян), що не є правильним [13, с. 83].

Уведення для такої ситуації додаткового процесуального різновиду переслідуваного – причетного [3, с. 183] та, за концепцією О. С. Тунтули, – нової форми остаточного судового рішення в контексті винуватості чи невинуватості переслідуваного – нейтрального вироку [1; 13, с. 83], надає можливість найбільш виважено вирішити цю проблему. Не визнаючи переслідуваного ні винним, ні невинним, не провокувати винну особу здійснювати, часто разом із захисником, усі можливі заходи для того, щоб не тільки уникнути належної відповідальності, але й набути статусу виправданої особи і на цій основі ще й відшкодувати за рахунок держави, фактично – законослухняних податкоплатників, усі витрати, що були спрямовані на досягнення цієї мети [1; 13, с. 83]. Імовірність набуття невинною особою процесуального статусу причетного достатньо низька, і такий статус особи не тягне за собою її судимості.

Постановлення на підставі ч. 2 ст. 17 «Презумпція невинуватості» та п. 2 ч. 1 ст. 373 «Види вироків» КПК України [7] виправдувального вироку переслідуваного, щодо якого не отримана достатня та узгоджена сукупність доказів про його невинуватість, означає постановлення остаточного рішення суду не на доказах, а на припущеннях, що принципово суперечить і ч. 3 ст. 62 Конституції України [4], яка забороняє ґрунтувати обвинувачення (а за логікою – й невинуватість особи) на припущеннях [1].

І положення цієї норми Основного закону про те, що «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь», непрофесійно розширено тлумачаться в ч. 2 ст. 17 «Презумпція невинуватості» та п. 2 ч. 1 ст. 373 «Види вироків» КПК України в контексті необхідності постановлення в такій ситуації виправдувального вироку [7], оскільки практично це має означати неможливість постановлення за таких обставин обвинувального вироку і вихід є тільки у впровадженні процесуального статусу причетного та нейтрального вироку [1].

Якщо відсутня достатня та узгоджена сукупність доказів для прийняття певного проміжного чи остаточного процесуального рішення, у т. ч. для визнання переслідуваного як винним, так і невинним, то й відсутня визначеність самих доказів, що не може створити визначеність правового статусу не тільки переслідуваного, а й потерпілого та й у разі необхідності й інших суб'єктів антикримінального судочинства [1].

Принцип же правової визначеності стосується не лише переслідуваного (цивільного відповідача), а й, перш за все, потерпілого (цивільного позивача) та всіх інших без винятку суб'єктів антикримінального судочинства [1], визнання, забезпечення і відновлення прав, свобод, інтересів та обов'язків яких, на думку Т. О. Коросташової, має складати уточнений головний обов'язок держави та спрямованість діяльності державних органів [1; 5], у цьому випадку антиделіктних органів, передбачений ч. 2 ст. 3 Конституції України [4].

Питання 3. Процедурний статус суду та підсудність справ

У главі 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України міститься правова регламентація процедурного статусу суб'єктів антикримінального судочинства, коли § 1 «Суд і підсудність» цього кодексу присвячений основам процедурного статусу найголовнішого учасника кримінального провадження – суду.

Але перш за все треба звернути увагу на положення ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, які стосуються правового статусу суду та суддів, коли, зокрема, у ч. 1 цієї статті містяться такі тлумачення термінів та процедурних категорій із цього приводу:

головуючий – професійний суддя, який головує при колегіальному судовому розгляді або здійснює його одноособово;

слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу; голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Київ та Севастополь. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду;

суд апеляційної інстанції – Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційний суд області, міст Київ та Севастополь, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення;

суд касаційної інстанції – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

суд першої інстанції – районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження;

суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Київ та Севастополь, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний;

судове провадження – кримінальне провадження в суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Правовий статус суду та суддів в інших статтях цього параграфу визначається так.

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими КПК, відмова у здійсненні правосуддя не допускається.

Склад суду. Кримінальне провадження в суді першої інстанції, згідно з ч. 2, 3 і 9 ст. 31 КПК, здійснюється професійним суддею одноособово, крім випадків, коли передбачене ч. 1 кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд.

Кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які

мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а в разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних.

Кримінальне провадження в **апеляційному порядку** здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів, крім випадків, коли кримінальне провадження проводиться стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі п'яти професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років.

Кримінальне провадження в **касаційному порядку** здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів, крім випадків, коли кримінальне провадження проводиться стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі семи професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше десяти років.

Кримінальне провадження у **Верховному Суді України** здійснюється колегіально судом у складі та передбачених КПК випадках:

1. Справи про перегляд судового рішення з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, розглядається на засіданні Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України.

2. Справи про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, розглядається на спільному засіданні всіх судових палат Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Верховного Суду України, визначеного законом.

Перегляд судових рішень **за нововиявленими обставинами здійснює** суд у такому самому кількісному складі, у якому вони були ухвалені (одноособово або колегіально).

Суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретного кримінального провадження визначається в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 35 КПК.

У разі, якщо в суді, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити вказаний склад суду, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, у якому можливо утворити такий склад суду.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно **неповнолітньої особи** обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

У разі, якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Що ж стосується територіальної підсудності, то вона регламентується ст. 32 КПК, згідно з якою кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення. Однак існують винятки, коли:

1) було вчинено кілька кримінальних правопорушень, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке правопорушення;

2) було вчинено кілька кримінальних правопорушень, які є однаковими за тяжкістю, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом кримінальне правопорушення;

3) коли місце вчинення кримінального правопорушення встановити неможливо, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування.

Також кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно з ч. 1 ст. 32 КПК кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Київ чи Севастополь).

Також у чинному КПК вирізняють підсудність залежно від інстанції суду (інстаційна підсудність – ст. 33 КПК), тобто:

1) кримінальне провадження в першій інстанції здійснюють місцеві (районні, міські, районні в містах, міськрайонні) суди;

2) кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційні суди областей, міст Київ і Севастополь;

3) кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

4) судові рішення переглядаються Верховним Судом України з питань неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, та встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

5) кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається.

Так, у ст. 34 КПК закріплено підстави для передання кримінального провадження на розгляд іншого суду:

1) якщо до початку судового розгляду виявилось, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил територіальної підсудності;

2) якщо після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для судового розгляду;

3) якщо обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження;

4) якщо ліквідовано суд, який здійснював судове провадження;

5) у виняткових випадках, до початку судового розгляду кримінальне провадження може бути передано на розгляд іншого суду за місцем проживання обвинуваченого,

більшості потерпілих або свідків із метою забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження.

Порядок вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого визначається так:

1) питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів із дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала;

2) питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів із дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Про час та місце розгляду подання чи клопотання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляються учасники судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Спори про підсудність між судами не допускаються.

Суд, якому направлено кримінальне провадження з іншого суду, розпочинає судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини, які було розглянуто попередньо.

Окрему увагу необхідно приділити порядку роботи системи документообігу суду, яка забезпечує:

1) об'єктивний та неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями з дотриманням принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді;

2) визначення присяжних для судового розгляду з числа осіб, які внесені до списку присяжних;

3) надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду матеріалів кримінального провадження у порядку, передбаченому КПК;

4) централізоване зберігання текстів вироків, ухвал та інших процесуальних документів;

5) підготовку статистичних даних;

6) реєстрацію вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її руху;

7) видачу вироків, ухвал суду та виконавчих документів на підставі наявних у системі даних;

8) передачу матеріалів до електронного архіву.

Матеріали кримінального провадження, скарги, заяви, клопотання та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, у порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження таких матеріалів. До автоматизованої системи документообігу суду в обов'язковому порядку вносяться: дата надходження матеріалів, скарги, клопотання, заяви або іншого процесуального документа, прізвище особи, стосовно якої подані документи, та їх суть, прізвище (найменування) особи (органу), від якої (якого) надійшли документи, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який здійснював судове провадження, та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему

документообігу суду, затвердженим Радою суддів України за погодженням із Державною судовою адміністрацією України.

Визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом імовірності, який враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді в суддів, заборону брати участь у перевірці вироків та ухвал для судді, який брав участь в ухваленні вироку або ухвали, про перевірку яких порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну їх повноважень. Після визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження не допускається внесення змін до реєстраційних даних щодо цього провадження, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду, крім випадків, установлених законом.

Доступ до автоматизованої системи документообігу суду надається суддям та працівникам апарату відповідного суду згідно з їх функціональними обов'язками.

Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком відповідальність, установлену законом.

Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду, у тому числі видачі вироків, ухвал суду та виконавчих документів, передачі справ до електронного архіву, зберігання текстів вироків, ухвал суду та інших процесуальних документів, надання інформації фізичним та юридичним особам, підготовки статистичних даних, визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду (ст. 35 КПК).

Питання 4. Права, інтереси та обов'язки сторони обвинувачення в кримінальному провадженні

Вичерпний перелік суб'єктів антикримінального судочинства, які стосуються сторони обвинувачення, уже викладено при розгляді першого питання цієї лекції і міститься в п. 19 ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, а регламентації процедурного статусу цих суб'єктів присвячений § 2 «Сторона обвинувачення» гл. 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України, що представлено так.

Перш за все, треба звернути увагу на ті положення ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, які стосуються визначення правового статусу прокурора та інших положень і суб'єктів із переліку сторони обвинувачення, а саме:

1) державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

2) дізнання – форма досудового розслідування, у якій здійснюється розслідування кримінальних проступків;

3) досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

4) досудове слідство – форма досудового розслідування, у якій здійснюється розслідування злочинів;

5) керівник органу прокуратури – Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Київ та Севастополь, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень;

6) керівник органу досудового розслідування – начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступники, які діють у межах своїх повноважень;

7) керівник органу прокуратури – Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Київ та Севастополь, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень;

8) кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку зі вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

9) обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, установленому цим Кодексом;

10) притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

11) прокурор – Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК;

12) слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Далі вже треба звернутися до статей § 2 «Сторона обвинувачення» КПК України.

Згідно зі ст. 36 КПК, **прокурор**, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор має широкі повноваження, які складаються з низки прав, а саме:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

- 6) призначати ревізії та перевірки в порядку, визначеному законом;
- 7) скасовувати незаконні та необгрунтовані постанови слідчих;
- 8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
- 9) ухвалювати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- 10) погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;
- 11) повідомляти особі про підозру;
- 12) висувати цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права в порядку, передбаченому КПК та законом;
- 13) затверджувати чи відмовляти в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;
- 14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення в порядку, установленому КПК;
- 16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням у порядку, установленому КПК;
- 17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, усебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому кримінальному провадженні;
- 18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необгрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;
- 19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій із метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;
- 20) оскаржувати судові рішення в порядку, установленому КПК;
- 21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених КПК.

Повноваження прокурорів вищого рівня складаються з низки функцій:

1. Права на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також

незалежно від їх участі в судовому провадженні службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь і прирівняні до них прокурори, їх заступники.

2. Права Генерального прокурора України, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь і прирівняних до них прокурорів, їх заступників доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними або прокурорами нижчого рівня.

При цьому зберігається право службових осіб органів прокуратури вищого рівня брати участь у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами.

3. Права Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь і прирівняних до них прокурорів своєю вмотивованою постановою доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування.

4. Права Генерального прокурора України, першого заступника, заступників Генерального прокурора України, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь, прокурорів міст і районів, районів у містах, міжрайонних та спеціалізованих прокурорів, їх перших заступників і заступників при здійсненні нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК. При цьому про скасування таких постанов повідомляється прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення відповідного досудового розслідування.

Порядок **призначення та заміни прокурора** передбачений ст. 37 КПК, де вказується, що прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

У кримінальному провадженні від самого його початку і до завершення повноваження прокурора здійснює прокурор, крім випадків, передбачених ч. 4-5 ст. 36, ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313, ч. 2 ст. 341 КПК, коли його повноваження можуть бути передані іншому прокурору.

А також, якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможливує його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Згідно зі ст. 38 КПК, **органами досудового розслідування**, тобто органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство, є слідчі підрозділи, а саме:

- 1) органів внутрішніх справ;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства;
- 4) органів державного бюро розслідувань.

У той же час, згідно з п. 1 розділу X «ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ» та п. 1 розділу XI «ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ» КПК, Державне бюро розслідувань України має бути створене не пізніше п'яти років від дня набрання чинності КПК, а до цього часу повноваження цього державного слідчого органу покладаються на слідчих органів прокуратури, яким надаються повноваження слідчих, визначені КПК.

За загальними правилами, передбаченими КПК, досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства.

Ст. 39 КПК передбачає такі **повноваження керівника органу досудового розслідування**:

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або в разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Обов'язком керівника органу досудового розслідування є виконання доручень та вказівок прокурора, які даються в письмовій формі, невиконання яких тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Згідно зі ст. 40 КПК, **слідчий органу досудового розслідування** несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій і має такі **повноваження**:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки в порядку, визначеному законом;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) ухвалювати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК;

9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Виключні права слідчого полягають у тому, що у випадках відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій він може звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі, невиконання яких тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Ст. 41 КПК передбачає, що **оперативні підрозділи** органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, під час виконання яких співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого, і за власною ініціативою вони не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Ці доручення є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

У той же час, *нелогічним є відсутність серед суб'єктів антикримінального судочинства, які є стороною обвинувачення, потерпілого та цивільного позивача, оскільки згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, із боку обвинувачення виступають: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК.*

Питання 5. Права, інтереси та обов'язки сторони захисту в кримінальному провадженні

Процедурний статус сторони захисту врегульований у § 3 «Сторона захисту» гл. 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України, що доцільно викласти так.

Згідно зі ст. 42 КПК, **підозрюваним** є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276-279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а **обвинуваченим (підсудним)** – особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК.

Підозрюваний та обвинувачений мають право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь

захисника в проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, у тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – негайно повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;⁸

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з дотриманням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, у яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) умотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, у порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави;

19) підозрюваний, обвинувачений, який є іноземцем і утримується під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення;

20) інші процесуальні права, передбачені КПК.

Обвинувачений додатково має право:

1) брати участь під час судового розгляду в допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих же умовах, що й свідків обвинувачення;

⁸ У той же час, згідно з ч. 3 ст. 93 «Збирання доказів», сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

- 2) збирати і подавати суду докази;
- 3) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;
- 4) виступати в судових дебатах;
- 5) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;
- 6) оскаржувати в установленому КПК порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Підозрюваний та обвинувачений зобов'язані:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;
- 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.

У ст. 43 КПК закріплено поняття «**виправданий** у кримінальному провадженні» – це обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили, та «**засуджений** у кримінальному провадженні» – це обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Виправданий, засуджений має **права** обвинуваченого, передбачені ст. 42 КПК, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Згідно зі ст. 44 КПК, **законний представник підозрюваного, обвинуваченого** залучається до участі в процесуальній дії в тому випадку, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною.

У ролі законних представників можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

У разі, якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, які були зазначені вище.

Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

За ст. 45 КПК, **захисник** – це адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Захисником **не може бути** адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Також ст. 46 КПК передбачає такі загальні правила участі захисника в кримінальному провадженні:

1) захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу;

2) неприбуття захисника для участі в проведенні певної процесуальної дії, якщо він був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою;

3) якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК;

4) одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого;

5) захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, із моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

6) захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, **обвинуваченого**, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування;

7) документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом;

8) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

У ст. 47 КПК закріплені **обов'язки захисника**, а саме:

1) використовувати засоби захисту, передбачені КПК та іншими законами України, із метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого;

2) прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а в разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу).

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Передбачаються такі **випадки, у яких захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків**:

1) якщо є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недотриманні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги в конкретному провадженні, що є особливо складним.

Порядок залучення захисника до кримінального провадження полягає в тому, що підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого може бути залучено в будь-який момент до участі в кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка утримується під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, визначених ст. 49 та ст. 53 КПК.

Так, залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням проводиться у випадках, якщо:

1) відповідно до вимог ст. 52 КПК участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його;

4) захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

У цих випадках, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття в зазначені в постанові (ухвалі) час і місце для участі в кримінальному провадженні. Далі ця постанова (ухвала) негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвочасне виконання цієї постанови (ухвали) тягнуть відповідальність, установлену законом.

Для участі в кримінальному провадженні захисник має підтвердити свої повноваження такими документами:

1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;

2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Не дозволяється встановлювати будь-які додаткові вимоги, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні.

Договір із захисником має право укласти особа, передбачена в ч. 1 ст. 45 цього, а також інші особи, які діють в її інтересах, за її клопотанням або за її наступною згодою.

Передбачаються такі **випадки, коли участь захисника є обов'язковою** (ст. 52 КПК):

1) у провадженні щодо особливо тяжких злочинів, участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного;

2) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – із моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – із моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

4) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – із моменту встановлення цих вад;

5) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – із моменту встановлення цього факту;

6) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – із моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

7) щодо реабілітації померлої особи – із моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи.

У невідкладних випадках, коли є потреба в проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі в проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе, то слідчий прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому ст. 49 КПК.

А також запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений, у тому випадку, якщо потреби в проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.

У таких випадках, тобто під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж права й обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження. Також він має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів. Однак цей факт не покладає на захисника обов'язок надалі здійснювати захист у всьому провадженні або на окремій його стадії (ст. 53 КПК).

Ст. 54 КПК передбачає право підозрюваного, обвинуваченого відмовитися від захисника або замінити його. Така відмова або заміна можлива лише в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування, з обов'язковим фіксуванням у протоколі процесуальної дії. Однак у випадку, якщо участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, відмова не приймається, замість цього захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому ст. 49 КПК, для здійснення захисту за призначенням.

Питання 6. Права, інтереси та обов'язки потерпілого в кримінальному провадженні

Регулювання статусу потерпілого та його представників наведено в § 4 «Потерпілий і його представник» гл. 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України.

Згідно зі ст. 55 КПК, **потерпілим у кримінальному провадженні** може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення чи заяви про залучення її як потерпілого. Йому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду й у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілим не може бути особа, якій моральну шкоду завдано як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

За наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, слідчий або прокурор вносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, то передбачені вище положення поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливував подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі потреби може бути залучена до кримінального провадження як свідок.

Права потерпілого, згідно зі ст. 56 КПК, *під час кримінального провадження* полягають у такому:

- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК;
- 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
- 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (за ч. 3 ст. 93 КПК – збирати докази);
- 4) заявляти відводи та клопотання;
- 5) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;
- 6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;
- 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК;
- 8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;
- 9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у порядку, передбаченому КПК, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

12) застосовувати з дотриманням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, у яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК;

14) користуватися іншими правами, передбаченими КПК.

Під час досудового розслідування потерпілий має право:

1) на негайне прийняття та реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;

4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

Права потерпілого під час судового провадження в будь-якій інстанції полягають у тому, щоб:

1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;

2) брати участь у судовому провадженні;

3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;

4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;

5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді;

7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК.

Також потерпілий на всіх стадіях кримінального провадження має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Відповідно до ст. 57 КПК, **потерпілий зобов'язаний:**

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин учинення кримінального правопорушення⁹;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

У ст. 58 КПК зазначається, що потерпілого в кримінальному провадженні може представляти **представник**, тобто особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником.

Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими ст. 50 КПК, якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи, якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю, якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику.

У випадку, коли потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її **законний представник** (ст. 59 КПК), питання його участі в кримінальному провадженні регулюється положеннями ст. 44 КПК.

Питання 7. Процедурний статус інших учасників кримінального провадження за КПК України

Права, інтереси та обов'язки інших суб'єктів антикримінального судочинства врегульовані в § 5 «Інші учасники кримінального провадження» гл. 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України так.

Згідно зі ст. 60 КПК, **заявником** є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим.

Права заявника полягають у тому, щоб:

1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття та реєстрацію;

2) подавати на підтвердження своєї заяви речі й документи;

3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Ст. 61 КПК **визначає цивільного позивача** як фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка в порядку, установленому КПК, висунула цивільний позов.

⁹ У цьому аспекті виникає питання: чи є передбачена п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК відмова потерпілого давати показання перешкодою для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення?

Права та обов'язки цивільного позивача виникають із моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду і є такими самими, що й передбачені КПК для потерпілого, у частині, що стосуються цивільного позову, а також він має право підтримувати цивільний позов або відмовитися від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Цивільний позивач повідомляється про ухвалені процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, установлених КПК для інформування та надіслання копій процесуальних рішень потерпілому.

Згідно зі ст. 62 КПК, **цивільним відповідачем** може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, установленому КПК.

Права та обов'язки цивільного відповідача виникають із моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду і співпадають із передбаченими КПК для підозрюваного, обвинуваченого в частині, що стосується цивільного позову, а також він має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про ухвалені процесуальні рішення в провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, установлених КПК для інформування та надіслання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

У ст. 63 КПК передбачається, що **представником цивільного позивача чи цивільного відповідача** в провадженні може бути:

- 1) особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником;
- 2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа.

Повноваження представника цивільного позивача та цивільного відповідача на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- 1) документами, передбаченими ст. 50 КПК, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;
- 2) копією установчих документів юридичної особи, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;
- 3) довіреністю, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є працівник юридичної особи, яка є цивільним позивачем, цивільним відповідачем.

Представник користується процесуальними правами цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси якого він представляє.

У випадку, якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, то її процесуальними правами користується **законний представник цивільного позивача**, питання про його участь у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 КПК.

Згідно зі ст. 65 КПК, **свідком** є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для надання показань¹⁰.

У ч. 2 ст. 65 КПК надається перелік учасників кримінального провадження та інших осіб, які не можуть бути допитані як свідки, а саме:

¹⁰ Це поняття свідка є досить суперечливим: його можливо застосувати до визначення будь-якого особистісного джерела (див. друге питання цієї лекції).

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача в кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну й сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Однак існують винятки, коли захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача, адвокати, нотаріуси, медичні працівники, священнослужителі, із приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи, про що вони повинні бути повідомлені слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом перед їх безпосереднім допитом.

Права свідка полягають у тому, що він має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час надання показань та участі в проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при наданні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для надання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

- 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 9) заявляти відвід перекладачу.

Обов'язки свідка:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Згідно зі ст. 67 КПК, передбачається така **відповідальність свідка:**

1) за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від надання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК, свідок несе кримінальну відповідальність (ст. 384, 385 КК, крім випадків, передбачених КПК);

2) за злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду свідок несе відповідальність, установлену законом (ст. 185-3, 185-4 КУпАП, гл. 12 КПК).

Ст. 68 КПК передбачає, що **перекладач (сурдоперекладач)** залучається слідчим суддею чи судом у разі потреби в кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження.

Перекладач має право:

- 1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;
- 2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК;
- 3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;
- 4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього та стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки. За завідомо неправильний переклад, тобто коли перекладач навмисно неправильно перекладає показання осіб, документи або жести та міміку глухонімих, ставлячи за мету змінити їх смисл або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, установлену законом.

Згідно зі ст. 69 КПК, **експерт у кримінальному провадженні** – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під

час провадження і стосуються сфери її знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Експерт має право:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- 3) бути присутнім під час учинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
- 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
- 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».
- 9) відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт **не має права** за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи.

Експерт зобов'язаний:

- 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності роз'яснити його;
- 2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;
- 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;
- 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;
- 5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК;
- 6) невідкладно повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.
- 7) у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків **експерт несе відповідальність**, установлену законом.

Ст. 71 КПК визначає **спеціаліста** як особу в кримінальному провадженні, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;
- 4) заявити самовідвід за наявності обставин, КПК.

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття спеціаліст несе відповідальність у вигляді відшкодування всіх витрат, пов'язаних з оголошенням перерви в судовому засіданні.

Згідно зі ст. 73 КПК, **секретар судового засідання зобов'язаний:**

- 1) здійснювати судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряти наявність та з'ясовувати причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідати про це головному;
- 3) забезпечувати контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами;
- 4) вести журнал судового засідання;
- 5) оформлювати матеріали кримінального провадження в суді;
- 6) виконувати інші доручення головного в судовому засіданні.

Стаття 74 КПК установлює такі **обов'язки судового розпорядника**, згідно з якими він:

- 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників кримінального провадження;
- 2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду з неї;
- 3) стежить за дотриманням порядку особами, присутніми в залі судового засідання;
- 4) приймає від учасників кримінального провадження та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;
- 5) виконує розпорядження головного про приведення до присяги свідка, експерта;
- 6) виконує інші розпорядження головного, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для здійснення судового провадження.

Вимоги судового розпорядника, пов'язані з виконанням перерахованих обов'язків, є обов'язковими для всіх осіб, присутніх у залі судового засідання.

У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання.

Питання 8. Порядок заяви і вирішення питання про відвід, його наслідки

Процедура заяви та здійснення відводу і правових наслідків щодо відводу різних суб'єктів антикримінального судочинства регламентується § 6 «Відводи» гл. 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України.

Слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження;

4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості;

5) у випадку порушення встановленого ч. 3 ст. 35 КПК порядку визначення слідчого судді, судді для розгляду справи.

У складі суду, що здійснює судове провадження, не можуть бути особи, які є родичами між собою (ст. 75 КПК).

Обставини, що виключають можливість повторної участі судді в кримінальному провадженні:

1) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі в цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами;

2) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, не має права брати участі в цьому ж провадженні в судах апеляційної і касаційної інстанцій, при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції;

3) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді апеляційної інстанції, не має права брати участі в цьому ж провадженні в судах першої і касаційної інстанцій, при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду апеляційної інстанції;

4) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції, не має права брати участі в цьому ж провадженні в судах першої і апеляційної інстанцій, при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду касаційної інстанції.

5) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні при перегляді судових рішень Верховним Судом України, не має права брати участі в цьому ж провадженні в судах першої, апеляційної і касаційної інстанцій та при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами (ст. 76 КПК).

Прокурор, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Не є підставою для відводу попередня участь прокурора в цьому ж кримінальному провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, у провадженні при перегляді судових рішень Верховним Судом України як прокурора (ст. 77 КПК).

Захисником, представником не може бути:

1) особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, перекладач;

2) якщо вона в цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги;

3) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідчення про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) у порядку, передбаченому законом;

4) якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду (ст. 78 КПК).

Спеціаліст, перекладач, експерт, секретар судового засідання не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості;

але з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу;

4) якщо він провів ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

За наявності підстав, передбачених ст. 75-79 КПК, слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, захисник, представник, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання зобов'язані заявити самовідвід або за цими ж підставами їм може бути заявлено відвід особами, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Заяви про відвід можуть бути заявлені як під час досудового розслідування (подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу), так і під час судового провадження (подаються до початку судового розгляду). Подання заяви про відвід після початку судового розгляду допускається лише у випадках, якщо підстава для відводу стала відома після початку судового розгляду (ст. 80 КПК).

Порядок вирішення питання про відвід регламентований ст. 81 КПК.

У разі заявлення відводу слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, його розглядає інший суддя цього ж суду, визначений у порядку, установленому ч. 3 ст. 35 КПК.

У разі заявлення відводу одному, кільком або всім суддям, які здійснюють судове провадження колегіально, його розглядає цей же склад суду.

Усі інші відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя, а під час судового провадження – суд, який його здійснює.

При розгляді відводу має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді, судді (суду). Заява про відвід, що розглядається судом колегіально, вирішується простою більшістю голосів.

У випадку, якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід із метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду.

У ст. 82 та ст. 83 КПК зазначено такі процесуальні наслідки відводу слідчого судді, судді, а також слідчого, прокурора, захисника, представника, експерта, спеціаліста і перекладача:

– у разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) слідчого судді кримінальне провадження передається на розгляд іншому слідчому судді;

– у разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) судді, який здійснює судове провадження одноособово, справа розглядається в тому самому суді іншим суддею;

– у разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) одного чи кількох суддів зі складу суду або всього складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведених суддів із заміною останніх іншими суддями або іншим складом суддів;

слідчий суддя, суддя (судді), на розгляд яких передається кримінальне провадження або справа, визначається в порядку, установленому ч. 3 ст. 35 КПК, якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, то вирішується питання про передання кримінального провадження до іншого суду в порядку, передбаченому КПК;

– у разі задоволення відводу слідчого, прокурора в кримінальному провадженні повинні бути невідкладно призначені відповідно інший слідчий – керівником органу досудового розслідування або інший прокурор – керівником органу прокуратури.

– у разі задоволення відводу експерта, спеціаліста або перекладача до кримінального провадження повинні бути залучені інші учасники у строк, визначений слідчим суддею, судом.

– у разі задоволення відводу захисника, представника слідчий суддя, суд роз'яснює підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу його право запросити іншого захисника, представника та надає йому для цього під час досудового розслідування не менше двадцяти чотирьох годин, а під час судового провадження – не менше сімдесяти двох годин. Якщо підозрюваний, обвинувачений у кримінальному провадженні, коли залучення захисника є обов'язковим, протягом цього часу не запросить іншого захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд самостійно залучають захисника в порядку, передбаченому ст. 49 КПК.

Література: 1 Кириченко А. А. Свыше ста пятидесяти лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : [научный гипердоклад] / А. А. Кириченко, В. Д. Басай, Е. В. Кириченко, С. А. Кириченко, Т. А. Коросташова, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула, В. С. Шаповалова / 57 700 слов – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 188 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// consensusomnium.com/ru/reports_ru/#](http://consensusomnium.com/ru/reports_ru/#). 2. Кириченко С. А. Сутність і класифікація антикримінальних доказів та їх особистісних і речових джерел : [навч. посібник] / С. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – 384 с. 3. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві; генеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Анатолійович Кириченко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с. 4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 5. Коросташова Т. А. Базисные задачи и

объекты юриспруденции и направления юридической деятельности / Т. А. Коросташова // Актуальные проблемы современного законодательства: теория и правоприменение : Сб. науч. тр. Международн. научн.-практ. конференции, 23.12.2011 г. / [под ред. А. Д. Моисеева, Л. П. Клименко]. – Липецк (Россия). – Николаев (Украина) : Изд-во Першина Р. В., 2012. – С. 156–168. 6. Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – К., 1961. – № 2. – Ст. 15; зі змінами станом на 13.04.2012 р. 7. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Голос України. – № 90–91 (5340–5341). – 19 травня 2012 р. 8. Ланцедова Ю. О. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей : [навч. посібник] / Ю. О. Ланцедова, С. А. Кириченко, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула ; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – 296 с. 9. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Олександрівна Ланцедова ; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с. 10. Ланцедова Ю. А. Междисциплинарная сущность, последовательность и иные закономерности работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений / Ю. А. Ланцедова // Актуальные проблемы современного законодательства: теория и правоприменение : сб. науч. тр. Международн. научн.-практ. конференции, 23.12.2011 г. / [под ред. А. Д. Моисеева, Л. П. Клименко]. – Липецк (Россия). – Николаев (Украина) : Изд-во Першина Р. В., 2012. – С. 199–204. 11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України: від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 р. / doc_137131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=160045>. 12. Томін С. В. Основні етапи роботи з джерелами особистісної інформації у процесі розкриття та розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. В. Томін ; ОНЮА. – Одеса, 2006. – 204 с. 13. Тунтула О. С. Сутність і класифікація дій з отримання та форм оперування доказами в антикримінальному судочинстві : [монографія] / О. С. Тунтула, Ю. О. Ланцедова, Т. О. Коросташова ; [за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 164 с.

ЛЕКЦІЯ 4

ДОКАЗИ, ЇХ ДЖЕРЕЛА І ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Широке та вузьке розуміння доказів в антикримінальному судочинстві, ступеневий сутнісний видовий поділ антикримінальних відомостей.
2. Доктринальне та законодавче розуміння суб'єктів та способів отримання доказів в антикримінальному судочинстві.
3. Поняття і ступеневий сутнісний видовий поділ речових джерел антикримінальних відомостей.
4. Сутність, послідовність та інші закономірності роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей.
5. Ступеневий сутнісний видовий поділ практичних дій і форми оперування доказами в антикримінальному судочинстві.
6. Поняття доказів, їх ознаки та доказування за КПК України.
7. Показання і висновки експерта як процесуальні джерела доказів за КПК України.
8. Речові докази і документи як процесуальні джерела доказів за КПК України.

Питання 1. Широке та вузьке розуміння доказів в антикримінальному судочинстві, ступеневий сутнісний видовий поділ антикримінальних відомостей

Дослідження позицій із приводу визначення сутності доказів [2, с. 176-217, 218-239] дало можливість С. А. Кириченку побачити існування двох концепцій із **вузького (процесуального) та широкого (міждисциплінарного криміналістичного: процесуального, парaproцесуального; ординістичного) розуміння сутності доказу**, коли в першому випадку з'ясовується правова дефініція доказів, а в другому – їх сутність як різновиду антикримінальних відомостей [3, с. 168].

Узагальнення **близько 40 варіантів широкого розуміння сутності доказів** [2, с. 218-239] дозволило встановити наявність трьох етапів становлення і розвитку цього підходу: **початковий, сучасний і перспективний**, коли два останніх з етапів будуються на:

а) розмежуванні завдань споріднених методичних юридичних наук «Криміналістика» та «Ординістика», що мають розробляти складові частини відповідно гласної і негласної методики протидії макроправопорушенням;

б) необхідності вдосконалення правового регулювання ординістичної діяльності через поетапне прийняття Кодексу ординістичного судочинства України (за варіантом новітньої класифікації юридичних наук автора та О. С. Тунгули – Кодексу ординістичного судочинства України, який має розробити така процедурна юридична наука, як ординістичне судочинство України) [1, с. 101].

Цей підхід із розмежування події (що не залежить від волі певної фізичної особи) і макроправопорушення (яке зумовлене власне навмисними або необережними діями чи бездіяльністю такої особи)¹¹ надає можливість будь-які відомості про факт (зовнішній чи

¹¹ Потребує уточнення чинний законодавчий і доктринальний підхід щодо поняття «подія злочину», що є за п. 1 ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 190, ст. 194 та ін. КПК 1960 р. [6] чи у варіації «подія кримінального правопорушення» й за ч. 1 ст. 25, п. 1 ч. 1 ст. 91, ч. 2 ст. 129, п. 1 ч. 1 ст. 284, ч. 1 ст. 297 та ін. КПК України [7]. Подія, як різновид юридичного факту, не залежить від волі певної фізичної особи, тоді як злочин чи паразлочин (діяння малолітніх, осудних, обмежено осудних осіб), інше правопорушення – це завжди вольове діяння певної фізичної особи, навіть коли ставиться питання про інші види юридичної відповідальності юридичної особи. Відсутність мінімального рівня вини у формі необережності за схемою «не передбачив суспільно небезпечні чи

внутрішній прояв ознак і властивостей людини та її діяння чи речового джерела, або події, у т. ч. явища) у цілому чи його окрему сторону, що отримані від особистісних і за допомогою речових джерел, і за наявності єдності таких їх основних юридичних властивостей, як значущість, законність, допустимість і доброякісність, вважати **антикримінальними відомостями** [3, с. 171], що, **залежно від правового порядку отримання**, мають **міждисциплінарний криміналістичний та ордістичний ступеневий сутнісний видовий поділ** на:

а) **криміналістичні відомості**, коли для отримання аналогічних відомостей були застосовані складові частини гласної методики протидії макроправопорушенням [3, с. 171-172];

б) **ордістичні відомості**, якщо такого роду відомості були отримані із застосуванням складових частин негласної методики протидії макроправопорушенням.

Негласними технічними засобами є такі, які початково розроблені для прихованого використання, і звичайними – які тільки застосовуються за негласною методикою, що також визначає сутність розмежування названих видів антикримінальних відомостей.

Ці відомості мають і подальший сутнісний видовий поділ, коли **криміналістичні відомості за правовим порядком отримання** поділяються на:

а) **основні докази**, якщо криміналістичні відомості були отримані в передбаченому КПК України порядку;

б) **орієнтовні відомості**, якщо отримання криміналістичних відомостей відбувалося з порушенням вимог КПК України чи в парапроцесуальній діяльності.

Ордістичні ж відомості можуть бути представлені:

а) **допоміжними доказами**, якщо негласні відомості були отримані з дотриманням вимог перспективного Кодексу ордістичного судочинства України;

б) **хибними відомостями**, якщо негласні відомості були отримані з порушенням вимог вказаного кодексу [5].

Поділ за існуючим станом розвитку широкого розуміння доказу і відсутністю нового – Кодексу ордістичного судочинства України – спрощений: криміналістичні (доказові, орієнтовні) та ордістичні відомості.

У свою чергу, антикримінальні відомості є частковим проявом поділу антиделіктних відомостей на антикримінальні та інші антиделіктні відомості, що більш правильно пов'язувати з відомим поділом (див. лекцію 1 із курсу криміналістики, питання 1) правопорушень на макроправопорушення (злочини, паразлочини, квазізлочини, квазіпаразлочини, паранещасні випадки, нещасні випадки) та мініправопорушення (проступки, парাপроступки, квазіпроступки, квазіпарапроступки, параказуси, казуси), коли **будь-які відомості про факт (зовнішній чи внутрішній прояв ознак і властивостей людини та її діяння чи речового джерела, або події, у т. ч. явища) у цілому, що мають значення для протидії адміністративним, дисциплінарним, де-факто майново-договірним та майново-договірним проступкам, парাপроступкам, квазіпроступкам, квазіпарапроступкам, параказусам чи казусам, можуть називатися антиделіктними відомостями.**

Подальший сутнісний поділ кожного з видів антикримінальних відомостей можливий у контексті вдосконалення класифікацій доказів на прямі і непрямі, обвинувальні, виправдувальні та ін. [3, с. 172].

суспільно шкідливі наслідки свого діяння і не міг і не повинен був передбачити» є межею розмежування правопорушення та паранещасного випадку чи параказусу, тоді як події – діяння сил природи, у т. ч. тварин, узагалі не пов'язані з діяннями людини як за наявності вини, так і за її відсутності. Коли ж мінімальний рівень вини людини (навіть у поєднанні з діянням сил природи, якщо останні опосередковуються діянням людини) є за схемою «не передбачив суспільно небезпечні чи суспільно шкідливі наслідки свого діяння, але міг і повинен був передбачити» також буде утворювати склад правопорушення. Звідси, семантично більш виважено говорити про власне «діяння злочину», «огляд місця діяння злочину», «перевірку та/чи уточнення показань на місці діяння» [5].

Виділяють також мікрооб'єктологічну (О. А. Кириченко), одорологічну (В. Д. Басай та ін.), вербальну (Л. Д. Удалова) та іншу інформацію, що має бути підпорядковано ступеневому сутнісно-видовому поділу, і названі види інформації, залежно від порядку отримання, можуть бути визнані в ролі криміналістичних, оперативно-розшукових, орієнтовних чи хибних відомостей або основних чи допоміжних доказів [3, с. 172-173].

Потребує вдосконалення принцип використання доказів, коли рішення головного суб'єкта, що обмежує права і свободи громадянина, має ґрунтуватися відповідно до внутрішнього переконання (позбавленого будь-якого зовнішнього впливу: тих чи інших суб'єктів владних повноважень, безпосереднього чи непрямого впливу переслідуваного, у т. ч. через хабар (незаконне отримання винагороди), погрози, інше насильство та ін., що й відрізняє це переконання від умовно зовнішнього, яке склалося в головного суб'єкта антикримінального судочинства внаслідок вказаних причин) на всебічному, повному, об'єктивному і безпосередньому розгляді всіх обставин та матеріалів і належної оцінки як прямих, так і непрямих основних та допоміжних доказів у сукупності, без надання певному доказу наперед встановленої сили.

Випадки використання орієнтуючих відомостей варто обмежити оцінкою доказів або інших видів антикримінальних відомостей і цілями забезпечення якісної, раціональної та ефективної протидії певному макроправопорушенню.

Дії з отримання хибних відомостей треба визнати макроправопорушенням, а використання цих відомостей у протидії такого роду діям з будь-якою метою – заборонити [3, с. 173].

Більш детально специфіку використання різних видів антикримінальних відомостей автор пропонує пояснити через таке розкриття сутності додаткових юридичних властивостей доказів – узгодженості і достатності сукупності доказів (що в контексті вузького процесуального розуміння сутності доказів викладається нижче у вигляді відповідної об'єднаної редакції ст. 84 і ст. 93 КПК України) для прийняття проміжних і остаточних процесуальних рішень головного суб'єкта:

1. Достатність сукупності доказів, тобто для прийняття будь-якого (проміжного, остаточного) процесуального рішення має бути наявною сукупність доказів, яка має бути достатньою, щоб сформулювати в антиделіктолога через належну узагальнювальну оцінку цієї сукупності доказів внутрішнього (позбавленого будь-яких зовнішніх чинників впливу) переконання в тому, що таке рішення може бути прийнято.

При прийнятті проміжного рішення у формуванні переконання антиделіктолога поряд із доказами можуть враховуватися й орієнтовні відомості, у той час як прийняття будь-якого остаточного рішення (обвинувального, виправдувального чи нейтрального вироку, постанови слідчого, прокурора чи судді або ухвали суду про припинення провадження у справі як реабілітуючих, так і не реабілітуючих підстав, постанови судді чи ухвали суду про застосування парапокарань до парапричетного у вигляді заходів виховного характеру (до малолітнього – до 11 років) чи примусових заходів виховного характеру (до неповнолітнього від 11 років і до віку антикримінальної відповідальності) або квазіпокарань до квазіпричетного (неосудної, обмежено осудної особи) у вигляді примусових заходів медичного характеру), має ґрунтуватися лише на наявній сукупності доказів.

Хибні відомості як різновид ордістичних відомостей за новітньою концепцією теорології антиделіктних відомостей не можуть бути враховані при прийнятті будь-якого не тільки процесуального, а й іншого позапроцесуального рішення, у т. ч. й у контексті проведення суто ордістичної діяльності. Власне, факт отримання таких відомостей має вважатися злочином чи не виключно паразлочином або квазізлочином, із таким достатньо суттєвим покаранням, щоб таких випадків було якомога менше.

Водночас, якщо говорити про ухвалення процесуальних рішень за наявності новітнього Кодексу ордістичного судочинства України, а, як наслідок, і за наявності за

новітнім видовим поділом антикримінальних відомостей і додаткових доказів (різновиду ордістичних відомостей), то сукупність доказів, достатня для прийняття процесуального рішення, уже має складатися як з основних, так і з додаткових доказів.

2. **Узгодженість сукупності доказів**, оскільки за наявності в сукупності доказів суперечності одних доказів іншим неможливо сформулювати внутрішнє переконання головного суб'єкта про необхідність ухвалення остаточного процесуального рішення.

Тому, перш ніж ухвалювати таке рішення, антиделіктолог має докласти через належну оцінку, а за необхідності й проведення повторних чи додаткових, перш за все де-факто процесуальних дій, у т. ч. з отримання додаткових доказів, усіх зусиль, щоб у наявній сукупності доказів усі докази були узгоджені між собою.

Це ж можливо лише тоді, коли з двох суперечливих доказів антиделіктолог лише мотивованим рішенням визнає один із них достовірним (обвинувальним, виправдувальним, умовно нейтральним) і залишить його поміж інших доказів, а інший – недостовірним і переведе його в ранг резервних доказів.

Ухвалення проміжних процесуальних рішень може бути обґрунтоване і недостатньо повною чи узгодженою сукупністю доказів із відповідною компенсацією недостачі належних доказів іншими повноцінними видами антикримінальних відомостей. Адже в такому разі в антиделіктолога є час до ухвалення остаточного процесуального рішення наявні інші види відомостей перевести в ранг доказів чи за допомогою інших видів антикримінальних відомостей вийти на шляхи отримання повноцінних додаткових доказів.

У такому разі де-факто процесуальні дії виваженіше класифікувати не за методом отримання антикримінальних відомостей на вербальні, невербальні і змішані, а за джерелами отримання такого роду відомостей – на ідеально-спрямовані, матеріально-спрямовані і змішано-спрямовані. Розв'язання дискусії з приводу віднесеності певних дій до кожної з цих груп доцільно з акцентуванням уваги на тому, що змішано-спрямовані дії (пред'явлення для впізнання, перевірка та/чи уточнення показань на місці діяння, освідування, затримання і допит переслідуваного, експертиза щодо особистісного джерела, накладення арешту на кошти та інше майно і передача його на зберігання, обшук чи виїмка за участю володільця, експеримент та отримання зразків щодо/за участю особистісного джерела; залежно від обставин – контроль засобів зв'язку) пов'язані з отриманням доказів не від якогось неподільного особистісно-речового джерела, яких не буває [3, с. 174], а паралельно від особистісного і за допомогою речового джерела, у т. ч. за допомогою обстановки місця проведення дії, що утворює змішані особистісно-речові відомості.

Звідси ідеально-спрямованими такого роду діями є оформлення явки з повинною про скоєння макроправопорушення, отримання усної заяви або письмового повідомлення про вчинене макроправопорушення чи про його підготовку, допит, очна ставка, пред'явлення обвинувачення та допит обвинуваченого і, залежно від обставин, – контроль засобів зв'язку, а матеріально-спрямованими – експеримент та ексгумація трупа без участі особистісного джерела, обстеження, за винятком освідування, обшук і виїмка без участі власника, накладення арешту на кошти та інше майно і передача його на зберігання без участі власника; отримання зразків та експертиза без участі чи не щодо особистісного джерела.

В основі інших класифікацій традиційних слідчих дій лежать розроблені В. П. Шибіко поділи, що в частині умовного попарного виділення основних і додаткових, первинних і повторних, невідкладних та інших, обов'язкових і необов'язкових такого роду дій, а також класифікація дій інших авторів на невідкладні, першочергові, наступні та ін. за суттю їх є не класифікацією, яка має стосуватися незмінних об'єктів чи відношень, а процедурно-криміналістичною характеристикою, що притаманна всім процесуальним діям і залежить від певної антиделіктної ситуації, коли одні й ті ж самі дії можуть

опинитися як в одній, так і в іншій групі. Тому такого роду значущість для протидії макроправопорушенням характеристики доказів та їх джерел більш правильно представляти не як класифікацію, а через тлумачення цих процедурно-криміналістичних характеристик у порядку пояснення термінів КПУ України.

Сутність і властивості доказів за їх вузьким (процесуальним, нормативним) розумінням полягають у тому, що С. А. Кириченко, піддавши аналізу філософсько-логічні основи доказування і **понад 50 точок зору** із вузького розуміння сутності доказів [3, с. 176-217], установив фактичне існування двох напрямів у з'ясуванні: **власне інформаційної складової частини поняття доказу** (у вигляді: фактів об'єктивної дійсності (Р. С. Белкін, А. Я. Вишинський, Б. А. Галкін, С. А. Голунський, В. М. Натансон, М. А. Чельцов та ін.), фактів і фактичних даних про них (І. С. Галаган, В. Я. Колдін, Д. С. Сусло), подвійного розуміння як доказові факти і як джерело відомостей про них (М. М. Гродзинський, Р. Д. Рахунов, М. С. Строгович, А. І. Трусов, М. Л. Якуб), потрійного розуміння як доказові факти, джерело відомостей про них і форма чи засіб доказування (В. Д. Арсенєв, Ф. М. Фаткуллін, О. О. Ейсман), єдності фактичних даних та їх джерел (С. А. Альперт, О. І. Вінберг, В. Я. Дорохов, Л. М. Карнеєва, П. А. Лупінська, Г. М. Мінковський, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. А. Притузова, А. Л. Ривлін, М. В. Салтевський, А. І. Трусов, Л. Т. Ульянова, М. Л. Якуб), єдності відомостей про факти та їх джерел (М. М. Михеєнко) тощо) і **певних властивостей доказу** («відносність», «належність», «допустимість», «достовірність», «перевіряємість» тощо) поряд з якісною дефініцією (тобто через відображення якісних ознак) доказів (М. С. Алексєєв, Ю. П. Аленін, В. Д. Арсенєв, С. А. Альперт, І. М. Гуткін, Ц. М. Каз, Л. М. Карнеєва, А. С. Кобліков, П. А. Лупінська, О. Б. Муравін, В. В. Назаров, Л. Т. Ульянова, Ф. М. Фаткуллін, В. Я. Чеканов, О. Г. Яновська) чи поєднуючи їх описове й термінологічне відображення (В. М. Тертишник, М. К. Треушніков) і дійшов таких висновків.

По-перше, у ч. 1 ст. 65 КПК України 1960 р. [6] та ч. 1 ст. 84 КПК України [7] відсутнє чітке визначення поняття доказів та його розмежування з джерелами доказів, суб'єктами і діями з їх отримання і формою представлення.

По-друге, відомості, щоб стати доказами, повинні набути певних юридичних властивостей (ознак), лише наявність єдності яких і перетворює такого роду відомості в юридико-процедурну категорію «доказ», якій притаманні основні властивості окремого доказу (значущість, законність, допустимість, доброякісність) і додаткові властивості купності доказів (узгодженість, достатність).

По-третє, вузьке (процесуальне) розуміння сутності доказу має бути узгоджено з філософсько-логічним поняттям доказу і доказуванням та його структурою (теза, аргумент, демонстрація) (М. М. Михеєнко, А. А. Старченко, І. В. Хоменко та ін.), яке уточнюється тим, що «теза» – це загальний (що О. С. Тунтула пропонує іменувати більш семантично точно як «базисний», ст. 91 КПК України), спеціальний (ст. 470, 485, 505, 513 та ін. КПК України) чи частковий предмет доказування, куди не входять «доказові факти», які є лише засобом установлення обставин певного предмета (М. А. Чельцов та ін.); «аргумент» – власне доказ, а «аргументація» і «демонстрація» – уже певні аспекти саме процесу доказування (джерел і дій з отримання, форми оперування доказами (їх представлення, оцінки, використання) [9, с. 151-173].

По-четверте, існує значна варіативність точок зору з приводу сутності тих об'єктів, які перелічені в ч. 2 ст. 84 «Докази» КПК України (показання, речові докази, документи, висновки експертів) [7; див. лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 5] або у ч. 2 ст. 65 «Докази» КПК України 1960 р. (показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами

оперативно-розшукових заходів, та іншими документами) [6], і названі в КПК України процесуальними джерелами [7], тоді як КПК України 1960 р. від найменування цих об'єктів узагалі уникає, посилаючись лише на те, що докази встановлюються перерахованими об'єктами [6].

За даними С. А. Кириченка, *одні автори* цей перелік об'єктів називають видами доказів; *другі* – поділом доказів за видами джерел; *третья група авторів* – видами доказів (засобів доказування); *четверта* – переліком джерел доказів (засобів доказування); *п'ята* – переліком процесуальних джерел доказів; *шоста* – переліком матеріальних носіїв певної інформації, відомостей; *сьома* – видами джерел одержання фактичних даних про обставини; *восьма* – класифікацією процесуальних джерел доказів і разом із цим видами доказів чи класифікацією доказів за видами джерел; *дев'ята* – джерелами одержання відомостей про факти й одночасно видами процесуальних джерел доказів; *десята* – переліком джерел доказової інформації; *одинадцята група авторів* – власне доказами [3, с. 100-101].

Викладений перелік розмаїття точок зору на сутність аналізованих об'єктів є далеко невичерпним, і перші спроби продовжити в цьому напрямі дослідження дало підстави до названих С. А. Кириченком одинадцяти аналітичних груп додати позицію М. М. Михеєнка, для якого ці ж об'єкти є «процесуальні джерела, які містять докази», що разом власне з доказами охоплюються терміном «засоби доказування»; для В. М. Стратонова – засоби доказування, якими та його формою є й традиційні слідчі дії; С. М. Стахівського – процесуальні джерела доказів, що розуміються як певна процесуальна форма, за допомогою якої відомості про факти залучаються до сфери кримінально-процесуального доказування; І. М. Бацька, який підтримуючи З. Т. Гулкевича щодо поліфункціональності протоколів, розглядає ці об'єкти в ролі джерел доказів і форми слідчої дії; М. В. Салтевського – усі ці об'єкти розуміє в ролі джерел доказів, а протокол – засобом їх подання тощо [13, с. 70-71].

У той же час, як правильно наголошує С. А. Кириченко [3, с. 101], законодавча і доктринальна форма оперування доказами, фактично за ч. 2 ст. 65 «Докази» КПК України 1960 р. – висновок експерта, протоколи слідчих і судових дій, протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів [6], а за ч. 2 ст. 84 «Докази» КПК України – лише висновки експертів [7], подана поряд із власне джерелами доказів – речовими доказами і документами, та зі своєрідним способом передачі відомостей від особистісного джерела до головного суб'єкта, тобто за ч. 2 ст. 65 «Докази» КПК України 1960 р. – показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого [6], а за ч. 2 ст. 84 «Докази» КПК України – власне «показаннями» [7], і вже без хоча б неповної деталізації різновидів особистісних джерел, які можуть їх давати.

По-п'яте, з урахуванням результатів авторського дослідження юридичних властивостей окремого доказу [5; 8, с. 46-54, 222-295; 9, с. 151-173] процесуального поняття, має бути сформульовано через відображення в ч. 1 об'єднаної редакції ст. 84 і 93 КПК України (ст. 65 і ст. 66 КПК України 1960 р) [5; 6; 7] сутнісної складової частини такого роду відомостей, акценту уваги на отриманні їх від особистісних чи через дослідження речових джерел, а також термінологічного переліку основних і додаткових юридичних властивостей. У другій частині цієї норми має бути вже тлумачення протилежних кожній із цих властивостей понять, а в наступних частинах цієї ж статті – визначення суб'єктів, вичерпний перелік та уточнена термінологія де-факто процесуальних дій з отримання та форми оперування доказами, тобто форми їх представлення, оцінки та використання в антикримінальному доказуванні (див. друге питання цієї лекції).

Питання 2. Доктринальне та законодавче розуміння суб'єктів та способів отримання доказів в антикримінальному судочинстві

Окремої уваги заслуговує дослідження **варіантів законодавчого та доктринального вирішення взаємопов'язаної проблеми способів і суб'єктів отримання доказів**, коли згідно з детальним аналізом О. С. Тунтули **понад 130 відповідних позицій** [13, с. 7-8; 14, с. 4-98], з одного боку, розуміння способів отримання доказів є надто варіантним, коли, зокрема, Ю. П. Аленін поміж такого роду способів називає слідчі і судові дії, інші дії з перевірки на стадії порушення кримінальної справи: витребування пояснення, документів і предметів, вимога провести ревізію та представити її результати та ін.; С. А. Альперт – виявлення доказів особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором і судом, а також подача доказів учасниками процесу, установами, підприємствами, організаціями і громадянами; В. Д. Арсеньєв – слідчі та інші процесуальні дії (витребування документів та ін.), подання доказів учасниками процесу, громадянами та організаціями; Є. Г. Коваленко – слідчі і судові дії, інші процесуальні дії (вимога пред'явити предмети і документи або провести ревізію), подання предметів і документів учасниками процесу, іншими громадянами та установами; М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. П. Шибіко – слідчі і судові дії, інші процесуальні дії: одержання пояснень, витребування документів, вимога проведення ревізії, подання предметів і документів учасниками процесу, будь-якими іншими громадянами та установами та ін. [14, с. 4-98].

З іншого боку, викладена варіативність має й загальні вади, **першою з яких** є відсутність чіткого визначення та розмежування між собою слідчих, судових і процесуальних дій; **другою** – подання традиційних процесуальних дій з іншими: отримання пояснень, проведення ревізії та ін. І, нарешті, **третьою найбільш суттєвою доктринальною і законодавчою вадою** є традиційне помилкове розуміння способів збирання чи подання власне доказів, а не їхніх джерел, що притаманне навіть рішенням Конституційного Суду України, у яких також говориться про «збирання доказів» [11].

За авторською концепцією, збирають не докази, а речові джерела, а особистісні джерела встановлюють і після цього від особистісних і за допомогою речових джерел отримують уже власне антикримінальні відомості [10, с. 199-202], які стануть доказами лише за умов наявності в них єдності таких основних юридичних властивостей, як значущість, законність, допустимість і доброякісність [3, с. 50-63; 9, с. 151-173]. Проміжне чи остаточне процесуальне рішення у справі може бути прийняте за наявності ще й таких додаткових юридичних властивостей сукупності доказів, як їх узгодженість та достатність, що розкриті нижче у ч. 1 і 2 авторської редакції ст. 84 КПК України (ст. 65 КПК 1960 р.), а ч. 3 цієї статті містить в собі вичерпний перелік де-факто процесуальних дій, за допомогою тільки яких і можуть бути отримані докази.

Не менш суперечливими, недостатньо виваженими і розмитими виявляються й варіанти законодавчого та доктринального вирішення проблеми **суб'єктів та дій з отримання доказів**, коли ч. 1 ст. 66 КПК «Збирання и подання доказів» принципово право «збирати докази» надавала лише слідчому, прокурору і суду, а ч. 2 цієї статті право «подавати докази» – практично будь-якій фізичній чи юридичній особі, не пояснюючи, однак, які власне дії охоплює «подання доказів» і чим саме ці дії відрізняються від «збирання доказів» [6].

Алогічно всупереч цій позиції і п. 8 ч. 2 ст. 48 «Обов'язки і права захисника» КПК України 1960 р., яким дубльоване право захисника «подавати докази», п. 13 цієї частини надає захисникові вже право «збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази у справі, у тому числі запитувати й одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян із необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців із питань, що

вимагають спеціальних знань, опитувати громадян», що, по суті, повторюють дії слідчого, прокурора та суду зі «збирання доказів» за ч. 1 згаданої ст. 66 КПК України 1960 р. [6]. У той же час, ч. 2 ст. 43 «Обвинувачений і його права», ч. 2 ст. 43-1 «Підозрюваний», ч. 2 ст. 49 «Потерпілий», ч. 2 ст. «Цивільний позивач» і ч. 2 ст. 51 «Цивільний відповідач» КПК України 1960 р. за межі повноважень усіх осіб із «подання доказів» за ч. 2 ст. 66 КПК України 1960 р. [6].

Повертаючись до проблеми допуску до проведення дій, пов'язаних з отриманням доказів, адвоката та інших суб'єктів кримінального провадження і будь-яких інших фізичних і юридичних осіб, треба зауважити, що **найбільш суперечливим, алогічним, розмитим і необґрунтованим варіантом вирішення цієї взаємопов'язаної проблеми суб'єктів і дій з отримання доказів** є регламентація цих питань за КПК України, що може бути представлено у вигляді **двадцяти трьох аналітичних блоків**.

Перша вада. Незважаючи на майже двадцятирічну аргументацію семантичної і сутнісної невиваженості словосполучення «збирання доказів» [1, с. 195; 8, с. 86-221], у т. ч. у межах спеціального дисертаційного авторського дослідження [8, с. 5-20; 9, с. 15-49 та ін.; див. лекцію 4 із курсу криміналістики, питання 4], про те, що збираються не докази, а речові джерела (трасосубстанції, документи) і встановлюються особистісні джерела, після чого вже від останніх і через дослідження трасосубстанцій або вивчення документів отримують докази, ст. 93 КПК України названа власне цим словосполученням [7].

У ч. 1 ст. 223 «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій» КПК України слідчі (розшукові дії) визначаються як дії, що спрямовані «на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [7], де, як бачимо, уже помітний рух до визнання викладеної авторської позиції. Але тоді виникає декілька питань, чому в ч. 1 ст. 223 КПК України поряд із цим зберігається й семантично невиважений термін «збирання доказів», і чому базисна в цьому відношенні ст. 93 КПК України за назвою і змістом іншого терміну, ніж «збирання доказів», не містить?

Друга вада. Стаття 93 КПК України надто розмито, суперечливо і необґрунтовано визначає повноваження суб'єктів кримінального провадження з отримання доказів, коли ч. 1 цієї норми прямо вказує, що «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому цим Кодексом» [7]. Тобто в цьому випадку відображені рівні повноваження сторін кримінального провадження. Такий достатньо суперечливий підхід дещо виправляють ті частини цієї статті, що деталізують фактично все ж таки принципово різні повноваження сторін з отримання доказів. Тоді така редакція ч. 1 ст. 93 КПК України є невиваженою і принаймні зайвою. Правильніше цю статтю почати безпосередньо з деталізації повноважень сторін.

Третя вада. Виглядає також алогічним виокремлення в ч. 1 ст. 93 КПК України, де ще немає деталізації повноважень окремих представників сторін кримінального провадження, лише одного потерпілого, який і так, згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, належить до сторони обвинувачення [7].

Четверта вада. Деталізація власне повноважень суб'єктів антикримінального судочинства з отримання доказів у наступних частинах цієї статті також небездоганна і має декілька достатньо суттєвих недоліків, найбільш серйозним з яких є алогічне поєднання ч. 2 ст. 93 КПК України в контексті повноважень сторони обвинувачення безпосередньо проводити як традиційні слідчі дії, так і, по суті, традиційні негласні заходи, коли § 2 «Втручання у приватне спілкування» гл. 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» КПК України передбачає ст. 260 «Аудіо-, відеоконтроль особи», ст. 261 «Накладення арешту на кореспонденцію», ст. 262 «Огляд і виїмка кореспонденції», ст. 263 «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», ст. 264 «Зняття інформації з електронних інформаційних систем», ст. 266 «Дослідження інформації, отриманої при

застосуванні технічних засобів», а § 3 «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій» ще більш типові традиційні негласні заходи, а саме: ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», ст. 268 «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», ст. 269 «Спостереження за особою, річчю або місцем», ст. 270 «Аудіо, відеоконтроль місця», ст. 271 «Контроль за вчиненням злочину», ст. 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації», ст. 273 «Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій», ст. 274 «Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження», ст. 275 «Використання конфіденційного співробітництва» [7].

Тобто, у відкритому нетаємному кодексі міститься алогічне поєднання гласної процесуальної і негласної діяльності, а одній особі – суб'єкту антикримінального судочинства – безпосередньо надається право проводити традиційні як слідчі дії, так і негласні заходи, що прямо підкреслюється й у п. 2 ч. 2 ст. 40 «Слідчий органу досудового розслідування», згідно з яким «слідчий уповноважений ... проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом» [7]. Практично ж одна особа не може фізично отримати той обсяг теоретичних знань та набути ті навички з ефективного, раціонального та якісного проведення практичних дій обох груп, який століттями накопичувався та розвивався окремо і потребує спеціалізованого підходу до окремого опанування процесуальних дій та негласних заходів. Та не всі й співробітники оперативних підрозділів можуть якісно, ефективно й раціонально провести будь-який негласний захід, і в цьому випадку існує ще додаткова спеціальна підготовка щодо окремих із цих заходів, перш за все зовнішнє спостереження, виконання спеціального завдання з розкриття злочинного угруповання тощо. Без такої спеціалізованої підготовки навіть співробітник оперативного підрозділу з необережності може «проявити себе» і, головне, цим самими може й невинуватно ризикувати своїм здоров'ям і, не виключено, життям.

П'ята вада. Частина 2 ст. 93 КПК України надає стороні обвинувачення (а до неї п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України належать слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник, законний представник) достатньо розмитий і суперечливий перелік повноважень з отримання доказів, а саме «шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК [7]. Тобто, сторона обвинувачення антикримінального судочинства має у своєму розпорядженні фактично такі різновиди дій з отримання доказів: 1. Слідчі розшукові дії. 2. Негласні слідчі розшукові дії. 3. Інші процесуальні дії, перелік яких конкретизований. 4. Інші процесуальні дії, які не належать до першої, другої і третьої групи, перелік яких не конкретизований, а значить є й невичерпаним.

Найбільш суперечливою є третя група повноважень, коли витребування та отримання від фізичних та юридичних осіб трасосубстанцій і документів, у т. ч. актів перевірок, пропонується поза межами передбачених гл. 20 «Слідчі (розшукові) дії» КПК України процесуальних дій. У цій главі кодексу немає правової регламентації процедури в ролі самостійної процесуальної дії як витребування та отримання трасосубстанцій і документів (і це зайвий раз свідчить про парапроцесуальний характер вказаних дій), так, на жаль, і виїмки – найбільш типового цілеспрямованого способу переводу трасосубстанцій та документів із володіння інших фізичних та, особливо, юридичних осіб у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства. Виїмка тут підмінена фактично парапроцесуальними діями з витребування та отримання

трасосубстанцій і документів або виїмка цих речових джерел доказів здійснюється в межах інших де-факто процесуальних дій, перш за все, різних видів огляду: ст. 237 та ін. КПК України [7] та обшуку: ст. 234 та ін. КПК України [7]. При витребуванні чи отриманні трасосубстанцій і документів зацікавлені фізичні чи юридичні особи мають усі можливості до переходу цих речових джерел у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства відповідним чином їх сфальшувати, особливо актів перевірок, звітних документів тощо, запобігти чому може лише раптова виїмка речових джерел доказів, якої, однак, як самостійної де-факто процесуальної дії і немає. Проведення з цією метою огляду, обшуку, інших де-факто процесуальних дій, у процесі яких також вилучаються трасосубстанції і документи, не завжди може бути (так як виїмки) оперативно та цілеспрямовано реалізовано. Окрім цього, не треба підмінити обов'язок головного суб'єкта антикримінального судочинства з безпосереднього і своєчасного вилучення необхідних речових джерел доказів пасивними діями цих суб'єктів з очікування, коли через витребування чи отримання такого роду речові джерела потраплять у їхнє володіння.

Шоста вада. Із викладеного випливає й те, що КПК України, не передбачаючи виїмки в ролі самостійної де-факто отримувальної дії, залишає без процесуального врегулювання процедуру власне переведення речових джерел доказів, які витребувані від фізичних чи юридичних осіб або отримані від них, у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства, а значить, і процедуру потрапляння їх у матеріали антикримінальної справи. Можна тільки передбачити, що в цьому випадку після фактичного потрапляння у володіння головного суб'єкта вказаних речових джерел доказів через їх витребування чи отримання має проводитися огляд цих джерел, у протоколи якого й мають відображатися відомості про те, від кого саме і за яких обставин витребувані чи отримані ці джерела. Цей підхід, як убачається, не одне й те ж, що має місце при проведенні більш типової для такого роду де-факто процесуальної дії – виїмки.

Сьома вада. Принципово можна ще допустити, щоб головні суб'єкти антикримінального судочинства витребували та отримували від будь-яких фізичних та юридичних осіб відомості (якщо під ними розуміти різного роду довідкові відомості, які будуть використані як звичайний документ юридичної особи), висновки ревізій та акти перевірок. Але в цьому випадку це фактично будуть не дії з отримання доказів, а процесуальні дії з потрапляння у володіння головних суб'єктів антикримінального судочинства речових джерел доказів (трасосубстанцій, документів), отримання відомостей від яких має вже відбуватися через проведення процесуальних дій, передбачених гл. 20 КПК України, тобто через дослідження трасосубстанцій чи вивчення документів. У такому разі не варто змішувати в єдине процесуальні дії з витребування та отримання джерел майбутніх доказів і процесуальні дії з отримання від цих джерел відомостей, які можуть стати власне доказами лише за наявності єдності чотирьох основних юридичних властивостей, за новітнім підходом – значущості, допустимості, законності і доброякісності [3, с. 169-170; 5; 9, с. 151-173].

Восьма вада. В аналізовану, третю, групу дій зі «збирання доказів» сторони обвинувачення за ч. 2 ст. 93 КПК України, входить і достатньо суперечливе повноваження з «витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб ... висновків експертів», коли ст. 242 «Підстави проведення експертизи» та ін. КПК України передбачають процесуальний порядок використання спеціальних знань у вигляді висновків експертів [7]. Виходить, що ч. 2 ст. 93 КПК України пропонує фактично парапроцесуальну дію з отримання висновку експертизи, що алогічно дублює відповідну процесуальну дію з призначення та проведення експертизи за правилами ст. 242 та ін. гл. 20 КПК України.

Дев'ята вада. Аналогічно не може вважатися правильною і ситуація згідно з абз. 1 ч. 11 ст. 232 «Проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування» КПК України, коли слідчий, прокурор із метою забезпечення оперативності кримінального провадження має право провести в режимі відео- або телефонної конференції опитування особи, за результатами чого, згідно з абз. 2 цієї частини, складається рапорт, а відповідно до абз. 4 цієї частини – «у разі необхідності отримання показань від опитаних осіб слідчий, прокурор проводить їх допит» [7]. Як бачимо, тут відсутня пряма відповідь на питання, отримувальною парапроцесуальною (гласною позапроцесуальною) чи процесуальною дією є опитування. Скоріше за все, отримувальною гласною позапроцесуальною дією, якщо в разі необхідності отримання показань має проводитися ще й допит. У будь-якому разі вказані процедури підлягають більш точному, однозначному і вичерпному врегулюванню.

Десята вада. Варто також підкреслити й те, що після внесення заяви чи повідомлення про макроправопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань має вже призначатися судово-бухгалтерська експертиза, а не проведення ревізії. Тому ця обставина також має бути чітко врегульована в ст. 93 КПК України й узгоджуватися з вимогами ч. 3 ст. 214 «Початок досудового розслідування» КПК України, згідно з якими до внесення у вказаний Єдиний реєстр відомостей чи повідомлення про макроправопорушення дозволяється в невідкладних випадках проводити лише огляд місця події [7]. У будь-якому випадку отримання вже наявного акта ревізії не можна розглядати в ролі процесуальної дії з отримання доказів. Фактично витребування чи отримання акта ревізії також є процесуальною дією з потрапляння документа як речового джерела доказів у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства, отримання доказів на підставі якого можливе лише через призначення і проведення судово-бухгалтерської експертизи.

Одинадцята вада. Якщо можна погодитися з тим, що повноваження потерпілого (а поряд із ним треба було б вказати ще представника та законного представника потерпілого, які згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України також належать до сторони обвинувачення та користуються правами потерпілого) з отримання доказів уже деталізуються в абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України одночасно з повноваженнями сторони захисту [7], то й на початку викладу тексту ч. 2 ст. 93 КПК України також доцільно було б зробити позначку: «Сторона обвинувачення, за винятком потерпілого, його представника та законного представника, здійснює збирання доказів ...». Чинна ж редакція ч. 2 та абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України текстуально дає підстави зробити висновок про те, що представник і законний представник потерпілого в отриманні доказів мають повноваження головних суб'єктів антикримінального судочинства, що, безумовно, виглядає алогічним, особливо в контексті безпосереднього проведення потерпілим, його представником та законним представником нібито негласних слідчих (розшукових) дій, і потребує викладених уточнень.

Дванадцята вада. В абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України говориться про ініціювання стороною захисту слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій [7]. Із цього можна зробити висновок про те, що, окрім слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, існують ще й інші процесуальні дії з отримання доказів. Які ж саме мають на увазі такого роду процесуальні дії з отримання доказів, невідомо.

Тринадцята вада. Достатньо суттєвим недоліком правової регламентації за абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України суб'єктів та дій з отримання доказів є представлення стороні захисту (а до неї, згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, також належать підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники) і

потерпілому рівних повноважень зі «збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ...» [7], тобто дій, які є ще й тотожними діям з аналізованої третьої групи дій сторони обвинувачення (див. п. «п'ята вада» цього аналізу). У першу чергу, із переліку осіб сторони захисту в контексті такого роду повноважень треба було б виключити «особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування» [7]. Інакше виходить, що малолітній і неосудна особа за абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України також можуть самостійно і безпосередньо, а не через своїх представників і законних представників, витребувати та отримувати від фізичних та юридичних осіб речі (трасосубстанції) і документи, відомості, висновки експертизи, акти перевірок та ревізій, ініціювати проведення процесуальних дій тощо?

Чотирнадцята вада. Принципово також важко уявити як підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий та інший переслідуваний, їх представники і законні представники будуть самостійно і безпосередньо витребувати й отримувати від фізичних та юридичних осіб трасосубстанції (речі) і документи, відомості, висновки експертизи, акти перевірок і ревізій, у силу чого такого роду повноваження названих осіб виглядають декларативними і достатньо необґрунтованими. Зрівняння цих суб'єктів із головними суб'єктами антикримінального судочинства за такого роду повноваженнями ще й суперечить базовому принципу юриспруденції з професійності проведення роботи з джерелами доказів та з такого роду відомостями і, як наслідок, із визнання особи винною. Це мають робити лише професіонали, а не випадкові люди, про що більш детально мова піде окремо (див. п. «двадцять перша вада» та ін. цього аналізу).

П'ятнадцята вада. Уважне вивчення подальших повноважень сторони захисту і потерпілого з отримання доказів за абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України – «Ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій» [7], – дає підстави для висновку про те, що в такому разі та в третій групі дій з отримання доказів стороною обвинувачення мова йде про парaproцесуальні (гласні позапроцесуальні) дії, оскільки процесуальні дії – «слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії», сторона захисту і потерпілий, як виявляється, безпосередньо все ж таки проводити не можуть (і це є правильним), а можуть лише ініціювати провадження цих дій, що здійснюється, згідно з абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України, лише через подання відповідного клопотання слідчому чи прокурору [7]. Тому не можна погодитися з тим, щоб КПК України дозволяв отримання доказів як у процесуальній, так і в позапроцесуальній діяльності, ознакою чого, без сумніву, є наступна група повноважень сторони захисту та потерпілого.

Шістнадцята вада. Не обійшлося без суперечностей і в контексті конкретизації в абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України порядку ініціювання стороною захисту та потерпілим проведення процесуальних дій. Якщо в абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України говориться про «ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій» [7], то в абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України – лише про «ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій» [7]. Тобто, в абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України про ініціювання «негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій» уже не говориться.

Сімнадцята вада. Абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК України до повноважень сторони захисту та потерпілого з отримання доказів відносить і проведення ними з цією метою «інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» [7]. Які, власне, маються на увазі такого роду дії, ні тут, ні в інших нормах КПК України відповіді немає. Але немає сумніву в тому, що названі дії не є процесуальними. Цей підхід, поряд із

наданням стороні обвинувачення і захисту деяких інших позапроцесуальних повноважень, зокрема отримання висновку експертизи та ін., порушує такий базовий принцип юриспруденції, як отримання доказів, перш за все в антикримінальному та й в інших видах судочинства лише в процесуальній діяльності. Надання сторонам позапроцесуальних повноважень і порядку з безпосереднього отримання доказів призведе до того, що фактично остаточні рішення суду будуть ґрунтуватися не на доказах (отримані таким чином відомості важко назвати доказами), а на припущеннях.

Вісімнадцята вада. Повноваження сторін кримінального провадження, передбачені базовою ст. 93 КПК України, інколи не узгоджуються чи необґрунтовано розширюються в інших нормах кодексу, коли, зокрема, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 60 «Заявник» КПК України заявник, який, згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, до сторін кримінального провадження не належить, має повноваження «подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи» [7]. Поняття ж «подання доказів, речей, документів» у ст. 3 та й в інших статтях КПК України не визначено, а викладені повноваження заявника не узгоджуються з повноваженнями сторін за ст. 93 КПК України.

Дев'ятнадцята вада. Згідно з п. 3 ч. 1 і п. 3 ч. 2 ст. 56 «Права потерпілого» КПК України, потерпілий має право подавати, а не «збирати докази», як це вказано у ст. 93 КПК України [7]. Що мається на увазі під поданням доказів і чим ці дії відрізняються від «збирання доказів», ні тут, ні в інших нормах КПК України відповіді немає.

Двадцята вада. Підозрюваний та обвинувачений відповідно до п. 8 ч. 3 та п. 2 ч. 4 ст. 42 «Підозрюваний, обвинувачений» КПК України мають право «збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази» та «збирати і подавати суду докази» [7]. У цьому випадку, як бачимо, дещо розширені права переслідуваного, порівняно зі ст. 93 КПК України.

Двадцять перша вада. Згідно з ч. 3 ст. 46 «Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні» КПК України, «захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого», а за ч. 5 цієї норми захисник має право лише «брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого» [7]. Тут, навпаки, повноваження захисника, порівняно зі ст. 93 КПК України, дещо урізані. Цей перелік можна й продовжити, але й викладеного достатньо для того, щоб зрозуміти, що КПК України має надто розпливчате, суперечливе і достатньо необґрунтоване регулювання повноважень суб'єктів та дій з отримання доказів, і усунути вказані недоліки має нова редакція ст. 84 КПК України, де всеохопно мають бути врегульовані положення щодо сутності, ознак, джерел, суб'єктів, дій і порядку отримання доказів і форм оперування такого роду відомостями.

Двадцять друга вада. Найголовнішим недоліком і небезпекою регулювання повноважень суб'єктів антикримінального судочинства за КПК України є принципове визнання суб'єктом отримання доказів інших, ніж головні суб'єкти антикримінального судочинства, осіб, що порушує такий базовий принцип юриспруденції, як узгодженість і співмірність прав (свобод, інтересів) та обов'язків осіб (фізичних, юридичних, держави) [5, с. 157]. За ч. 2 ст. 9 КПК України, обов'язок із повного, усебічного й неупередженого вирішення справи покладено лише на прокурора, керівника органу досудового розслідування і слідчого [7] і чомусь виключає з цього переліку, як і ст. 22 КПК України 1960 р., суд [6; 7]. А захисник (не кажучи вже про інших представників сторони обвинувачення та захисту) такого обов'язку за ч. 2 ст. 9 КПК України не несе, хоча за традицією має значну мотивацію і можливості «допомогти» підзахисному уникнути антикримінальної відповідальності. І для цього в захисника є й безпосередня законодавча основа, коли, згідно з ч. 1 ст. 47 «Обов'язки захисника» КПК України, він має сприяти не встановленню істини у справі та правильному її вирішенню (що мають робити лише прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування та, по суті, суддя, суд), а тільки забезпеченню дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного,

обвинуваченого, а також з'ясовуванню тільки тих обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [7].

І, нарешті, **двадцятю третьою вадою** врегулювання за КПК України суб'єктів та дій з отримання доказів, а, значить, і співучасті в діяльності з визнання особи винною у вчиненні макроправопорушення, виступає участь за ч. 3 ст. 17 КПК 1960 р. народних засідателів [7] чи за ч. 3 ст. 31 та ін. КПК України [7] й присяжних у судовому розгляді справи, або за ч. 5 ст. 65 і ч. 2 ст. 75 КК України переслідуваного і потерпілого у складанні угоди про винуватість та призначення покарання також порушує базовий принцип антикримінального судочинства – професійності вирішення питання про винуватість особи та призначення їй покарання.

Підсумовуючи викладене щодо проблеми суб'єктів отримання доказів, можна зазначити, що таким суб'єктом мають бути визнані тільки професіонали, тобто особи, які через навчання у ВНЗ оволоділи багатовіковим досвідом: знаннями і навичками проведення такого роду дій, які повинні забезпечити безпосереднє, об'єктивне, усебічне та повне дослідження всіх обставин антикримінальної справи і на цій основі встановити істину й правильно вирішити цю справу, тобто слідчий (прокурор, керівник органу досудового розслідування, керівник слідчо-ордистичної групи, які в такому разі виконують функції слідчого) і суддя чи колегія суддів, а в порядку винятку з принципу безпосередності антикримінального судочинства, пов'язаного з необхідністю застосувати спеціальні знання – і експерт, а за умов прийняття перспективного Кодексу ордистичного судочинства України (КОС України) і необхідності отримати докази через проведення ордистичних заходів – ордист. Рівень довіри головного суб'єкта антикримінального судочинства до відомостей як до доказів, отриманих за процедурою КОС України, ніж за існуючою підзаконною процедурою¹², значно вищий.

Речові джерела доказів у вигляді трасосубстанцій і різного роду документів, у т. ч. акти ревізій, перевірок тощо, можуть потрапити у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства і через їх витребування цими суб'єктами від будь-яких фізичних та юридичних осіб, але власне отримання доказів можливе тільки через дослідження трасосубстанцій чи вивчення документів у межах відповідних де-факто процесуальних дій.

Захисник, переслідуваний, потерпілий, свідок та будь-які інші фізичні і юридичні особи можуть лише допомагати названим головним суб'єктам через:

1) добровільну видачу тих значущих для справи речових джерел, що перебувають у їх володінні;

2) повідомлення про ймовірне або реальне місцезнаходження того матеріального об'єкта чи особи, які можуть виступити в цій справі як речове або особистісне джерело;

3) після того, як вони стали суб'єктом кримінального провадження (сторонами кримінального провадження), шляхом постановки питань чи заяви клопотання з коригування процесу отримання такого роду відомостей чи процедури антикримінального судочинства [13, с. 89].

З метою усунення викладених та інших чисельних недоліків, суперечності, розмитості та невиваженості законодавчого врегулювання і доктринального вузького (процесуального) розуміння сутності доказів та інших найбільш тісно пов'язаних із ними процедурних категорій і правовідносин О. С. Тунтула пропонує **статтю 84 «Докази» КПК України (статтю 65 «Докази» КПК України 1960 р.)** назвати як **«Сутність та ознаки доказів, суб'єкти, дії і порядок їх отримання і форми оперування ними»**, а її

¹² Глава 21 КПК України цю процедуру не переводить в ранг кодифікованої і містить у собі, по суті, лише основи, принципи, а не повну регламентацію порядку проведення ордистичних заходів.

редакцію в розвиток наявного варіанту С. А. Кириченка її перших двох частин [3, с. 169-170] представити так:

(1) Доказом є будь-які відомості про факт (зовнішній або внутрішній прояв ознак або властивості людини та її діяння або речового джерела, чи події, у т. ч. явища) у цілому або про його окрему сторону, що отримані від особистісного джерела або за допомогою дослідження трасосубстанції чи вивчення документа, яким притаманна єдність таких основних юридичних властивостей, як значущість, допустимість, законність і доброякісність, а також таких додаткових юридичних властивостей сукупності доказів, як їх узгодженість і достатність.

(2) 2.1. **Незначимими** є відомості, за допомогою яких не можна підтвердити або спростувати факт (обставину) загального, спеціального чи часткового предмета доказування або доказовий факт (проміжну тезу цього предмета доказування).

2.2. **Незаконними** – відомості, що отримані з порушенням передбаченого цим Кодексом порядку, у т. ч. із застосуванням обману, погроз або насильства, іншого істотного порушення прав, свобод, інтересів та обов'язків особи чи держави.

2.3. **Недопустимими** – завідомо неправдиві відомості (за винятком справ про надання завідомо неправдивих показань, висновків, а також незавідомо неправдивих відомостей, поява яких виникла через відсутність в особистісного джерела певних спеціальних знань, навичок або внаслідок дистанційних, метеорологічних, фізіологічних, інших особливостей умов сприйняття ним відповідних фактів, обставин, коли встановлення такого роду причин має значення для ухвалення певного процесуального рішення в антикримінальній справі чи для її правильного вирішення зокрема); відомості, першоджерело яких невідоме або не може бути перевірене; чи відомості, спрямовані на обґрунтування положення закону, загальновідомого або преюдиціального факту (що використовується в ухваленні рішень поряд із доказами) чи неприродного явища, у т. ч. такого, яке суперечить відомим законам природи або не може бути ними пояснене.

2.4. **Недоброякісними** – відомості, змістовні суперечності яких не дають можливості зробити однозначний висновок; або які отримані з істотним порушенням визнаної методики чи з використанням не визнаної в установленому порядку методики.

2.5. **Неузгодженою сукупністю доказів** – така їх сукупність, у якій один доказ суперечить іншому, що не може бути усунуто наведенням аргументів правдивості одного доказу і завідомою неправдивості іншого доказу.

2.6. **Недостатньою сукупністю доказів** – така їх сукупність, яка не може сформувати в головного суб'єкта антикримінального судочинства однозначне внутрішнє (без зовнішніх факторів впливу) переконання в можливості ухвалення на цей момент певного проміжного або остаточного процесуального рішення в антикримінальній справі.

(3) Докази мають право отримувати слідчий (у т. ч. прокурор, керівник органу досудового розслідування) і суддя (колегія суддів), а в порядку винятку, передбаченого ч. 4 цієї статті, – експерт та ординат, шляхом проведення де-факто слідчих дій:

1) оформлення явки з повинною про підготовку чи скоєння діяння макроправопорушення;

2) отримання усної заяви або письмового повідомлення про макроправопорушення, яке готується, триває або вже скоєне;

3) затримання і допиту переслідуваного;

4) допиту особистісного джерела;

5) очної ставки між особистісними джерелами;

6) висунення обвинувачення і допиту обвинуваченого;

7) перевірки та/чи уточнення показань переслідуваного, потерпілого чи свідка на місці діяння;

8) експерименту з названими особистісними джерелами і без них;

9) пред'явлення для звичайного, зустрічного чи групового впізнання переслідуваного, потерпілого, свідка, іншого особистісного джерела, трасосубстанції, документа;

10) обстеження (огляду, особистого дослідження) місця діяння, місцевості, приміщення, транспортного засобу, трупа людини, тіла живої людини, іншої трасосубстанції, у т. ч. і документа з ознаками речі;

11) ексгумації трупа людини;

12) вивчення документа;

13) обшуку приміщення, місцевості, транспортного засобу, особистісного джерела;

14) виїмки трасосубстанції, документу;

15) накладення арешту на кошти, інше майно і передачу його на зберігання;

16) контролю засобів зв'язку;

17) оголошення розшуку обвинуваченого, підсудного;

18) отримання зразків на експертизу; а також аналогічних де-факто судових дій.

(4) Якщо процес отримання доказів вимагає залучення спеціальних знань, то з цією метою призначається головним суб'єктом і проводиться експертом експертиза, а коли для цього необхідно провести де-факто негласні заходи – призначається головним суб'єктом і виконується ордістом відповідне ордістичне завдання.

(5) Обстеження (огляд, особисте дослідження) місця діяння, а з санкції прокурора і будь-яке інше з названих де-факто процесуальних дій (слідчих, судових, експертних) можуть бути проведені до внесення повідомлення про реальне чи ймовірне макроправопорушення, яке готується, триває чи вже скоєне, в Єдиний реєстр досудових розслідувань, якщо без цього не можна отримати достатню та узгоджену сукупність доказів про наявність чи відсутність у діянні ознак певного макроправопорушення або про обставини, що виключають провадження в антикримінальній справі.

(6) Речові джерела (трасосубстанції; документи) можуть потрапити у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства й через витребування чи в разі добровільної видачі й отримання їх від будь-яких фізичних та юридичних осіб, але отримання доказів можливе через дослідження трасосубстанцій або/та вивчення документів у межах де-факто процесуальних дій (слідчих, судових, експертних).

(7) Допомогу головному суб'єкту антикримінального судочинства в отриманні доказів мають право надавати будь-які фізичні та юридичні особи, у т. ч. представники сторони захисту чи обвинувачення, через:

1) добровільну видачу тих значущих для антикримінальної справи речових джерел (трасосубстанцій, документів), які перебувають у їх володінні;

2) повідомлення про ймовірне або реальне місцезнаходження того матеріального об'єкта чи особи, які можуть виступити в цій справі відповідно як речове або особистісне джерело;

3) якщо вони стали суб'єктом антикримінального судочинства, то шляхом постановки питань чи заяви клопотання з коригування безпосередньо процесу отримання такого роду відомостей і відповідної процедури провадження.

(8) Слідчий представляє докази (надає суб'єктам антикримінального судочинства можливість сприйняти сутність та ознаки такого роду відомостей і порядок їх отримання) у формі протоколу де-факто слідчої дії, суддя чи колегія суддів – журналу судового засідання, експерт чи комісія експертів – висновку експертизи та в передбачених кодексом випадках чи за вказівкою ініціатора дослідження – і протоколу експертизи, а узагальнювальна оцінка і використання такого роду відомостей здійснюються суб'єктами антикримінального судочинства в передбачених кодексом випадках у формі:

1) постанови про надання вказівок виконати процесуальні дії (негласні заходи);

2) постанови про доручення іншому суб'єкту виконати процесуальні дії (негласні заходи);

- 3) постанови дізнавача, слідчого, прокурора чи судді (колегії суддів) про направлення антикримінальної справи;
- 4) постанови про усунення порушень закону, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, паразлочину, квазізлочину чи квазіпаразлочину;
- 5) постанови дізнавача, слідчого чи прокурора про прийняття в передбачених кодексом випадках іншого, а постанови судді (колегії суддів) – проміжного процесуального рішення;
- 6) обвинувального, виправдувального чи нейтрального (щодо причетного) вироку;
- 7) ухвали судді (колегії суддів) про інше остаточне вирішення антикримінальної справи;
- 8) клопотання зацікавленої особи про ухвалення дізнавачем, слідчим, прокурором, суддею певного процесуального рішення;
- 9) скарги цієї особи на діяння, у т. ч. рішення, названих суб'єктів;
- 10) постанови прокурора про перегляд судового рішення в порядку апеляції;
- 11) апеляції інших уповноважених кодексом суб'єктів;
- 12) постанови прокурора про перегляд судового рішення в касаційному порядку;
- 13) касаційної скарги інших уповноважених кодексом суб'єктів;
- 14) постанови прокурора про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами [5].

Питання 3. Поняття і ступеневий сутнісний видовий поділ речових джерел антикримінальних відомостей

Розглянувши близько 60 варіантів визначення сутності та видового поділу речових джерел [2, с. 336-383], С. А. Кириченко дійшов висновку про те, що переважна більшість авторів (В. Я. Дорохов, Л. М. Карнеєва, В. К. Лисиченко, Д. А. Лопаткин, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Малярєнко, Г. М. Мінковський, М. М. Михеєнко, Б. І. Пінхасов, Р. Д. Рахунов, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, С. М. Стахівський, В. Г. Танасевич, М. А. Чельцов, С. А. Шейфер, О. О. Ейсман та ін.) розуміють цю проблему в контексті процесуального законодавства як неподільні речові джерела, коли єдиним словосполученням «речові докази» у ст. 98 КПК України (ст. 78 КПК України 1960 р.) [6; 7], а також у ст. 99 КПК України (ст. 83 КПК України 1960 р.) [6; 7; див. лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 7], з одного боку, іменується все можливе розмаїття подібного роду об'єктів із загальною процесуальною регламентацією, що практично виконати неможливо, і це спонукає до різного роду порушень; а з іншого – презентується певний перелік предметів, що зазвичай зустрічаються в такій ролі на практиці й іноді розглядаються як видовий поділ речових доказів залежно від їх зв'язку з діянням злочину.

Підтримавши і вдосконаливши викладені в літературі новації, коли, з одного боку, основну увагу було приділено обґрунтуванню положення про те, що речові джерела доказів за характером і способом фіксації антикримінальних відомостей мають поділятися на дві великі групи – трасосубстанції і документи, а перші, окрім цього, ще на траси та субстанції, а з іншого боку, пропонувався детальний видовий поділ трасосубстанцій і документів (О. А. Кириченко) із належним удосконаленням процесуальної регламентації роботи з кожним із їх різновидів, С. А. Кириченко дійшов висновку про те, що з криміналістичної точки зору під **речовими джерелами антикримінальних відомостей** треба розуміти різного роду матеріальні об'єкти, вивчення зовнішніх і внутрішніх проявів яких має значення для правильного вирішення справи (якісної, ефективної і раціональної протидії певному злочину), а характер цих

проявів та особливості отримання відомостей означають їх поділ на трасосубстанції і документи [3, с. 179].

Сутність антиделіктних слідів, трас і субстанцій розглядається в окремій лекції з курсу криміналістики (див. лекцію 9 із курсу криміналістики, питання 1).

Тому зараз варто зупинитися на видовому поділі трасосубстанцій і документів, коли О. С. Тунтула в розвиток позиції О. А. Кириченка і С. А. Кириченка пропонує такий **ступеневий сутнісний видовий поділ трасосубстанцій** на:

1. **Макрооб'єкти** (документування та інші дії зі збирання та особистого дослідження яких через їх звичайні розміри та інші властивості головні суб'єкти можуть здійснити без застосування збільшувальних засобів і залучення спеціальних знань у формі експертизи).

2. **Мікрооб'єкти**, невидимі неозброєним оком людини в силу їх незначних розмірних характеристик, у міру зменшення яких вони поділяються на:

2.1. **Максімікрооб'єкти** (документування та інші дії зі збирання та особистого дослідження яких у силу їх незначних розмірних характеристик головні суб'єкти перспективного Кодексу антикримінального судочинства України можуть здійснити застосуванням позалабораторної збільшувальної техніки, але без залучення спеціальних знань у формі експертизи).

2.2. **Ультрамикрооб'єкти** (мізерні розмірні характеристики яких зумовлюють необхідність застосування лабораторних збільшувальних засобів та залучення спеціальних знань у формі експертизи).

2.3. **Ультраоб'єкти** (невидимі в силу ще більш мізерних розмірних характеристик навіть у мікроскоп, а тому їх дослідження можливе лише за допомогою опосередкованих методів якісного або кількісного аналізу та із залученням спеціальних знань у формі експертизи).

3. **Параоб'єкти** (що мають небезпечні для здоров'я або життя людини властивості, а тому вказані дії щодо них можуть бути проведені лише із залученням спеціальних знань у формі експертизи).

4. **Латентнооб'єкти** (невидимі в силу не мізерних розмірних характеристик, а з інших причин: позапорогова яскравість, колірні та інші характеристики об'єкта або його носія, прихованість за шаром іншої речовини та ін., що зумовлює аналогічну необхідність залучення спеціальних знань у формі експертизи) [1, с. 284; 3, с. 161-163; 5].

Після виконання наказаних у кодексі особливостей роботи з кожним із них трасосубстанції повинні залучатися в ролі відповідно **макроречових, мікроречових, ультрамікроречових, ультраречових, параречових** або **латентноречових джерел доказів** [3, с. 180; 5].

Сутність і різновиди мікрооб'єктів розглядаються в окремій лекції з курсу криміналістики, присвяченій основам мікрооб'єктології (див. лекцію 6 із курсу криміналістики, питання 4).

Трасосубстанції мають значення для встановлення істини в антикримінальній справі (правильного її вирішення) як:

1. **Субстанції** – значущі субстанційними властивостями (ознаками зовнішньої і внутрішньої будови, якісно-кількісним складом, фізико-хімічними константами).

2. **Траси** – значущі трасологічними зв'язками (просторове матеріально фіксоване відображення ознак трасоутворювального об'єкта) зі суспільно небезпечним діянням, іншим правопорушенням, що визначає появу таких різновидів цього відображення:

2.1. **Відбитки** – матеріально фіксоване відображення ознак зовнішньої будови одного твердого тіла (трасоутворювальний об'єкт) на поверхні і, не виключено, в структурі іншого твердого тіла або у свідомості людини (трасосприймальні об'єкти) чи аналогічне відображення ознак зовнішності людини (трасоутворювальний об'єкт) у свідомості іншої людини (трасосприймальний об'єкт), коли дослідженням цього відображення можна здійснити значущу для правильного вирішення антикримінальної справи (ефективної,

раціональної і якісної протидії конкретному суспільно небезпечному діянню, іншому правопорушенню) індивідуальну, групову ідентифікацію трасоутворювального об'єкта.

2.2. **Діагностичне відображення** – матеріально фіксоване відображення ознак загального характеру зовнішньої дії (трасоутворювальний об'єкт) на поверхні або у структурі твердого тіла і, не виключено, речовин іншого агрегатного стану або у свідомості людини (трасосприймальні об'єкти), коли шляхом дослідження цього відображення можна діагностувати факт наявності і характер такої зовнішньої дії і цим самим установити аналогічні антикримінальні відомості.

2.3. **Ситуативне відображення** – матеріально фіксоване відображення механізму (ситуації) взаємодії двох і більше твердих тіл або речовин іншого агрегатного стану (трасоутворювальні об'єкти) на поверхні або у структурі цих чи інших твердих тіл і не виключно речовин іншого агрегатного стану або у свідомості людини (трасосприймальні об'єкти), коли шляхом дослідження такого відображення можна встановити антикримінальні відомості про механізм, ситуацію взаємодії цих об'єктів [5].

Із метою усунення існуючих недоліків законодавчого і доктринального розуміння документів як речових джерел доказів (див. лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 7) пропонується передбачити в КПК України окрему статтю – **«Різновиди документів»:**

1. **Документи** – речові джерела доказів, які містять у собі візуальні або звукові відомості про ознаки чи властивості людини та її діяння чи речового джерела або про подію, у т. ч. й вище, у цілому або їх окремі сторони у вигляді певних знаків, символів та інших формалізованих зображень чи різного роду візуальних образів, що не є трасами, або звукових сигналів (звуків).

2. Залежно від характеру і способу фіксації, зміни, зберігання та отримання такого роду відомостей, документи можуть виглядати як:

2.1. **Письмодокументи** – документи, які представлені рукописними, машинописними, комп'ютерними, друкарськими та іншими текстами письмової мови, у необхідних випадках – із відповідними реквізитами: штампами, печаткою, підписами та іншими засвідчувальними засобами.

2.2. **Образодокументи** – документи у вигляді різноманітних планів, таблиць, схем, малюнків, картин та інших графічних і художніх зображень різного роду речових джерел.

2.3. **Фотодокументи** – документи, які представлені фотоплівками, діафільмами, діапозитивами, фотографіями та іншими подібного роду світлофотоносіями.

2.4. **Кінодокументи** – документи у вигляді кіноплівок та інших носіїв кінопродукції.

2.5. **Відеодокументи** – документи, які можуть бути представлені плівками, дисками та іншими носіями відеозапису.

2.6. **Аудіодокументи** – документи у вигляді магнітофонних чи диктофонних плівок, лазерних дисків та інших носіїв звукозапису.

2.7. **Голограмодокументи** – документи, що являють собою різноманітні голографічні (тривимірні) зображення речових джерел.

2.8. **Пластикодокументи**, тобто документи у вигляді пластикових свідоцтв, посвідчень, банківських карток та інших подібних носіїв.

2.9. **Електрографодокументи** – документи, які можуть бути представлені ксерокопіями, факсокопіями та іншими електрографічними копіями документів та інших речових джерел.

2.10. **Електронодокументи** – документи у вигляді електронних записників, пейджерів та інших подібного роду окремих чи вмонтованих в інші пристрої електронних носіїв.

2.11. **Комп'ютеродокументи** – документи, які є твердими або гнучкими дисками (дискетами), лазерними дисками та іншими носіями комп'ютерних записів.

2.12. **Полідокументи**, що поєднують у собі декілька названих різновидів документів.

2.13. **Інші види документів**, які можуть з'явитися в міру розвитку інформаційних технологій [5; 3, с. 184-185].

Питання 4. Сутність, послідовність та інші закономірності роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей

Авторське дослідження близько 500 наявних точок зору дозволило встановити дисциплінарну криміналістичну (процесуальну, парапроцесуальну) та ордістичну природу роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей, сутність, послідовність та інші закономірності якої складають такі сім взаємопов'язаних і внутрішньо детально структурованих етапів аналітичної і практичної діяльності, що в одній з останніх публікацій було представлено так:

1. **З'ясування сутності, послідовності та інших закономірностей** роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей.

2. **Взаємопов'язане версіювання** (висунення (побудова), аналіз, динамічний розвиток і перевірка версій), **планування та організація цієї роботи зі вказаними джерелами**.

3. **Установлення особистісних та речових джерел:**

3.1. Залучення особистісних джерел.

3.1.1. Пошук (імовірно встановлення поміж осіб тих із них, які можуть стати особистісним джерелом у контексті протидії конкретному правопорушенню).

3.1.2. Виявлення:

3.1.2.1. Констатація автентичності (установлення наявності в імовірного особистісного джерела трьох базових юридичних властивостей – антиделіктної значущості, осудності та свідомості особи).

3.1.2.2. Індивідуалізація (установлення анкетних даних особистісного джерела).

3.1.3. Розшук (установлення місця знаходження особистісного джерела з відомими анкетними даними).

3.1.4. Зустріч (будь-яка практична дія антиделіктолога чи особистісного джерела, яка може забезпечити в процесі спілкування або негласного контакту з особистісним джерелом отримання від нього антикримінальних відомостей: добровільна явка особистісного джерела, його привід, негласний контроль засобів зв'язку особистісного джерела та ін.).

3.2. **Збирання речових джерел:**

3.2.1. Пошук (імовірно встановлення поміж існуючого розмаїття матеріальних об'єктів тих із них, які можуть стати речовим джерелом у контексті протидії конкретного правопорушення).

3.2.2. Виявлення:

3.2.2.1. Констатація автентичності (установлення ознак матеріального об'єкта, за якими можна зробити висновок про наявність субстанції або траси, в останньому випадку – якої власне траси: відбитка, діагностичного відображення, ситуаційного відображення).

3.2.2.2. Індивідуалізація (установлення тих ознак зовнішньої будови матеріального об'єкта, за якими його можна буде розпізнати серед інших матеріальних об'єктів, коли відсутність достатньої кількості такого роду ознак спонукає вдатися до штучної індивідуалізації об'єкта через його упаковку в присутності понять та інших учасників де-факто процесуальної дії).

3.2.3. Розшук (установлення місця знаходження речового джерела з відомими індивідуальними ознаками).

3.2.4. Прийняття (фактичний перехід речового джерела через виїмку з володіння фізичної чи юридичної особи до антиделіктолога).

3.2.5. Закріплення (застосування таких фізичних та інших засобів, які повинні повністю виключити або хоча б гранично можливо мінімізувати подальше псування чи іншу неконтрольовану і небажану зміну речового джерела).

3.2.6. Вилучення (застосування таких технічних засобів і маніпуляцій із речовим джерелом, які дозволяють його перенести на будь-якій іншій носій, у т. ч. в упаковку)¹³;

3.2.7. Упаковка (застосування таких технічних засобів і методів, які дозволяють у присутності понятих та інших учасників де-факто процесуальної дії штучно індивідуалізувати трасосубстанцію, виключити неконтрольоване проникнення до неї інших осіб, виключити або максимально мінімізувати псування й іншу небажану і неконтрольовану зміну трасосубстанції).

3.2.8. Зберігання (застосування таких технічних засобів і створення таких умов, які повинні виключити або максимально мінімізувати псування й неконтрольовану та небажану зміну трасосубстанції).

3.2.9. Транспортування (застосування таких технічних засобів, які дозволяють безпечно і контрольовано переміщати трасосубстанцію з одного місця в інше).

3.2.10. Витребування довідок (витребування від юридичних і не виключно й від фізичних осіб будь-яких довідкових відомостей, коли такого роду довідка буде мати статус документа) та/або отримання від фізичних або юридичних осіб інших документів та трасосубстанцій.

3.2.11. Отримання зразків трасосубстанції для порівняльного дослідження.

4. Отримання антикримінальних відомостей про факт (зовнішній або внутрішній прояв ознак чи властивостей людини та її діяння або речового джерела, чи події, у т. ч. явища) у цілому або про його окрему сторону від особистісного джерела (через безпосереднє спілкування з ним, показання інших особистісних джерел; за допомогою контролю засобів комунікації особистісного джерела; орієнтовно за психофізіологічними реакціями особистісного джерела в процесі безпосереднього спілкування з ним чи спостереження за ним) або за допомогою особистого чи експертного дослідження трасосубстанції (у т. ч. документа як трасосубстанції) або вивчення власне документа проведенням окремих де-факто процесуальних чи парапроцесуальних дій або ординативних заходів чи їх комбінації.

5. Оцінка антикримінальних відомостей (визначення через аналітичну діяльність або проведення в разі потреби де-факто процесуальних або де-юре процесуальних чи де-факто парапроцесуальних або де-юре парапроцесуальних дій чи де-факто ординативних заходів або де-юре ординативних заходів значущості, законності, допустимості і доброякісності цих відомостей, їх узгодженості та достатності в сукупності з іншими відомостями для ухвалення певного рішення в контексті протидії конкретному макроправопорушенню, передусім злочину, паразлочину або квазізлочину).

6. Використання антикримінальних відомостей:

6.1. Вибір доказових фактів, тобто фактів, що підлягають доказуванню в контексті ухвалення проміжного або остаточного процесуального чи іншого рішення.

6.2. Групування доказів та інших видів антикримінальних відомостей у контексті обґрунтування певного проміжного або остаточного процесуального чи іншого рішення.

6.3. Оперування антикримінальними відомостями при обґрунтуванні або спростуванні обставин базового, спеціального чи часткового предмета доказування і виділених доказових фактів як ланцюжка тез такого доказування.

6.4. Ухвалення проміжного чи остаточного процесуального або іншого антиделіктного рішення.

¹³ Способом вилучення нерухомих трасосубстанцій виступає їх фізичне та інше моделювання, інше виготовлення на їх основі похідних трасосубстанцій. Вилучення та упаковка громіздких трасосубстанцій може здійснюватися також і переміщенням їх у певне приміщення, що опечатується в присутності понятих, інших учасників де-факто процесуальної дії, та виконує роль своєрідної упаковки такого роду трасосубстанцій.

7. **Документування**, версіювання, планування, організації та обставин установаження особистісних або збирання речових джерел, процедури отримання від них антикримінальних відомостей, їх представлення, оцінки та використання в антикримінальному доказуванні [5; 10, с. 199-202].

Третій, четвертий, п'ятий і шостий із названих етапів є основними, а решта – наскрізними. Перший із наскрізних етапів (з'ясування сутності, послідовності та інших закономірностей роботи з особистісними і речовими джерелами) складає інформаційно-довідкову; другий (взаємопов'язане версіювання, планування та організація) – забезпечувальну, й сьомий (документування) – засвідчувальну основу ефективного, раціонального та якісного проведення кожного з основних етапів із цими джерелами [9, с. 190-191].

Враховуючи викладене, доцільно акцентувати увагу на тому, що, по-перше, ця послідовність стосується лише дій з отримання антикримінальних відомостей (третій етап), у той час як антикримінальне судочинство складається ще з дій щодо забезпечення дотримання процедури цього судочинства. По-друге, у цій послідовності вказані й такі важливі для характеристики криміналістичної та ордістичної діяльності категорії, як:

1. Отримувальні дії:

1.1. Пошукові дії, тобто дії, спрямовані на встановлення поміж існуючого розмаїття людей і матеріальних об'єктів, тих із них, які можуть стати відповідно особистісним чи речовим джерелом антикримінальних відомостей.

1.2. Розшукові дії, тобто дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження особистісного чи речового джерела антикримінальних відомостей із відомими індивідуальними ознаками.

2. Дотримувальні дії, тобто дії, спрямовані на дотримання відповідної кодифікованої чи підзаконної регламентації протидії суспільно небезпечному чи суспільно шкідливому діянню.

3. Забезпечувальні дії, що складаються зі взаємопов'язаного версіювання, планування та організації роботи з такого роду джерелами зокрема та антикримінального судочинства взагалі, коли в контексті організації такої роботи мають проводитися і дії з матеріально-технічного та іншого забезпечення.

4. Оцінювальні дії.

5. Використовувальні дії.

6. Документувальні дії [5].

Питання 5. Ступеневий сутнісний видовий поділ практичних дій і форми оперування доказами в антикримінальному судочинстві

Уточнення дій з отримання антикримінальних відомостей, сутності, вичерпного переліку й найменування де-факто процесуальних дій з отримання та форми оперування такого роду відомостями в антикримінальному судочинстві краще за все зрозуміти на підставі запропонованої О. С. Тунтулою нової об'єднаної редакції ст. 84 і ст. 93 КПК України (див. лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1; лекцію 5 із курсу криміналістики, питання 1).

В основу редакції цієї статті покладено розроблений О. С. Тунтулою **дисциплінарний криміналістичний (процесуальний, парaproцесуальний) і ордістичний ступеневий сутнісний видовий поділ практичних дій в анти-кримінальному судочинстві:**

1. Процесуальні дії:

1.1. Де-факто процесуальні дії, що пов'язані з отриманням доказів у передбаченому КПК України порядку:

1.1.1. Де-факто слідчі дії.

1.1.2. Де-факто судові дії.

1.1.3. Де-факто експертні дії.

1.2. Де-юре процесуальні дії, що мають забезпечити дотримання процедури КПК України щодо початку судочинства, ведення досудового слідства, судового розгляду і перегляду справи та основ виконання слідчих і судових рішень:

1.2.1. Де-юре слідчі дії.

1.2.2. Де-юре судові дії.

1.2.3. Де-юре експертні дії.

1.2.4. Де-юре захисні дії.

1.2.5. Де-юре обвинувальні дії.

2. Позапроцесуальні дії чи заходи:

2.1. Парапроцесуальні дії:

2.1.1. Де-факто парапроцесуальні дії – дії, пов'язані з отриманням орієнтувальних відомостей із порушенням вимог КПК України чи поза межами цього кодексу, але з використанням складових частин криміналістичної методики протидії суспільно небезпечним діянням:

2.1.1.1. Де-факто параслідчі дії.

2.1.1.2. Де-факто парасудові дії.

2.1.1.3. Де-факто параекспертні дії.

2.1.1.4. Де-факто паразахисні дії.

2.1.1.5. Де-факто параобвинувальні дії.

2.1.2. Де-юре парапроцесуальні дії – дії з дотримання підзаконної регламентації процесу гласної протидії суспільно небезпечним діянням за допомогою складових частин криміналістичної методики її ведення:

2.1.2.1. Де-юре параслідчі дії.

2.1.2.2. Де-юре парасудові дії.

2.1.2.3. Де-юре параекспертні дії.

2.1.2.4. Де-юре паразахисні дії.

2.1.2.5. Де-юре параобвинувальні дії.

2.2. Негласні заходи:

2.2.1. Де-факто негласні заходи, що пов'язані з отриманням негласних відомостей у порядку, передбаченому правовою регламентацією негласної діяльності, а в перспективі – у порядку, передбаченому Кодексом ординістичного судочинства України.

2.2.2. Де-юре негласні заходи – негласні заходи, спрямовані на дотримання підзаконної регламентації процесу негласної протидії суспільно небезпечним діянням за допомогою складових частин ординістичної методики її ведення (у перспективі – порядку названого кодексу) [5; 13, с. 112].

Із викладеного варіанту ступеневого сутнісного видового поділу практичних дій в антикримінальному судочинстві можна зрозуміти, **по-перше**, те, що всі дії такого роду складаються з процесуальних і позапроцесуальних дій.

По-друге, позапроцесуальні дії (заходи), з одного боку, поділяються на парапроцесуальні (гласні позапроцесуальні) дії та ординістичні заходи, а з іншого боку, парапроцесуальні дії разом із процесуальними складають сутність криміналістичних дій. Але ж криміналістична тактика має розробляти тактичні прийоми проведення не тільки процесуальних дій, а й гласних позапроцесуальних дій, у т. ч. і тих, які передбачені КПК України, але не є процесуальними, перш за все отримання пояснення, процесуальним аналогом є допит.

По-третє, різновидом отримувальних дій, причому як криміналістичних, так й ординістичних, є: а) розвідувальні дії чи заходи, які спрямовані на отримання відомостей, що є таємницею слідства чи діяльності; б) контррозвідувальні дії чи заходи, метою яких є забезпечення вказаної таємниці слідства або криміналістичної чи ординістичної діяльності.

По-четверте, передбачені гл. 21 новітньої редакції КПК України так звані «негласні слідчі розшукові дії» є алогічним поєднанням традиційних процесуальних слідчих дій та негласних заходів, що доцільніше кодифікувати окремо – процесуальних дій у Кодексі антикримінального судочинства (КПК України), а негласних заходів – у перспективному Кодексі ординативного судочинства України. І тому в цій класифікації алогічне поєднання процесуальних дій і негласних заходів не відображається.

По-п'яте, із метою покращення ступеня доктринальної, законодавчої та іншої прикладної апробації наведеної класифікації практичних дій де-факто практичні дії можуть, як варіант, іменуватися відповідно отримувальними процесуальними (отримувальними слідчими, отримувальними судовими, отримувальними експертними) та отримувальними парапроцесуальними діями чи отримувальними негласними заходами, а де-юре практичні дії – дотримувальними процесуальними (дотримувальними слідчими, дотримувальними судовими, дотримувальними експертними) і дотримувальними парапроцесуальними діями чи дотримувальними негласними заходами, О. С. Тунтула пропонує уточнити коло суб'єктів отримання доказів слідчим і суддею, тоді як участь в антикримінальному судочинстві присяжних і народних засідателів є недостатньо виваженою внаслідок суттєвого порушення базисного принципу юриспруденції – принципу професійності (набуття через стаціонарне навчання у ВНЗ багатовікового досвіду: знань і навичок), винесення судового рішення про винуватість чи невинуватість особи. Захисник же, який хоча і є професіоналом та має відповідну освіту (знання, навички), але за традицією та за законодавством наділений значною мотивацією і можливостями «допомогти» підзахисному фактично уникнути антикримінальної відповідальності, має, за новим КПК України [5], надто широкі повноваження з отримання доказів. Надання захиснику та іншим, ніж головні, суб'єктам антикримінального судочинства права отримувати докази без покладання на них обов'язку сприяти як установленню істини по справі, так і визнанню, забезпеченню і відновленню прав, свобод, інтересів та обов'язків суб'єктів антикримінального судочинства, у т. ч. і держави, порушує інший базовий принцип юриспруденції – нерозривність і співмірність прав, свобод, інтересів та обов'язків фізичної чи юридичної особи або держави.

За достатньо виваженою думкою О. С. Тунтули, не буде зайвим і вдосконалення нагляду за дотриманням законів у процесі отримання доказів та визнання на їх основі особи винною. Узаконення КПК України значного послаблення прокурорського нагляду за законністю антикримінального судочинства судовим контролем у вигляді введення посад слідчих суддів порушує базовий принцип розподілу влади з розбудови надійної системи противаг та стримувань. У такому разі контроль за законністю судочинства і провадження власне судочинства передається в руки однієї касті антиделіктологів – суддів. Цей підхід посилює позиції корпоративної суддівської солідарності і призводить до вкорінення суддівського свавілля, тоді як кваліфікацією (судді та прокурори отримують у процесі стаціонарного навчання у ВНЗ однієї кваліфікації юридичну освіту), ефективністю, раціональністю (судова система виглядає більш забюрократизованою та завантаженою) та системою гарантій прокурорський нагляд не поступається суддівському [5].

Тому є всі підстави посилювати та вдосконалювати прокурорський нагляд за законністю судочинства, а не витіснити його суддівським. Прокурор лише ставить питання перед вищими судовими інстанціями про усунення порушень закону при провадженні судочинства [5]. Такий підхід повністю узгоджується із запропонованим Т. О. Коросташовою уточненням принципу розподілу гілок державної влади на правотворчу, правозастосовчу та антиделіктну [5].

Розподіл повноважень між ними існує лише теоретично. Практично ж державні органи змушені одночасно виконувати по декілька з цих напрямів. Так, антиделіктні органи також займаються підзаконотворчою і правозастосовчою діяльністю. Вихід є в практичній розбудові надійної системи стримувань та противаг у контексті теоретичної концепції розподілу гілок державної влади, державно-правового регулювання та при здійсненні антиделіктної діяльності [5].

Звідси, прокуратура має бути базовим державним органом у контексті розбудови надійної системи стримувань та противаг щодо правопорушень у правозастосовчій діяльності гілок державної влади, а Конституційні судові палати Верховного Суду України та обласного суду і відповідна спеціалізація суддів низової ланки судів – у ролі іншої базової державної інституції в контексті розбудови надійної системи стримувань та противаг щодо правопорушень у правотворчій (законодавчій, підзаконодавчій) діяльності гілок державної влади [5].

Іншими контрольними державними органами виступають також ревізійнотура (Головне контрольно-ревізійне управління в частині контролю за законністю бухгалтерської та фінансово-економічної діяльності), а також природоохоронтура (за дотриманням законодавства про охорону природі, довкілля та екологічну безпеку), споживохоронтура (за дотриманням законодавства про охорону прав, свобод, інтересів та обов'язків споживачів), трудоохоронтура (за дотриманням законодавства про охорону прав, свобод, інтересів та обов'язків найманих працівників), ціноохоронтура (за дотриманням законодавства про ціноутворення), надроохоронтура (за дотриманням законодавства про охорону й використання надр) тощо [5].

Базовим же контрольним органом за законністю правотворчої і, перш за все, правозастосовної діяльності має виступати прокуратура, яка має сприяти виконанню контрольних функцій й іншими контрольними органами [5].

Невиваженим, як достатньо обгрунтовано вважає О. С. Тунтула, є принцип змагальності, передбачений ст. 22 «Змагальність» КПК України [7; див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3, 4]. Будь-яке змагання зумовлює наявність переможця та переможеного, а в антикримінальному судочинстві, де вирішується доля двох протилежних суб'єктів, – потерпілого та переслідуваного, не повинно бути переможців та переможених. Усі суб'єкти антикримінального судочинства мають прагнути до однієї мети – установити істину і на цій основі правильно вирішити справу, щоб і переслідуваний отримав рівно стільки, скільки заслуговує, і щоб права, свободи, інтереси та обов'язки потерпілого були належним чином відновлені [5].

І якщо припустити, що істину в кожній справі встановити неможливо, то тоді треба й прямо говорити, що певні антикримінальні справи вирішуються на припущеннях, а не на доведених обставинах справи (див. лекцію 2 із курсу антикримінального судочинства, питання 3, 4). Тому в антикримінальному судочинстві замість принципу змагальності має бути принцип установлення істини у справі та рівні права й обов'язки особистісних джерел, коли й переслідуваний, свідок та потерпілий мають нести однакову антикримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань і за відмову від надання показань та адміністративну відповідальність за ухилення від явки в антиделіктні органи [5].

Тільки в такому разі можна якось гарантувати отримання від особистісних джерел правдивих відомостей, коли неправдиві відомості (про що особистісне джерело знає чи повинне було знати на момент їх отримання) треба відрізнити від неадекватних [5], про що вже говорилося окремо в контексті викладу новітньої концепції базових юридичних властивостей особистісних джерел антикримінальних відомостей (див. лекцію 3 із курсу антикримінального судочинства, питання 2).

Питання 6. Поняття доказів, їх ознаки та доказування за КПК України

Законодавче поняття доказів та їх ознаки, суб'єкти, порядок та дії з отримання і форми представлення такого роду відомостей та інші положення доказування¹⁴

¹⁴ Що не треба плутати з новітньою доктриною доказів в антикримінальному судочинстві, яка викладена окремо (див. питання 1-5 цієї лекції).

розкриваються у гл. 4 «Докази і доказування» КПК України, яка починається з § 1 «Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами».

Згідно зі ст. 84 КПК, **доказами в кримінальному провадженні** є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

За чинним КПК вирізняють і певні ознаки доказів, які, у свою чергу, зводяться до такого.

Належність доказів, тобто це докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Допустимість доказу, коли доказ отриманий у порядку, установленому КПК. Недопустимий доказ не може бути використаний при ухваленні процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

- 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;
- 2) отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поведінка або погрози застосування такої поведінки;
- 3) порушення права особи на захист;
- 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;
- 5) порушення права на перехресний допит;
- 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

Зазначені докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, унаслідок якого такі відомості були отримані.

Також **недопустимими** є докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Однак ці докази та відомості можуть бути визнані допустимими, якщо:

- 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;
- 2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв із певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він учинив відповідне кримінальне правопорушення;

3) їх подає сам підозрюваний, обвинувачений;

4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося з цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого.

Порядок визнання доказів недопустимими регламентується ст. 89 КПК, де зазначається, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення.

А в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

У свою чергу, сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.

Також у ст. 90 КПК зазначено, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою Україною, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

За чинним законодавством, **доказування** полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

У свою чергу, ст. 91 КПК регламентує **обставини, які підлягають доказуванню**, а саме:

1) подія кримінального правопорушення¹⁵ (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Обов'язок же доказування зазначених обставин покладається на слідчого, прокурора та в установлених КПК – на потерпілого.

А обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Збирання доказів, згідно зі ст. 93 КПК, здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому КПК, а саме:

1) **сторона обвинувачення** здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків

¹⁵ Про семантичну необґрунтованість терміна «подія кримінального правопорушення» викладено окремо (див. лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1).

експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК;

2) *сторона захисту, потерпілий* здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

І по завершенні процесу доказування, як зазначено в ст. 94 КПК, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Жоден доказ не має наперед установленої сили.

Питання 7. Показання і висновок експерта як процесуальні джерела доказів за КПК України

На противагу вирішенню проблеми з уточнення поняття доказів, сутності їх особистісних і речових джерел, форм оперування (представлення, оцінки, використання) доказами та інших тісно пов'язаних із цим проблем доказування (див. лекцію 5 із курсу криміналістики; лекцію 4 із курсу антикримінального судочинства, питання 1, 2, 3 і 4) гл. 4 «Докази і доказування» КПК України містить у собі § 3 «Показання» і § 5 «Висновок експерта», які процедуру роботи, по суті, з особистісними джерелами доказів та окремими формами оперування доказами, перш за все з висновком експерта, регламентують так.

Згідно зі ст. 95 КПК, **показання** – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому КПК порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК.

Висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні ст. 101 КПК.

Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні ст. 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 89 КПК, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Також сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями.

Показаннями з чужих слів, відповідно до ст. 97 КПК, є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При ухваленні такого рішення суд зобов'язаний враховувати:

1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини та їх важливість для розуміння інших відомостей;

2) інші докази щодо питань, передбачених п. 1, які подавалися або можуть бути подані;

3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;

4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;

5) складність спростування пояснень, показань із чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;

6) співвідношення показань із чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;

7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;

2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;

3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;

4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами.

Також суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 ст. 97 КПК.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

Висновком експерта, згідно зі ст. 101 КПК, визнається докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Вимоги щодо висновку експерта:

1) висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність;

2) запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта;

3) висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими;

4) експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

5) висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована в постанові, ухвалі, вирoku.

У висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі було проведено експертизу;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали було використано експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані в дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи буде виявлено відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Питання 8. Речові докази і документи як процесуальні джерела доказів за КПК України

Усупереч викладеній доктринальній концепції визначення сутності трасосубстанцій і документів та їхнього ступеневого сутнісного видового поділу (див. питання 4 лекції 4 із курсу антикримінального судочинства) § 4 «Речові докази і документи» гл. 4 «Докази і доказування» КПК України містить такий законодавчий варіант вирішення вказаних проблем.

Речові докази, згідно зі ст. 98 КПК, являють собою матеріальні об'єкти, які були знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально-протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально-протиправним шляхом.

Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені у визначенні поняття «речові докази».

Документами ст. 99 КПК визнає спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених у визначенні поняття, можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Сторона кримінального провадження, потерпілий зобов'язані надати суду оригінал документа. **Оригіналом документа** є сам документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Дублікат документа (документ, виготовлений таким же способом, як і його оригінал) може бути визнаний судом як оригінал документа.

Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо:

1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений із вини потерпілого або сторони, яка його надає;

2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур;

3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.

Сторона кримінального провадження, потерпілий мають право надати витяги, копії (тобто приватне або офіційне видання чи зібрання законів), узагальнення документів, які незручно повністю досліджувати в суді, а на вимогу суду – зобов'язані надати документи в повному обсязі.

Сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився в передбаченому цією статтею порядку.

Ст. 100 КПК регламентує порядок зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про них, а саме:

1) речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених ст. 160-166, 170-174 КПК;

2) речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається в сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання в кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

3) документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірени копії;

4) у разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані зі втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката;

5) речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, коли речові докази представлені у вигляді великих партій товарів, а також у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання;

6) речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання яких є співмірними з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

а) повертаються власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

б) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

в) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

г) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони належать до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечно для життя чи здоров'я людей або довкілля.

У випадках, коли речові докази, представлені у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання яких є співмірними з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, то речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

У випадках, передбачених пунктами б, в, г, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається ст. 171-173 КПК.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у вказаних випадках здійснюється в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які належать обвинуваченому і були відшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, конфіскуються;

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх учинення, конфіскуються;

3) майно, яке вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а в разі потреби передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, які були об'єктом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, повертаються законним володільцям, а в разі невстановлення їх передаються в дохід держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

6) гроші, цінності та інше майно, набуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них передаються в дохід держави;

7) документи, що є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується в порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

Література: 1. Кириченко А. А. Основы судебной микрообъектологии : [монография] / А. А. Кириченко. – Харьков : Основа, 1998. – 1220 с. 2. Кириченко С. А. Сутність і класифікація антикримінальних доказів та їх особистісних і речових джерел : [навч. посібник] / С. А. Кириченко, Ю. О. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 384 с. 3. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві; генеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Анатолійович Кириченко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с. 4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Кириченко А. А. Свыше ста пятидесяти лучших доктрин и концепций научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии) : [научный гипердоклад] / А. А. Кириченко, В. Д. Басай, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Т. А. Коросташова, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула, В. С. Шаповалова / 57 700 слов. – К. : ЕМНЛЮ «Consensus omnium», 2013. – 188 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://consensusomnium.com/ru/reports_ru/#.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – К., 1961. – № 2. – Ст. 15; зі змінами станом на 13.04.2012 р. 7. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Голос України. – № 90–91 (5340–5341). – 19 травня 2012 р. 8. Ланцедова Ю. О. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей : [навч. посібник] / Ю. О. Ланцедова, С. А. Кириченко, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула ; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 296 с. 9. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Олександрівна Ланцедова ; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с.
10. Ланцедова Ю. А. Междисциплинарная сущность, последовательность и иные закономерности работы с личностными и вещественными источниками антикриминальных сведений / Ю. А. Ланцедова // Актуальные проблемы современного законодательства: теория и правоприменение : сб. науч. тр. Международн. научн.-практ. конференции, 23.12.2011 г. / [под ред. А. Д. Моисеева, Л. П. Клименко]. – Липецк (Россия). – Николаев (Украина) : Изд-во Першина Р. В., 2012. – С. 199–204.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України: від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 р. / doc_137131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=160045>.
12. Томін С. В. Основні етапи роботи з джерелами особистісної інформації у процесі розкриття та розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. В. Томін ; ОНЮА. – Одеса, 2006. – 204 с.
13. Тунтула О. С. Сутність і класифікація дій з отримання та форм оперування доказами в антикримінальному судочинстві : [монографія] / О. С. Тунтула, Ю. О. Ланцедова, Т. О. Коросташова ; [за наук. ред. проф. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 164 с.

ЛЕКЦІЯ 5

ФІКСУВАННЯ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ, ВИТРАТИ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Види та характеристика форм фіксування кримінального провадження.
2. Поняття та форма документування процесуальних рішень, сутність і правова регламентація повідомлення в кримінальному провадженні.
3. Порядок обчислення та стисла характеристика процесуальних строків, процедура їх поновлення.
4. Сутність і різновиди процесуальних витрат.
5. Відшкодування (компенсація) шкоди в кримінальному провадженні, цивільний позов.

Питання 1. Види та характеристика форм фіксування кримінального провадження

Процесуальні дії під час кримінального провадження можуть **фіксуватися в таких формах**, які зазначені в ст. 103 КПК України:

- 1) у протоколі;
- 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- 3) у журналі судового засідання.

Далі детальніше розглянемо кожну з форм фіксування кримінального провадження.

У ст. 104 КПК України вказано, що у випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються в **протоколі**.

У тих випадках, коли фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування ведеться за допомогою технічних засобів, про це обов'язково зазначається в протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі в протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, у тому числі виявлені та/або надані речі й документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про: вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися з текстом протоколу. Після чого, якщо виникають зауваження чи/або доповнення, вони зазначаються в протоколі перед підписами. Після цього протокол

підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється в присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

У випадку, якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а в разі його відсутності – понятих.

Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки, якими можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Порядок підготовки протоколу та додатка регламентується ст. 106 КПК України і передбачає те, що протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

Наступною формою фіксування кримінального провадження є **носії інформації, на яких за допомогою застосування технічних засобів зафіксовані процесуальні дії**, порядок цих дій відображений у ст. 107 КПК України.

Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, у тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, ухвалює особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим.

Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

Фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді під час судового провадження є обов'язковим. У разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень КПК України судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється.

Учасники судового провадження мають право отримати копію запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу.

Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих унаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків,

якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

І останньою формою фіксування кримінального провадження є **журнал судового засідання**. Перелік відомостей, які зазначаються в журналі судового засідання, що ведеться під час судового засідання, зазначений у ст.108 КПК України і зводиться до такого:

- 1) найменування та склад суду (слідчий суддя);
- 2) реквізити кримінального провадження та відомості щодо його учасників;
- 3) дата і час початку та закінчення судового засідання;
- 4) час, номер та найменування процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них;
- 5) ухвали, постановлені судом (слідчим суддею) без виходу до нарадчої кімнати;
- 6) інші відомості у випадках, передбачених КПК України.

Журнал судового засідання ведеться та підписується секретарем судового засідання.

Згідно зі ст. 109 КПК України, реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим або прокурором і надсилається до суду разом з обвинувальним актом і повинен в собі містити:

- 1) номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення;
- 2) реквізити процесуальних рішень, ухвалених під час досудового розслідування;
- 3) вид заходу забезпечення кримінального провадження, дату і строк його застосування.

Питання 2. Поняття та форма документування процесуальних рішень, сутність і права регламентація повідомлення в кримінальному провадженні

Поняття та форми документування процесуальних рішень зазначені в ст. 110 КПК і зводяться до такого. **Процесуальними рішеннями** є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

Судове рішення приймається у *формі ухвали або вироку*, які мають відповідати вимогам, передбаченим ст. 369, 371-374 КПК.

Рішення слідчого, прокурора приймається у формі *постанови*. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у ст. 291 КПК.

Постанова слідчого, прокурора складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час ухвалення постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка ухвалила постанову;
- 2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для ухвалення постанови; мотиви ухвалення постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК;
- 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст ухваленого рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість і порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення.

Постанова слідчого, прокурора, ухвалена в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

Поняття «повідомлення в кримінальному провадженні» регламентується ст. 111 КПК і визначається як процесуальна дія, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про ухвалене процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію.

Повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою.

Повідомлення в кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК, у порядку, передбаченому главою 11 КПК, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

Згідно зі ст. 112 КПК, у повідомленні має бути зазначено:

- 1) прізвище і посада слідчого, прокурора, слідчого судді, найменування суду, який здійснює повідомлення;
- 2) адреса установи, яка здійснює повідомлення, номер телефону чи інших засобів зв'язку;
- 3) ім'я (найменування) особи, яка повідомляється, та її адреса;
- 4) найменування (номер) провадження, у рамках якого здійснюється повідомлення;
- 5) процесуальний статус, у якому перебуває особа, що повідомляється;
- 6) дата, час та місце проведення процесуальної дії, про яку повідомляється особа;
- 7) інформація про процесуальну дію (дії), яка буде проведена, або про здійснену процесуальну дію чи ухвалене процесуальне рішення, про які повідомляється особа;
- 8) вказівка щодо необов'язковості участі в процесуальній дії та її проведення без участі особи, яка повідомляється, у разі її неприбуття;
- 9) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Питання 3. Порядок обчислення та стисла характеристика процесуальних строків, процедура їх поновлення

Процесуальні строки, згідно зі ст. 113 КПК, являють собою встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) ухвалювати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії.

Будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК.

Установлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом відбувається в межах граничного строку, передбаченого КПК, з урахуванням обставин, установлених під час відповідного кримінального провадження для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку, регламентується ст. 114 КПК.

Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого КПК, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або ухвалення процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Порядок обчислення процесуальних строків визначається ст. 115 КПК і передбачає, що строки, установлені КПК, обчислюються годинами, днями і місяцями, а також строки можуть визначатися вказівкою на подію, тобто:

1) при обчисленні строку годинами строк закінчується в останню хвилину останньої години;

2) при обчисленні строку днями строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку;

3) при обчисленні строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця;

4) при обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу;

5) якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах;

6) при обчисленні процесуального строку в нього включаються вихідні і святкові дні, а при обчисленні строку годинами – і неробочий час. Якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Згідно зі ст. 116 КПК, процесуальні дії мають виконуватися у встановлені КПК строки. Строк не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, – якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

Порядок поновлення процесуального строку регламентується ст. 117 КПК і передбачає, що пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду.

Ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

Подання клопотання заінтересованою особою про поновлення пропущеного строку не припиняє виконання рішення, оскарженого з пропусшенням строку.

Питання 4. Сутність і різновиди процесуальних витрат

Згідно зі ст. 118 КПК, **процесуальні витрати** складаються з:

1) витрат на правову допомогу;

2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;

3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів;

4) витрат, пов'язаних зі зберіганням і пересиланням речей і документів.

Порядок зменшення розміру процесуальних витрат або звільнення від їх оплати, відстрочення та розстрочення процесуальних витрат зазначений у ст. 119 КПК і полягає в тому, що суд, враховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за власною ініціативою або за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату процесуальних витрат на визначений строк.

Якщо оплату процесуальних витрат відстрочено або розстрочено до ухвалення судового рішення, витрати розподіляються відповідно до судового рішення.

У разі зменшення розміру належних до оплати процесуальних витрат чи звільнення від їх оплати повністю або частково відповідні витрати компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Детальніше розглянемо сутність кожного з різновидів процесуальних витрат.

Витрати на правову допомогу за ст. 120 КПК визначаються як витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, які несе підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, коли захисник, відповідно до зазначених КПК та/або законом підстав надає безоплатну правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому за рахунок коштів Державного бюджету України, при цьому граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу встановлюється законодавством.

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, які надають правову допомогу за договором, несе відповідно потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач.

Витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, згідно зі ст. 121 КПК, являють собою витрати обвинуваченого, підозрюваного, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника, представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку з відривом від звичайних занять.

Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, він несе самостійно.

Витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження захисника, несе підозрюваний, обвинувачений.

Витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника, несе особа, яку він представляє.

Граничний розмір компенсації за судовим рішенням витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, як зазначено в ст. 122 КПК, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила спеціаліста, перекладача чи експерта, крім випадків, установлених КПК.

Витрати, пов'язані з участю потерпілих у кримінальному провадженні, залученням та участю перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам із Державного бюджету України.

Потерпілим, цивільним позивачам, свідкам оплачуються проїзд, наймання житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Експертам, спеціалістам, перекладачам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Експертам, спеціалістам і перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком.

Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів та експертів, установлюється Кабінетом Міністрів України.

Витрати, пов'язані зі зберіганням і пересиланням речей і документів, згідно зі ст. 123 КПК, здійснюються за рахунок Державного бюджету України в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Граничний розмір витрат, пов'язаних зі зберіганням і пересиланням речей та документів, установлюється Кабінетом Міністрів України.

Розподіл процесуальних витрат регламентується ст. 124 КПК, згідно з якою в разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати. За відсутності в обвинуваченого коштів, достатніх для відшкодування зазначених витрат, вони компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом для компенсації шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, Верховний Суд України, не ухвалюючи рішення про новий судовий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл процесуальних витрат.

Суд за клопотанням осіб має право визначити грошовий розмір процесуальних витрат, які повинні бути їм компенсовані (ст. 125 КПК).

Суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою.

Сторони кримінального провадження, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі мають право оскаржити судові рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів (ст. 126 КПК).

Питання 5. Відшкодування (компенсація) шкоди в кримінальному провадженні, цивільний позов

Порядок відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому передбачений у ст. 127 КПК і полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

У ст. 128 «**Цивільний позов у кримінальному провадженні**» КПК зазначено, що особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками.

Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, установлених законом, також в інтересах громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права.

Форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, установленим до позовів, які пред'являються в порядку цивільного судочинства.

Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, установленими КПК. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, КПК не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Відмова в позові в порядку цивільного, господарського або адміністративного судочинства позбавляє цивільного позивача права пред'являти той же позов у кримінальному провадженні.

Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Порядок вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні визначений у ст. 129 КПК і зводиться до такого.

Ухвалюючи обвинувальний вирок, постановляючи ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому.

У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення суд відмовляє в позові.

У разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, суд залишає позов без розгляду.

Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК України).

ЛЕКЦІЯ 6

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Сутність, різновиди, підстави і вимоги до застосування заходів забезпечення кримінального провадження.
2. Подання клопотання, порядок розгляду та процесуальні наслідки накладання грошового стягнення.
3. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148-153 КПК України).
4. Порядок, процесуальні наслідки і строки застосування відсторонення від посади.
5. Тимчасовий доступ до речей і документів: загальні положення, процедура, наслідки (ст. 159-166 КПК України).
6. Підстави і порядок подання клопотання про тимчасове вилучення майна та накладання арешту на майно.

Питання 1. Сутність, різновиди, підстави і вимоги до застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Чинний КПК передбачає такі **види заходів** забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з *метою* досягнення такого провадження (ст. 131 КПК):

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження зазначений у ст. 132 КПК і передбачає, що зазначені заходи застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

- 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;
- 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається з клопотанням.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі та документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Розглянемо детальніше такі заходи забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід.

Виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПК) передбачає, що слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для допиту чи участі в іншій процесуальній дії, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження або її участь у процесуальній дії є обов'язковою чи в інших випадках, передбачених КПК.

Судовий виклик (ст. 134 КПК) передбачає, що слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника здійснити судовий виклик певної особи, якщо слідчий суддя чи суд установить наявність достатніх підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою. Також суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою.

Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні регламентується ст. 135 КПК, тобто *особа викликається* до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У випадку, коли *особа тимчасово відсутня за місцем проживання*, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення.

Повістка про виклик *неповнолітньої особи*, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

Повістка про виклик *обмежено дієздатної особи* вручається її піклувальнику.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Повістка про виклик *особи, яка проживає за кордоном*, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом повинно бути належним чином підтверджено розписом особи про отримання повістки, у

тому числі на поштовому повідомленні, відеозаписом вручення особі повістки, будь-яким іншими даними, які підтверджують безпосередньо сам факт вручення. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти (ст. 136 КПК).

У повістці про виклик *повинно бути зазначено* (ст. 137 КПК):

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик;
- 2) найменування та адресу суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку;
- 3) ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса;
- 4) найменування (номер) кримінального провадження, у рамках якого здійснюється виклик;
- 5) процесуальний статус, у якому перебуває викликана особа;
- 6) час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи;
- 7) процесуальну дію (дії), для участі в якій викликається особа;
- 8) наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, у тому числі можливість застосування приводу;
- 9) передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення;
- 10) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Поважні причини неприбуття особи на виклик зазначені в ст. 138 КПК:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи в місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Наслідки неприбуття на виклик передбачені в ст. 139 КПК і зводяться до такого: якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення в розмірі:

- від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;
- від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

А також у перерахованих випадках щодо підозрюваного, обвинуваченого, свідка також може бути застосовано привід.

За злісне ухилення від явки свідок, потерпілий несе відповідальність, установлену законом.

Привід, як зазначено в ст. 140 КПК, полягає в примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

Рішення про здійснення приводу ухвалюється: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали.

Привід *може* бути застосований:

- до підозрюваного;
- обвинуваченого;
- свідка.

Привід свідка *не може* бути застосований:

- до неповнолітньої особи;
- вагітної жінки;
- інвалідів першої або другої груп;
- особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів;
- до осіб, які згідно з КПК не можуть бути допитані як свідки.

Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу.

У клопотанні про здійснення приводу під час досудового розслідування зазначаються:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) процесуальний статус особи, про здійснення приводу якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання;
- 3) процесуальна дія, учасником якої повинна бути особа, про здійснення приводу якої заявлено клопотання;
- 4) положення КПК, яким встановлено обов'язок особи з'явитися за викликом, та обставини невиконання особою цього обов'язку;
- 5) відомості, які підтверджують факти здійснення виклику особи у встановленому КПК порядку та отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом;
- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора;
- 7) дата та місце складення клопотання.

До клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи (ст. 141 КПК).

Порядок розгляду клопотання про здійснення приводу зазначений у ст. 142 КПК і передбачає, що під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про здійснення приводу розглядається слідчим суддею у день його надходження до суду. У разі необхідності слідчий суддя може заслухати доводи особи, яка подала клопотання.

Під час судового провадження клопотання про здійснення приводу розглядається негайно після його ініціювання.

Слідчий суддя або суд, установивши, що особа, яка зобов'язана з'явитися на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, була викликана у встановленому КПК порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), та не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття, постановляє ухвалу про здійснення приводу такої особи.

Копія ухвали про здійснення приводу, завірена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання.

Виконання ухвали про здійснення приводу, яке регламентується ст. 143 КПК, може бути доручене відповідним підрозділам органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства або органів державного бюро розслідувань.

Ухвала про здійснення приводу оголошується особі, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу.

Особа, рішення про здійснення приводу якої ухвалено слідчим суддею, судом, зобов'язана прибути до місця виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, установлену законом.

У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Питання 2. Подання клопотання, порядок розгляду та процесуальні наслідки накладання грошового стягнення

Грошове стягнення, згідно зі ст. 144 КПК, може бути накладено на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених КПК, за невиконання процесуальних обов'язків. Воно накладається під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

У ст. 145 КПК закріплено, що в клопотанні про накладення грошового стягнення на особу під час досудового розслідування повинно бути зазначено:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) процесуальний статус особи, про накладення грошового стягнення на яку заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання;
- 3) обов'язок, який покладено на особу КПК чи ухвалою слідчого судді;
- 4) обставини, за яких особа не виконала обов'язок;
- 5) відомості, які підтверджують невиконання особою обов'язку;
- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора;
- 7) дата та місце складання клопотання.

До клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи.

Порядок розгляду питання про накладення грошового стягнення на особу регламентується ст. 146 КПК і передбачає, що під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду.

Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Під час судового провадження питання про накладення грошового стягнення на особу розглядається негайно після його ініціювання.

Слідчий суддя, суд, установивши, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення.

Однак існує *порядок скасування ухвали про накладення грошового стягнення*, передбачений ст. 147 КПК, згідно з яким особа, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, судом, має право подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення. Клопотання подається слідчому судді, суду, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення.

Слідчий суддя, суд, визнавши доводи особи обґрунтованими, може самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення, а в іншому випадку призначає судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення. Особа, яка подала клопотання, а також слідчий, прокурор, за клопотанням якого було накладено грошове стягнення, повідомляються про місце та час розгляду клопотання, проте їх неприбуття не перешкоджає такому розгляду.

Слідчий суддя, суд скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення за результатами його розгляду в судовому засіданні, якщо буде встановлено, що стягнення накладено безпідставно, а в іншому випадку відмовляє в задоволенні клопотання.

Ухвала слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення оскарженню не підлягає.

Питання 3. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148-153 КПК України)

Загальні положення тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, зазначені в ст. 148 КПК і зводяться до такого.

У разі наявності достатніх підстав вважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного в користуванні спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманій ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом:

- 1) право керування транспортним засобом або судном;
- 2) право полювання;
- 3) право на здійснення підприємницької діяльності.

Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців.

Наслідки тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, визначені в ст. 149 КПК і полягають у тому, що особа, яка здійснила затримання в передбаченому ст. 208 КПК порядку, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які

посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено. Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом, складеним у порядку, передбаченому КПК.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час законного затримання та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол у порядку, визначеному КПК.

Після складення протоколу про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 150 КПК, із клопотанням про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом має право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування прокурор, слідчий за погодженням із прокурором. У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням не пізніше двох днів із моменту тимчасового вилучення. Пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів.

У клопотанні зазначаються:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;
- 4) причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 5) вид спеціального права, яке підлягає тимчасовому обмеженню;
- 6) строк, на який користування спеціальним правом підлягає тимчасовому обмеженню;
- 7) перелік свідків, яких прокурор, слідчий вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

До клопотання також додаються:

- 1) копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
- 2) документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Розгляд клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом у порядку ст. 151 КПК проводиться слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника.

Клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника.

Слідчий суддя, установивши, що клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом подано без дотримання вимог ст. 150 КПК, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що

мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Порядок вирішення питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом зазначений у ст. 152 КПК і зводиться до такого.

Слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

При вирішенні питання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом слідчий суддя зобов'язаний врахувати такі обставини:

- 1) правову підставу для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 2) достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення;
- 3) наслідки тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом для інших осіб.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, у якій зазначає:

- 1) мотиви застосування або відмови в задоволенні клопотання про застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 2) перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають поверненню особі або вилученню на час тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 3) строк тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, який не може становити більше двох місяців;
- 4) порядок виконання ухвали.

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Згідно зі ст. 153 КПК, прокурор має право звернутися з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, яке розглядається в порядку, передбаченому ст. 151 КПК.

Слідчий суддя, суд можуть відмовити в продовженні строку тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо прокурор не доведе, що:

- 1) обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;
- 2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами впродовж дії попередньої ухвали.

Питання 4. Порядок, процесуальні наслідки і строки застосування відсторонення від посади

Відповідно до ст. 154 КПК, **відсторонення від посади** може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Цей захід здійснюється на підставі

рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог ст. 158 КПК.

Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, установленому законодавством. Відсторонення судді від посади здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України в порядку, установленому законодавством.

Клопотання про відсторонення від посади, згідно зі ст. 155 КПК, має право подати прокурор, слідчий за погодженням із прокурором до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження. Із клопотанням про відсторонення особи від посади до органів державної влади, зазначених у ч. 3 ст. 154 КПК, має право звернутися прокурор.

У клопотанні зазначаються:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;
- 4) посада, яку обіймає особа;
- 5) виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення;
- 6) виклад обставин, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі й документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином;
- 7) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

До клопотання також додаються:

- 1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;
- 2) документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Порядок розгляду клопотання про відсторонення від посади зазначений у ст. 156 КПК і передбачає, що це клопотання розглядається слідчим суддею, судом не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

Слідчий суддя, суд, установивши, що клопотання подано без дотримання вимог ст. 155 КПК, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення від посади.

Вирішення питання про відсторонення від посади регламентується ст. 157 КПК, у якій говориться, що слідчий суддя, суд відмовляє в задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та

інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

При вирішенні питання про відсторонення від посади слідчий суддя, суд зобов'язаний врахувати такі обставини:

- 1) правову підставу для відсторонення від посади;
- 2) достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення;
- 3) наслідки відсторонення від посади для інших осіб.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, у якій зазначає:

- 1) мотиви застосування або відмови в задоволенні клопотання про відсторонення від посади;
- 2) перелік документів, які посвідчують обіймання особою посади та підлягають поверненню особі або вилученню на час відсторонення від посади;
- 3) строк відсторонення від посади, який не може становити більше двох місяців;
- 4) порядок виконання ухвали.

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Згідно зі ст. 158 КПК, прокурор має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому ст. 156 КПК.

Слідчий суддя, суд відмовляє в продовженні строку відсторонення від посади, якщо прокурор не доведе, що:

- 1) обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати;
- 2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади може бути скасовано ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба. Розгляд клопотання про скасування відсторонення від посади здійснюється за правилами розгляду клопотання про застосування цього заходу.

Питання 5. Тимчасовий доступ до речей і документів: загальні положення, процедура, наслідки (ст. 159-166 КПК України)

Поняття **тимчасового доступу до речей і документів** закріплене у ст. 159 КПК і полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Згідно зі ст. 160 КПК, сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження з *клопотанням* про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком

зазначених у ст. 161 КПК. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням із прокурором.

У клопотанні зазначаються:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;
- 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;
- 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;
- 7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.

Речі і документи, до яких заборонено доступ, визначені в ст. 161 КПК, а саме:

- 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;
- 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю, закріплені в ст. 162 КПК, а саме:

- 1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- 2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю;
- 3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;
- 4) конфіденційна інформація, у тому числі така, що містить комерційну таємницю;
- 5) відомості, які можуть становити банківську таємницю;
- 6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;
- 7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;
- 8) персональні дані особи, що знаходяться в її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;
- 9) державна таємниця.

Порядок розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів закріплений у ст. 163 КПК, згідно з яким після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком випадку, коли сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

У повістці про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику.

Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і

документи, крім випадків, коли сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених ч. 5 ст. 163 КПК, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Згідно зі ст. 164 КПК, в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено:

1) прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів;

2) дата постановлення ухвали;

3) положення закону, на підставі якого постановлено ухвалу;

4) прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів;

5) назва, опис, інші відомості, які дають можливість визначити речі і документи, до яких повинен бути наданий тимчасовий доступ;

6) розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначеній в ухвалі особі та надати їй можливість вилучити зазначені речі і документи, якщо відповідне рішення було ухвалено слідчим суддею, судом;

7) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

8) положення закону, які передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду.

Керуючись ст. 165 КПК, особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів,

зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду.

Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володільець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію.

Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду.

На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів регламентовані ст. 166 КПК і зводяться до такого.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК із метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.

У разі, якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу внутрішніх справ за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення, згідно з положеннями КПК.

Питання 6. Підстави і порядок подання клопотання про тимчасове вилучення майна та накладання арешту на майно

Згідно зі ст. 167 КПК, **тимчасовим вилученням майна** є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Підстави тимчасового вилучення майна (речей, документів, грошей тощо):

1) якщо вони відшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) якщо вони надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) якщо вони є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) якщо вони набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Порядок тимчасового вилучення майна регламентується ст. 168 КПК і передбачає, що тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207, ст. 208 КПК. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 169 КПК, тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої його було вилучено:

- 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;
- 2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови в задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;
- 3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК.

Арештом майна, згідно зі ст. 170 КПК, є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна в установленому КПК порядку. Відповідно до вимог КПК, арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК. Крім того, у випадку задоволення цивільного позову суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних чи юридичних осіб із метою забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову.

Заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатися таким майном можуть бути застосовані лише у випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна чи настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню.

Заборона використання житлового приміщення, у якому на законних підставах проживають будь-які особи, не допускається.

Із клопотанням про арешт майна, згідно зі ст. 171 КПК, до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням із прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна має бути зазначено:

- 1) підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна;
- 2) перелік і види майна, що належить арештувати;
- 3) документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

У клопотанні цивільного позивача, слідчого, прокурора про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, іншої особи для забезпечення цивільного позову має бути зазначено:

- 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, повинна бути співмірною з розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна має бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Порядок розгляду клопотання регламентується ст. 172 КПК і полягає в тому, що клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів із дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання.

Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним із метою забезпечення арешту майна.

Слідчий суддя, суд, установивши, що клопотання про арешт майна подано без дотримання вимог ст. 171 КПК, повертає його прокурору, цивільному позивачу для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна.

Після розгляду клопотання, керуючись ст. 173 КПК, слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту.

При вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати:

- 1) правову підставу для арешту майна;
- 2) достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення;
- 3) розмір можливої конфіскації майна, можливий розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та цивільного позову;
- 4) наслідки арешту майна для інших осіб;
- 5) розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження.

Відмова в задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя, суд зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, у якій зазначає:

- 1) перелік майна, яке підлягає арешту;
- 2) підстави застосування арешту майна;
- 3) перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі;
- 4) заборону розпоряджатися або користуватися майном у разі її передбачення та вказівку на таке майно;

5) порядок виконання ухвали.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше сімдесяти двох годин із дня знаходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено.

Копія ухвали надсилається слідчому, прокурору, підозрюваному, обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Однак, згідно зі ст. 174 КПК, підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудового розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового провадження – судом.

Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільца майна, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Клопотання про скасування арешту майна розглядає слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів після його надходження до суду. Про час та місце розгляду повідомляється особа, яка заявила клопотання, та особа, за клопотанням якої було арештовано майно.

Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна.

Суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, непризначення судом покарання у вигляді конфіскації майна, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором (ст. 175 КПК).

ЛЕКЦІЯ 7

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ, ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Мета, підстави і перелік запобіжних заходів, обставини, що враховуються при їх обранні.
2. Характеристика, порядок і строки застосування особистого зобов'язання, особистої поруки та домашнього арешту.
3. Сутність застави, визначення її розміру і порядок стягнення, права й обов'язки заставодавця, випадки і порядок повернення застави.
4. Порядок обрання, строки і місця тримання під вартою, процедура продовження строків тримання під вартою (ст. 183, 197, 199, 202 КПК України).
5. Порядок подання і розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 184-186, 192-193 КПК України).
6. Порядок забезпечення прибуття особи для застосування щодо неї запобіжного заходу (ст. 187-191 КПК України).
7. Застосування та порядок зміни запобіжного заходу (ст. 194-196, 198, 200-201, 203-206 КПК України).
8. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду.

Питання 1. Мета, підстави і перелік запобіжних заходів, обставини, що враховуються при їх обранні

Ст. 176 КПК передбачає такі види запобіжних заходів:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою.
- 6) тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК.

Слідчий суддя, суд відмовляє в застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із передбачених більш м'яких запобіжних заходів, не може запобігти доведенням під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

Метою застосування запобіжного заходу, як зазначено в ст. 177 КПК, є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому ж кримінальному провадженні;

- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) учинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставою застосування запобіжного заходу, як викладено в ст. 177 КПК, є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені в частині визначення мети застосування запобіжного заходу. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі (ст. 178 КПК):

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі в разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців;
- 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Питання 2. Характеристика, порядок і строки застосування особистого зобов'язання, особистої поруки та домашнього арешту

Згідно зі ст. 179 КПК, **особисте зобов'язання** полягає в покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК.

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосовано більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор.

Особиста порука, за ст. 180 КПК, полягає в наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони

поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру.

Поручителю роз'яснюється, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від узятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Поручитель може відмовитись від узятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

У разі невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі:

1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати;

2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів мінімальної заробітної плати;

3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;

4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати.

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор.

Домашній арешт, як зазначено в ст. 181 КПК, полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби.

Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Працівники органу внутрішніх справ із метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести

місяців. По закінченні цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Питання 3. Сутність застави, визначення її розміру і порядок стягнення, права й обов'язки заставодавця, випадки і порядок повернення застави

Під **заставою**, згідно зі ст. 182 КПК, розуміється внесення коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, установленому Кабінетом Міністрів України, із метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, за умови звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених ч. 3 або ч. 4 ст. 183 КПК.

Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставодавцем). Заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або в статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є в державній або комунальній власності.

При застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю – у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків.

У разі внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Розмір застави визначається в таких межах:

- 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;
- 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати;
- 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

У виняткових випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава в зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена в розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно.

Підозруваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що

це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу. Із моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, у тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також із моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

У випадках, передбачених ч. 3 або ч. 4 ст. 183 КПК, підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право в будь-який момент внести заставу в розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується в порядку, установленому законом для використання коштів судового збору.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, у порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судове засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави в більшому розмірі або іншого запобіжного заходу з урахуванням положень ч. 7 ст. 194 КПК.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Питання 4. Порядок обрання, строки і місця тримання під вартою, процедура продовження строків тримання під вартою (ст. 183, 197, 199, 202 КПК України)

За ст. 183 КПК, **тримання під вартою** є винятковим запобіжним заходом, який застосовується винятково в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК.

Запобіжний захід у вигляді тримання *застосовується*:

1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – винятково в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого,

раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, винятково в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, – винятково в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки;

б) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, у порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК, крім випадків, коли слідчий суддя, суд має право не визначити розмір застави в кримінальному провадженні щодо:

– злочину, учиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;

– злочину, який спричинив загибель людини;

– особи, стосовно якої в цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

В ухвалі слідчого судді, суду зазначаються, які обов'язки з передбачених ст. 194 КПК будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого в разі внесення застави, наслідки їх невиконання, обґрунтовується обраний розмір застави, а також можливість її застосування, якщо таке рішення ухвалено в кримінальному провадженні, коли слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені ст. 177 та ст. 178 КПК, має право не визначити розмір застави в кримінальному провадженні щодо злочину, учиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої в цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

Згідно зі ст. 197, *строк дії ухвали* слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістьдесяти днів.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, – із моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в

медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У ст. 199 КПК передбачений порядок продовження строку тримання під вартою, а саме: клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

Клопотання про продовження строку тримання під вартою, крім відомостей, зазначених у ст. 184 КПК, повинно містити:

- 1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;
- 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Слідчий суддя зобов'язаний відмовити в продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою та обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Порядок звільнення особи з-під варті регламентується ст. 202 КПК і передбачає, що в разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варті негайно.

У разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варті негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання.

У разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий:

- 1) негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варті, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло цілодобово;
- 2) негайно звільняється з-під варті та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло в певний період доби.

Підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варті після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться

підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

Із моменту звільнення з-під варти у зв'язку зі внесенням застави підозрюваний, обвинувачений вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави.

У разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в продовженні строку тримання під вартою, про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на інший запобіжний захід, про звільнення особи з-під варти у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 206 КПК, або у випадку закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженій службовій особі місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Питання 5. Порядок подання і розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 184-186, 192-193 КПК України)

У ст. 184 КПК зазначається, що клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, і має містити:

1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому підозрюється або обвинувачується особа;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК;

5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;

7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, а саме:

а) прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю;

б) не відлучатися з населеного пункту, у якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

в) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

г) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

д) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

е) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

ж) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

з) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

и) носити електронний засіб контролю.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

До клопотання додаються:

- 1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;
- 2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;
- 3) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Порядок відкликання, зміна або доповнення клопотання про застосування запобіжного заходу викладений у ст. 185 КПК і передбачає таке.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий дозвіл був отриманий.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням.

Що стосується строків розгляду клопотання, то, відповідно до ст. 186 КПК, клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання.

Згідно зі ст. 192 КПК, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися з клопотанням про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а якщо це неможливо в строк, передбачений ч. 2 ст. 211 КПК, – до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана.

Клопотання про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, має відповідати вимогам, зазначеним у ст. 184 КПК. До клопотання має бути додано протокол затримання підозрюваного.

Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу визначений у ст. 193 КПК. Розгляд клопотання здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, коли слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук. У такому разі після затримання

особи і не пізніше як через сорок вісім годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід, про що постановляє ухвалу.

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права:

- 1) мати захисника;
- 2) знати суть та підстави підозри або обвинувачення;
- 3) знати підстави його затримання;
- 4) відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення;
- 5) давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою;
- 6) досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора;
- 7) заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані на доведення його винуватості в кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або в будь-якому іншому правопорушенні.

Питання 6. Порядок забезпечення прибуття особи для застосування щодо неї запобіжного заходу (ст. 187-191 КПК України)

Порядок забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу визначений у ст. 187 КПК і передбачає, що слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик.

Якщо слідчий, прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд ухвалює рішення згідно зі ст. 189 КПК.

У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності в слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором на підставі ст. 188 КПК має право звернутися з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з

метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Це клопотання може бути подано:

1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою;

2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю.

Прокурор разом із клопотанням про дозвіл на затримання з метою приводу додає документи, які підтверджують факт переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів досудового розслідування чи суду, а також, що, одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу.

Згідно зі ст. 189 КПК, слідчий суддя, суд не має права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали суду про затримання з метою приводу.

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання.

Розгляд клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора.

Слідчий суддя, суд відмовляє в наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені в клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що:

1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду;

2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені в ст. 177 КПК.

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу повинна містити (ст. 190 КПК):

1) найменування суду, прізвище та ініціали слідчого судді, судді (суддів);

2) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, обвинуваченого, для затримання якого постановляється ухвала, відомі на момент постановлення ухвали, а якщо прізвище, ім'я, по батькові не відомі, – докладний опис такої особи;

3) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, і його правову кваліфікацію за законом України про кримінальну відповідальність;

4) посилання на обставини, які дають підстави для:

а) обгрунтованої підозри про вчинення особою кримінального правопорушення;

б) висновку про існування ризику, зазначеного в клопотанні про застосування запобіжного заходу;

в) висновку щодо існування обставин, що підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду та що одержавши відомості

про звернення слідчого, прокурора до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені в ст. 177 КПК, для ухвалення рішення про надання дозволу на затримання;

5) дату постановлення ухвали;

6) дату втрати законної сили ухвалою;

7) підпис слідчого судді, судді (суддів), який постановив ухвалу.

В ухвалі про дозвіл на затримання з метою приводу вказуються прізвище, ім'я, по батькові, адреса і телефон прокурора або слідчого, за клопотанням якого постановлено ухвалу.

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту:

1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;

2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;

3) відкликання ухвали прокурором.

Слідчий суддя, суд за клопотанням прокурора має право вирішити питання про повторне затримання з метою приводу в порядку, передбаченому КПК. Повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї ж особи по тому же кримінальному провадженню після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в задоволенні такого клопотання можливе лише при виникненні нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою.

Ухвала про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК. Ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає.

Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання регламентуються ст. 191 КПК і полягають у тому, що затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.

У разі затримання на транспорті місцем затримання вважається територія району, на якій особа затримана.

У разі затримання особи на громадському транспорті, незапланована зупинка якого неможлива без зайвих труднощів, місцем затримання вважається територія району, на якій розташована найближча попутна зупинка громадського транспорту.

У разі затримання особи на авіаційному або морському транспорті під час здійснення рейсу за межі державного кордону України місцем затримання вважається порт у межах державного кордону України, у якому почався цей рейс.

Службова особа, яка на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію зазначеної ухвали.

Уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якої під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі.

Якщо після затримання підозрюваного, обвинуваченого з'ясується, що він був затриманий на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором, підозрюваний, обвинувачений має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під вартою якої він тримається, якщо немає інших законних підстав для його подальшого затримання.

Службова особа здійснює затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей тільки в присутності офіційних представників цього розвідувального органу.

Питання 7. Застосування та порядок зміни запобіжного заходу (ст. 194-196, 198, 200-201, 203-206 КПК України)

Керуючись ст. 194 КПК, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний установити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про:

1) наявність обгрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор;

3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність усіх перерахованих вище обставин.

Слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом, якщо прокурор доведе обставини про наявність обгрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, але не доведе обставини щодо наявності достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор, а також обставини про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Коли при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу прокурор доведе наявність обгрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення та наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, але не доведе недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, слідчий суддя, суд має право застосувати більш м'який запобіжний захід, ніж той, який зазначений у клопотанні.

Коли під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

1) перебувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю;

2) не відлучатися з населеного пункту, у якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд із України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

Обов'язки, наведені вище, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК. Після закінчення строку, у тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію й обов'язки скасовуються.

До підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою у випадках та в порядку, передбачених главою 18.

Застосування **електронних засобів контролю** передбачений ст. 195 КПК і полягає в закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Електронні засоби контролю можуть застосовуватися:

1) слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на останнього покладено відповідний обов'язок;

2) працівниками органу внутрішніх справ на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, установленому Міністерством внутрішніх справ України.

Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Слідчий, працівник органу внутрішніх справ перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту.

Згідно зі ст. 196 КПК, в ухвалі про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зазначає відомості про:

1) кримінальне правопорушення (його суть і правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність), у якому підозрюється, обвинувачується особа;

2) обставини, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК;

3) обставини, які свідчать про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК;

4) посилення на докази, які обґрунтовують ці обставини;

5) запобіжний захід, який застосовується.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого, та у випадках, установлених КПК, строк, на який їх покладено.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зазначається точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту дату закінчення її дії в межах строку, передбаченого КПК. Копія цієї ухвали вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення.

Висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, як зазначає ст. 198 КПК, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження.

У ст. 200 КПК вказується, що прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися в порядку, передбаченому ст. 184 КПК, до слідчого судді, суду з клопотанням про зміну запобіжного заходу, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання.

У цьому клопотанні обов'язково зазначаються обставини, які:

1) виникли після ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу;

2) існували під час ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

До клопотання додаються:

1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;

2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання;

3) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надіслана копія клопотання та копії матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором також має право подати клопотання про дозвіл на затримання особи, яке розглядається слідчим суддею, судом згідно з правилами, передбаченими ст. 189 КПК.

Відповідно до ст. 201 КПК, підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник, має право подати до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, клопотання про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання.

Копія клопотання та матеріалів, якими воно обґрунтовується, надається прокурору не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

До клопотання мають бути додані:

1) копії матеріалів, якими підозрюваний, обвинувачений обґрунтовує доводи клопотання;

2) перелік свідків, яких підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання;

3) підтвердження того, що прокурору надіслана копія клопотання та копії матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного, обвинуваченого протягом трьох днів із дня його одержання згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, а також має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів із дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову в зміні запобіжного заходу, якщо в ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК, ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію (ст. 203 КПК).

Якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний, із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні (ст.204 КПК).

Згідно зі ст. 205 КПК, ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення.

У ст. 206 КПК передбачені загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, згідно з якою кожен слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити дотримання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судові рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Якщо до доставлення такої особи до слідчого судді прокурор, слідчий звернеться з клопотанням про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення в найкоротший строк розгляду цього клопотання.

Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе:

- 1) існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- 2) неперевищення граничного строку тримання під вартою;
- 3) відсутність зволікання в доставленні особи до суду.

Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та:

- 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;
- 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи;

3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

Незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи чи доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів або вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Однак слідчий суддя має право не вживати цих дій, якщо прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються.

Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, установлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника.

Питання 8. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду

Порядок законного затримання закріплений у ст. 207 КПК і передбачає, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 КПК.

Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім судді та народного депутата:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні.

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення або під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно зі ст. 208 КПК, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, винятково у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, у якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК, зазначаються:

1) місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК;

2) підстави затримання;

3) результати особистого обшуку;

4) клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;

5) повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу.

Моментом затримання особи за ст. 209 КПК є тоді, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Порядок доставлення до органу досудового розслідування, зазначений у ст. 210 КПК, полягає в тому, що уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, у якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.

У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду в порядку ст. 211 КПК не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання, який визначається згідно з вимогами ст. 209 КПК.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Також у підрозділі органу досудового розслідування, як зазначено в ст. 212 КПК, мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, окрім слідчих.

Обов'язки, службової особи, що відповідальна за перебування затриманих:

1) негайно зареєструвати затриманого;

2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права й обов'язки;

3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК;

4) забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, згідно зі ст. 213 КПК, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи.

Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

У разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання зазначених вимог, а в разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити передбачені дії самостійно.

ЛЕКЦІЯ 8

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Початок досудового розслідування.
2. Визначення підслідності, об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.
3. Місце проведення досудового розслідування, строки, розгляд клопотань.

Питання 1. Початок досудового розслідування

Досудове розслідування, згідно зі ст. 214 КПК, починається з того, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Тобто досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Генеральною прокуратурою України за погодженням із Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, органом, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства.

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Однак огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий невідкладно в письмовій формі повідомляє прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, які зазначені вище.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, із дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Згідно зі ст. 215 КПК, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому КПК.

Питання 2. Визначення підслідності, об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування

Порядок підслідності визначений у ст. 216 КПК і зводиться до такого. *Слідчі органів внутрішніх справ* здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 111, 112, 113, 114, 201, 258, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 261, 2651, 305, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Якщо під час розслідування злочинів, передбачених статтями 328, 329, 422 Кримінального кодексу України, будуть установлені злочини, передбачені статтями 364, 365, 366, 367, 423, 424, 425, 426 Кримінального кодексу України, учинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, учиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 204, 209, 212, 2121, 216, 219 Кримінального кодексу України.

Якщо під час розслідування зазначених злочинів будуть установлені злочини, передбачені статтями 192, 200, 205, 222, 2221, 358 Кримінального кодексу України, учинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, учиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, судьями та працівниками правоохоронних органів.

У кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 291, 384, 385, 386, 387, 388, 396 Кримінального кодексу України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого належить злочин, у зв'язку з яким почато досудове розслідування.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, учинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, учиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює в кримінальному провадженні досудове розслідування, то в разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність усіх цих злочинів.

Підстави для об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування зазначаються в ст. 217 КПК і передбачають, що в одному провадженні в разі потреби можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, за якими не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, учинені однією особою (особами).

Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину.

У разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

Матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування ухвалюється прокурором і не може бути оскаржене.

Питання 3. Місце проведення досудового розслідування, строки, розгляд клопотань

Згідно зі ст. 218 КПК, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність уже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення.

У разі, якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому,

який здійснює досудове розслідування, наявні в нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

Що стосується строків досудового розслідування, то вони закріплені в ст. 219 КПК, у якій передбачається, що досудове розслідування має бути закінчено:

1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

2) протягом двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Однак строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається в зазначені строки.

Порядок розгляду клопотань під час досудового розслідування закріплений у ст. 220 КПК і передбачає, що клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Ознайомившись із матеріалами досудового розслідування до його завершення, згідно зі ст. 221 КПК слідчий, прокурор зобов'язаний надати їх стороні захисту, потерпілого за їх клопотанням, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.

Згідно зі ст. 222 КПК, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають можливим.

У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом.

ЛЕКЦІЯ 9

ГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій.
2. Порядок проведення допиту.
3. Порядок пред'явлення для впізнання.
4. Проникнення до житла чи іншого володіння особи.
5. Огляд, його різновиди та порядок проведення.
6. Порядок проведення слідчого експерименту та освідування особи.
7. Підстави та порядок проведення експертизи.

Питання 1. Вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій

Проведення слідчих (розшукових) дій розрізняються за **порядком отримання згоди на їх проведення**. Усі слідчі (розшукові) дії проводяться винятково після початку досудового розслідування, однак огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (тобто до початку досудового розслідування), що здійснюється негайно після завершення огляду.

Допит осіб, упізнання осіб чи речей, а також допит і впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування проводиться за **ініціативою слідчого, прокурора**. Однак у разі необхідності проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні – за **ініціативою слідчого судді або за клопотанням** сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

За погодженням із прокурором на підставі ухвали слідчого судді проводиться **проникнення до житла чи іншого володіння особи** (крім невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей чи майна з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину), **обшук житла чи іншого володіння особи, огляд житла чи іншого володіння особи**.

За постановою прокурора проводиться **ексгумація**.

Слідчий експеримент, який проводиться в житлі чи іншому володінні особи здійснюється лише за **добровільною згодою володільця або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або прокурора**, в інших випадках – проводиться за ініціативою слідчого, прокурора. *Освідування* здійснюється винятково на підставі **постанови прокурора**.

Слідчий або прокурор у зазначених КПК випадках **забав'язані залучити експерта** для проведення експертизи, ці підстави закріплені в ч. 2 ст. 242 КПК, а в інших випадках його можуть залучити за клопотанням сторони захисту чи потерпілого сторона обвинувачення або слідчий суддя – за клопотанням сторони захисту (у разі відмови в цьому клопотанні слідчим або прокурором). *Отримання зразків для експертизи* проводиться тією стороною, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза була призначена слідчим суддею або за допомогою залученого спеціаліста. У разі необхідності відібрати біологічні зразки в особи й остання відмовляється надати їх добровільно, слідчий суддя, суд за клопотанням має право дозволити або зобов'язати (якщо клопотання подала сторона захисту) слідчого, прокурора здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Також неможливо залишити без уваги той, факт, що в чинному КПК відсутнє поняття такої слідчої дії як «виймка», її було замінено на один із заходів забезпечення

кримінального провадження, як то «тимчасове вилучення майна», яке закріплено в главі 16.

Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій регламентуються ст. 223 КПК, де передбачається, що **слідчі (розшукові) дії** є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Слідчий, прокурор повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права й обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом.

Проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (із 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу.

Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Також поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

Питання 2. Порядок проведення допиту

Загальний порядок проведення допиту зазначений у ст. 224 КПК і передбачає, що допит може бути здійснений за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день.

Перед початком допиту встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за надання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за надання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

Також особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона в законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування.

Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань і за надання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за надання завідомо неправдивих показань.

Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після надання ними показань.

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним.

Згідно зі ст. 225 КПК, у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження має право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому

засіданні, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється в судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні.

Допит особи згідно із зазначеними положеннями може бути також проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру в цьому кримінальному провадженні.

Для допиту тяжкохворого свідка, потерпілого під час досудового розслідування може бути проведено виїзне судове засідання.

При ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані в порядку, який зазначений раніше, лише навівши мотиви такого рішення.

Суд під час судового розгляду має право допитати свідка, потерпілого, який допитувався відповідно до зазначених правил, зокрема у випадках, якщо такий допит проведений за відсутності сторони захисту або якщо є необхідність уточнення показань чи отримання показань щодо обставин, які не були з'ясовані в результаті допиту під час досудового розслідування.

Із метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого та з'ясування розбіжностей із показаннями, наданими в передбаченому порядку, вони можуть бути оголошені при його допиті під час судового розгляду.

Особливості **допиту малолітньої або неповнолітньої особи** передбачені в ст. 226 КПК і передбачають, що він проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Також допит не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність надання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань і за завідомо неправдиві показання.

До початку допиту представникові, педагогу, психологу, лікарю, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

Також згідно зі ст. 227 КПК, **при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи** забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі в кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника.

Питання 3. Порядок пред'явлення для впізнання

За чинним КПК, пред'явлення до впізнання, як слідча дія, може проводитись для впізнання особи, речей та трупа людини.

Порядок пред'явлення особи для впізнання закріплений у ст. 228 КПК, згідно з якою перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка упізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються.

Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Із метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, упізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання.

При пред'явленні особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК вжито заходів безпеки, відомості про особу, узятую під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо.

За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з дотриманням зазначених вимог. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання.

Фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису з зображення особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти.

За зазначеними правилами може здійснюватися пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою, при цьому впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

Пред'явлення речей для впізнання регламентується ст. 229 КПК, згідно з якою перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це в протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі.

Пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з дотриманням окремих вимог, передбачених частиною першою та восьмою ст. 228 КПК, тобто фактично за винятком лише тих положень, що стосуються впізнання особи поміж не менше трьох інших осіб, а за відеозаписом – не менше чотирьох осіб. Виходячи з цього, труп пред'являється один. Але перед пред'явленням для впізнання трупа особа, яка буде впізнавати (і такою, зазвичай, має бути особа, яка за життя добре знала покійного, а за особливих обставин – будь-яка інша особа, яка за життя бачила покійного і з'ясування власне цих обставин має значення для правильного розслідування певного діяння), має бути допитана про зовнішній вигляд і прикмети тієї особи, імовірний труп якої їй буде пред'являтися, а також про обставини, за яких вона бачила живим покійного. Зазвичай пред'являється для впізнання лише обличчя трупа людини, а інші частини трупа прикриваються простиратлом чи іншим подібним покриттям. У таких випадках треба обов'язково дотримуватися й рекомендацій криміналістики з проведення так званого «туалету трупа», тобто з максимального приведення обличчя трупа до стану прижиттєвого сприйняття, у якому, власне, і бачила покійного особа, яка має впізнавати. Не виключається, що особа, яка має впізнавати, раніше бачила лише труп людини, і з'ясування власне цих обставин має значення для правильного розслідування певного діяння. Тоді особу, яка має впізнавати, попередньо допитують про ознаки та обставини сприйняття вже трупа людини. Також як і жива людина, труп може пред'являтися для впізнання й за сукупністю ознак зовнішності з відображенням цього факту в протоколі допиту. Також забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу чи її ймовірний труп, які повинні бути пред'явлені для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи чи трупа. У разі знаходження частин трупа людини або з інших причин, які роблять неможливим (сильне пошкодження обличчя, трупні та інші його зміни, які не піддаються «туалету трупа») або недоцільним (за наявності особливих прикмет трупа людини на його інших частинах) проведення впізнання трупа людини лише за обличчям, для впізнання пред'являються інші частини трупа людини як носії його особливих прикмет (татуювання, шрами тощо).

Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК, пред'явлення для впізнання трупа проводиться в присутності не менше двох понятих, за винятком випадку застосування безперервного відеозапису ходу проведення такої слідчої (розшукової) дії.

Про проведення пред'явлення для впізнання, згідно зі ст. 231 КПК, складається протокол згідно з вимогами КПК, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп.

У разі проведення пред'явлення для впізнання особи, щодо якої, згідно з КПК, вжито заходів безпеки або впізнання проводилось за фотознімками, матеріалами відеозапису, то в протоколі, крім зазначених відомостей, обов'язково зазначається, що пред'явлення для впізнання проводилось в умовах, коли особа, яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, а також вказуються всі обставини й умови проведення такого пред'явлення для впізнання. У такому разі анкетні дані особи, яка впізнає, до протоколу не вносяться і не долучаються до матеріалів досудового розслідування.

Якщо проводилося фіксування ходу слідчої (розшукової) дії технічними засобами, до протоколу додаються фотографії осіб, речей чи трупа, що пред'являлися для впізнання, матеріали відеозапису. У разі якщо пред'явлення для впізнання проводилося в умовах,

коли особа, яку пред'явили для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, усі фотографії, матеріали відеозаписів, за якими може бути встановлена особа, яка впізнавала, зберігаються окремо від матеріалів досудового розслідування.

Порядок проведення допиту, упізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування зазначений у ст. 232 КПК і проводиться у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування ухвалюється слідчим, прокурором, а в разі здійснення в режимі відеоконференції допиту згідно зі ст. 225 КПК – слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній ухвалене рішення. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, у якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути ухвалене, якщо він проти цього заперечує.

Використання в дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання й отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Допит особи в дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими ст. 225-227 КПК.

Упізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими ст. 228 та 229 КПК.

Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться в приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, у якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд із нею до закінчення слідчої (розшукової) дії.

Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться в приміщенні, розташованому поза територією, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, у якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає в межах компетенції органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, які були зазначені попередньо. Копія постанови може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення.

Проведення дистанційного досудового розслідування за рішенням слідчого судді здійснюється згідно із зазначеними положеннями та ч. 4 та ч. 5 ст. 336 КПК.

Якщо особа, яка буде брати участь у досудовому розслідуванні дистанційно, утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, дії щодо вручення цій особі пам'ятки про її процесуальні права, засвідчення її особистості та перебування поряд із нею до закінчення слідчої (розшукової) дії здійснюються службовою особою такої установи.

Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної в режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності та голосу, за яких її неможливо було б упізнати.

Слідчий, прокурор із метою забезпечення оперативності кримінального провадження має право провести в режимі відео- або телефонної конференції опитування особи, яка через знаходження у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці, хворобу, зайнятість або з інших причин не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого, прокурора.

За результатами опитування, проведеного в режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозапису.

Слідчий, прокурор зобов'язаний вжити заходів із метою встановлення особи опитуваного в режимі відео- або телефонної конференції та зазначити в рапорті, яким чином було підтверджено особу опитуваного.

У разі необхідності отримання показань від опитаних осіб слідчий, прокурор проводить їх допит.

Питання 4. Проникнення до житла чи іншого володіння особи

Проникнення до житла чи іншого володіння особи регламентується ст. 233 КПК і передбачає, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якої метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, пов'язаних з урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення та правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для

проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, установлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК.

Згідно зі ст. 234 КПК, **обшук** проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування;
- 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться в зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи.

За ст. 235 КПК, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз і повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК, а також містити відомості про:

- 1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;
- 2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;
- 3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;
- 5) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 6) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук.

Виготовляються дві копії ухвали, які чітко позначаються як копії.

Порядок виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи регламентується ст. 236 КПК, згідно з якою вона може бути виконана лише слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Із метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці в житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення меті обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності особи, яка володіє житлом чи іншим володінням.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла або іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Особі, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.

Питання 5. Огляд, його різновиди та порядок проведення

Загальні положення огляду зазначені в ст. 237 КПК, у якій передбачається, що огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення слідчим, прокурором.

Види огляду:

- 1) огляд місцевості;

- 2) приміщення;
- 3) речей;
- 4) документів.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Із метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Особі, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду й опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються в такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинити будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Порядок проведення **огляду трупа** зазначений у ст. 238 КПК і передбачає, що ця слідча дія проводиться слідчим, прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з дотриманням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи.

Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Також вирізняють огляд трупа, який пов'язаний з **ексгумацією** (ст. 239 КПК). Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

Труп виймається з місця поховання в присутності судово-медичного експерта та оглядається з дотриманням правил ст. 238 КПК. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини й органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, у якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Питання 6. Порядок проведення слідчого експерименту та освідування особи

Порядок проведення **слідчого експерименту** регламентується ст. 240 КПК і проводиться з метою перевірки й уточнення відомостей; які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник.

Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови й результати слідчого експерименту.

Згідно зі ст. 241 КПК, слідчий, прокурор здійснює **освідування** підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.

Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для

освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

Про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами КПК. Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування.

Питання 7. Підстави та порядок проведення експертизи

Підстави проведення експертизи зазначені в ст. 242 КПК і передбачають, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо:

- 1) установлення причин смерті;
- 2) установлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) установлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) установлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 Кримінального кодексу України.

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Порядок залучення експерта регламентується ст. 243 КПК, відповідно до якої сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання (ст. 244 КПК).

У клопотанні зазначається:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;
- 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

До клопотання також додаються:

- 1) копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час

його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

Слідчий суддя, установивши, що клопотання подано без дотримання зазначених вимог, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок із питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт унаслідок відсутності в нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя в разі потреби має право за клопотанням особи, що звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно положень ст. 245 КПК.

Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений.

Порядок отримання зразків для експертизи визначений у ст. 245 КПК і передбачає, що в разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відбирання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відбирання зразків із речей і документів установлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160-166 КПК).

Відбирання біологічних зразків в особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160-166 КПК, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

ЛЕКЦІЯ 10

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Загальні положення з урегулювання негласних слідчих (розшукових) дій.
2. Порядок надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інша їх регламентація за ст. 247-257 КПК України.
3. Загальні положення та регламентація дій зі втручання в приватне спілкування за ст. 258-266 КПК України.
4. Проведення інших видів негласних слідчих (розшукових) дій за ст. 267-275 КПК України.

Питання 1. Загальні положення з урегулювання негласних слідчих (розшукових) дій

Загальні положення з урегулювання негласних слідчих (розшукових) дій регламентуються ст. 246 КПК, згідно з якою **негласні слідчі (розшукові) дії** – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться винятково в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій ухвалює слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про ухвалення рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Винятково прокурор має право ухвалити рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

1) прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців;

2) керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців;

3) начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

4) Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, головою органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, головою

державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;

5) слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому ст. 249 КПК.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Питання 2. Порядок надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інша їх регламентація за ст. 247-257 КПК України

Розгляд клопотань, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Київ та Севастополь, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ст. 247 КПК).

Згідно зі ст. 248 КПК, слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин із моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

У клопотанні зазначаються:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;
- 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;
- 6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;
- 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- 8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) учинено злочин відповідної тяжкості;
- 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК, а також містити відомості про:

- 1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;
- 2) злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала;
- 3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- 4) вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- 5) строк дії ухвали.

Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається ст. 249 КПК і не може перевищувати два місяці.

Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням із прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК.

Крім відомостей, зазначених у ст. 248 КПК, слідчий, прокурор повинен надати додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Прокурор зобов'язаний ухвалити рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому випадку відпала необхідність.

У виняткових невідкладних випадках, згідно зі ст. 250 КПК, пов'язаних зі врятуванням життя людей та запобіганням учиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 248 КПК.

Виконання будь-яких дій із проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК.

Вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій наведені в ст. 251 КПК, згідно з якою вона повинна містити:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія;

4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;

5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;

6) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

Фіксація ходу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до ст. 252 КПК, повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій із додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати в кримінальному провадженні.

Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник за ст. 253 КПК мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

Конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії має бути здійснене протягом дванадцяти місяців із дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Відповідно до ст. 254 КПК, відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому ст. 290 КПК.

Якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб.

Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається.

Заходи щодо захисту інформації, яка не використовується в кримінальному провадженні, передбачені в ст. 255 КПК, згідно з якою відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених ст. 256 КПК та коли власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути зацікавлений у їх поверненні, то тоді прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає він їх повернути, допустимість цих дій та час їх

учинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження.

Забороняється використання зазначених матеріалів з метою, не пов'язаною з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб.

Знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора.

Знищення відомостей, речей та документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не звільняє прокурора від обов'язку здійснення повідомлення згідно з вимогами ст. 253 КПК.

Згідно зі ст. 256 КПК, протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих же підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, із приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений ст. 253 КПК, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси.

Порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій з іншою метою або передання інформації зазначений у ст. 257 КПК, згідно з якою, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в цьому кримінальному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами ст. 247 та ст. 248 КПК і відмовляє в його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Передача інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора.

Питання 3. Загальні положення та регламентація дій зі втручання в приватне спілкування за ст. 258-266 КПК України

Загальні положення про втручання в приватне спілкування регламентуються ст. 258 КПК і передбачають, що ніхто не може зазнавати втручання в приватне спілкування без ухвали слідчого судді.

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання в приватне спілкування в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Спілкуванням є передання інформації в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи

юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Втручання в приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Згідно зі ст. 259 КПК, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання в приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити збереження.

За ст. 260 аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання в приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома регламентується ст. 261 КПК і проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Кореспонденцією є листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами.

Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться відповідно до ст. 262 КПК в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття й оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків із відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути ухвалено рішення про нанесення на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами КПК. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій.

Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу), згідно зі ст. 263 КПК, є різновидом втручання в приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання в приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання в приватне спілкування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Порядок зняття інформації з електронних інформаційних систем зазначений у ст. 264 КПК і характеризується пошуком, виявленням і фіксацією відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання в приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, у якій може здійснюватися втручання в приватне спілкування.

Зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації згідно зі ст. 265 КПК, зазначається в протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При виявленні у інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, у протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації.

Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передавання інформації.

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, відповідно до ст. 266 КПК, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, у протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

Носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК.

Питання 4. Проведення інших видів негласних слідчих (розшукових) дій за ст. 267-275 КПК України

Згідно зі ст. 267 КПК, слідчий має право **обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них**, у тому числі з використанням технічних засобів, із метою:

- 1) виявлення і фіксації слідів учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 4) виявлення осіб, які розшукуються;
- 5) установа технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, узяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи із зазначеною вище метою проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, відповідно до ст. 268 КПК, є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248-250 КПК.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в цьому випадку додатково повинні бути зазначені

ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК.

Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, із ким ця особа контактує, або певної речі чи місця в публічно доступних місцях згідно зі ст. 269 КПК може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис. Спостереження за особою проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248-250 КПК.

Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних зі врятуванням життя та запобіганням учиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. 201 та 209), IX, XIII, XV, XVII Особливої частини кримінального кодексу України.

Згідно зі ст. 270 КПК, **аудіо-, відеоконтроль місця** може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови та поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Аудіо-, відеоконтроль місця проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК.

Контроль за вчиненням злочину, відповідно до ст. 271, може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заподіянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) утечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Під час підготовки та проведення заходів із контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі та документи не можуть бути використані в кримінальному провадженні.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі та документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених із вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зобов'язаний:

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;
- 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації регламентується ст. 272 КПК і передбачає, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої із керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

У постанові, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зазначається:

- 1) обґрунтування меж спеціального завдання;
- 2) використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням із керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Відповідно до ст. 273 КПК, за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. Із цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який ухвалив рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини

виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації ухвалюється керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються в процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь учинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог КПК під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження регламентується ст. 274 КПК і може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання, відповідно до ст. 245 КПК, неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 КПК.

У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами КПК, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Згідно зі ст. 275 КПК, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК.

Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

ЛЕКЦІЯ 11

ЗУПИНЕННЯ, ЗАКІНЧЕННЯ І ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Повідомлення про підозру.
2. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування.
3. Форми закінчення досудового розслідування і порядок закриття кримінального провадження.
4. Звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-289 КПК України).
5. Завершення досудового розслідування за ст. 290-293 КПК України.
6. Продовження строку досудового розслідування.

Питання 1. Повідомлення про підозру

Випадки повідомлення про підозру передбачені в ст. 276 КПК:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Особливості повідомлення про підозру окремих категорій осіб визначаються главою 37 КПК.

У передбачених випадках слідчий, прокурор або інша вповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК, після чого на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Зміст письмового повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором і має в собі містити (ст. 277 КПК):

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Відповідно до ст. 278 КПК, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, але не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту її затримання. У разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру

після двадцяти чотирьох годин із моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором.

У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право винятково прокурор (ст. 279 КПК).

Питання 2. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування

Підстави та порядок зупинення досудового розслідування закріплені в ст. 280 КПК, згідно з якою досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру в разі, якщо:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

До зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження особи, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з переховуванням підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Якщо в кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням із прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

За ст. 281 КПК, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення ухвалюється, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

Зупинене досудове розслідування в порядку ст. 281 КПК відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби

проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому.

Зупинене досудове розслідування також відновлюється в разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Питання 3. Форми закінчення досудового розслідування і порядок закриття кримінального провадження

Загальні положення **закінчення досудового розслідування** визначені в ст. 283 КПК, згідно з якою особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Кримінальне провадження закривається в разі, якщо (ст. 284 КПК):

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, учинене особою;
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 6) існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;
- 7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Кримінальне провадження закривається судом:

- 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;
- 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено в порядку, установленому КПК.

Слідчий ухвалює постанову про закриття кримінального провадження з підстав установлення відсутності кримінального правопорушення, установлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення або набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, учинене особою, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор ухвалює постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з передбачених підстав. Однак рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів із моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо таку скаргу подано протягом десяти днів із моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику.

Якщо під час судового розгляду буде встановлено відсутність події кримінального правопорушення або відсутність у діянні складу кримінального правопорушення, то суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо під час судового виявляються обставини стосовно того, що:

- 1) підозрюваний, обвинувачений помер;
- 2) існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 3) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;
- 4) особа звільнена від кримінальної відповідальності;
- 5) прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Питання 4. Звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-289 КПК України)

Загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності відображені в ст. 285 КПК, яка передбачає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності в разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення.

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття

кримінального провадження з цієї підстави. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Порядок звільнення від кримінальної відповідальності регламентований ст. 286 КПК, яка встановлює, що суд має право звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Установивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування в повному обсязі надсилає його до суду.

Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

У клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються (ст. 287 КПК):

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- 6) докази, які підтверджують факт учинення особою кримінального правопорушення;
- 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;
- 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;
- 9) дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора має бути додано письмову згоду особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Розгляд клопотання прокурора, відповідно до ст. 288 КПК, здійснюється в присутності сторін кримінального провадження та потерпілого в загальному порядку, передбаченому КПК, із певними особливостями, які будуть зазначені далі.

Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє в його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Згідно зі ст. 289 КПК, якщо протягом року з дня передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає довіру колективу, ухилитиметься від заходів виховного характеру та порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть ухвалити рішення про відмову від поручительства за взятю ними на поруки особу. Відповідне рішення направляється до суду, який ухвалив рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Суд, отримавши рішення загальних зборів колективу про відмову від поручительства, розглядає питання притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення в порядку, передбаченому ст. 288 КПК.

Переконавшись у порушенні особою умов передачі на поруки, суд своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку чи здійснює судове провадження в загальному порядку, якщо питання про звільнення від кримінальної відповідальності було прийняте після направлення обвинувального акта до суду.

Питання 5. Завершення досудового розслідування за ст. 290-293 КПК України

Відповідно до ст. 290 КПК, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання.

Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді.

Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів.

У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді.

Сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, ухвалення рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, після чого останній має право ознайомитися з ними за зазначеними правилами.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову, за зазначеними правилами.

Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

Сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний установити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття додаткових матеріалів одне одного, отриманих до або під час судового розгляду.

Якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до викладених положень, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Згідно зі ст. 291 КПК, *обвинувальний акт* складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим.

Обвинувальний акт має містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;
- 6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

9) дату та місце його складання і затвердження.

Обвинувальний акт підписується слідчим та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

До обвинувального акта додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру мають відповідати вимогам ст. 291 КПК, а також містити відповідно інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати, інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я (ст. 292 КПК).

За ст. 293 КПК, одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Питання 6. Продовження строку досудового розслідування

Загальні положення **продовження строку досудового розслідування** регламентуються ст. 294 КПК і передбачають, що якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування кримінального проступку (дізнання) у строк один місяць із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, він може бути продовжений у межах строку до двох місяців, із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку районним (міським), іншим прирівняним до нього прокурором.

Якщо досудове розслідування злочину (досудове слідство) неможливо закінчити в строк два місяці з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального злочину, він може бути продовжений у межах строків:

1) до шести місяців – прокурором Автономної Республіки Крим, прокурором області, міст Київ і Севастополь чи прирівняним до них прокурором або їх заступниками;

2) до дванадцяти місяців – Генеральним прокурором України чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців – унаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців – унаслідок виняткової складності провадження.

Порядок продовження строку досудового розслідування зазначений у ст. 295 КПК і полягає в тому, що за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за

дотриманням законів під час проведення цього досудового розслідування, строк може бути продовжений.

У клопотанні повинно бути зазначено:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкождали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом із ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів із дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування.

Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову в такому продовженні ухвалюється у формі постанови.

Згідно зі ст. 296 КПК, прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови, що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він визначає новий строк досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

У разі необхідності прокурор перед спливом продовженого строку може повторно звернутися з клопотанням про продовження строку досудового розслідування в порядку, визначеному параграфом четвертим, у межах строків, установлених ч. 2 ст. 219 КПК.

За ст. 297 КПК прокурор відмовляє в задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування в разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених ч. 1 ст. 296 КПК, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

У разі відмови в продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК.

ЛЕКЦІЯ 12

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Загальні положення та особливості досудового розслідування кримінальних проступків за ст. 298-301 КПК України.
2. Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні за ст. 302 КПК України.

Питання 1. Загальні положення та особливості досудового розслідування кримінальних проступків за ст. 298-301 КПК України

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК з урахуванням положень глави 25 КПК (ст. 298 КПК).

Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК).

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК, окрім негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 300 КПК).

Особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків передбачені ст. 301 КПК і зводяться до такого.

Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК, з урахуванням особливостей, передбачених далі.

Слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів:

- 1) проект рішення про закриття кримінального провадження;
- 2) проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

У разі необхідності прокурор має право самостійно оформити зазначені процесуальні документи.

Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну із зазначених дій:

- 1) ухвалити рішення про закриття кримінального провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) подати клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

Відкриття матеріалів досудового розслідування іншої сторони здійснюється слідчим у порядку, передбаченому КПК.

Питання 2. Клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні за ст. 302 КПК України

Відповідно до ст. 302 КПК, установивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, у якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому зміст установлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що в разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного та потерпілого на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні має бути додано:

1) письмову заяву підозрюваного, складену в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з зазначеними підставами та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) письмову заяву потерпілого щодо згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з зазначеними підставами та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

ЛЕКЦІЯ 13

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування за ст. 303 КПК України.
2. Строки подання і повернення скарги, відмова у відкритті провадження за ст. 304-308 КПК України.
3. Порядок і наслідки оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування за ст. 309-310 КПК України.
4. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора за ст. 311-313 КПК України.

Питання 1. Оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування за ст. 303 КПК України

Згідно зі ст. 300 КПК, на досудовому провадженні можуть бути **оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:**

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний учинити у визначений КПК строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено в задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді згідно з правилами ст. 314-316 КПК.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою та при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Питання 2. Строки подання і повернення скарги, відмова у відкритті провадження за ст. 304-308 КПК України

Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження зазначені у ст. 304 КПК і полягають у такому.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів із моменту ухвалення рішення, учинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

Скарга повертається, якщо:

- 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу;
- 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді;
- 3) скаргу подано після закінчення строку (десяти днів із моменту ухвалення рішення, учинення дії або бездіяльності) й особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Копія ухвали про повернення скарги невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом зі скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише в разі, якщо скаргу подано на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню.

Копія ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом зі скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК.

Правові наслідки подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування регламентуються ст. 305 КПК, згідно з якою подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, прокурора.

Слідчий чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, передбачені п. 1, 2, 5 і 6 ч. 1 ст. 303 КПК, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Прокурор може самостійно скасувати рішення, що передбачене п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК і оскаржується в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 284 КПК, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування встановлений у ст. 306 КПК і передбачає, що скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора розглядаються слідчим суддею

місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. 318-380 КПК, з урахуванням положень глави 26.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин із моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів із моменту надходження скарги.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

Згідно зі ст. 307 КПК, за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора постановляється ухвала згідно з правилами КПК.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути про:

- 1) скасування рішення слідчого чи прокурора;
- 2) зобов'язання припинити дію;
- 3) зобов'язання вчинити певну дію;
- 4) відмову в задоволенні скарги.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

За ст. 308 КПК, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування.

Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або ухвалення процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, установлені законом.

Питання 3. Порядок і наслідки оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування за ст. 309-310 КПК України

Ухвали слідчого судді, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування, передбачені в ст. 309 КПК, а саме:

- 1) ухвали про відмову в наданні дозволу на затримання;
- 2) ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) ухвали про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) ухвали про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 6) ухвали про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 7) ухвали про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;

8) ухвали про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову в такому направленні;

9) ухвали про арешт майна або відмову в ньому;

10) ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа – позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;

11) ухвали про відсторонення від посади або відмову в ньому.

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження за нею.

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

Оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному порядку (ст. 310 КПК).

Питання 4. Оскарження слідчим рішення, дій чи бездіяльності прокурора за ст. 311-313 КПК України

Згідно зі ст. 311 КПК, під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, ухвалені або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК.

Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора зазначений у ст. 312 КПК і передбачає, що скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше трьох днів із моменту ухвалення або вчинення оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності.

Скарга слідчого подається до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, у якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується.

Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання.

Порядок вирішення скарги на рішення, дію чи бездіяльність прокурора урегульований ст. 313 КПК, згідно з якою службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язана розглянути цю скаргу протягом трьох днів із моменту її надходження і надіслати своє рішення слідчому та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.

За наслідками розгляду скарги можуть бути ухвалені рішення про:

1) залишення рішення чинним, визнання законними вчинених дії чи бездіяльності;

2) зміну рішення в частині;

3) скасування рішення й ухвалення нового рішення, визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію.

У разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було ухвалено або вчинено незаконне рішення, дію чи бездіяльність.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

ЛЕКЦІЯ 14

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Підготовче провадження (ст. 315-317 КПК України).
2. Початок судового розгляду та обов'язки учасників (ст. 318-330 КПК України).
3. Запобіжні заходи, експертиза, заходи забезпечення та інші дії судового засідання (ст. 331-336 КПК України).
4. Межі судового розгляду (ст. 337-341 КПК України).
5. Процедура судового розгляду за ст. 342-350 КПК України.
6. Особливості судового допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта.
7. Судове дослідження речових доказів, документів і звуко-, відеозаписів, огляд на місці.
8. Судові дебати та інші дії із завершення судового розгляду за ст. 364-368 КПК України.

Питання 1. Підготовче провадження (ст. 315-317 КПК України)

Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів із дня його надходження, згідно зі ст. 314 КПК, призначає підготовче судове засідання, у яке викликає учасників судового провадження.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника згідно з правилами, передбаченими КПК для судового розгляду. Після виконання вимог, передбачених ст. 342-345 КПК, головуєчий з'ясовує в учасників судового провадження їхню думку щодо можливості призначення судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право ухвалити такі рішення:

1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 468-475 КПК;

2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Згідно зі ст. 315 КПК, якщо під час підготовчого судового засідання не будуть установлені підстави для ухвалення рішень, передбачених п. 1-4 ч. 3 ст. 314 КПК, суд проводить підготовку до судового розгляду.

Із метою підготовки до судового розгляду суд:

- 1) визначає дату та місце проведення судового розгляду;
- 2) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд;
- 3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді;
- 4) розглядає клопотання учасників судового провадження про:
 - здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту;
 - витребування певних речей чи документів;
- 5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд дотримується правил, передбачених розділом II КПК. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим.

За ст. 316 КПК, після завершення підготовки до судового розгляду суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

Судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення.

Матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою), як зазначено в ст. 317 КПК, є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії.

Матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не надаються.

Питання 2. Початок судового розгляду та обов'язки учасників (ст. 318-330 КПК України)

Судовий розгляд, як зазначено в ст. 318 КПК, має бути проведено і завершено протягом *розумного строку*. Він здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження.

Судове засідання відбувається в спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

Згідно зі ст. 319 КПК, судовий розгляд у кримінальному провадженні має бути проведений в одному складі суддів. У разі, якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, його має бути замінено іншим суддею, який визначається в порядку, установленому ч. 3 ст. 35 КПК. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків, коли під час судового засідання суддю замінює запасний суддя, у такому разі судовий розгляд закінчує суд у новому складі.

Суд умотивованою ухвалою може ухвалити рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд спочатку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог:

1) сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді;

2) суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з ухваленими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

А також докази, що були дослідженні під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень.

У кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час, має бути призначено *запасного суддю*, який перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду. Рішення про необхідність призначення запасного судді ухвалює суд, що здійснюватиме судове провадження, одночасно з призначенням підготовчого судового засідання. Про призначення запасного судді робиться відмітка в журналі судового засідання. І якщо під час судового засідання суддю замінює запасний суддя, судовий розгляд продовжується. Судовий розгляд у такому разі закінчує суд у новому складі (ст. 320 КПК).

Головуючий у судовому засіданні, у порядку ст. 321 КПК, керує ходом судового засідання, забезпечує дотримання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Також *головуючий* у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

Згідно зі ст. 322 КПК, судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку.

Не вважаються порушеннями безперервності судового розгляду випадки відкладення судового засідання внаслідок:

1) неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;

2) складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення;

3) підготовки захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення;

4) підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення;

5) проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці.

6) проведення експертизи у випадках та порядку, передбачених ст. 332 КПК;

7) надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій у випадках та порядку, передбачених ст. 333 КПК.

Якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом у судове засідання, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання і вживає заходів до забезпечення його прибуття до суду. Суд також має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення в порядку, передбаченому главами 11 та 12 КПК (ст. 323 КПК).

У разі неприбуття в судове засідання за повідомленням прокурора або захисника в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд, відповідно до ст. 324 КПК, відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів для прибуття їх до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що, згідно із законом, уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності.

У разі неможливості подальшої участі прокурора в судовому провадженні він замінюється іншим у порядку, передбаченому ст. 37 КПК.

У випадку, коли подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуючий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника. Якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, прибуття в судове засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом трьох днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для з'явлення захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням.

Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі в кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні.

Наслідки неприбуття потерпілого зазначені в ст. 325 КПК і передбачають, якщо в судове засідання не прибув за викликом потерпілий, який належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду. Суд має право накладити грошове стягнення на потерпілого у випадках та порядку, передбачених главою 12 КПК.

Наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників регламентуються ст. 326 КПК і передбачають, якщо в судове засідання не прибув цивільний позивач, його представник чи законний представник, суд залишає цивільний позов без розгляду, крім випадків, якщо від цивільного позивача, його представника чи законного представника надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо обвинувачений чи цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов.

Якщо в судове засідання не прибув за викликом цивільний відповідач, який не є обвинуваченим, або його представник, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову, вирішує питання про проведення судового розгляду без них або про відкладення судового розгляду. Суд має право накладити грошове стягнення на цивільного відповідача в порядку, передбаченому главою 12 КПК.

Наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача й експерта закріплені в ст. 327 КПК і передбачають, якщо в судове засідання не прибув за викликом свідок, спеціаліст, перекладач або експерт, заслухавши думку учасників судового провадження, суд після допиту інших присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для його прибуття. Суд також має право постановити ухвалу про привід свідка та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення у випадках та в порядку, передбачених главами 11 та 12 КПК.

Прибуття в суд перекладача (за винятком залучення його судом), свідка, спеціаліста або експерта забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам кримінального провадження в забезпеченні явки зазначених осіб шляхом здійснення судового виклику.

Згідно зі ст. 328 КПК, головуючий може обмежити кількість присутніх у залі судового засідання лише в разі недостатності місць у залі судового засідання. Пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання мають близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого й потерпілого, а також представники засобів масової інформації.

Обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК):

1) особи, присутні в залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати;

2) сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні;

3) свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків;

4) особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи, відхилення від зазначених правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні, а також:

5) сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані дотримуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого в судовому засіданні;

6) сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд»;

7) матеріали, речі й документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Ст. 330 КПК передбачає заходи до порушників порядку судового засідання, які наведено далі. Якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуючого в судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання. При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такий обвинувачений не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту.

Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також із рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення.

У разі невиконання розпорядження головуючого прокурором чи захисником головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку в залі судового засідання їх може бути притягнуто до відповідальності, установлені законом.

У разі невиконання розпорядження головуючого іншими особами, присутніми в судовому засіданні, головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку в залі судового засідання їх за ухвалою суду може бути видалено із зали судового засідання та притягнуто до відповідальності, установлені законом.

За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, установлені законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва.

Питання 3. Запобіжні заходи, експертиза, заходи забезпечення та інші дії судового засідання (ст. 331-336 КПК України)

Порядок обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді зазначений у ст. 331 КПК і передбачає, що під час судового розгляду суд за клопотанням сторони

обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого.

Вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 КПК.

Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення.

До спливання продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судові провадження не було завершено до його спливу.

Під час здійснення судового провадження судом присяжних зазначені питання вирішує головуючий.

Під час судового розгляду суд, у порядку ст. 332 КПК, за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам.

Суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;

2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК.

До ухвали суду про доручення проведення експертизи у вказаних випадках включаються питання, поставлені перед експертом учасниками судового провадження, судом. Суд має право не включати до ухвали питання, поставлені учасниками судового провадження, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Після постановлення судом ухвали про доручення проведення експертизи судовий розгляд продовжується, крім випадків, якщо таке продовження неможливе до отримання висновку експерта.

За ст. 333 КПК, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються під час судового провадження згідно з положеннями розділу II КПК з урахуванням особливостей, установлених розділом IV.

Під час розгляду клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів суд також враховує причини, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування. Якщо судом під час судового провадження ухвалено рішення про надання доступу до речей і документів, суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження та ознайомлення учасників судового провадження з його результатами. Особа, яка під час судового провадження отримала речі і документи внаслідок здійснення тимчасового доступу до них, зобов'язана надати до них доступ у порядку, передбаченому ст. 290 КПК.

У разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі ухвалення такого рішення суд

відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Під час розгляду клопотання суд враховує значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним, можливість їх встановлення або перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та причини, з яких не були здійснені належні дії для їх встановлення чи перевірки на стадії досудового розслідування. Суд відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо він не доведе, що слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були й не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення.

В ухвалі суду про доручення проведення слідчої (розшукової) дії зазначається, для з'ясування або перевірки яких обставин і які саме слідчі (розшукові) дії необхідно провести, та встановлюється строк виконання доручення. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК.

Прокурор зобов'язаний надати доступ до матеріалів, отриманих внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду, учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, та надати їх суду у встановлений строк.

У ст. 334 КПК зазначається, що матеріали кримінального провадження можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з правилами, передбаченими ст. 217 КПК.

У разі якщо на розгляд місцевого суду надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом уже здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

За ст. 335 КПК, у разі якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку або видужання і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

Порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження регламентується ст. 336 КПК і передбачає, що судове провадження може здійснюватися в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі:

- 1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;
- 5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній ухвалене рішення. Суд не має права ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового

провадження, у якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання й отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, перебуває в приміщенні, розташованому на території, що знаходиться під юрисдикцією суду, або на території міста, у якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд із нею до закінчення судового засідання.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться в приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, у якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити вказані дії. Копія ухвали може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Суд, що отримав доручення, за погодженням із судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі строк організувати виконання зазначеного доручення.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, ці дії здійснюються службовою особою такої установи.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати.

Дистанційне судове провадження, згідно з передбаченими правилами може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, Верховному Суді України під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

Питання 4. Межі судового розгляду (ст. 337-341 КПК України)

Згідно зі ст. 337 КПК, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, коли:

1) під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення;

2) із метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише для зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Із метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право, відповідно до ст. 338 КПК, змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Так, дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор після виконання вимог ст. 341 КПК складає обвинувальний акт, у якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування ухваленого рішення. Копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам. Обвинувальний акт долучається до матеріалів кримінального провадження.

Якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення в раніше пред'явленому обсязі.

Суд роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення. За клопотанням сторони захисту цей строк може бути скорочений або продовжений. Після закінчення цього строку судовий розгляд продовжується.

У разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним, та їх окремих розгляд неможливий, прокурор, керуючись ст. 339 КПК, після виконання вимог ст. 341 КПК має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням.

У разі задоволення такого клопотання прокурора суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення та виконання прокурором вимог, передбачених ст. 276-278, 290-293 КПК, але не більше ніж на чотирнадцять днів. Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту у випадку, якщо обсяг або складність нового обвинувачення вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Після закінчення встановленого судом строку судового провадження повинно бути розпочате з підготовчого судового засідання. Нове дослідження доказів, які вже були досліджені судом до висування додаткового обвинувачення, здійснюється тільки в разі визнання судом такої необхідності.

За ст. 340 КПК, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог ст. 341 КПК повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам.

У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді.

Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду.

Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду.

У випадку, коли потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Повторне неприбуття в судові засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому КПК порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом в інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після настання обставин, коли прокурор

відмовився від підтримки державного обвинувачення в суді, а потерпілий надав згоду на підтримання цього обвинувачення, прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмови від підтримання державного обвинувачення регламентуються ст. 341 КПК і полягають у тому, що якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, у якому він працює. Суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору час для складення та погодження відповідних процесуальних документів.

У разі, якщо в судовому засіданні брав участь керівник органу прокуратури, який дійшов одного з зазначених переконань, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня.

Якщо керівник органу прокуратури, прокурор вищого рівня відмовляє в погодженні обвинувального акта зі зміненим обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому разі судовий розгляд продовжується в загальному порядку.

Питання 5. Процедура судового розгляду за ст. 342-350 КПК України

Згідно зі ст. 342 КПК, у призначений для судового розгляду час головуєчий відкриває судові засідання й оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження.

Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судові засідання, установлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Також секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання (ст. 343 КПК).

Після виконання зазначених дій головуєчий, як зазначено в ст. 344 КПК, оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід.

Питання про відвід вирішується судом згідно зі ст. 75-81 КПК.

Далі, на підставі ст. 345 КПК, судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК.

Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, із пам'яткою головуєчий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і в разі необхідності роз'яснює їх.

Керуючись ст. 346 КПК, головуєчий перед початком судового розгляду дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання.

А судовий розпорядник у той час вживає заходів, щоб допитані і недопитані свідки не спілкувалися між собою.

За ст. 347, головуєчий після закінчення підготовчих дій оголошує про початок судового розгляду.

Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі.

Якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності – головуючий оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

Роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення регламентується ст. 348 КПК і починається з того, що після оголошення обвинувачення головуючий установлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання.

Якщо обвинувачених декілька, головуючий здійснює зазначені дії щодо кожного з них.

Якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов.

Згідно зі ст. 349 КПК, після виконання дій із роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення головуючий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження.

Докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу.

Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені.

Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оскаржуються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від надання показань, та випадку, передбаченого ст. 381 КПК.

Порядок розгляду судом клопотань учасників судового провадження закріплений у ст. 350 КПК і передбачає, що клопотання учасників судового провадження розглядаються судом після того, як буде заслухано думку щодо них інших учасників судового провадження, про що постановляється ухвала. Відмова в задоволенні клопотання не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав.

Питання 6. Особливості судового допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта

Порядок допиту обвинуваченого зазначений у ст. 351 КПК і починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головуючим і судьями. Крім того, головуючий має право протягом усього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення й доповнення його відповідей.

Якщо обвинувачений висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку, чи визнає він обставини чи заперечує проти них, суд має право зажадати від нього конкретної відповіді – «так» чи «ні».

У разі здійснення судового розгляду стосовно декількох обвинувачених, якщо цього вимагають інтереси кримінального провадження або безпека обвинуваченого, допит одного з обвинувачених на підставі вмотивованої ухвали суду може здійснюватися з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення в порядку, передбаченому ст. 336 КПК.

У судовому засіданні обвинувачений має право користуватися нотатками.

Допит свідка регламентується ст. 352 КПК і починається з того, що головуючий установлює відомості про особу свідка та з'ясовує його стосунки з обвинуваченим і потерпілим. Крім того, головуючий з'ясовує чи отримав свідок пам'ятку про права та обов'язки свідка, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він із підстав, установлених КПК, від надання показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань та завідомо неправдиві показання.

Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги такого змісту:

«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити суду правду і лише правду».

Німіий свідок складає присягу в письмовій формі, підписуючи текст того самого змісту.

Суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту.

Кожний свідок допитується окремо. Свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду.

За клопотанням сторони кримінального провадження або самого свідка свідок допитується за відсутності певного допитаного свідка.

Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит). Під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї.

Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка. Під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні запитання.

Під час допиту свідка сторонами кримінального провадження головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження.

У виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження чи самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. У разі, якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможливають його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити в проведенні допиту свідка у визначеному порядку.

Якщо свідок висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку про те, чи визнає він обставини, чи заперечує проти них, суд має право зажадати від цього свідка конкретної відповіді – «так» чи «ні».

Після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головуючим та суддями.

Свідок, даючи показання, має право користуватися нотатками, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

Свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити запитання учасники судового провадження, експерт, а також суд.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, який проводиться з урахуванням правил, установлених ч. 9 ст. 224 КПК.

Допитаний свідок може бути залишений у залі судового засідання на вимогу суду.

За ст. 353 КПК, **допит потерпілого** починається з того, що головуючий установлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки потерпілого з обвинуваченим. Крім того, головуючий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права та обов'язки потерпілого, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання.

Допит потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених частинами 2, 3, 5-14 ст. 352 КПК.

Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого передбачені ст. 354 КПК і зводяться до такого. Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря.

Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання. Головуючий має право відвести поставлене питання.

У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження).

Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням таких же правил.

Згідно зі ст. 355 КПК, свідкові, потерпілому, обвинуваченому під час судового розгляду можуть бути *пред'явлені для впізнання особа чи річ*.

Пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, під час допиту вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу чи річ.

Під час пред'явлення особи чи речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна зазначити, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками.

Допит експерта в суді регламентується ст. 356 КПК і передбачає що за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Перед допитом експерта головуючий установлює його особу та приводить до присяги такого змісту:

«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості».

Після цього головуєчий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головуєчим та суддями.

Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного й того ж предмета чи питання дослідження.

Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Експерт під час відповідей має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження.

Питання 7. Судове дослідження речових доказів, документів і звуко-, відеозаписів, огляд на місці

Порядок дослідження речових доказів зазначений у ст. 357 КПК і полягає в тому, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом.

Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням.

Учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

Порядок дослідження документів регламентується ст. 358 КПК і полягає в тому, що протоколи слідчих (розшукових) дій та інші викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам.

Якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа.

Порядок дослідження звуко- та відеозаписів визначений у ст. 359 КПК і полягає в тому, що відтворення звукозапису й демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження.

У разі необхідності відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або в певній частині.

Із метою з'ясування відомостей, що містяться в звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста.

Заяву про підробку звуко- і відеозаписів суд розглядає в порядку, передбаченому для розгляду заяв про підробку документів.

Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань. У свою чергу, спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів (ст. 360 КПК).

У виняткових випадках, за ст. 361 КПК, суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів й експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних.

Огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК для огляду під час досудового розслідування.

На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

Учасники судового провадження при огляді мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення.

Проведення огляду і його результати відображаються в протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами.

Якщо під час судового розгляду будуть установлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК (ст. 362 КПК).

Після з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, згідно зі ст. 363 КПК, головуєчий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме.

У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх, у зв'язку з чим має право ставити запитання сторонам чи іншим учасникам кримінального провадження.

За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Питання 8. Судові дебати та інші дії із завершення судового розгляду за ст. 364-368 КПК України

Судові дебати передбачені ст. 364 КПК, у яких виступають прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та

законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька прокурорів, у судових дебатах на їхній розсуд має право виступити один прокурор або кожен із них обґрунтовує в промові свою позицію у певній частині обвинувачення.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька захисників обвинуваченого, порядок виступів у судових дебатах визначається ними за взаємною згодою. У разі відсутності згоди порядок їх виступів установлює суд.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька обвинувачених, захисників, представників, порядок їх виступів у судових дебатах установлює суд.

Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику.

Після оголошення судових дебатів закінченими суд, згідно зі ст. 365 КПК, надає **останнє слово обвинуваченому**. Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом та не дозволяється ставити йому запитання.

Якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за своєю ініціативою або за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, після завершення яких відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і надає останнє слово обвинуваченому.

Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання (ст. 366 КПК).

Тасмниця наради суддів регламентується ст. 367 КПК і передбачає, що під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд.

Суд управі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні.

Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення вироку в нарадчій кімнаті. Постановлення ухвали суду в нарадчій кімнаті здійснюється відповідно до зазначених правил.

Ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити такі питання (ст. 368 КПК):

- 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;
- 4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;

5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;

6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати;

7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, у якому розмірі та в якому порядку;

8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності;

9) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який учинив кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого ч. 2 ст. 94 Кримінального кодексу України;

10) чи слід у випадках, передбачених ст. 96 Кримінального кодексу України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування;

11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя;

12) що належить учинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;

13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;

14) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження.

Якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд вирішує питання, зазначені в п. 1-8, окремо за кожним кримінальним правопорушенням.

Якщо обвинувачуються декілька осіб, суд вирішує зазначені питання окремо щодо кожного з обвинувачених.

Примусовий захід медичного характеру, передбачений п. 9, може бути застосовано до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності, лише за наявності акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи.

Примусове лікування, передбачене п. 10, може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.

Обираючи при ухваленні вироку норму закону України про кримінальну відповідальність, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалах, у випадках, передбачених ч. 2 ст. 455 і ч. 2 ст. 456 КПК.

ЛЕКЦІЯ 15

СУДОВІ РІШЕННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Види та розмежування судових рішень, визначення їх законності, обґрунтованості та вмотивованості.
2. Порядок ухвалення, проголошення та роз'яснення судового рішення за ст. 373-380 КПК України.

Питання 1. Види та розмежування судових рішень, визначення їх законності, обґрунтованості та вмотивованості

Види судових рішень зазначені в ст. 369 КПК:

1) **судове рішення**, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вирок;

2) **судове рішення**, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали.

Згідно зі ст. 370 КПК, **судове рішення** має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК.

Умотивованим є рішення, у якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Порядок ухвалення судових рішень, їх форма визначені в ст. 371 КПК, яка передбачає, що:

1) суд ухвалює вирок іменем України безпосередньо після закінчення судового розгляду;

2) вирок ухвалюється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд;

3) у випадках, передбачених КПК, ухвала постановляється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд;

4) ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання в журнал судового засідання;

5) виправлення в судовому рішенні мають бути засвідчені підписами суддів того складу суду, який його ухвалив.

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з (ст. 372 КПК):

1) **вступної частини** із зазначенням: дати і місця її постановлення; назви та складу суду, секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, імені й по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження;

2) **мотивувальної частини** із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається; установлених судом обставин із посиланням на

докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;

3) резолютивної частини із зазначенням: висновків суду; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Питання 2. Порядок ухвалення, проголошення та роз'яснення судового рішення за ст. 373-380 КПК України

Види вироків закріплені в ст. 373 КПК.

Виправдувальний вирок ухвалюється в разі, якщо не доведено, що:

- 1) учинено кримінальне правопорушення, у якому обвинувачується особа;
- 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим;
- 3) у діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення.

Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК.

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює **обвинувальний вирок** і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність.

Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях й ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Зміст вироку зазначений у ст. 374 КПК:

1. Вступна частина:

- 1) дата та місце його ухвалення;
- 2) назва та склад суду, секретар судового засідання;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження;
- 4) прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи;
- 5) закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- 6) сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження.

2. Мотивувальна частина:

1) у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення;

– мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд;

2) у разі визнання особи винуватою:

– формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення;

– статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений;

– докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів;

- мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом ухвалювалися такі рішення;
- обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання;
- мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру при встановленні стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування відповідно до ст. 96 Кримінального кодексу України, мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому;
- підстави для задоволення цивільного позову або відмови в ньому, залишення його без розгляду;
- мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд.

3. Резолютивна частина:

1) у разі визнання особи виправданою – прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення про визнання його невинуватим у пред'явленому обвинуваченні та його виправдання;

- рішення про поновлення в правах, обмежених під час кримінального провадження;
- рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили;
- рішення щодо речових доказів і документів;
- рішення щодо процесуальних витрат;
- строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження;
- порядок отримання копій вироку та інші відомості;

2) у разі визнання особи винуватою: прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення про визнання його винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом;
- початок строку відбування покарання;
- рішення про застосування примусового лікування чи примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудного обвинуваченого в разі їх застосування;
- рішення про призначення неповнолітньому громадського вихователя;
- рішення про цивільний позов;
- рішення про інші майнові стягнення і підстави цих рішень;
- рішення щодо речових доказів і документів;
- рішення про відшкодування процесуальних витрат;
- рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження;
- рішення про залік досудового тримання під вартою;
- строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження;
- порядок отримання копій вироку та інші відомості.

Якщо особі пред'явлено декілька обвинувачень і деякі з них не доведені, то в резолютивній частині вироку зазначається, за якими з них обвинувачений виправданий, а за якими – засуджений.

Якщо обвинувачений визнається винним, але звільняється від відбування покарання, суд зазначає про це в резолютивній частині вироку.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75-79, 104 Кримінального кодексу України в резолютивній частині вироку зазначаються тривалість іспитового строку, обов'язки, покладені на засудженого, а також трудовий колектив або особа, на яких, за їх згодою або на їх прохання, суд покладає обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи.

Коли призначається більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, при зазначенні обраної судом міри покарання робиться посилання на ст. 69 Кримінального кодексу України.

Згідно зі ст. 375 КПК, судові рішення ухвалюється простою більшістю голосів суддів, що входять до складу суду.

Якщо рішення ухвалюється в нарадчій кімнаті, відповідні питання вирішуються за результатами наради суддів шляхом голосування, від якого не має права утримуватися ніхто з суддів. Головуючий голосує останнім. У разі ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті його підписують усі судді.

Кожен суддя з колегії суддів має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Проголошення судового рішення регламентується ст. 376 КПК і виконується привселюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження.

Якщо складання судового рішення у формі ухвали вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням й оголошенням його резолютивної частини, яку підписують усі судді. Повний текст ухвали повинен бути складений не пізніше п'яти діб із дня оголошення резолютивної частини й оголошений учасникам судового провадження. Про час оголошення повного тексту ухвали має бути зазначено в раніше складеній її резолютивній частині.

Після проголошення вироку головуючий роз'яснює обвинуваченому, захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику право подати клопотання про помилування, право ознайомитися з журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження. Обвинуваченому, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, роз'яснюється право заявляти клопотання про доставку в судові засідання суду апеляційної інстанції.

Якщо обвинувачений не володіє державною мовою, то після проголошення вироку перекладач роз'яснює йому зміст резолютивної частини судового рішення. Копія вироку рідною мовою обвинуваченого або іншою мовою, якою він володіє, у перекладі, що засвідчений перекладачем, вручається обвинуваченому.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення.

Учасники судового провадження мають право отримати в суді копію вироку чи ухвали суду. Копія вироку негайно після його проголошення вручається обвинуваченому та прокурору.

Копія судового рішення не пізніше наступного дня після ухвалення надсилається учаснику судового провадження, який не був присутнім в судовому засіданні.

Якщо обвинувачений тримається під вартою, згідно зі ст. 377 КПК, суд звільняє його з-під варти в залі судового засідання в разі:

- виправдання;
- звільнення від відбування покарання;
- засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання.

При засудженні до обмеження волі суд з урахуванням особи та обставин, установлених під час кримінального провадження, має право звільнити обвинуваченого з-під варти.

Якщо обвинувачений, що тримається під вартою, засуджений до арешту чи позбавлення волі, суд у виняткових випадках з урахуванням особи та обставин, установлених під час кримінального провадження, має право змінити йому запобіжний

захід до набрання вироком законної сили на такий, що не пов'язаний із триманням під вартою, та звільнити такого обвинуваченого з-під варти.

Заходи піклування про неповнолітніх, непрацездатних і збереження майна обвинуваченого закріплені в ст. 378 КПК і передбачають, що за наявності в обвинуваченого неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду, суд зобов'язаний одночасно з ухваленням вироку порушити окремою ухвалою питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення про необхідність влаштування цих неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування.

Якщо в обвинуваченого залишилися без нагляду житло чи інше майно, суд за клопотанням обвинуваченого зобов'язаний вжити через відповідні органи заходів для їх збереження. Про вжиті заходи повідомляється обвинувачений.

Порядок виправлення описок й очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні зазначений у ст. 379 КПК, згідно з яким суд має право за власною ініціативою або за заявою учасника кримінального провадження чи іншої заінтересованої особи виправити допущені в судовому рішенні цього суду описки, очевидні арифметичні помилки незалежно від того, набрало судове рішення законної сили чи ні.

Питання про внесення виправлень суд вирішує в судовому засіданні. Учасники судового провадження повідомляються про дату, час і місце засідання. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень.

Ухвалу суду про внесення виправлень у судове рішення чи відмову у внесенні виправлень може бути оскаржено.

Роз'яснення судового рішення, згідно зі ст. 380 КПК, відбувається в тому випадку, якщо судове рішення є незрозумілим, тоді суд, який його ухвалив, за заявою учасника судового провадження чи органу виконання судового рішення ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його зміст.

Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення протягом десяти днів із дня повідомлення особи, яка звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, та учасників судового провадження. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви про роз'яснення рішення.

Копія ухвали про роз'яснення судового рішення не пізніше наступного дня після її постановлення надсилається особі, що звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, учасникам судового провадження, які не були присутні в судовому засіданні.

Ухвалу про роз'яснення судового рішення або відмову в його роз'ясненні може бути оскаржено в апеляційному порядку особою, яка звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, та учасниками судового провадження.

ЛЕКЦІЯ 16

ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за ст. 381-382 КПК України.
2. Провадження в суді присяжних за ст. 383-391 КПК України.

Питання 1. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за ст. 381-382 КПК України

Загальні положення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків зазначені в ст. 381 КПК і передбачають, що суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Спрошене провадження щодо кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами судового провадження, передбаченими КПК, з урахуванням положень параграфу 1 глави 30.

Порядок розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні регламентується ст. 382 КПК і передбачає, що суд у п'ятиденний строк із дня отримання обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні вивчає його та додані до нього матеріали й ухвалює вирок.

Вирок суду за результатами спрощеного провадження ухвалюється в порядку, визначеному КПК, та повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду. У вирок суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оскаржуються учасниками судового провадження.

Суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта, який надійшов із клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне.

Копія вироку за результатами розгляду обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні не пізніше дня, наступного за днем його ухвалення, надсилається учасникам судового провадження.

Вирок за результатами розгляду обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні може бути оскаржений в апеляційному порядку з урахуванням особливостей, передбачених ст. 394 КПК.

Питання 2. Провадження в суді присяжних за ст. 383-391 КПК України

Порядок провадження в суді присяжних закріплений у ст. 383 КПК і передбачає, що кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил КПК з особливостями, установленими параграфом 1 глави 30.

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Усі питання, пов'язані із судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК, судді і присяжні вирішують спільно.

Згідно зі ст. 384 КПК, прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості та правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Відповідно до ст. 385 КПК, після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для звільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.

На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Права й обов'язки присяжного зазначені в ст. 386 КПК, згідно з якою відповідно:

а) *присяжний має право:*

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) із дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни й поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

б) *присяжний зобов'язаний:*

1) правдиво відповісти на запитання головуючого й учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) дотримуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

б) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Порядок відбору присяжних у суді зазначений у ст. 387 КПК і передбачає те, що відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання.

Далі головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, указавши на причину цього, та заявити собі самовідвід.

Також головуючий з'ясовує, чи немає передбачених КПК або законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина в ролі присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їхніх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їхніх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами.

Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений із дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання.

Кожному з присяжних, які з'явилися, учасники судового провадження можуть заявити відвід із підстав, передбачених ст. 75 і 76 КПК.

Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду в складі двох професійних суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі, якщо судді не дійшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним.

Якщо після виконання зазначених вимог, присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження. Якщо в результаті виконання вказаних дій присяжних залишилося менше від необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково.

Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних із дотриманням зазначених правил.

Прізвища відібраних основних і запасних присяжних заносяться до журналу судового засідання в тому порядку, у якому їх було відібрано.

Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

Згідно зі ст. 388 КПК, після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим.

За пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині».

Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі.

Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому КПК, задля забезпечення недопустимості незаконного впливу на присяжного (ст. 389 КПК).

Як передбачено у ст. 390 КПК, присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження в таких випадках:

- 1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених ч. 2 ст. 386 КПК;
- 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону.

Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке ухвалюється в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою.

У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або в разі відсутності запасного присяжного здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому в параграфі 2 главі 30, після чого судове провадження розпочинається спочатку.

Порядок наради і голосування в суді присяжних закріплений у ст. 391 КПК, де зазначається, що нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 КПК, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів.

Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.

Кожен зі складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

ЛЕКЦІЯ 17

ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Судові рішення, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку за ст. 392-395 КПК України.
2. Апеляційна скарга: вимоги, прийняття, наслідки подання, підготовка до розгляду, заперечення, відмова від апеляційної скарги, зміна та доповнення.
3. Межі та порядок апеляційного розгляду скарги за ст. 404-408 КПК України.
4. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції за ст. 409-414 КПК України.
5. Підстави для призначення апеляційною інстанцією нового розгляду в суді першої інстанції та його особливості за ст. 415-419 КПК України.
6. Вирок та ухвали суду апеляційної інстанції, недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого (ст. 420-423 КПК України).

Питання 1. Судові рішення, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку за ст. 392-395 КПК України

Згідно зі ст. 392 КПК, *в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення*, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме:

- 1) вирок, крім випадків, передбачених ст. 394 КПК;
- 2) ухвали про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 3) інші ухвали у випадках, передбачених КПК.

Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених вище, окремому оскарженню не підлягають, крім випадків, визначених КПК. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене попередньо.

В апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК.

Право на апеляційне оскарження має (ст. 393 КПК):

- 1) обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів обвинуваченого;
- 2) обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;
- 3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;
- 4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – у частині, що стосується інтересів неповнолітнього;
- 5) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 6) прокурор;
- 7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;
- 8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

10) інші особи у випадках, передбачених КПК.

Особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень визначені в ст. 394 КПК, яка передбачає, що вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому ст. 381 та ст. 382 КПК, не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Судове рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин, які ніким не оскаржувалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч. 5-7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) потерпілим, його представником, законним представником, виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, установлених ч. 6 чи 7 ст. 474 КПК;

3) прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди в кримінальному провадженні, у якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК угода не може бути укладена.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав:
– призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди;
– ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання;
– невиконання судом вимог, установлених частинами 4, 6, 7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) прокурором виключно з підстав:
– призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди;
– затвердження судом угоди у провадженні, у якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угода не може бути укладена.

Порядок і строки апеляційного оскарження регламентуються ст. 395 КПК, згідно з якою *апеляційна скарга подається*:

1) на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, – через суд, який ухвалив судові рішення;

2) на ухвали слідчого судді – безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Апеляційна скарга, якщо інше не передбачено КПК, може бути подана:

1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – протягом тридцяти днів із дня їх проголошення;

2) на інші ухвали суду першої інстанції – протягом семи днів із дня її оголошення;

3) на ухвалу слідчого судді – протягом п'яти днів із дня її оголошення.

Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення.

Якщо ухвалу суду або слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок було ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, у порядку, передбаченому ст. 382 КПК, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Протягом строку апеляційного оскарження матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані із суду. У цей строк суд зобов'язаний надати учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Питання 2. Апеляційна скарга: вимоги, прийняття, наслідки подання, підготовка до розгляду, заперечення, відмова від апеляційної скарги, зміна та доповнення

Вимоги до апеляційної скарги зазначені в ст. 396 КПК, згідно з якою апеляційна скарга подається в письмовій формі.

В апеляційній скарзі зазначаються:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- 4) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;
- 5) клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;
- 6) перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участь в апеляційному розгляді, вона зазначає це в апеляційній скарзі.

Якщо в апеляційній скарзі зазначаються обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися суду першої інстанції, то в ній зазначаються причини цього.

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо апеляційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга. Цей обов'язок не поширюється на обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом або тримається під вартою.

Дії суду першої інстанції після одержання апеляційних скарг закріплені в ст. 397 КПК, за якою передбачається, що суд першої інстанції через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення надсилає отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції.

Апеляційні скарги, що надійшли після направлення матеріалів кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня після їх надходження направляються до суду апеляційної інстанції.

Згідно зі ст. 398 КПК, апеляційна скарга, що надійшла до суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Отримавши апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам ст. 396 КПК і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Порядок залишення апеляційної скарги без руху, її повернення або відмова відкриття провадження регламентується ст. 399 КПК, згідно з якою суддя-доповідач, установивши, що апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції подано без дотримання вимог, передбачених ст. 396 КПК, постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, у якій зазначаються недоліки скарги і встановлюється достатній строк для їх усунення, який не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу. Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки апеляційної скарги у строк, установлений суддею-доповідачем, вона вважається поданою в день первинного її подання до суду апеляційної інстанції. Протягом трьох днів після усунення недоліків апеляційної скарги і за відсутності перешкод суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Апеляційна скарга повертається, якщо:

- 1) особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;
- 2) апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу;
- 3) апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;
- 4) апеляційну скаргу подано після закінчення строку апеляційного оскарження й особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями ст. 394 КПК.

Копія ухвали про повернення апеляційної скарги, відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу, разом з апеляційною скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в касаційному порядку.

Залишення апеляційної скарги без руху або її повернення не позбавляють права повторного звернення до суду апеляційної інстанції в порядку, передбаченому КПК, у межах строку на апеляційне оскарження.

Наслідками подання апеляційної скарги, передбаченими ст. 400 КПК є те, що подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання, крім випадків, установлених КПК.

Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, крім випадків, установлених КПК.

Порядок підготовки до апеляційного розгляду закріплений у ст. 401 КПК, і починається з того, що суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції:

- 1) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями апеляційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки й установлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу;
- 2) пропонує учасникам судового провадження подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу;
- 3) вирішує інші клопотання, у тому числі щодо обрання, зміни або скасування запобіжного заходу;
- 4) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду.

Усі судові рішення судді-доповідача під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються учасникам судового провадження.

Після закінчення підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду.

Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання.

Заперечення на апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції, згідно зі ст. 402 КПК, мають право подати до суду апеляційної інстанції особи, зазначені в ст. 393 КПК у письмовій формі протягом установленого судом апеляційної інстанції строку.

У запереченні на апеляційну скаргу зазначається:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- 4) номер кримінального провадження в суді апеляційної інстанції, якщо він повідомлений судом апеляційної інстанції;
- 5) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- 6) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на апеляційну скаргу;
- 7) перелік матеріалів, які додаються.

У запереченні на апеляційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь в апеляційному розгляді.

Заперечення на апеляційну скаргу підписується особою, яка його подає.

Загальні положення відмови від апеляційної скарги, зміни і доповнення апеляційної скарги під час апеляційного провадження закріплені в ст. 403 КПК і передбачають, що особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення апеляційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, проти закриття провадження у зв'язку з відмовою від апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції своєю ухвалою закриває апеляційне провадження.

До початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її. У такому разі суд апеляційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої апеляційної скарги і подання заперечень на неї.

Внесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на апеляційне оскарження не допускається.

Питання 3. Межі та порядок апеляційного розгляду скарги за ст. 404-408 КПК України

Межі перегляду судом апеляційної інстанції, які зазначені в ст. 404 КПК і передбачають, що суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги.

Суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про

застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення.

За клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, установлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

Суд апеляційної інстанції не має права розглядати обвинувачення, що не було висунуте в суді першої інстанції.

Апеляційний розгляд, як зазначено в ст. 405 КПК, здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 31.

Після виконання дій, передбачених ст. 342-345 КПК, і вирішення клопотань суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах та запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали.

Для висловлення доводів, а також у судових дебатах першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами КПК або рішенням суду апеляційної інстанції є обов'язковою, апеляційний розгляд відкладається.

Перед виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення щодо законності та обґрунтованості вироку суду першої інстанції обвинуваченому, який брав участь в апеляційному розгляді, надається останнє слово.

У ст. 406 КПК передбачений порядок письмового апеляційного провадження, згідно з яким суд апеляційної інстанції має право ухвалити судове рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Якщо під час письмового провадження суд апеляційної інстанції дійде висновку, що необхідно провести апеляційний розгляд, він призначає такий розгляд.

Якщо проводилося письмове апеляційне провадження, копія судового рішення апеляційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів із дня його підписання.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право (ст. 407 КПК):

- 1) залишити вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінити вирок або ухвалу;
- 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;
- 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім рішень, передбачених п. 1-5, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо угоду було укладено під час судового провадження;

2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угоду було укладено під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити ухвалу без змін;

2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

У порядку ст. 408 КПК суд апеляційної інстанції змінює вирок у разі:

1) пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого;

2) зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;

3) зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення;

4) в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції змінює ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру в разі:

1) зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

2) пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру.

Питання 4. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції за ст. 409-414 КПК України

Згідно зі ст. 409 КПК, підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є:

1) неповнота судового розгляду;

2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;

3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;

4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого. Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів.

За ст. 410 КПК, *неповним визнається судовий розгляд*, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема в разі, якщо:

1) судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обгрунтованого та справедливого судового рішення;

2) необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, установлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

У ст. 411 КПК передбачено, що *судове рішення* вважається таким, яке *не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження*, якщо:

1) висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;

2) суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки;

3) за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші;

4) висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять істотні суперечності.

Вирок та ухвала підлягають скасуванню чи зміні із зазначених підстав лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження вплинула чи могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Відповідно до ст. 412 КПК, *істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону* є такі порушення вимог КПК, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обгрунтоване судове рішення.

Судове рішення в будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо:

1) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито;

2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду;

3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;

4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;

5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;

6) порушено правила підсудності;

7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції.

Підставами неправильного застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, які закріплені в ст. 413 КПК, є:

1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;

2) застосування закону, який не підлягає застосуванню;

3) неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту;

4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Згідно зі ст. 414 КПК, невідповідним ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, установлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість.

Питання 5. Підстави для призначення апеляційною інстанцією нового розгляду в суді першої інстанції та його особливості за ст. 415-419 КПК України

Підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції закріплені в ст. 415 КПК, які передбачають, що суд апеляційної інстанції скасовує вирок чи ухвалу суду і призначає новий розгляд, якщо:

- 1) встановлено порушення, передбачені п. 2, 3, 4, 5, 6, 7 ч. 2 ст. 412 КПК;
- 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які, очевидно, викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою;
- 3) судові рішення ухвалено чи підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд.

Призначаючи новий розгляд у суді першої інстанції, суд апеляційної інстанції не має права вирішувати наперед питання про доведеність чи недоведеність обвинувачення, достовірність або недостовірність доказів, переваги одних доказів над іншими, застосування судом першої інстанції того чи іншого закону України про кримінальну відповідальність та покарання.

Висновки і мотиви, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції при новому розгляді.

Особливості нового розгляду судом першої інстанції, передбачені ст. 416 КПК, а саме: після скасування судом апеляційної інстанції вироку або ухвали про закриття кримінального провадження чи про застосування, відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суд першої інстанції здійснює судові провадження згідно з вимогами розділу IV КПК в іншому складі суду.

При новому розгляді в суді першої інстанції допускається застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення та посилення покарання тільки за умови, якщо вирок було скасовано за апеляційною скаргою прокурора або потерпілого чи його представника у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання.

При новому розгляді в суді першої інстанції питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру правова кваліфікація діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність як більш тяжкого, допускається за умови, якщо на цій підставі було подано апеляційну скаргу прокурором чи потерпілим або його представником.

Згідно зі ст. 417 КПК, суд апеляційної інстанції, установивши обставини, передбачені ст. 284 КПК, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження.

Відповідно до ст. 418 КПК, у випадку, передбаченому п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК, суд апеляційної інстанції ухвалює вирок. Будь-яке інше рішення суд апеляційної інстанції приймає у формі ухвали.

Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. 368-380 КПК.

Ухвала суду апеляційної інстанції складається з (ст. 419 КПК):

- 1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її постановлення; найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, імені та по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; імен (найменувань) учасників судового провадження;

2) мотивувальної частини із зазначенням: короткого змісту вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження; установлених судом першої інстанції обставин; установлених судом апеляційної інстанції обставин із посиланням на докази, а також мотивів визнання окремих доказів недопустимими чи неналежними; мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;

3) резолютивної частини із зазначенням: висновку суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; рішення щодо запобіжного заходу; розподілу процесуальних витрат; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

При залишенні апеляційної скарги без задоволення в ухвалі суду апеляційної інстанції мають бути зазначені підстави, з яких апеляційну скаргу визнано необґрунтованою.

При скасуванні або зміні судового рішення в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість вироку чи ухвали.

Питання 6. Вирок та ухвали суду апеляційної інстанції, недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого (ст. 420-423 КПК України)

Згідно зі ст. 420 КПК, суд апеляційної інстанції скасовує вирок суду першої інстанції й ухвалює свій вирок у разі:

- 1) необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення;
- 2) необхідності застосування більш суворого покарання;
- 3) скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;
- 4) неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

Вирок суду апеляційної інстанції повинен відповідати загальним вимогам до вироків. Крім того, у вироку суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру і постановляє свою ухвалу в разі:

- 1) необхідності правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого;
- 2) застосування більш суворого виду примусових заходів медичного чи виховного характеру;
- 3) скасування необґрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Порядок недопустимості погіршення правового становища обвинуваченого передбачений у ст. 421 КПК і передбачає, що обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасований лише в разі, якщо апеляційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник, а

також на підставі апеляційної скарги обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав виправдання.

Ухвала суду першої інстанції про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру може бути скасована у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, та суворіший вид примусових заходів медичного чи виховного характеру лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Ухвала суду першої інстанції про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, може бути скасована лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Ухвала суду першої інстанції може бути скасована з метою погіршення становища особи, щодо якої вона постановлена, лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Порядок перевірки ухвал слідчого судді визначений у ст. 422 КПК і передбачає, що суддя-доповідач, отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніш як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду.

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніш як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

У порядку ст. 423 КПК, після закінчення апеляційного провадження матеріали кримінального провадження не пізніш як у семиденний строк, а в провадженні за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді – не пізніш як у триденний строк направляються до суду першої інстанції.

ЛЕКЦІЯ 18

ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, право на касаційне оскарження, порядок та строки.
2. Вимоги до касаційної скарги, порядок відкриття провадження, підстави для залишення скарги без руху або для її повернення.
3. Підготовка до касаційного розгляду, подання заперечень на скаргу (ст. 430-432 КПК України).
4. Межі й порядок перегляду рішень судом касаційної інстанції, підстави для скасування або зміни судового рішення (ст. 433-438 КПК України).
5. Новий розгляд справи судом першої або апеляційної інстанції, закриття провадження судом касаційної інстанції, її судові рішення (ст. 439-443 КПК України).

Питання 1. Перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, право на касаційне оскарження, порядок та строки

Судові рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, закріплені в ст. 424 КПК, і це є:

1) вирок та ухвали про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку;

2) судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.

Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПК. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені в касаційному порядку:

- 1) засудженням, його захисником, законним представником виключно з підстав:
 - призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання;
 - невиконання судом вимог, установлених ч. 4-7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди;
- 2) потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав:
 - призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди;
 - ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч. 6 чи ч. 7 ст. 474 КПК;
 - нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди;
- 3) прокурором виключно з підстав:
 - призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди;
 - затвердження судом угоди в провадженні, у якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угода не може бути укладена.

Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Згідно зі ст. 425 КПК, касаційну скаргу мають право подати:

1) засуджений, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;

2) виправданий, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;

3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;

4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, – у частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

6) прокурор;

7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги.

Питання 2. Вимоги до касаційної скарги, порядок відкриття провадження, підстави для залишення скарги без руху або для її повернення

Порядок і строки касаційного оскарження визначені в ст. 426 КПК, яка передбачає, що касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції протягом трьох місяців із дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засуджений, який тримається під вартою, має право подати касаційну скаргу в той самий строк із дня вручення йому копії судового рішення.

Протягом строку, встановленого на касаційне оскарження, матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані з суду, який виконує судові рішення, окрім суду касаційної інстанції.

Вимоги до касаційної скарги закріплені в ст. 427 КПК, згідно з якими касаційна скарга подається в письмовій формі і в ній повинно бути зазначено:

1) найменування суду касаційної інстанції;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

3) судові рішення, що оскаржується;

4) обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;

5) вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;

6) перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участі в касаційному розгляді, вона зазначає це в касаційній скарзі.

Касаційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо касаційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК.

До касаційної скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються в кількості, необхідній для надіслання сторонам кримінального провадження й учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на засудженого, який тримається під вартою.

Порядок відкриття касаційного провадження регламентується ст. 428, згідно з якою суд касаційної інстанції відкриває касаційне провадження протягом п'яти днів із дня надходження касаційної скарги, якщо немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного провадження. Питання про відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження.

Суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо:

1) касаційну скаргу подано на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку;

2) із касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає.

Суд касаційної інстанції вправі відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо касаційну скаргу подано на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку, без перевірки відповідності касаційної скарги вимогам ст. 427 КПК.

Суд касаційної інстанції не вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, якщо з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає у випадку, якщо оскаржується судові рішення, яким, згідно з положеннями ст. 437 КПК, судом апеляційної інстанції було погіршено становище підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого.

Про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу.

Копія ухвали про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження разом із касаційною скаргою та всіма доданими до неї матеріалами невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Порядок залишення касаційної скарги без руху або її повернення закріплений у ст. 429 КПК, згідно з яким суд касаційної інстанції, установивши, що касаційну скаргу подано без дотримання вимог, передбачених ст. 427 КПК, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, у якій зазначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Копія ухвали про залишення касаційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки касаційної скарги у строк, установлений судом, вона вважається поданою в день первинного її подання до суду касаційної інстанції. Протягом п'яти днів після усунення недоліків касаційної скарги чи закінчення строку, установленого для усунення недоліків касаційної скарги, суд касаційної інстанції вирішує питання про відкриття касаційного провадження.

Касаційна скарга повертається, якщо:

1) особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;

2) її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу;

3) вона подана після закінчення строку касаційного оскарження, й особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом із касаційною скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Залишення касаційної скарги без руху або її повернення не позбавляє права повторного звернення до суду касаційної інстанції в порядку, передбаченому КПК, у межах строку на касаційне оскарження.

Питання 3. Підготовка до касаційного розгляду, подання заперечень на скаргу (ст. 430-432 КПК України)

Загальні положення підготовки касаційного розгляду визначені в ст. 430 КПК, яка починається з того, що суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження:

- 1) надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу;
- 2) витребує матеріали кримінального провадження;
- 3) вирішує заявлені клопотання;
- 4) вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- 5) вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки провадження до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвали надсилаються учасникам судового провадження.

Після проведення підготовчих дій та отримання матеріалів кримінального провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду.

Засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що тримається під вартою, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання.

У порядку ст. 431 КПК, особи, зазначені в ст. 425 КПК, мають право подати до суду касаційної інстанції *заперечення на касаційну скаргу* в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

Заперечення на касаційну скаргу має містити:

- 1) найменування суду касаційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 3) вказівку на судові рішення, яке оскаржується;
- 4) номер кримінального провадження в суді касаційної інстанції, якщо він повідомлений судом касаційної інстанції;
- 5) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- 6) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу;
- 7) перелік матеріалів, які додаються.

У запереченні на касаційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь у касаційному розгляді, і підписується особою, яка його подає.

Відмова від касаційної скарги, зміна й доповнення касаційної скарги під час касаційного провадження здійснюється згідно з положеннями ст. 403 КПК.

Питання 4. Межі й порядок перегляду рішень судом касаційної інстанції, підстави для скасування або зміни судового рішення (ст. 433-438 КПК України)

Межі перегляду судом касаційної інстанції встановлені ст. 433 КПК, яка передбачає, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, установлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Якщо задоволення скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення.

У порядку ст. 434 КПК, касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 32.

Після виконання дій, передбачених ст. 342-345 КПК, і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи. Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, установивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких, згідно з вимогами КПК або рішенням суду касаційної інстанції, є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається.

Після закінчення касаційного розгляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Також, згідно ст. 435 КПК, суд касаційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Якщо проводилося письмове касаційне провадження, копія судового рішення суду касаційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів із дня після його підписання.

У порядку ст. 436 КПК, суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

У ст. 437 КПК недопустимість погіршення правового становища виправданого та засудженого передбачається тим, що суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання.

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише в разі, якщо з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

Підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є (ст. 438 КПК):

- 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

При вирішенні питання про наявність зазначених підстав суд касаційної інстанції має керуватися ст. 412-414 КПК.

Суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок, ухвалу про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, ухвалу про закриття кримінального провадження лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Питання 5. Новий розгляд справи судом першої або апеляційної інстанції, закриття провадження судом касаційної інстанції, її судові рішення (ст. 439-443 КПК України)

Згідно зі ст. 439 КПК, новий розгляд справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції починається з того, що після скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно із загальними вимогами, передбаченими КПК, в іншому складі суду.

Вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому розгляді.

При новому розгляді в суді першої чи апеляційної інстанції застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за умови, що вирок було скасовано у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого чи його представника, а також якщо при новому розгляді буде встановлено, що обвинувачений учинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення.

За ст. 440 КПК, суд касаційної інстанції, установивши обставини, передбачені ст. 284 КПК, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження.

У ст. 441 КПК зазначається, що з усіх процесуальних питань суд касаційної інстанції постановляє ухвали. Судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. 368-380 КПК.

Ухвала суду касаційної інстанції складається з (ст. 442 КПК):

- 1) вступної частини із зазначенням:

- дати і місця її постановлення;
 - найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання;
 - найменування (номера) кримінального провадження;
 - прізвища, імені й по батькові обвинуваченого, засудженого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання;
 - закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа;
 - імен (найменувань) учасників судового провадження;
- 2) мотивувальної частини із зазначенням:
- короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень;
 - узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу;
 - узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження;
 - установлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин;
 - мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;
- 3) резолютивної частини із зазначенням:
- висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги;
 - розподілу процесуальних витрат;
 - строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

При залишенні касаційної скарги без задоволення в ухвалі зазначається, якими нормами права спростовуються її доводи.

При скасуванні або зміні судових рішень в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення.

За ст. 443 КПК, після закінчення касаційного провадження матеріали кримінального провадження не пізніше як у семиденний строк направляються до суду першої інстанції, якщо інше не впливає із судового рішення суду касаційної інстанції.

ЛЕКЦІЯ 19

ПРОВАДЖЕННЯ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Підстави, особи та строки для перегляду судових рішень у Верховному Суді України за ст. 444-447 КПК України.
2. Вимоги і порядок подання заяви про перегляд судових рішень у Верховному Суді України за ст. 448-449 КПК України.
3. Повноваження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за ст. 450-451 КПК України.
4. Підготовка та порядок перегляду судового рішення у Верховному Суді України (ст. 452-453 КПК України).
5. Повноваження та ухвали Верховного Суду України, обов'язковість його судових рішень (ст. 454-458 КПК України).

Питання 1. Підстави, особи та строки для перегляду судових рішень у Верховному Суді України за ст. 444-447 КПК України

Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, згідно зі ст. 445 КПК, є:

1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень;

2) установлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Перегляд судових рішень із підстави, передбаченої п. 2, із метою застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або збільшити обсяг обвинувачення чи з інших підстав погіршити становище засудженого, а також виправдувального вироку, ухвали чи постанови про закриття справи не допускається.

У порядку ст. 446 КПК, особи, визначені в ст. 425 КПК, мають право подати заяву про перегляд судового рішення з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, після його перегляду в касаційному порядку.

Заяву про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, управи подати особа, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною.

Заява про перегляд судового рішення Верховного Суду України в кримінальній справі може бути подана з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК.

Не може бути подано заяву про перегляд ухвал суду касаційної інстанції, які не перешкоджають провадженню у справі. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до заяви про перегляд судового рішення, ухваленого за наслідками касаційного провадження.

Строк подання заяви про перегляд судового рішення зазначений у ст. 447 КПК і передбачає, що:

1) заява про перегляд судового рішення з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, подається протягом трьох місяців із дня ухвалення судового рішення, стосовно якого заявлено клопотання про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, на яке здійснюється посилення на підтвердження цієї підстави, якщо його ухвалено пізніше;

2) заява про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, може бути подана протягом трьох місяців із дня, коли особі, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного;

3) перегляд виправдувального вироку, ухвали про закриття справи або інших судових рішень із метою погіршення становища засудженого з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, допускається лише протягом установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, але не пізніше одного року з дня постановлення такого судового рішення.

Відбуття покарання або смерть засудженого не є перешкодою для перегляду справи в інтересах його реабілітації.

У разі пропущення встановленого строку з причин, визнаних поважними, суд за клопотанням особи, яка подала заяву про перегляд судового рішення, може поновити цей строк. Заява про перегляд судового рішення залишається без розгляду, якщо особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, а також якщо в поновленні строку відмовлено. Питання про поновлення строку для подання заяви про перегляд судового рішення або про залишення заяви без розгляду вирішується судом без виклику учасників судового провадження та за результатами розгляду постановляється відповідна ухвала.

Питання 2. Вимоги і порядок подання заяви про перегляд судових рішень у Верховному Суді України за ст. 448-449 КПК України

Згідно з вимогами до заяви про перегляд судового рішення, зазначеними в ст. 448 КПК, заява про перегляд судового рішення Верховним Судом України подається в письмовій формі.

У заяві про перегляд судового рішення зазначаються:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) особа, яка подає заяву, а також її поштова адреса, номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) конкретні різні за змістом судові рішення, у яких має місце неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, якщо заява подана з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень;

4) обґрунтування необхідності перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, якщо заяву подано з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

- 5) вимоги особи, яка подає заяву;
- 6) у разі необхідності – клопотання;
- 7) перелік матеріалів, які додаються.

Заява підписується особою, яка її подає. До заяви додається оформлений належним чином документ, що підтверджує повноваження особи, яка її подає, відповідно до вимог КПК.

Порядок подання заяви про перегляд судового рішення закріплений ст. 449 КПК і передбачає, що заява про перегляд судового рішення подається до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

До заяви додаються:

1) копії заяви відповідно до кількості учасників судового провадження (крім випадку, якщо заява подається особою, яка тримається під вартою);

2) копії судових рішень, про перегляд яких подано заяву;

3) копії різних за змістом судових рішень, у яких має місце неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, якщо заява про перегляд судових рішень подається з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень;

4) копія рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, або клопотання про витребування такої копії рішення, якщо її немає в розпорядженні особи, яка подає заяву, – якщо заява про перегляд судових рішень подається з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Питання 3. Повноваження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за ст. 450-451 КПК України

Перевірка відповідності заяви вимогам КПК Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ регламентується ст. 450 КПК, у якій зазначається, що заява про перегляд судового рішення, яка надійшла до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, реєструється в день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Суддя-доповідач протягом трьох днів здійснює перевірку відповідності заяви вимогам КПК. У разі, якщо заяву подано без дотримання вимог ст. 448 і 449 КПК, заявник письмово повідомляється про недоліки заяви та строк, протягом якого він зобов'язаний їх усунути.

Якщо заявник усунув недоліки заяви в установленний строк, вона вважається поданою в день первинного її подання до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Заява повертається заявнику в разі, якщо:

- 1) заявник не усунув її недоліки протягом встановленого строку;

- 2) заяву подано особою, яка не наділена правом на подання такої заяви;
- 3) заяву подано від імені особи, яка не має відповідних повноважень;
- 4) є ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову в допуску справи до провадження за наслідками її розгляду, постановлена з аналогічних підстав.

Повернення заяви із зазначених підстав не перешкоджає повторному зверненню в разі належного оформлення заяви або з інших підстав, ніж ті, які були предметом розгляду.

Згідно зі ст. 451 КПК, вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією в складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка формується без участі суддів, що ухвалили рішення, яке оскаржується.

Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом п'ятнадцяти днів із дня надходження заяви постановляє ухвалу. Ухвала постановляється в нарадчій кімнаті з дотриманням вимог, передбачених ст. 367 і 375 КПК, без виклику учасників судового провадження. Ухвала про допуск справи до провадження або про відмову в такому допуску має бути вмотивованою.

Ухвала про допуск справи до провадження разом із самою заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається до Верховного Суду України протягом п'яти днів із дня її постановлення. Копія ухвали про допуск справи надсилається разом із копією заяви учасникам судового провадження, а в разі відмови в допуску – особі, яка подала заяву.

Якщо за результатами розгляду питання про допуск справи до провадження з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, буде встановлено, що порушення Україною міжнародних зобов'язань є наслідком недотримання норм процесуального права, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі та вирішує питання про необхідність витребування справи. Розгляд такої справи здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за правилами, установленними для перегляду справ у касаційному порядку.

Питання 4. Підготовка та порядок перегляду судового рішення у Верховному Суді України (ст. 452-453 КПК України)

Порядок підготовки до перегляду судового рішення у Верховному Суді України визначений у ст. 452 КПК і полягає в тому, що ухвала про допуск справи до провадження разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами реєструється в день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Суддя-доповідач протягом трьох днів постановляє ухвалу про відкриття провадження та надсилає її копії учасникам судового провадження.

Суддя-доповідач протягом п'ятнадцяти днів із дня відкриття провадження здійснює підготовку до перегляду судового рішення Верховним Судом України:

- 1) виносить ухвалу про витребування матеріалів справи та направляє її до відповідного суду;
- 2) визначає порядок розгляду справи (у відкритому або закритому судовому засіданні у випадках, установлених КПК);

3) вирішує питання про поновлення строку для подання заяви про перегляд судового рішення або про залишення заяви без розгляду, якщо таке питання не розглядалося у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

4) має право доручати відповідним фахівцям Науково-консультативної ради при Верховному Суді України підготувати науковий висновок щодо норми закону України про кримінальну відповідальність, яка неоднаково застосована судом касаційної інстанції щодо подібних суспільно небезпечних діянь;

5) має право визначати органи державної влади, представники яких можуть надати в суді пояснення, корисні для вирішення справи, та дає розпорядження про їх виклик до суду;

6) здійснює інші заходи, необхідні для вирішення питання про усунення розбіжностей у застосуванні норми матеріального права.

За результатами проведення підготовчих дій суддя-доповідач готує доповідь та постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення справи до розгляду Верховним Судом України.

Порядок розгляду справи Верховним Судом України зазначений у ст. 453, згідно з якою справа про перегляд судового рішення з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, розглядається на засіданні Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України.

Справа про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, розглядається на спільному засіданні всіх судових палат Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Верховного Суду України, визначеного законом.

Відкриття судового засідання, роз'яснення його учасникам прав та обов'язків, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу здійснюються за правилами параграфу 3 глави 28 КПК.

Після проведення зазначених процесуальних дій та розгляду клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі про зміст вимог, викладених у заяві, яка надійшла до Верховного Суду України, та результати проведених ним підготовчих дій.

Особа, яка подала заяву до Верховного Суду України, у разі її прибуття в судові засідання має право надати пояснення по суті заявлених вимог. Якщо такі заяви, крім сторони обвинувачення, подали інші особи, першою дає пояснення сторона обвинувачення. Для з'ясування сутності норми закону України про кримінальну відповідальність, яка неоднаково застосована, можуть заслуховуватися пояснення представників органів державної влади.

Неприбуття учасників судового провадження, які належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, для участі в судовому засіданні не перешкоджає судовому розгляду справи.

Після закінчення заслуховування пояснень зазначених осіб суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Нарада суддів проводиться з дотриманням вимог, передбачених ст. 367 і 375 КПК.

Строк розгляду заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України не може перевищувати одного місяця з дня надходження справи до суду.

Питання 5. Повноваження та ухвали Верховного Суду України, обов'язковість його судових рішень (ст. 454-458 КПК України)

Повноваження Верховного Суду України регламентуються ст. 454 КПК і полягають у тому, що за наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду постановляється одна з таких ухвал:

- 1) про повне або часткове задоволення заяви;
- 2) про відмову в задоволенні заяви.

Судді, які не погоджуються з ухвалою, можуть висловити окрему думку, що додається до ухвали.

Ухвала Верховного Суду України є остаточною і не може бути оскаржена, крім як із підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК.

Згідно зі ст. 455 КПК, Верховний Суд України задовольняє заяву в разі наявності однієї з передбачених підстав.

Якщо Верховний Суд України встановить, що судове рішення у справі, яка переглядається з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень, є незаконним, він скасовує його повністю чи частково, змінює його й ухвалює нове судове рішення або направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. У мотивувальній частині ухвали має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання. У резолютивній частині нового судового рішення має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь.

Якщо судове рішення у справі переглядається з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, Верховний Суд України скасовує оскаржуване рішення повністю або частково і має право ухвалити нове судове рішення або направити справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення.

Ухвала Верховного Суду України про задоволення заяви має бути вмотивованою.

Відповідно до ст. 456 КПК, Верховний Суд України відмовляє в задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

Ухвала про відмову в задоволенні заяви повинна бути вмотивованою. У мотивувальній частині ухвали про відмову в задоволенні заяви у зв'язку з правильним застосуванням судом касаційної інстанції норми закону України про кримінальну відповідальність має міститися обґрунтування з цього питання, а в резолютивній частині – висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь.

Ухвала Верховного Суду України повинна бути виготовлена та направлена учасникам судового провадження не пізніше п'яти днів із дня закінчення розгляду справи (ст. 457 КПК).

За ст. 458 КПК, висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалах, у випадках, передбачених у ч. 2 ст. 455 і ч. 2 ст. 456 КПК, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України.

Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Рішення Верховного Суду України, ухвалені за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ст. 445 КПК, підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті Верховного Суду України не пізніш як через десять днів із дня їх ухвалення.

ЛЕКЦІЯ 20

ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Особи, строки, вимоги до заяви та підстави для здійснення провадження за нововиявленими обставинами (ст. 459-462 КПК України).
2. Порядок подання заяви, відкриття, здійснення, відмова та судові рішення в провадженні за нововиявленими обставинами (ст. 463-467 КПК України).

Питання 1. Особи, строки, вимоги до заяви і підстави для здійснення провадження за нововиявленими обставинами (ст. 459-462 КПК України)

Згідно зі ст. 459 КПК, судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами.

Нововиявленими обставинами визнаються:

1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;

2) зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

4) визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом;

5) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Обставини, передбачені п. 2 і 3, повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили, а в разі неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами розслідування.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час здійснення провадження, не допускається.

Учасники судового провадження мають право подати заяву про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили (ст. 460 КПК).

Строк звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами закріплений у ст. 461 КПК і передбачає, що заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

За наявності обставин, які підтверджують учинення особою більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж те, за яке вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення.

За наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено.

Вимоги до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами зазначені в ст. 462 і передбачають, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається в письмовій формі.

У заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами зазначаються:

- 1) найменування суду, до якого подається заява про перегляд;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими обставинами подається заява;
- 4) обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається із заявою, під час судового розгляду;
- 5) обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву, до суду;
- 6) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заява підписується особою, яка її подає. Якщо заяву подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК.

До заяви додаються копії заяви в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на особу, яка тримається під вартою.

Особа, яка подає заяву, має право додати до неї документи або копії документів, які мають значення для кримінального провадження і не були відомі на час ухвалення судового рішення.

Питання 2. Порядок подання заяви, відкриття, здійснення, відмова та судові рішення в провадженні за нововиявленими обставинами (ст. 463-467 КПК України)

Як зазначено в ст. 463 КПК, заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в разі вчинення суддею злочину, унаслідок якого ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був.

Порядок відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами регламентується ст. 464 КПК і зводиться до такого. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, що надійшла до суду, передається в порядку черговості судді суду. У розгляді заяви та перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами не має права брати участь суддя, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання.

Не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам ст. 462 КПК і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими ст. 462 КПК, застосовуються правила ч. 3 ст. 429 КПК. Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою

про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами й усіма доданими до неї матеріалами.

Відкривши кримінальне провадження за нововиявленими обставинами, суддя надсилає учасникам судового провадження копії ухвали про відкриття провадження, заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє зазначених осіб.

За ст. 465 КПК особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, має право відмовитися від заяви до початку судового розгляду. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває кримінальне провадження за нововиявленими обставинами, про що постановляє ухвалу.

Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, не має права повторно звертатися до суду з такою самою заявою з тих же підстав.

Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами зазначений ст. 466 КПК і передбачає, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом протягом двох місяців із дня її надходження згідно з правилами, передбаченими КПК для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд.

Учасники судового провадження повідомляються про дату, час та місце розгляду заяви. Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви і перегляду судового рішення.

Суд своєю ухвалою має право зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими обставинами, до закінчення перегляду.

Суд має право не досліджувати докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оскаржуються.

Згідно зі ст. 467 КПК, суд має право скасувати вирок чи ухвалу й ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення. При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції.

Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами може бути оскаржене в порядку, передбаченому КПК для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції. Із набранням законної сили новим судовим рішенням утрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні.

ЛЕКЦІЯ 21

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Лекція висвітлює такі питання:

1. Ініціювання, укладання, зміст, наслідки укладання й затвердження угоди в кримінальному провадженні за ст. 468-473 КПК України.
2. Судове провадження на підставі угоди в кримінальному провадженні за ст. 474 КПК України.
3. Вирок на підставі угоди в кримінальному провадженні та наслідки її невиконання (ст. 475-476 КПК України).

Питання 1. Ініціювання, укладання, зміст, наслідки укладання й затвердження угоди в кримінальному провадженні за ст. 468-473 КПК України

У кримінальному провадженні може бути укладено такі види угод (ст. 468 КПК):

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Порядок ініціювання та укладення угоди передбачений ст. 469 КПК, який установлює, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, унаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий, не допускається.

Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

У разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) із підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

У разі, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

У разі, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) із потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості (ст. 470 КПК):

1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого в проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування та судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Зміст угоди про примирення закріплений у ст. 471 КПК, а саме: в угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх учинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК, наслідки невиконання угоди.

В угоді зазначається дата її укладення, вона скріплюється підписами сторін.

За ст. 472 КПК, в угоді про визнання винуватості зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваного чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, учиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК, наслідки невиконання угоди.

В угоді зазначається дата її укладення, вона скріплюється підписами сторін.

Наслідки укладення та затвердження угоди зазначені в ст. 473 КПК, а саме:

1) для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 і 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК;

2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 і 424 КПК та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з

положеннями ст. 394 та 424 КПК, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК.

Питання 2. Судове провадження на підставі угоди в кримінальному провадженні за ст. 474 КПК України

Загальний порядок судового провадження на підставі угоди визначений у ст. 474 КПК який передбачає, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливанням часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання також ще раз повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК;

3) характер кожного обвинувачення;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом.

Крім того, перед ухваленням рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати в потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК.

Суд зобов'язаний переконатися в судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди в разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх.

Суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

- 1) умови угоди суперечать вимогам КПК та/або закону, у тому числі допущено неправильну правову кваліфікацію кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;
- 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;
- 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;
- 4) існують обгрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;
- 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;
- 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються в загальному порядку.

Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Питання 3. Вирок на підставі угоди в кримінальному провадженні та наслідки її невиконання (ст. 475-476 КПК України)

Згідно зі ст. 475 КПК, якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і визначає узгоджену сторонами міру покарання.

Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених нижче.

Мотивувальна частина вироку на підставі угоди має містити:

– формулювання обвинувачення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа;

– відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначену міру покарання;

– мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам КПК та закону й ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався.

У *резолютивній частині* вироку на підставі угоди має міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень та остаточної міри покарання, а також інші відомості, передбачені ст. 374 КПК.

Вирок на підставі угоди може бути оскаржений у порядку, передбаченому КПК, із підстав, передбачених ст. 394 КПК.

Наслідки невиконання угоди закріплені в ст. 476 КПК і передбачають, що в разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи

прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, із клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для судового розгляду.

Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

Ухвала про скасування вироку, яким була затверджена угода, або про відмову в скасуванні вироку може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, установлені законом.

ЛЕКЦІЇ 22-23

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА ЩОДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Лекції висвітлюють такі питання:

1. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.
2. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб за ст. 480-483 КПК України.

Питання 1. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення закріплене в ст. 477 КПК, тобто в цьому випадку є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених:

1) частиною першою статті 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), статтею 125 (умисне легке тілесне ушкодження), частиною першою статті 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), статтею 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), частиною першою статті 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), статтею 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), частиною першою статті 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), статтею 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), частиною першою статті 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 162 (порушення недоторканності житла без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 176 (порушення авторського права і суміжних прав без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 177 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), статтею 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду), статтею 182 (порушення недоторканності приватного життя), частиною першою статті 194 (умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин), статтею 195 (погроза знищення майна), статтею 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), статтею 203¹ (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), частиною першою статті 206 (протидія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин), статтею 219

(доведення до банкрутства – щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам), статтю 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), статтю 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), статтю 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці), статтю 232¹ (незаконне використання інсайдерської інформації – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб), статтю 232² (приховування інформації про діяльність емітента), частиною першою статті 355 (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань без обтяжуючих обставин), статтю 356 (самоправство – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника), частиною першою статті 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, учинені особою, яка має право доступу до неї, без обтяжуючих обставин), статтю 364¹ (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статтю 365¹ (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статтю 365² (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) Кримінального кодексу України;

2) частиною другою статті 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), частиною другою статті 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за винятком випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), статтю 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), частиною першою статті 130 (свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини), частиною першою статті 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини без обтяжуючих обставин), частиною другою статті 152 (звільнення, учинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених статтями 153-155 Кримінального кодексу України), частиною першою статті 153 (насилницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), частиною першою статті 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин), частиною другою статті 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку за обтяжуючих обставин), частиною другою статті 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, учинені особою, яка має право доступу до неї) Кримінального кодексу України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;

3) статтю 185 (крадіжка, крім крадіжки, учиненої організованою групою), статтю 186 (грабіж, крім грабежу, учиненого організованою групою), статтю 189 (вимагання, крім вимагання, учиненого організованою групою, а також поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), статтю 190 (шахрайство, крім шахрайства, учиненого організованою групою), статтю 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім учиненого

організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), статтею 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), частинами першою або другою статті 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом без особливо обтяжуючих обставин), статтею 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження) Кримінального кодексу України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого.

Згідно зі ст. 478 КПК, потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

За ст. 479 КПК, відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї.

Питання 2. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб за ст. 480-483 КПК України

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно (ст. 480 КПК):

- 1) народного депутата України;
- 2) судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- 3) кандидата в Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора України, його заступника.

У порядку ст. 481 письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Київ або Севастополь у межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату в Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові Рахункової палати, його першому заступнику, заступнику, головному контролеру, секретарю Рахункової палати, заступникам Генерального прокурора України – Генеральним прокурором України;

3) судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя – Генеральним прокурором України або його заступником;

4) Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання й обрання запобіжного заходу закріплені в ст. 482 КПК і зводяться до такого. Затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, житлового чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що, відповідно до закону, обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише в разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Особливості порядку притягнення народного депутата України до відповідальності визначаються Конституцією України, Законом України «Про статус народного депутата України», Регламентом Верховної Ради України та цим Кодексом.

Згідно зі ст. 483 КПК, про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються:

- 1) щодо адвокатів – відповідні органи адвокатського самоврядування;
- 2) щодо інших категорій осіб, передбачених ст. 480 КПК, – органи та службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад.

ЛЕКЦІЇ 24-25

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ

Лекції висвітлюють такі питання:

1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 484-489 КПК України).
2. Особливості провадження процесуальних дій та судового розгляду щодо неповнолітніх (ст. 490-497 КПК України).
3. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 498-502 КПК України).
4. Порядок та особливості здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 503-508 КПК України).
5. Психіатрична експертиза, судовий розгляд і винесення рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 509-513 КПК України).
6. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 514-516 КПК України).

Питання 1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 484-489 КПК України)

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх закріплений у ст. 484 КПК і визначається загальними правилами КПК з урахуванням особливостей, передбачених 38 главою.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, у тому числі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при ухваленні процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Положення 38 параграфу застосовуються в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, учинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Згідно зі ст. 485 КПК, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються:

1) повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;

- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Комплексна психолого-психіатрична та психологічна експертиза неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, відповідно до ст. 486 КПК, призначається в разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання й обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати (ст. 487 КПК):

- 1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

- 2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер й ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

- 3) зв'язки та поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Відповідно до ст. 488 КПК, батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Законні представники викликаються в судові засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі в кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого передбачений ст. 489 КПК, згідно з якою неповнолітній, який підозрюється чи обвинувачується, повідомляється або викликається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, установленними під час кримінального провадження.

Питання 2. Особливості провадження процесуальних дій та судового розгляду щодо неповнолітніх (ст. 490-497 КПК України)

Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК, у присутності захисника (ст. 490 КПК).

Відповідно до ст. 491 КПК, якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого,

прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому. Слідчий, прокурор управі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу.

За наявності підстав, передбачених КПК, та в порядку ст. 492 КПК до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише в разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК, відповідно до ст. 493 КПК, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

Передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

До передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися в тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

За ст. 494 КПК, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Порядок тимчасового видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання регламентується ст. 495 і передбачає, що суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного за його відсутності, і надає йому можливість поставити запитання особам, які були допитані за його відсутності.

Також про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого, у порядку ст. 496 КПК, суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та кримінальну міліцію у справах дітей. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

Представники служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту та спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Згідно зі ст. 497 КПК, якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Із передбачених підстав клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд за наявності підстав може ухвалити рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Питання 3. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 498-502 КПК України)

Підстави для застосування примусових заходів виховного характеру зазначені в ст. 498 КПК і передбачають, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок учинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Згідно зі ст. 499 КПК, досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК. Таке досудове розслідування здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Під час судового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин учинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Участь захисника в кримінальному провадженні є обов'язковою.

За наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена ст. 498 КПК, учинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити в поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому КПК.

Ст. 500 КПК регламентує порядок судового розгляду, згідно з яким судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і кримінальної міліції у справах дітей, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, згідно із загальними правилами КПК.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Згідно зі ст. 501 КПК, під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння;
- 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;
- 3) чи слід застосувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

Якщо під час судового розгляду не буде доведено однієї з обставин, передбачених у п. 1 або 2, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження.

При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у вигляді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на кримінальну міліцію у справах дітей покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу.

Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

Ухвалою суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній, у порядку ст. 502 КПК, може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому КПК. Вона може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування в навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. Під час розгляду клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, у якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру.

Питання 4. Порядок та особливості здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 503-508 КПК України)

Підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру закріплені в ст. 503 і передбачають таке. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- 2) особа вчинила кримінальне правопорушення в стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть установлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, учиненого в стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховуються попередня судимість, факт учинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Порядок здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб зазначений у ст. 504 КПК і передбачає, що:

- 1) досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється слідчим згідно із загальними правилами, передбаченими КПК, з урахуванням положень глави 39;
- 2) досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення в стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим згідно із загальними правилами, передбаченими КПК. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусових заходів медичного характеру.

Обставини, що підлягають установленню під час досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, закріплені в ст. 505 КПК і передбачають:

- 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- 2) учинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;
- 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;
- 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;
- 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;
- 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

Відповідно до ст. 506 КПК, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі в судовому засіданні, прокурор, суд мають право ухвалити рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою (ст. 507 КПК).

Згідно зі ст. 508, до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Передбачені запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби і здійснюється згідно із загальними правилами, КПК.

Питання 5. Психіатрична експертиза, судовий розгляд і винесення рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 509-513 КПК України)

Порядок проведення психіатричної експертизи закріплений ст. 509 КПК і передбачає, що слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи в разі, якщо під час кримінального провадження будуть установлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час учинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є:

1) наявність згідно з медичним документом в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведено стаціонарну психіатричну експертизу, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова в такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється в загальному порядку, передбаченому КПК, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності підстав, передбачених КПК (ст. 510 КПК).

Порядок закінчення досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру представлений у ст. 511 КПК і передбачає, що досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор ухвалює постанову, яка може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому КПК.

За ст. 512 КПК, судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника згідно із загальними правилами КПК. Участь особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не є обов'язковою і може мати місце, якщо цьому не перешкоджає характер розладу психічної діяльності чи її психічного захворювання.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється в загальному порядку, передбаченому КПК, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з дотриманням вимог КПК. Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Згідно зі ст. 513 КПК, під час постановлення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- 5) чи слід застосовувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру і якщо слід, то які.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру.

Установивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусових заходів медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її

здоров'я відпала потреба в застосуванні примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрито судом, якщо неосудність особи на момент учинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Питання 6. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 514-516 КПК України)

Порядок продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру закріплений у ст. 514 КПК і здійснюється на підставі ухвали суду, у межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід чи відбувається лікування.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або якщо внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за поданням представника медичного закладу (лікаря-психіатра), де тримається ця особа, у передбаченому ст. 95 Кримінального кодексу України та ст. 512 КПК порядку. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів.

Питання про продовження застосування примусових заходів медичного характеру, призначених судовим рішенням суду іноземної держави стосовно особи, переданої в Україну в порядку, передбаченому ст. 605-611 КПК та міжнародними договорами України, вирішується за результатами судового розгляду.

Згідно зі ст. 515 КПК, у разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусових заходів медичного характеру.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусових заходів медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

У разі засудження цієї особи до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи позбавлення волі час її перебування в медичній установі зараховується в строк відбування покарання.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або ухвалено закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

Відповідно до ст. 516 КПК, ухвала суду про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусових заходів медичного характеру або відмова в цьому може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК.

На ухвалу суду про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в такому разі можуть бути внесені заперечення, які викладаються в апеляційній скарзі, що подається за наслідками судового розгляду в загальному порядку, передбаченому КПК.

ЛЕКЦІЇ 26-27

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНЕ З ДЕРЖАВНОЮ ТАЄМНИЦЕЮ ТА ДИПЛОМАТИЧНИМ ІМУНІТЕТОМ, ТА ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лекції висвітлюють такі питання:

1. Охорона державної таємниці під час кримінального провадження і проведення експертизи (ст. 517-518 КПК України).
2. Кримінальне провадження, що пов'язане з дипломатичним імунітетом, особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій (ст. 519-523 КПК України).
3. Сутність, умови та порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (ст. 524-531 КПК України).

Питання 1. Охорона державної таємниці під час кримінального провадження і проведення експертизи (ст. 517-518 КПК України)

Порядок охорони державної таємниці під час кримінального провадження передбачений у ст. 517 КПК, згідно з якою досудове розслідування та судове провадження в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності.

Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

До участі в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК, виходячи з обставин, установлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв ухвалюються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник із метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять

державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливує ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та зумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Особливості проведення експертизи в кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, зазначені в ст. 518 КПК і зводяться до такого. Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди в разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки і права, які КПК передбачено для експертів.

Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

Питання 2. Кримінальне провадження, що пов'язане з дипломатичним імунітетом, особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій (ст. 519-523 КПК України)

Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій, закріплені в ст. 519 КПК, а саме:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим унаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Процесуальні дії під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, відображені в ст. 520 КПК, яка передбачає, що службові особи, а саме керівник дипломатичного

представництва чи консульської установи України або капітан судна України, зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Службові особи (керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України та капітан судна України) уповноважені на:

1) застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК;

2) проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи й особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК.

Процесуальні дії під час кримінального провадження докладно описуються у відповідних процесуальних документах, а також фіксуються за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли таке фіксування неможливе з технічних причин.

Згідно зі ст. 521 КПК, клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна має бути подано не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

За ст. 522 КПК, керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на сорок вісім годин, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги.

Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Відповідно до ст. 523 КПК, досудове розслідування кримінального правопорушення, учиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, учиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

Питання 3. Сутність, умови та порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (ст. 524-531 КПК України)

Відновленню підлягають втрачені матеріали в тому кримінальному провадженні, яке завершилося ухваленням вироку суду (ст. 524 КПК).

Втрачені матеріали кримінального провадження можуть бути відновлені за заявою учасника судового провадження. Близькі родичі обвинуваченого, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації (ст. 525 КПК).

Заява про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження подається до суду, який ухвалив вирок (ст. 526 КПК).

Згідно зі ст. 527 КПК, у заяві має бути зазначено, про відновлення яких саме матеріалів просить заявник, чи був ухвалений вирок, у якому процесуальному статусі перебував заявник, хто конкретно і в ролі кого брав участь у судовому розгляді, місце проживання чи місцезнаходження цих осіб, що відомо заявнику про обставини втрати матеріалів кримінального провадження, про місцезнаходження копій документів кримінального провадження або відомостей щодо них, поновлення яких саме документів заявник вважає необхідним, з якою метою необхідне їх поновлення.

До заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися в заявника.

Наслідки недотримання вимог до змісту заяви, відмова у відкритті провадження або залишення заяви без розгляду закріплені в ст. 528, згідно з якою, якщо в заяві не зазначено мету відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або відомості, необхідні для їх відновлення, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, якою встановлює заявникові строк, необхідний для усунення цих недоліків.

Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито.

У порядку ст. 529 КПК, суддя, одержавши заяву про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, вживає заходів для одержання від прокурора відомостей та копій відповідних процесуальних документів, які стосуються відновлюваних матеріалів.

Під час судового розгляду суд, згідно зі ст. 530 КПК, використовує ту частину матеріалів кримінального провадження, що збереглася, документи, видані фізичним чи юридичним особам до втрати матеріалів кримінального провадження, копії цих документів, інші довідки, папери, відомості, які стосуються цього провадження.

Суд має право допитати як свідків осіб, які були присутніми під час учинення процесуальних дій, осіб (їх представників), які брали участь у судовому розгляді, а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що здійснював судовий розгляд, а також осіб, які виконували судові рішення.

На підставі зібраних і перевірених матеріалів, відповідно до ст. 531 КПК, суд постановляє ухвалу про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження повністю або в частині, яку, на його думку, необхідно відновити.

У рішенні суду про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження зазначається, на підставі яких конкретно доказів, поданих суду і досліджених у судовому засіданні з участю всіх учасників судового провадження, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинялися.

За недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження суд ухвалою закриває розгляд заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження і роз'яснює учасникам судового провадження право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів.

Строк зберігання матеріалів кримінального провадження не має значення для вирішення заяви про їх відновлення.

ЛЕКЦІЯ 28

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Набрання судовим рішенням законної сили та його виконання (ст. 532-536 КПК України).
2. Вирішення питань, що пов'язані з виконанням вироків (ст. 537-540 КПК України).

Питання 1. Набрання судовим рішенням законної сили та його виконання (ст. 532-536 КПК України)

Відповідно до ст. 532, вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, установленого КПК, якщо таку скаргу не було подано.

У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції.

Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважається, що вирок чи ухвала суду, ухвала слідчого судді не набрала законної сили.

Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій, Верховного Суду України набирають законної сили з моменту їх проголошення.

Ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення.

За ст. 533 КПК, вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України.

Порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні передбачений у ст. 534 КПК і передбачає, що в разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені в самому судовому рішенні.

Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню.

Виправдувальний вирок або судові рішення, що звільняє обвинуваченого з-під варті, виконуються в цій частині негайно після їх проголошення в залі судового засідання.

У разі поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження одночасно вирішується питання про зупинення виконання вироку або ухвали. Виконання вироку або ухвали може бути зупинене також в інших випадках, передбачених КПК.

Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово, якщо інше не передбачено КПК.

Положення звернення судового рішення до виконання визначені ст. 535 КПК, згідно з якою судові рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено КПК, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України.

Суд разом зі своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення.

У разі, якщо судові рішення або його частина підлягає виконанню органами державної виконавчої служби, суд видає виконавчий лист, який звертається до виконання в порядку, передбаченому законом про виконавче провадження.

Органи, що виконують судові рішення, повідомляють суд, який постановив судові рішення, про його виконання.

До набрання обвинувальним вироком законної сили обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не може бути переведений у місце позбавлення волі в іншу місцевість.

Однак у ст. 536 КПК передбачено, що виконання вироку про засудження особи до виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі може бути відстрочено в разі:

1) тяжкої хвороби засудженого, яка перешкоджає відбуванню покарання, – до його видужання;

2) вагітності засудженої або за наявності в неї малолітньої дитини – на час вагітності або до досягнення дитиною трьох років, якщо особу засуджено за злочин, що не є особливо тяжким;

3) якщо негайне відбування покарання може потягти за собою винятково тяжкі наслідки для засудженого або його сім'ї через особливі обставини (пожежа, стихійне лихо, тяжка хвороба або смерть єдиного працездатного члена сім'ї тощо) – на строк, установлений судом, але не більше одного року з дня набрання вироком законної сили.

Відстрочка виконання вироку не допускається щодо осіб, засуджених за тяжкі (крім випадків вагітності засудженої або за наявності в неї малолітньої дитини) та особливо тяжкі злочини незалежно від строку покарання.

Питання 2. Вирішення питань, що пов'язані з виконанням вироків (ст. 537-540 КПК України)

У порядку ст. 537 КПК, під час виконання вироків суд, визначений ч. 2 ст. 539 КПК, має право вирішувати такі питання:

1) про відстрочку виконання вироку;

2) про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;

3) про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким;

4) про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;

5) про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років;

6) про звільнення від покарання за хворобою;

7) про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення;

8) про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком;

9) про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку;

10) про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 Кримінального кодексу України;

11) про застосування покарання за наявності кількох вироків;

12) про тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді;

13) про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених ч. 2 і ч. 3 ст. 74 Кримінального кодексу України;

14) інші питання про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку.

За ст. 538 КПК, після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі або обмеження волі суд, який ухвалив вирок, має право розглянути питання про зняття судимості з цієї особи за її клопотанням.

Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку, регламентується ст. 539 і передбачає, що питання, які виникають під час та після виконання вироку, вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, інших осіб, установ чи органів у випадках, установлених законом.

Потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші особи мають право звертатися до суду з клопотаннями про вирішення питань, які безпосередньо стосуються їх прав, обов'язків чи законних інтересів.

Клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного з виконанням вироку, подається:

1) до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п. 2-4, 6, 7 (крім клопотання про припинення примусового лікування, яке подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться установа або заклад, у якому засуджений перебуває на лікуванні) ч. 1 ст. 537 КПК;

2) до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого виконується вирок, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п. 10 (у частині клопотань про заміну покарання відповідно до ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 Кримінального кодексу України), 11, 13 ч. 1 ст. 537 КПК;

3) до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого проживає засуджений, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п. 5, 8 і 9 ч. 1 ст. 537 КПК;

4) до суду, який ухвалив вирок, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п. 1 і 10 (у частині клопотання про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53 Кримінального кодексу України), 12 (у разі якщо вирішення питання необхідне в зв'язку зі здійсненням судового розгляду, воно вирішується судом, який його здійснює), 14 ч. 1 ст. 537, ст. 538.

Клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного з виконанням вироку, розглядається протягом десяти днів із дня його надходження до суду суддею одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. 318-380 КПК, з урахуванням положень розділу 8.

У судові засідання викликаються засуджений, його захисник, законний представник, прокурор. Про час та місце розгляду клопотання (подання) повідомляються орган або установа виконання покарань, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого; лікарська комісія, що дала висновок стосовно питань застосування до засудженого примусового лікування або його припинення, у випадку розгляду відповідних питань; спостережна комісія, служба у справах дітей, якщо розглядається погоджене з ними клопотання; цивільний позивач і цивільний відповідач, якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, інші особи в разі необхідності.

Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, крім випадків, коли їхня участь визнана судом обов'язковою, особа повідомила про поважні причини неприбуття.

За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку. Оскарження прокурором ухвали суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким зупиняє її виконання.

У разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням розгляд повторного клопотання з цього самого питання щодо осіб, засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце не раніше як через рік із дня винесення ухвали суду про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше як через шість місяців.

У разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо зняття судимості розгляд повторного клопотання з цього ж питання може мати місце не раніше як через рік із дня винесення ухвали суду про відмову.

У разі задоволення клопотання про звільнення від подальшого відбування покарання засудженим, який захворів на психічну хворобу під час відбування покарання, суддя вправі застосувати примусові заходи медичного характеру відповідно до ст. 92-95 Кримінального кодексу України.

Згідно зі ст. 540 КПК, час перебування засудженого в лікувальній установі під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі зараховується в строк позбавлення волі.

ЛЕКЦІЯ 29

МІЖНАРОДЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Загальні положення міжнародного співробітництва (ст. 541-547 КПК України).
2. Зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу, наслідки його виконання в іноземній державі (ст. 548-550 КПК України).
3. Розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, підстави для відмови у виконанні (ст. 551-557 КПК України).
4. Виконання запиту на території України, відкладення та завершення надання міжнародної правової допомоги (ст. 558-560 КПК України).
5. Процесуальні дії за спеціальним дозволом, присутність представників запитуючої сторони, вручення документів і тимчасова передача (ст. 561-565 КПК України).
6. Виклик особи, яка перебуває за межами України, допит, розшук, арешт, конфіскація майна та інші дії при наданні правової допомоги (ст. 566-572 КПК України).

Питання 1. Загальні положення міжнародного співробітництва (ст. 541-547 КПК України)

У ст. 541 закріплені визначення термінів, що вжиті в IX розділі КПК і мають таке значення:

1) міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою;

2) видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; ухвалення рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави;

3) перейняття кримінального провадження – здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, учинені на території іншої держави, за її запитом;

4) запитуюча сторона – держава, компетентний орган якої звертається із запитом, або міжнародна судова установа;

5) запитувана сторона – держава, до компетентного органу якої направляється запит;

6) уповноважений (центральний) орган – орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів із метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги;

7) компетентний орган – орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з IX розділом або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги;

8) екстрадиційна перевірка – діяльність визначених законом органів щодо встановлення та дослідження передбачених міжнародним договором України, іншими

актами законодавства України обставин, що можуть перешкоджати видачі особи (екстрадиції), яка вчинила злочин;

9) екстрадиційний арешт – застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції);

10) тимчасовий арешт – взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк, визначений КПК або міжнародним договором України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію);

11) тимчасова видача – видача на певний строк особи, яка відбуває покарання на території однієї держави, іншій державі для проведення процесуальних дій з її участю та притягнення до кримінальної відповідальності з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальній справі.

Обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження визначений у ст. 542 КПК і полягає у вжитті необхідних заходів із метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Згідно зі ст. 543 КПК, порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються КПК і чинними міжнародними договорами України.

Порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва без договору регламентується ст. 544 КПК і полягає в тому, що за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності.

Уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Згідно з зазначеними умовами, уповноважений (центральний) орган України розглядає запит іноземної держави лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності.

Уповноважений (центральний) орган України при зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такій державі міжнародної правової допомоги керується КПК.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

Що стосується центрального органу України, то відповідно до ст. 545 КПК, Генеральна прокуратура України звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів.

Міністерство юстиції України звертається із запитом судів про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

Якщо КПК або чинним міжнародним договором України передбачено інший порядок відносин, на визначений цими законодавчими актами орган поширюються передбачені повноваження.

За ст. 546 КПК, якщо внаслідок виконання в Україні запиту про міжнародну правову допомогу отримані відомості, які згідно із законом віднесені до державної таємниці, вони можуть бути передані запитуючій стороні виключно через уповноважений (центральний) орган України, за умови, що ці відомості не завдадуть шкоди інтересам України або іншої держави, що надала їх Україні, лише за наявності договору про взаємний захист інформації та згідно з передбаченими ним вимогами і правилами.

Консульські установи або дипломатичні представництва інших держав в Україні мають право одержувати на добровільній основі пояснення, речі, документи від громадян держави, яку вони представляють, а також вручати документи таким особам (ст. 547 КПК).

Питання 2. Зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу, наслідки його виконання в іноземній державі (ст. 548-550 КПК України)

Відповідно до ст. 548 КПК, запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво складається органом, який здійснює кримінальне провадження, або уповноваженим ним органом згідно з вимогами КПК та відповідного міжнародного договору України, а за його відсутності – згідно з КПК.

Запит і долучені до нього документи складаються в письмовій формі, засвідчуються підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу.

Запит і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору – офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою.

Запит надсилається за кордон поштою, а в невідкладних випадках – електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. У такому разі оригінал запиту надсилається поштою не пізніше трьох днів із моменту його передання електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку.

Уповноважений (центральний) орган України може прийняти до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання або передачі його оригіналу. Направлення компетентному органу іноземної держави матеріалів виконання запиту можливе тільки після отримання українською стороною оригіналу запиту.

У порядку ст. 549 КПК речові докази і документи, передані запитуваною стороною на виконання запиту (доручення, клопотання) компетентному органу України в порядку міжнародного співробітництва, зберігаються в порядку, установленому КПК для зберігання речових доказів та документів, і після закінчення кримінального провадження повертаються запитуваній стороні, якщо не було досягнуто домовленості про інше.

Під час передання компетентному органу запитуючої сторони речових доказів і документів на виконання запиту (доручення, клопотання) у порядку міжнародного співробітництва компетентний орган України може відмовитися від вимоги їх повернення в Україну після закінчення кримінального провадження в запитуючій стороні в разі, якщо на території України відсутня потреба їх використання для досудового розслідування та судового розгляду в іншому кримінальному провадженні або відсутні правомірні вимоги третіх осіб щодо права на відповідне майно чи спір щодо нього розглядається в суді.

Документи, які направляються у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво, якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено гербовою печаткою

компетентного органу, згідно зі ст. 550 КПК, приймаються на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України.

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливої судочинства, права людини й основоположні свободи.

Правовий статус учасників кримінального провадження в іноземній державі не потребує додаткового встановлення за правилами КПК.

Питання 3. Розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу, підстави для відмови у виконанні (ст. 551-557 КПК України)

Порядок направлення запиту про міжнародну правову допомогу закріплений у ст. 551 КПК, згідно з яким суд, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором надсилає його до уповноваженого (центрального) органу України в кримінальному провадженні, яке він здійснює.

Уповноважений (центральный) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України.

У разі ухвалення рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом.

У разі відмови в направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

Зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу визначені в ст. 552 КПК і повинні відповідати вимогам КПК або міжнародного договору України, що застосовується в конкретному випадку. Запит може бути складений у формі доручення і повинен містити:

- 1) назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;
- 3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога;
- 4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;
- 5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України;
- 6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи з предметом кримінального провадження;
- 7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку з предметом кримінального провадження;
- 8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;
- 9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

До запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК із

метою роз'яснення особі її процесуальних прав й обов'язків. До запиту також додається перелік питань, які слід поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи.

До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом згідно з КПК, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

Не вимагається надання інформації згідно із зазначеними п. 4, 5, 8 до запиту про вручення особі документів або викликів до суду.

На стадії досудового розслідування запит про міжнародну правову допомогу погоджується в письмовій формі прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування.

Згідно зі ст. 553 КПК, докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише в кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленості про інше із запитуваною стороною.

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України було передано запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, установленого КПК або міжнародним договором України.

Порядок розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу регламентується ст. 554 КПК і передбачає, що отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральный) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості та відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України.

У разі ухвалення рішення про задоволення запиту уповноважений (центральный) орган України надсилає запит компетентному органу України для виконання.

У межах повноважень Генеральна прокуратура України має право надавати вказівки щодо забезпечення належного, повного та своєчасного виконання такого запиту. Наведені вказівки є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом України.

Виключно центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги ухвалюється рішення за запитом (дорученням) про міжнародну правову допомогу щодо:

1) присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги. Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, що передбачає присутність представника, надійшов відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, його копію невідкладно надсилають до уповноваженого (центрального) органу для вирішення в цій частині;

2) надання компетентним органам іноземної держави гарантій щодо умов виконання запиту (доручення), передбачених ч. 2 ст. 544 КПК, та отримання таких гарантій від інших держав;

3) тимчасової передачі особи, яка відбуває покарання, для участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Як зазначено в ст. 555 КПК, у разі задоволення запиту уповноважений (центральный) орган України зобов'язаний забезпечити передання уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони матеріалів, одержаних у результаті виконання запиту.

У разі відмови в задоволенні запиту уповноважений (центральный) орган України повідомляє запитуючій стороні причини відмови, а також умови, за яких запит може бути розглянутий повторно, і повертає запит.

Якщо є підстави для відмови в задоволенні запиту або для його відкладення, уповноважений (центральный) орган України може узгодити із запитуючою стороною порядок виконання запиту за певних обмежень. Якщо запитуюча сторона погоджується з

визначеними умовами, запит задовольняється після виконання запитуючою стороною цих умов.

На прохання запитуючої сторони уповноважений (центральный) орган України має право вжити додаткових заходів для забезпечення конфіденційності факту отримання запиту про міжнародну правову допомогу, його змісту та відомостей, отриманих у результаті його виконання. Також за необхідності погоджуються умови та терміни збереження конфіденційних відомостей, отриманих у результаті виконання запиту (ст. 556 КПК).

Підстави для відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу зазначені в ст. 557 КПК і зводяться до такого:

1) якщо виконання запиту суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України;

2) якщо запит стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом ухвалено рішення, яке набрало законної сили;

3) якщо запитуюча сторона не забезпечує взаємності в цій сфері;

4) якщо запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

5) якщо є достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

6) якщо запит стосується кримінального правопорушення, яке є предметом досудового розслідування або судового розгляду в Україні.

Питання 4. Виконання запиту на території України, відкладення та завершення надання міжнародної правової допомоги (ст. 558-560 КПК України)

Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України закріплений у ст. 558 КПК і передбачає, що Центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати відносини відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, за результатами розгляду запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу ухвалює рішення щодо:

1) доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури або суду з одночасним вжиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності;

2) можливості виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави;

3) відкладення виконання, якщо це може перешкоджати кримінальному провадженню на території України, або погоджує з компетентним органом іноземної держави можливість виконання запиту на певних умовах;

4) відмови у виконанні запиту з підстав, передбачених ст. 557 КПК;

5) можливості виконання запиту, якщо витрати на таке виконання явно перевищують завдану кримінальним правопорушенням шкоду або явно не відповідатимуть тяжкості кримінального правопорушення (якщо це не суперечить міжнародному договору України);

6) учинення інших дій, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу виконується впродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця. За необхідності виконання складних та великих за обсягами процесуальних дій, у тому числі таких, що потребують погодження прокурора або можуть

бути проведені лише на підставі ухвали слідчого судді, строк виконання може бути продовжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати відносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК.

Складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписуються зазначеними посадовими особами та скріплюються печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти і законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Отримані під час виконання запиту про міжнародну правову допомогу документи направляються компетентному органу іноземної держави в порядку, установленому відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі відсутності міжнародного договору України з відповідною іноземною державою виконання запиту про міжнародну правову допомогу здійснюється з дотриманням зазначених вимог, а отримані документи направляються центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги дипломатичним шляхом.

При передачі матеріалів компетентному органу іноземної держави центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати відносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, може встановити відповідно до законодавства та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, обмеження щодо використання таких матеріалів.

У разі неможливості виконати запит про міжнародну правову допомогу, а також у разі відмови в наданні міжнародної правової допомоги з підстав, передбачених ст. 557 КПК, центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати відносини відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, повертає такий запит компетентному органу іноземної держави із зазначенням причин.

Надання правової допомоги може бути повністю або частково відкладене, якщо виконання доручення перешкоджатиме досудовому розслідуванню або судовому розгляду, що триває в Україні (ст. 559 КПК).

Завершення процедури надання міжнародної правової допомоги, згідно зі ст. 560 КПК, зводиться до такого.

Орган, якому було доручено виконання запиту, після здійснення необхідних процесуальних дій надсилає всі отримані матеріали уповноваженому (центральному) органу України. У разі неправильного або неповного виконання запиту уповноважений (центральный) орган має право вимагати додаткових заходів для виконання запиту.

Документи, отримані внаслідок виконання запиту, засвідчуються гербовою печаткою компетентного органу, який проводив процесуальні дії, та передаються уповноваженому (центральному) органу України для передання запитуючій стороні без перекладу, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Уповноважений (центральный) орган України надсилає матеріали, отримані під час виконання запиту, уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони протягом десяти календарних днів після їх отримання від компетентного органу України.

Питання 5. Процесуальні дії за спеціальним дозволом, присутність представників запитуючої сторони, вручення документів і тимчасова передача (ст. 561-565 КПК України)

За ст. 561 КПК, на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором.

Згідно ст. 562 КПК, якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави.

У разі, якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія може запитуватися лише після надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, установленому КПК. При цьому належно засвідчена копія такого дозволу долучається до матеріалів запиту.

Відповідно до ст. 563 КПК, представник компетентного органу іноземної держави, дозвіл на присутність якого надано відповідно до вимог КПК, не має права самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії. У разі присутності під час проведення процесуальних дій такі представники повинні дотримуватися вимог законів України.

Представники компетентного органу іноземної держави мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій та вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, із дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання, а також робити записи, у тому числі із застосуванням технічних засобів.

Порядок вручення документів регламентується ст. 564 КПК, відповідно до якої, за запитом компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу документи та рішення, долучені до такого запиту, вручаються особі, визначеній у запиті, в установленому порядку.

Слідчий, прокурор або суд для виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу викликає особу для вручення документів. Якщо особа не з'явилася без поважних причин, до неї може бути застосовано привід у порядку, передбаченому КПК.

Орган досудового розслідування, слідчий, прокурор або суд складає протокол про вручення особі документів із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписується особою, якій вручено документи, із викладом її заяв або зауважень при отриманні документів. У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, складається також окреме підтвердження, що підписується особою, яка отримала документи, та особою, яка здійснила їх вручення.

У разі відмови особи отримати документи, що підлягають врученню, про це зазначається в протоколі. При цьому документи, що підлягають врученню, вважаються врученими, про що зазначається в протоколі.

Якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є незрозумілою особі, зазначеній у запиті, така особа має право відмовитися отримати документи. У такому разі документи вважаються такими, вручення яких не відбулося.

Протокол про вручення документів передається разом з іншими документами, доданими до запиту, компетентному органу іноземної держави в порядку, передбаченому ст. 558 КПК.

Тимчасова передача зазначена в ст. 565 КПК і передбачає, якщо для надання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну.

Прохання про тимчасову передачу оформлюється та направляється відповідно до порядку, передбаченого ст. 548, 551 та 552 КПК.

У разі задоволення компетентним органом іноземної держави прохання про тимчасову передачу особи така особа має бути повернута після проведення процесуальних дій, для яких вона була передана, у погоджений з іноземною державою строк.

Орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають документи про продовження в разі необхідності строку тимчасової передачі та направляють їх центральному органу щодо міжнародної правової допомоги не пізніше як за двадцять днів до закінчення такого строку.

Рішення компетентного органу іноземної держави про тримання особи під вартою або про призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі є підставою для тримання під вартою в Україні особи, яка тимчасово передана в Україну.

Тимчасова передача до іноземної держави особи, яка відбуває покарання на території України, можлива на прохання компетентного органу іноземної держави з дотриманням передбачених умов.

Тимчасова передача особи здійснюється лише за наявності письмової згоди такої особи.

Питання 6. Виклик особи, яка перебуває за межами України, допит, розшук, арешт, конфіскація майна та інші дії при наданні правової допомоги (ст. 566-572 КПК України)

Виклик особи, яка перебуває за межами України відбувається з дотриманням вимог ст. 566 КПК і передбачає, що особу, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликають повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу. Викликаній особі, крім підозрюваного та обвинуваченого, повідомляється про розмір і порядок відшкодування витрат, пов'язаних із викликом. Запит (доручення) у рамках міжнародної правової допомоги про виклик особи, яка перебуває за межами України, направляється компетентному органу іноземної держави не пізніше шістдесяти діб до дати явки особи або в інший строк, передбачений міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Викликана особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, затримана, стосовно неї не може бути обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, до неї не можуть бути застосовані інші заходи забезпечення кримінального провадження чи обмеження її особистої свободи як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, учинене до перетинання державного кордону України (при в'їзді в Україну). Стосовно такої особи не може бути приведений до виконання вирок, ухвалений до перетину державного кордону України у зв'язку з викликом. Підозрюваний, обвинувачений або засуджений може бути затриманий, стосовно нього може бути застосований запобіжний захід або приведений до виконання вирок лише за злочин, зазначений у повістці.

Викликана особа втрачає передбачені гарантії, якщо не залишить територію України, маючи таку можливість, протягом п'ятнадцяти діб або іншого строку, передбаченого міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування, прокуратури або суду про відсутність необхідності в проведенні слідчих чи інших процесуальних дій за її участю.

Як зазначено в ст. 567 КПК, допит за запитом компетентного органу іноземної держави проводиться в присутності слідчого судді за місцезнаходженням особи за допомогою відео- або телефонної конференції в таких випадках:

- 1) неможливості прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави;
- 2) для забезпечення безпеки осіб;
- 3) з інших підстав, визначених слідчим суддею (судом).

Допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується в порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони тією мірою, якою такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини й основоположних свобод.

Компетентний орган запитуючої сторони повинен забезпечити участь перекладача під час проведення відео- або телефонної конференції.

Якщо під час допиту слідчий суддя виявив порушення порядку його проведення шляхом відео- або телефонної конференції, особою, яка здійснює допит, він повідомляє про це учасників процесуальної дії та зупиняє допит із метою вжиття заходів для його усунення. Допит продовжується тільки після узгодження з компетентним органом запитуючої сторони необхідних змін у процедурі.

Протокол допиту та носії відео- або аудіоінформації надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

За передбаченими правилами, проводяться допити за допомогою відео- або телефонної конференції за запитом компетентного органу України.

За ст. 568 КПК на підставі запиту про міжнародну правову допомогу відповідні органи України проводять передбачені КПК процесуальні дії з метою виявлення та арешту майна, грошей і цінностей, отриманих злочинним шляхом, а також майна, яке належить підозрюваному, обвинуваченому або засудженому особам.

При накладенні арешту на майно забезпечуються необхідні заходи з метою його збереження до ухвалення судом рішення щодо такого майна, про що повідомляють запитуючій стороні.

За запитом запитуючої сторони виявлене майно:

- 1) може бути передане компетентному органу запитуючої сторони як доказ у кримінальному провадженні з дотриманням вимог ст. 562 КПК або для повернення власнику;
- 2) може бути конфісковане, якщо це передбачено вироком чи іншим рішенням суду запитуючої сторони, які набрали законної сили.

Майно, передбачене п. 1, не передається запитуючій стороні або його передання може бути відстрочене чи тимчасовим, якщо це майно потребується для цілей розгляду цивільної або кримінальної справи в Україні чи не може бути вивезено за кордон з інших підстав, передбачених законом.

Майно, конфісковане згідно з п. 2, передається в дохід Державного бюджету України, крім випадків, які передбачені нижче.

За клопотанням центрального органу України суд може ухвалити рішення про передачу майна, конфіскованого згідно з п. 2, а так само його грошового еквівалента:

- 1) запитуючій стороні, яка ухвалила рішення про конфіскацію для відшкодування потерпілим шкоди, завданої злочинцем;

2) згідно з міжнародними договорами України, що регулюють питання розподілу конфіскованого майна або його грошового еквівалента.

Передання майна, на яке накладено арешт, а також конфіскованого майна може бути відкладено, якщо це необхідно для досудового розслідування та судового розгляду в Україні або розгляду спору про права інших осіб.

Контрольована поставка регламентується ст. 569 КПК і передбачає, що слідчий органу досудового розслідування України в разі виявлення ним контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій.

Про виявлення контрабандної поставки, згідно з правилами КПК, складається протокол, який направляється компетентному органу держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування.

За ст. 570 КПК, у разі проведення компетентними органами України *прикордонного переслідування особи*, яка вчинила незаконне переміщення через державний кордон України, проводиться розслідування її незаконної діяльності на території України з вимогами КПК.

Матеріали кримінального провадження щодо документування незаконної діяльності зазначеної особи на території України, згідно з міжнародними договорами про прикордонне переслідування, передаються відповідним органам держави, де цю особу притягнуто до кримінальної відповідальності, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування.

Відповідно до ст. 571 КПК, для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, учинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи.

Генеральна прокуратура України розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав.

Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів.

Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

Порядок оскарження рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових чи службових осіб, відшкодування завданої шкоди та витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України регламентується ст. 572 КПК і передбачає, що особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, учинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду.

Якщо неправомірними діями чи бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, а також присутніх при виконанні запиту представників запитуючої сторони завдано шкоду фізичним або юридичним особам, то ці особи мають право вимагати її відшкодування за рахунок держави.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб та відшкодування завданої шкоди здійснюється в порядку, передбаченому законами України.

Витрати, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги на території України, здійснюються за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на утримання органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших установ України, на які покладається виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги на території України.

Якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, за рахунок компетентного органу іноземної держави відшкодовуються витрати, пов'язані з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, на:

- 1) виклик на територію іноземної держави учасників кримінального провадження, свідків та експертів, у тому числі в разі тимчасової передачі осіб;
- 2) проведення експертиз;
- 3) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

ЛЕКЦІЯ 30

ЕКСТРАДИЦІЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Повноваження Центрального органу України щодо видачі особи, порядок підготовки документів та направлення запитів (ст. 573-578 КПК України).
2. Тимчасова видача та тимчасовий арешт (ст. 579-583 КПК України).
3. Екстрадиційний арешт та перевірка (ст. 584-587 КПК України).
4. Спрощений порядок видачі осіб з України, оскарження рішення про екстрадицію і фактична передача особи (ст. 588-594 КПК України).

Питання 1. Повноваження Центрального органу України щодо видачі особи, порядок підготовки документів та направлення запитів (ст. 573-578 КПК України)

Згідно зі ст. 573 КПК, запит про видачу особи (*екстрадицію*) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один зі злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Запити про тимчасову видачу і транзитне перевезення особи направляються та розглядаються в такому самому порядку, як і запити про видачу особи (екстрадицію). При розгляді запитів компетентних органів іноземних держав про транзитне перевезення екстрадиційної перевірки підлягають лише обставини, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 589 КПК.

Центральний орган України має право відмовити в направленні запиту до іноземної держави, якщо існують передбачені КПК або міжнародним договором України обставини, які можуть перешкоджати видачі. Він також має право відмовити компетентному органу України у зверненні до іноземної держави, якщо видача буде явно не виправданою з огляду на співвідношення тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення та ймовірних витрат, необхідних для екстрадиції.

Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згідно зі ст. 574 КПК, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування.

Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку.

Центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) відповідно до КПК:

- 1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитами про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;
- 2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та ухвалюють рішення щодо них;
- 3) організують проведення екстрадиційної перевірки;
- 4) організують прийом-передачу осіб, щодо яких ухвалено рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;
- 5) здійснюють інші повноваження, визначені IX розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію).

Порядок підготовки документів та направлення запитів регламентується ст. 575 КПК, яка передбачає, що клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, із дотриманням вимог, передбачених КПК та відповідним міжнародним договором України.

Клопотання складається в письмовій формі і має містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. До клопотання додаються такі документи:

1) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності;

2) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання;

3) довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи в його вчиненні;

4) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення;

5) висновок компетентних органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України;

6) довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання;

7) інформація про перебіг строків давності;

8) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

Клопотання та передбачені документи підписуються слідчим, прокурором або суддею, засвідчуються печаткою відповідного органу та перекладаються мовою, передбаченою міжнародним договором України.

Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного центрального органу України через прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь, та прирівняні до них прокуратури в десятиденний строк із дня затримання особи на території іноземної держави. У зазначений строк керівник відповідного органу досудового розслідування у складі центрального апарату органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань України безпосередньо передає Генеральній прокуратурі України клопотання про видачу особи (екстрадицію).

Центральний орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів із дня отримання клопотання.

Межі кримінальної відповідальності виданої особи закріплені в ст. 576 КПК, згідно з якою видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснено видачу (екстрадиція).

Обмеження, висловлені компетентним органом іноземної держави під час ухвалення рішення про видачу особи в Україну, є обов'язковими при ухваленні відповідних процесуальних рішень.

Якщо застереження компетентного органу іноземної держави щодо обмежень у видачі особи стосується виконання вироку, суд, який ухвалив вирок, вирішує питання про приведення його до виконання лише за ті діяння, за які відбулася видача.

У разі вчинення особою до її видачі (екстрадиції) іншого злочину, не зазначеного в запиті про видачу, притягти таку особу до кримінальної відповідальності або виконати вирок суду за цей злочин можна лише після отримання згоди компетентного органу іноземної держави, що видала особу.

Запит про надання такої згоди готується та надсилається в порядку, передбаченому для запиту про видачу особи (екстрадицію).

У разі притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, учинений нею після видачі, отримання такої згоди не вимагається.

Час тримання виданої особи під вартою на території запитуваної держави у зв'язку з вирішенням питання про видачу в Україну, а також час її етапування зараховуються до загального строку відбування покарання, призначеного вироком суду України (ст. 577 КПК).

Для подальшого інформування уповноваженого (центрального) органу запитуваної держави прокурор надсилає центральному органу України повідомлення про результати кримінального провадження щодо виданої особи (ст. 578 КПК).

Питання 2. Тимчасова видача та тимчасовий арешт (ст. 579-583 КПК України)

Згідно зі ст. 579 КПК, у разі необхідності запобігання закінченню строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або втраті доказів у кримінальному провадженні може бути направлено запит про *тимчасову видачу*, який готується в порядку, передбаченому ст. 575 КПК.

У разі задоволення запиту про тимчасову видачу така особа має бути повернута до відповідної іноземної держави в погоджений строк.

У разі необхідності компетентний орган України, який здійснює кримінальне провадження, готує документи про продовження строку тимчасової видачі, що надсилаються відповідному центральному органу не пізніше як за двадцять днів до закінчення строку тимчасової видачі.

Особливості тримання під вартою закріплені в ст. 580 КПК, яка передбачає, що рішення компетентного органу іноземної держави про взяття особи під варту або призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі є підставою для тримання осіб під вартою на території України, які:

- 1) транзитно перевозяться територією України;
- 2) тимчасово видані в Україну.

Період тримання особи під вартою на території України на підставі рішення компетентного органу іноземної держави під час тимчасової видачі не зараховується такій особі у строк відбування покарання, призначеного за вироком суду України.

У порядку ст. 581 КПК особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, має право:

- 1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу;
- 2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів;
- 3) у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування;
- 4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу;
- 5) ознайомлюватися із запитом про видачу або одержати його копію;
- 6) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу;

7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу;

8) звертатися з проханням про застосування спрощеної процедури видачі.

Особі, стосовно якої розглядається питання про видачу, і яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду.

Якщо особа, стосовно якої розглядається питання про видачу, є іноземцем і тримається під вартою, то вона має право на зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави.

Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України регулюються ст. 582 КПК, за якою затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою.

Про затримання негайно інформується прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, має містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання.

Прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Київ чи Севастополь.

Про затримання таких осіб прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міста Київ чи Севастополь протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний центральний орган України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави.

Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який учинив злочин за межами України, прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Київ та Севастополь також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Затримана особа негайно звільняється в разі, якщо:

1) протягом шістдесяти годин із моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту;

2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

Порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їх затримання здійснюється відповідно до ст. 206 та 208 КПК з урахуванням особливостей, встановлених IX розділом.

Відповідно до ст. 583 КПК, до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується *тимчасовий арешт* до сорока діб або інший установлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу.

У разі, якщо максимальний строк тимчасового арешту закінчився, а запит про видачу цієї особи не надійшов, особа підлягає негайному звільненню з-під арешту.

Прокурор звертається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, із клопотанням про застосування тимчасового арешту.

До клопотання додаються:

1) протокол затримання особи;

2) документи, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави;

3) документи, що підтверджують особу затриманого.

Клопотання має бути розглянуто слідчим суддею в найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту затримання особи.

При розгляді клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- 1) застосування тимчасового арешту;
- 2) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, до якої застосовано тимчасовий арешт, її захисником чи законним представником, прокурором.

Звільнення особи з-під тимчасового арешту у зв'язку з несвоєчасним надходженням до центрального органу України запиту про видачу не перешкоджає застосуванню до неї екстрадиційного арешту в разі отримання в подальшому такого запиту.

У разі надходження запиту про видачу особи (екстрадицію) до закінчення строку тимчасового арешту ухвала слідчого судді про застосування тимчасового арешту втрачає юридичну силу з моменту винесення слідчим суддею ухвали про застосування екстрадиційного арешту щодо цієї особи.

Питання 3. Екстрадиційний арешт та перевірка (ст. 584-587 КПК України)

У порядку ст. 584 КПК, після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються:

- 1) копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України;
- 2) документи про громадянство особи;
- 3) наявні матеріали екстрадиційної перевірки.

Матеріали, що подаються слідчому судді, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

При вирішенні питання про застосування екстрадиційного арешту слідчий суддя керується положеннями КПК та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі якщо особа, щодо якої вирішується питання про тримання під вартою, не володіє державною мовою, їй забезпечується участь перекладача.

Строки тримання особи під вартою та порядок їх продовження визначаються КПК.

Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- 1) застосування екстрадиційного арешту;
- 2) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

При розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, ухвалених компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисником чи законним представником, прокурором.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців.

У межах цього строку слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, за клопотанням прокурора не рідше одного разу на два місяці перевіряє наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

За скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць перевіряє наявність підстав для звільнення особи з-під варти.

Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

Центральний орган України невідкладно письмово інформує Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців про кожний випадок застосування тимчасового або екстрадиційного арешту до осіб, зазначених у ч. 2 ст. 589 КПК.

Згідно зі ст. 585 КПК, за наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення в подальшому її видачі, слідчий суддя може обрати щодо такої особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом).

При вирішенні питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує:

1) відомості про ухилення особи від правосуддя запитуючою стороною та дотримання нею умов, на яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень;

2) тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, виходячи з обставин, установлених під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики;

3) вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується;

4) міцність соціальних зв'язків особи, у тому числі наявність у неї родини та утриманців.

У разі порушення особою, щодо якої розглядається запит про її видачу, умов обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи.

Тимчасовий арешт або запобіжний захід, як закріплено у ст. 586 КПК, припиняється в разі, якщо:

1) центральний орган України в передбачені міжнародним договором України строки не отримав запит про видачу особи (екстрадицію);

2) під час екстрадиційної перевірки встановлено обставини, за наявності яких видача особи (екстрадиція) не здійснюється;

3) компетентний орган іноземної держави відмовився вимагати видачу особи;

4) центральним органом України ухвалено рішення про відмову у видачі особи (екстрадиції).

Скасування тимчасового арешту або запобіжного заходу здійснюється прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь або його заступником за дорученням (зверненням) центрального органу України, а у випадку, передбаченому

п. 2, за погодженням із відповідним центральним органом України. Копія постанови про скасування тимчасового арешту або запобіжного заходу надсилається уповноваженій службовій особі місця ув'язнення, слідчому судді, який ухвалював рішення про застосування тимчасового арешту або запобіжного заходу, а також особі, щодо якої застосовувався запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою.

Порядок проведення екстрадиційної перевірки закріплений у ст. 587 КПК, згідно з якою екстрадиційна перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, проводиться центральним органом України або за його дорученням чи зверненням прокуратурою Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь.

Екстрадиційна перевірка здійснюється протягом шістдесяти днів. Цей строк може бути продовжено відповідним центральним органом України.

Матеріали екстрадиційної перевірки разом із висновком щодо такої перевірки надсилаються відповідному центральному органу України.

Питання 4. Спрощений порядок видачі осіб з України, оскарження рішення про екстрадицію і фактична передача особи (ст. 588-594 КПК України)

Спрощений порядок видачі осіб з України регламентується ст. 588 КПК і передбачає, що він може бути застосований лише за наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу, оформленої в присутності захисника та затвердженої слідчим суддею. У разі одержання відповідної заяви видача можлива без проведення в повному обсязі перевірки наявності можливих перешкод для видачі.

Прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу. Слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу й усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому.

У разі отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її затвердження ухвалою слідчого судді прокурор передає заяву на розгляд центральному органу України, який протягом трьох днів розглядає її та ухвалює рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі.

Якщо особа, щодо якої надійшов запит про видачу, не погоджується на свою видачу, застосовується звичайний порядок розгляду запиту про видачу.

Після затвердження слідчим суддею згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана.

Згідно зі ст. 589 КПК, у видачі особи іноземній державі відмовляється в разі, якщо:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час ухвалення рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у вигляді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе ухвалення рішення за запитом про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

У разі відмови у видачі з мотивів громадянства та наявності статусу біженця або з інших підстав, що не виключають здійснення кримінального провадження, за клопотанням компетентного органу іноземної держави Генеральна прокуратура України доручає здійснення досудового розслідування стосовно цієї особи в порядку, передбаченому КПК.

Після вивчення матеріалів екстрадиційної перевірки центральний орган України в порядку ст. 590 КПК ухвалює рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Рішення виносяться керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою.

Про своє рішення центральний орган України повідомляє компетентний орган іноземної держави, а також особу, щодо якої його ухвалено.

У разі ухвалення рішення про видачу (екстрадицію) такій особі вручається його копія. Якщо впродовж десяти днів зазначене рішення не оскаржено до суду, організується фактична видача цієї особи компетентним органам іноземної держави.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) не може бути ухвалено, якщо така особа подала заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи скористалася відповідно до законодавства правом на оскарження рішення щодо зазначених статусів, до остаточного розгляду заяви, у порядку, установленому законодавством України. Інформація про подання особою зазначених заяв або оскарження відповідних рішень не надається іноземній державі, що надіслала запит.

Порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію) передбачений ст. 591 КПК і полягає в тому, що рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено особою, стосовно якої його ухвалено, її захисником чи законним представником до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою. Якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, скарга на рішення про видачу такої особи (екстрадицію) може бути подана до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України.

Якщо скаргу на рішення про видачу подає особа, яка перебуває під вартою, уповноважена службова особа місця ув'язнення негайно надсилає скаргу до слідчого судді і повідомляє про це прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь.

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів із дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, щодо якої ухвалено рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у провадженні.

При розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, ухвалених компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу (екстрадицію).

За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, якою:

- 1) залишає скаргу без задоволення;
- 2) задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку прокурором, особою, щодо якої ухвалено рішення, її захисником чи законним представником.

Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили та її виконання.

Ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку лише прокурором із мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

У порядку ст. 592 КПК, після ухвалення рішення про видачу особи (екстрадицію) центральний орган України може відстрочити фактичну передачу особи до іноземної держави в разі, якщо:

1) особа, щодо якої ухвалено рішення про видачу (екстрадицію), притягається до кримінальної відповідальності або відбуває покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі за інший злочин на території України – до закінчення досудового розслідування або судового провадження, відбуття покарання чи звільнення від покарання з будь-яких законних підстав;

2) особа, щодо якої надійшов запит про видачу, тяжко хворіє і за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю – до її видужання.

Після ухвалення рішення про відстрочку передачі прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь за дорученням (зверненням) центрального органу України здійснює нагляд за процесом відбування особою покарання або контролює хід її лікування.

У разі відсутності передбачених підстав для відстрочення фактичної передачі особи прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Київ і Севастополь забезпечує застосування екстрадиційного арешту в порядку, установленому КПК.

Якщо в період відстрочення настали обставини, які можуть перешкоджати видачі особи, центральний орган України має право переглянути своє рішення про видачу (екстрадицію).

Фактична передача особи, згідно зі ст. 593 КПК, щодо якої ухвалено рішення про видачу (екстрадицію), центральний орган України після набрання чинності цим рішенням надає відповідні доручення (направляє звернення) компетентним органам України.

Передача особи має бути здійснена протягом п'ятнадцяти днів із дати, установленої для її передачі. Цей строк може бути продовжено центральним органом України до тридцяти днів, після чого особа підлягає звільненню з-під варти.

Якщо компетентний орган іноземної держави з незалежних від нього обставин не може прийняти таку особу, центральний орган України встановлює нову дату передачі в передбачені строки.

Під час фактичної передачі особи компетентний орган іноземної держави інформується про строк перебування її під вартою в Україні.

Доставлення до установ системи виконання покарань особи, щодо якої компетентним органом іноземної держави ухвалено рішення про видачу в Україну, забезпечують компетентні органи України за дорученням (зверненням) центрального органу України.

Витрати, що виникли на території України у зв'язку з вирішенням питання про видачу особи, а також витрати, що виникли у зв'язку з транзитним перевезенням через територію іншої держави особи, яка видається Україні, вважаються процесуальними витратами, згідно з КПК (ст. 594 КПК).

ЛЕКЦІЯ 31

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав (ст. 595-597 КПК України).
2. Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави чи передане компетентному органу іншої держави (ст. 598-601 КПК України).

Питання 1. Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав (ст. 595-597 КПК України)

Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав закріплені в ст. 595 КПК, згідно з якою клопотання компетентних органів інших держав про перейняття Україною кримінального провадження розглядається центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги або органом, уповноваженим здійснювати відносини, відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, протягом двадцяти днів із дня його надходження.

Кримінальне провадження, у якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок, може бути перейняте Україною за таких умов:

1) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території;

2) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із КПК або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено;

3) запитуюча держава надала гарантії, що в разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься в запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення;

4) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність.

У разі перейняття кримінального провадження Генеральна прокуратура України в порядку, передбаченому КПК, доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит.

У разі відмови перейняти кримінальне провадження Генеральна прокуратура України повертає матеріали відповідним органам іноземної держави з обґрунтуванням підстав відмови.

Згідно зі ст. 596 КПК, кримінальне провадження не може бути перейняте, якщо:

1) не дотримані вимоги ч. 2 ст. 595 КПК або міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок;

3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбуте або виконується;

4) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією;

5) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності.

У порядку ст. 597 КПК, за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої буде направлений запит про перейняття кримінального провадження, може триматися під вартою на території України не більше ніж сорок діб.

Тримання під вартою особи здійснюється в порядку та згідно з правилами, передбаченими ст. 583 КПК.

Якщо після закінчення передбаченого запит про перейняття кримінального провадження не надійде, зазначена особа звільняється з-під варти.

Питання 2. Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави чи передане компетентному органу іншої держави (ст. 598-601 КПК України)

Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави, регулюється ст. 598 КПК і характеризується тим, що кримінальне провадження, що перейняте від компетентного органу іншої держави, починається зі стадії досудового розслідування та здійснюється згідно з КПК.

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих до перейняття кримінального провадження відповідним органом іншої держави на її території та згідно з її законодавством, можуть бути визнані допустимими під час судового розгляду в Україні, якщо це не порушує засад судочинства, передбачених Конституцією України та КПК, і вони не отримані з порушенням прав людини й основоположних свобод. Не потребують легалізації відомості, визнані судом допустимими.

Слідчий, прокурор України після перейняття кримінального провадження мають право здійснювати будь-які передбачені КПК процесуальні дії.

За наявності достатніх підстав для повідомлення про підозру воно повинно бути здійснене згідно з законом України про кримінальну відповідальність і в порядку, передбаченому КПК.

Покарання, що призначається судом, не повинно бути суворішим від покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення.

Компетентному органу запитуючої держави надсилається копія остаточного процесуального рішення, що набуло законної сили.

Порядок і умови передавання кримінального провадження компетентному органу іншої держави регламентуються ст. 599 КПК, згідно з якою клопотання слідчого, погоджене з прокурором, прокурора або суду про передавання кримінального провадження компетентному органу іншої держави розглядаються уповноваженим (центральним) органом України протягом двадцяти днів із моменту надходження.

Незакінчене кримінальне провадження може бути передане іншій державі за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено.

Слідчий, прокурор або суд на вимогу уповноваженого (центрального) органу України поновлює кримінальне провадження, продовжує – якщо це дозволяється КПК – строки розслідування або тримання під вартою з урахуванням часу, необхідного для перейняття його компетентним органом іноземної держави.

За ст. 600 КПК, зміст та форма клопотання про передавання кримінального провадження повинні відповідати вимогам КПК та відповідних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Клопотання про передавання кримінального провадження повинно містити:

- 1) назву органу, який здійснює кримінальне провадження;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір про надання правової допомоги;
- 3) найменування кримінального провадження, передавання якого запитуються;

4) опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;

5) прізвище, ім'я, по батькові особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, дату та місце народження, місце проживання або перебування та інші відомості про неї.

До клопотання додаються такі документи:

- 1) матеріали кримінального провадження;
- 2) текст статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється провадження;
- 3) відомості про громадянство особи.

Разом із клопотанням та цими документами компетентному органу іншої держави передаються наявні речові докази.

Копії матеріалів залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження в Україні.

Наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави закріплені в ст. 601 КПК і полягають у такому. Із моменту перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження відповідні органи України не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження.

Закриття компетентним органом іноземної держави переданого кримінального провадження на стадії досудового розслідування не перешкоджає відновленню провадження в Україні та подальшому розслідуванню в порядку, передбаченому КПК, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, не встановлено інше.

ЛЕКЦІЯ 32

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ СУДІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Лекція висвітлює такі питання:

1. Підстави, розгляд судом і порядок виконання вироків судів інших держав (ст. 602-604 КПК України).
2. Підстави та умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання (ст. 605-606 КПК України).
3. Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в інших державах (ст. 607-608 КПК України).
4. Розгляд запиту про передачу громадянина України, засудженого судом іншої держави, для відбування покарання в Україні (ст. 609-614 КПК України).

Питання 1. Підстави, розгляд судом і порядок виконання вироків судів інших держав (ст. 602-604 КПК України)

Підстави і порядок виконання вироків судів іноземних держав, які закріплені в ст. 602 КПК, полягають у такому. Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі відсутності міжнародного договору положення глави 46 можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу засудженої особи для подальшого відбування покарання.

Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передачу засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів із моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців.

При розгляді запиту про виконання вироку суду іноземної держави Міністерство юстиції України з'ясує наявність підстав, передбачених міжнародним договором України, для його задоволення. Із цією метою Міністерство юстиції України може запитувати необхідні матеріали та інформацію в Україні або в компетентного органу іноземної держави.

Установивши відповідність запиту про визнання і виконання вироку суду іноземної держави умовам, передбаченим міжнародним договором України, Міністерство юстиції України направляє до суду клопотання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави і передає наявні матеріали.

При відмові в задоволенні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган, від якого надійшов запит, із роз'ясненням підстав відмови.

Не підлягають виконанню в Україні вироків судів іноземних держав, ухвалені заочно (*in absentia*), тобто без участі особи під час кримінального провадження, крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити. У задоволенні запиту про виконання вироку суду іноземної держави може бути відмовлено, якщо таке виконання суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України.

Вирішення питання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави в частині цивільного позову вирішується в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України.

У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вирок суду іноземної держави передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, Міністерство юстиції України надсилає засвідчену копію запиту прокурору для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу до вирішення питання про виконання вироку суду іноземної держави.

Порядок розгляду судом питання про виконання вироку суду іноземної держави закріплений у ст. 603 КПК, згідно з якою клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави розглядається протягом одного місяця з дня його отримання судом першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місце проживання чи останнє відоме місце проживання засудженої особи, або місце перебування майна такої особи, а в разі їх відсутності – місце розташування Міністерства юстиції України.

Про дату судового засідання повідомляють особі, щодо якої ухвалено вирок, якщо вона перебуває на території України. Така особа має право користуватися правовою допомогою захисника. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора.

При розгляді клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави суд установлює, чи дотримані умови, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або главою 46. При цьому суд не перевіряє фактичні обставини, установлені вироком суду іноземної держави, та не вирішує питання щодо винуватості особи.

За результатами судового розгляду суд постановляє ухвалу:

1) про виконання вироку суду іноземної держави повністю або частково. При цьому суд визначає, яка частина покарання може бути виконана в Україні, керуючись положеннями Кримінального кодексу України, що передбачають кримінальну відповідальність за злочин, у зв'язку з яким ухвалено вирок, та вирішує питання про застосування запобіжного заходу до набрання ухвалою законної сили;

2) про відмову у виконанні вироку суду іноземної держави.

У разі необхідності проведення додаткової перевірки суд може постановити ухвалу про відкладення розгляду та отримання додаткових матеріалів.

Період, протягом якого особа перебувала під вартою в Україні у зв'язку з розглядом запиту про виконання вироку суду іноземної держави, зараховується до загального строку відбування покарання, визначеного відповідно до п. 1.

У разі ухвалення рішення про виконання вироку суду іноземної держави суд може одночасно ухвалити рішення про обрання запобіжного заходу стосовно особи.

Копії ухвали суд надсилає Міністерству юстиції України та вручає особі, засудженій вироком суду іноземної держави, якщо така особа перебуває на території України.

Судове рішення стосовно виконання вироку суду іноземної держави може бути оскаржено в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено відповідне питання, та прокурором.

Ухвала про виконання вироку суду іноземної держави звертається до виконання згідно з КПК. А також Міністерство юстиції України повідомляє запитуючій стороні про результати виконання вироку суду іноземної держави (ст. 604 КПК).

Питання 2. Підстави та умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання (ст. 605-606 КПК України)

Згідно зі ст. 605 КПК, підставою для розгляду питання про передачу засудженої особи для відбування покарання є запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави, звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів чи

членів сім'ї, а також інші обставини, передбачені законом України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Положення ст. 605-612 КПК можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу особи, до якої судом застосовано примусові заходи медичного характеру.

За ст. 606 КПК, засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в іншу державу, а засудженого іноземним судом громадянина України прийнято для відбування покарання в Україні тільки за умов:

- 1) якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;
- 2) якщо вирок набрав законної сили;
- 3) якщо на час отримання запиту про передачу засуджений має відбувати покарання впродовж якнайменш шести місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений термін;
- 4) якщо на передачу згоден засуджений або з урахуванням його віку або фізичного чи психічного стану на це згоден законний представник засудженого;
- 5) якщо кримінальне правопорушення, унаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином, згідно із законодавством держави виконання вироку або було б злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі;
- 6) якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а в разі наявності – також процесуальні витрати;
- 7) якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Перед вирішенням питання про передачу засудженої особи для відбування покарання з України до іноземної держави остання має надати гарантії того, що засуджений не буде підданий катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена в письмовій формі з усвідомленням усіх правових наслідків такої згоди. Засуджений чи його законний представник мають право на отримання правової допомоги у вигляді юридичної консультації щодо наслідків своєї згоди. Згода засудженої особи не вимагається, якщо на момент вирішення питання, згідно з положеннями глави 46, вона перебуває на території держави свого громадянства.

У разі недотримання хоча б однієї з передбачених умов Міністерство юстиції України може відмовити в передачі або прийнятті засудженого, якщо інше не передбачено КПК або міжнародним договором України.

У разі, якщо при вирішенні питання про передачу засудженого в Україні громадянина іноземної держави встановлено, що законодавство держави виконання вироку відповідає умовам п. 5, але максимальний передбачений строк покарання у вигляді позбавлення волі за відповідне діяння є меншим, ніж строк покарання, призначений вирок, передача засудженої особи можлива лише після фактичного відбуття засудженим частини покарання, визначеної відповідно до ч. 3 ст. 81 Кримінального кодексу України. Таке ж правило може бути застосовано, якщо законодавство держави виконання вироку не відповідає умовам п. 5 стосовно виду покарання.

У разі ухвалення рішення про відмову в передачі засудженого для подальшого відбування покарання наводяться обґрунтовані підстави ухвалення такого рішення.

Засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитися від такої передачі в будь-який час до перетину державного кордону України відповідно до ст. 607 КПК. У разі отримання інформації про таку відмову Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі.

У випадках, передбачених п. 4 та 7, новий розгляд питання про передачу засудженої особи можливий не раніше, ніж через три роки після відмови в передачі або відмови засудженої особи від передачі.

Питання 3. Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в інших державах (ст. 607-608 КПК України)

У порядку ст. 607 КПК, питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, вирішується МЮ України.

Якщо засуджений є громадянином іноземної держави – учасниці міжнародного договору про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянином якої він є, орган, на який покладено обов'язок приведення вироку до виконання, роз'яснює засудженому його право звернутися до МЮ України або до уповноваженого (центрального) органу держави, громадянином якої він є, із клопотанням про передачу його для відбування покарання в цій державі на підставі та в порядку, передбачених КПК. Положення цієї частини не перешкоджають засудженим громадянам інших держав звертатися з проханням про передачу в державу свого громадянства для подальшого відбування покарання.

МЮ України після вивчення та перевірки матеріалів у разі їх належного оформлення та за наявності підстав, передбачених КПК або міжнародним договором, ухвалює рішення щодо передачі особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання в державі, громадянином якої вона є, про що надсилає інформацію відповідному органу іноземної держави й особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженого.

Після отримання від уповноваженого (центрального) органу іноземної держави інформації про згоду на прийняття засудженого для відбування покарання Мін'юст України надсилає МВС України доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи з установи системи виконання покарань України в іноземну державу.

Передача засудженого громадянина іноземної держави для подальшого відбування покарання відповідно до зазначених положень не позбавляє його права порушувати питання про його умовно-дострокове звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким у строки, передбачені Кримінальним кодексом України, а також про помилування в порядку, передбаченому законодавством України. Будь-які документи чи інформація, необхідні для розгляду цього питання в Україні, можуть бути запитані від компетентних органів держави виконання вироку через Міністерство юстиції України.

МЮ України повідомляє суд, що ухвалив вирок, про рішення про передачу засудженої особи і забезпечує інформування суду про результати виконання вироку в іноземній державі.

У разі оголошення в Україні амністії суд, який отримав інформацію про рішення про передачу засудженої особи відповідно до вказаних положень, розглядає питання про застосування амністії до такої засудженої особи. У разі потреби суд може звернутися до Міністерства юстиції України з метою отримання від компетентних органів держави виконання вироку інформації, необхідної для розгляду питання про застосування амністії.

Орган, що ухвалив рішення за результатами розгляду питань про умовно-дострокове звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, помилування чи амністію, надсилає копію відповідного рішення Міністерству юстиції України для відповідного інформування держави виконання вироку.

У разі зміни або скасування вироку суду України щодо засудженого, переданого для відбування покарання в іншу державу, а також у разі застосування до нього виданого в Україні акта амністії чи помилування Мін'юст України, згідно зі ст. 608 КПК, направляє уповноваженому (центральному) органу іноземної держави копію ухвали суду про зміну або скасування вироку або копію рішення відповідних органів України про застосування до засудженого амністії чи помилування.

Якщо вирок скасовано і призначено новий судовий розгляд, одночасно направляються інші необхідні для цього документи.

Питання 4. Розгляд запиту про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні (ст. 609-614 КПК України)

Порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні регламентується ст. 609 КПК, згідно з якою запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу для відбування покарання в Україні засудженого судом цієї держави до позбавлення волі громадянина України, а також клопотання такого засудженого або його законного представника чи родича про передачу розглядається Міністерством юстиції України в розумний строк.

Після порушення перед МЮ України клопотання про прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання в Україні та підтвердження громадянства України цієї особи МЮ України запитує у відповідного органу іноземної держави документи, необхідні для вирішення питання по суті.

Після надходження всіх необхідних документів Міністерство юстиції України протягом місяця розглядає надіслані матеріали та в разі ухвалення рішення щодо прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для подальшого відбування покарання на території України звертається до суду з клопотанням про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність до законодавства України. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, строк розгляду продовжується до трьох місяців.

У разі відмови Міністерством юстиції України в задоволенні запиту (клопотання) про передачу засудженої особи в Україну відповідна інформація направляє державі, судом якої ухвалено вирок, а також особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи, із роз'ясненням підстав такої відмови.

У разі задоволення запиту Міністерство юстиції України направляє державі, судом якої ухвалено вирок, інформацію про це разом з копією ухвали суду за результатами розгляду клопотання.

Порядок розгляду судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність до законодавства України зазначений у ст. 610 КПК, яка передбачає, що клопотання Міністерства юстиції України про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність до законодавства України, відповідно до ч. 3 ст. 609 КПК, розглядає суд першої інстанції за останнім відомим місцем проживання засудженої особи в Україні або за місцем розташування Міністерства юстиції України протягом одного місяця з моменту його надходження. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора.

До клопотання Міністерство юстиції України подає на розгляд суду такі документи:

- 1) копію вироку разом із документом, що підтверджує набрання ним законної сили;
- 2) текст статей кримінального закону іноземної держави, на якому ґрунтується вирок;

3) документ про тривалість відбутої частини строку покарання, у тому числі інформацію про будь-яке попереднє ув'язнення, звільнення від покарання і про будь-які інші обставини щодо виконання вироку;

4) заяву засудженого про згоду на передачу його для відбування покарання в Україні, а у випадку, передбаченому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВР України, заяву законного представника засудженого;

5) інформацію про стан здоров'я і поведінку засудженого.

Під час розгляду клопотання Міністерства юстиції України суд визначає статті (частини статей) закону України про кримінальну відповідальність, якими передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, учинене засудженим громадянином України, і строк позбавлення волі, визначений на підставі вироку суду іноземної держави.

При визначенні строку покарання у вигляді позбавлення волі, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави, суд дотримується тривалості призначеного таким вироком покарання, крім таких випадків:

1) якщо законом України про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення максимальний строк позбавлення волі є меншим, ніж призначений вироком суду іноземної держави, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений кримінальним законом України;

2) якщо строк покарання, призначений вироком суду іноземної держави, є меншим, ніж мінімальний строк, передбачений санкцією статті Кримінального кодексу України за відповідне кримінальне правопорушення, суд дотримується строку, визначеного вироком суду іноземної держави.

Відповідно до клопотання Міністерства юстиції України суд може також розглянути питання про виконання додаткового покарання, призначеного вироком суду іноземної держави. Невиконане додаткове покарання, призначене вироком суду іноземної держави, підлягає виконанню, якщо таке покарання за вчинення цього кримінального правопорушення передбачено законом України. Воно виконується в межах і в порядку, передбачених законодавством України.

При розгляді питання про виконання покарання суд може одночасно вирішити питання про виконання вироку суду іноземної держави в частині цивільного позову і процесуальних витрат у разі наявності відповідного клопотання.

Ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність до законодавства України, та прокурором.

Копія ухвали суду направляється до Міністерства юстиції України та центрального органу виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні.

Згідно зі ст. 611 КПК, після задоволення запиту про передачу засудженої особи в Україну й одержання згоди уповноваженого (центрального) органу іноземної держави на таку передачу МЮ України надсилає компетентному органу доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи в установу системи виконання покарань в Україні.

Виконання покарання в Україні стосовно переданої особи, засудженої вироком суду іноземної держави, здійснюється згідно з КВК України. Щодо засудженого, переданого для відбування покарання в Україні, настають такі самі правові наслідки, як і щодо осіб, засуджених в Україні за вчинення такого ж кримінального правопорушення.

До особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністію або здійснено помилування в порядку, передбаченому законом.

Міністерство юстиції України повідомляє уповноважений (центральный) орган держави, судом якої було ухвалено вирок, про стан або результати виконання покарання в разі:

- 1) завершення відбування покарання згідно із законодавством України;
- 2) смерті засудженої особи;
- 3) утечі засудженої особи.

За ст. 612 КПК, будь-які питання, пов'язані з переглядом вироку суду іноземної держави, вирішуються судом держави, у якій ухвалено вирок.

У разі зміни або скасування судом іноземної держави вироку питання про виконання такого рішення розглядається в порядку, передбаченому КПК.

У разі скасування судом іноземної держави вироку із закриттям кримінального провадження або застосування до засудженого акта помилування, амністії, пом'якшення вироку, ухваленого судом іншої держави, Міністерство юстиції України інформує центральний орган виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні про необхідність звільнення особи.

Якщо вирок судом іноземної держави скасовано і призначено нове досудове розслідування або новий судовий розгляд, питання про подальше здійснення кримінального провадження вирішується Генеральною прокуратурою України згідно з КПК.

У порядку ст. 613 КПК, витрати, пов'язані з передачею засудженого в Україні іноземця для подальшого відбування покарання в державу його громадянства, крім тих, що виникли на території України, покриває держава, громадянином якої є засуджена особа.

Витрати, пов'язані з передачею засудженого в іноземній державі громадянина України, здійснюються органом, що виконує перевезення, за рахунок Державного бюджету України.

Визнання та виконання в Україні вироків міжнародних судових установ, а також прийняття осіб, засуджених такими судами до позбавлення волі, здійснюються згідно з правилами КПК на підставі міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ст. 614 КПК).

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Юлія Олександрівна
ЛАНЦЕДОВА**

**КУРС ЛЕКЦІЙ
З КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ПРАВА УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

За наук. ред. О. А. Кириченка

Редактор *С. Куришко*.

Технічний редактор, комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *А. Іщенко*.
Друк *О. Мішалкіна*. Фальцювальню-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 29.09.2013 р.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 26,65. Обл.-вид. арк. 26,64.

Тираж 300 пр. Зам. № 4328.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.